Jarosiaw iwaszkiewicz

slavă şi fală

ROMAN

ÎN ROMÂNEŞTE DE TELEMAC DAN şi VASILE M. THEODORESCU

CAPITOLUL PATRU
«FLUCTUAT NEC MERGITUR»1

Notă pentru pedanți: Autorul ştie că expoziția de artă aplicată a avut loc în anul 1925, spectacolul *Liluli* în 1926, iar concertul lui Paderewski de-abia în 1932, totuşi a concentrat – din necesități de compoziție – toate aceste manifestări într-o singură stagiune.

I

Anii scurşi de la întoarcerea lui Janusz din armată şi până la călătoria la Paris, au fost cei mai sterpi ani din viața lui. Renunțând la facultatea de drept, se înscrise la Şcoala Comercială Superioară, frecventă cursurile, dădu examenele, şi până la urmă obținu diploma de licențiat; dar nici şcoala, nici colegii şi nici profesorii nu-i oferiră nimic nou. Continua să locuiască tot la mansarda micului palat din strada Bracka, devenit pustiu. Bătrâna prințesă plecase la fiica ei, la Palermo, iar Spyehala ajuns de-a lungul anilor un musafir de fiecare zi – şi uneori chiar, pe furiş, de noapte – fiind numit consilier la ambasada din Franța, venea rar, în timpul concediilor. Ce e drept, în casă înflorise o viață nouă: Alo. Împlinise chiar acum opt ani, era un băiat slăbuț, răzgâiat de mamă-sa, dar foarte inteligent. Janusz sta cu plăcere de vorbă cu el, îi arăta cărți, ori îl lua chiar la teatru sau la cinema. Relațiile cu soră-sa rămaseră foarte oficiale, lipsite cu desăvârşire de cordialitate. Arendase ferma cu ajutorul lui Szuszkiewicz şi nu mai pusese piciorul acolo din ziua când o vizitase ca nou cumpărător. Ce se întâmplase cu Zosia Zgorzelska şi cu tatăl ei, nu ştia şi nici nu ținea să afle. Zilele treceau pe lângă el fără să le observe, insesizabile. În răstimp începuse să sufere de reumatism; împlinirea vârstei de treizeci de ani se apropia, fără să-i aducă vreo schimbare esențială; atât doar că în fiecare an trebuia să meargă la Busko să-şi urmeze cura. Se învățase să-şi petreacă verile la băile de nămol, călătoriile în străinătate fiind pe

1 **Pluteşte fără să se scufunde (lat.).**

atunci foarte dificile. Abia în anul 1924 reforma bănească a lui Grabski introduse, cât de cât, moneda poloneză pe piaţa internaţională şi oamenii începură să se mai mişte. Bilinska voiaja de acum la Paris. În timp ce Janusz avea încă mult de furcă pentru obţinerea paşaportului şi a valutei.

Din acele zile se deprinse el să ţină un jurnal, în care, mai apoi, printre însemnările zilnice, scria deopotrivă versuri şi schiţe de versuri, imaginile lor simple oglindind obsesiile ce-i populau nopţile. Rămăsese ciudat de fidel primei lui tinereţi; versurile fiind aidoma ce'r scri-p şi la Mar wka — Stângace, naive şi chiar informe – iar inima continua să-i fie închinată Ariadnei, de la care primise două sau trei scrisori. Profesional, ea făcuse mari progrese; de unde începuse cu desene pentru modeste case de mode, recent, primise o comandă – cum îi scria – pentru decoruri de interioare şi proiecte de costume cerute de „Casino de Paris”, ceea ce-i aducea bani şi faimă (fireşte, o faimă pariziană, scria tot ea). Avea aici o situaţie materială bună. Locuia undeva la Auteuil, lângă Avenue Mozart. Janusz bănuia că locuieşte împreună cu Niewolin, dar despre lucrul acesta se ferise să-i scrie, să-l desluşească.

În starea lui de apatie poate că nu s-ar fi hotărât să pornească la drum, dar Bilinska, în cele din urmă îl zori; pentru ea – ca în general pentru toate contesele şi prinţesele – chestiunea paşaportului, chiar de serviciu, ba chiar diplomatic, nu prezenta dificultăţi.

Era în februarie 1926. Janusz, de şase luni licenţiat, dar fără o profesie bine definită, porni în voiaj. Bilinska plecase de o săptămână, aşa că el călători singur. Îi telegrafie lui Henryk Antoniewski, aflat de mai mult timp la Paris cu un grup de pictori cracovieni. Coborând în Gara de Nord, acesta îl primi cu braţele deschise. Hamalul, luându-i valiza, îl întrebă cum a voiajat şi se bucură mult când Janusz îl asigură că a făcut o călătorie minunată.

Plecară spre bulevardul Saint-Michel, la hotelul „Suez”, unde locuia Henryk împreună cu alţi câţiva pictori şi unde i se rezervase o cameră. Se spălă, se bărbieri şi pentru dejun Henryk îl duse la o cantină studenţească. Masa era proastă:

ceva gustări, o bucată de peşte, o felie de carne, o fărâmă de „cresson” verde – care avea gustul finului de trifoi ronțăit în timpul plimbărilor la țară – puțină brânză albă învelită într-o hârtie cu inscripții de un albastru închis şi un măr, ce reamintea până la dezgust merele servite la masa prințesei Anna. Henryk făcea pe parizianul versat, spunea chelnerului *„mon vieux”* şi se purta ca la el acasă. Băură o sticlă de vin alb.

După masă Janusz vru să doarmă puțin; veghease doar două nopți de-a rândul în vagon. Mai înainte întrebă însă pe Henryk dacă nu cunoaşte telefonul Ariadnei. Fireşte că-l ştia, fiindcă Ariadna se interesa totuşi şi de pictorii polonezi. Auteuil 46-48. Mergând sus în camera lui, şovăi un moment. Nu ştia ce să facă: să telefoneze sau mai întâi să se culce. Privi câteva clipe aparatul care păzea parcă – precum o potaie – patul în dungi. În sfârşit, ridică receptorul. Acum începu chinul. Răspunse centrala hotelului căreia-i ceru *„Auteuil, quarante six, quaremte huit”;* telefonista hotelului îi zise: *Je vous passe Auteuil”*2

— După care aşteptă îndelung; în cele din urmă se prezentă centrala Auteuil, îi spuse din nou numărul, dar telefonista îl întrebă încă de două ori ce număr vrea. În sfârşit, după ce-l dădăci „c-ar trebui să pronunțe mai dar” îi dădu legătura. Numărul cerut nu răspunse mult timp, sunându-i tare în urechi. Într-un târziu se auzi un „allo” răguşit, foarte îndepărtat, venind parcă din adâncurile hăului.

Inima-i zvâcnea ca un motor stricat. Atunci întrebă:

— *Est-ce que je puis parler a mademoiselle Ariadne Târlo*?3

— *Moi-merhe a l’appareil*4, răspunse un glas’ ceva mai apropiat parcă, dar încă necunoscut.

1 Auteuil, patruzeci şi şase, patruzeci şi opt… Vă dau legătura cu Auteuil (fr.).

2 Pot vorbi cu domnişoara Ariadna Târlo? (fr.).

3 La telefon (fr:).

---

2 **Vă vorbeşte Janusz (fr.).**

3 **Nu aud. Cine vorbeşte ? (fr.).**

4 **Scuzaţi, dar nu înţeleg. Anish ? (fr.) Numele dv. ? (engl.).**

— *Ici parle Janusz…* [1] Janusz Myszynski… repetă el nesigur.

— *Je n'entends pas,* zise din nou glasul ce venea de departe. *Qui parle?* [2]

— Janusz, Janusz Myszynski…

— *Je vous demande pardon, mais je ne comprends pas… Anish? What is your name, please?* [3]

— *Janusz, Janusz Myszynski jrom Warsaw.*[5]

— Ah… sună mirat un glas destul de artificial. *It's jou? I am so glad to hear your voice*[6], continuă Ariadna în englezeşte. Janusz nu era încă sigur că-l recunoscuse.

— *I am just coming jrom Warsaw,* apăsă el,
I *wont to see you, my dear jriend…!*[7]

După şovăiala glasului, Janusz avu impresia că Ariadna abia acum îşi dete seama cu cine vorbeşte. Încă o ezitare de o clipă şi tot în englezeşte – nevoind, pare-se, din explicabilă mândrie, să recunoască greşeala, confuzia făcută – spuse vizibil mişcată:

— *You, Janusz? My God! Of course, you can see me. It is so nice jrom you to telephone to me. Quand etes-vous arrive?*[8], trecând astfel după câteva fraze la limba franceză.

— *Je viens d'arriver* – rosti Janusz cu oarecare tristețe – *quand est-ce que je vous verrai?*[9]

— *Attendez, attendez* – continuă tot şovăitor glasul ce nu-i reamintea însă prin nimic pe Ariadna – *je vais voir mon carnet. Voilă, j'ai un dejeuner libre demain en huit – venez!*[10]

Janusz se impacientă.

— *Comment donc? Demain en huit? Vous n'etes pas libre plus tot?*[11]

---

[5] Din Varşovia (engl.).

[6] Dumneata ? Mă bucur că-ţi aud glasul (engl.).

[7] Chiar acum am sosit din Varşovia. Aş dori să te văd, dragă prietenă (engl.).

[8] Dumneata, Janusz ? Dumnezeule ! Fireşte, putem să ne vedem. E atît de drăguţ a'in partea ta că mi-ai telefonat (engl.) Cînd ai sosit ? (fr.).

[9] Cu cîteva clipe mai înainte. Cînd aş putea să te văd ? (fr.).

[10] Stai, stai puţin. Să mă uit în carneţel. Uite, am un dejun liber, de mîine într-o săptămînă... Vino ! (fr.).

[11] Cum ? De mîine într-o săptămînă ? Nu eşti liberă mai devreme ? (fr.).

— *Malheureusement non. Je travaille enormement. Şi vous voulez je donne un cocktail apres demain, tard dans l'apres-midi – vers six heures. Şi vous voulez? Mais îl y aura beaucoup de monde…*12

Din păcate Janusz nu ştia să dea un înțeles nici cuvântului *„cocktail”* „nici expresiei *„tard. Dans l'apres-midi”* – pentru el adevărate noutăți, ceea ce îl impacienta şi mai mult.

— *Je ne veux pas vous voir devant tout le monde… j'ai beaucoup a vous dire!*13

O

— *Comtne vous voulez* – *kak hotite* – răspunse un glas rece şi îndepărtat, risipindu-se parcă în spațiu – *prihodite zavtra cerez nedeliu!* „A uitat ruseşte, săraca de ea”, gândi Janusz şi adăugă:

— De mâine într-o săptămână, dar la ce oră?

— *Venez vers midi.* 1

— *Vous serez seule?* 2 întrebă el.

— *Presque seule, nous prendrons un autre rendez-vous. Bon*? 3

— *Bien, je viendrai. Au revoir, cherie.*4

— *Au revoir.* 5

Trântind receptorul pe furcă, Janusz gândi: „Nu merita să vin”.

Începu deci o săptămână de un ciudat amestec: pe de o parte plimbările cu Henryk şi amețitorul pitoresc parizian, în cursul cărora nu atât descoperirea Luvrului, ori a muzeului Carnavalet erau evenimentele cele mai impresionante, cât străzile, perspectivele, culorile albastre şi cenuşii de pe Sena, copacii şi oamenii întâlniți pretutindeni – iar, pe de altă parte, dorința – din care izvorau toate acestea – de a asurzi, de a uita noua şi insuportabila aşteptare. Aşteptase opt ani, cu toată răbdarea, dar acum îşi spunea în gând că nu va mai fi în stare să îndure ultimele opt zile.

---

12 **Din păcate, nu. Am mult de lucru. Dacă vrei, poi- mîine dau un cocktail, după masă tîrziu — pe la şase. Dacă vrei ? Dar va fi multă lume (fr.).**

13 **Nu vreau să te văd într-o societate numeroasă. Am multe să-ţi spun (fr.).**

Parisul cu toată bogăţia şi strălucirea lui i se părea fără rost, clipele trăite în capitala lumii fiind pentru el, pasă-mi-te, în afara programului şi oarecum neesenţiale. Ceea ce vroia era doar s-o vadă pe Ariadna. Întrebă pe Henryk cum arată. Acesta însă nu putea ş-o descrie; de altfel, nici n-o cunoscuse mai înainte şi n-avea cum să

1 Pe la douăsprezece (fr.).
2 Vei fi singură? (fr.).
3 Aproape singură, dar ne vom da o altă întâlnire. De acord? (fr.).
4 Bine, voi veni. La revedere, dragă (fr.).
5 La revedere (fr.).

Ştie dacă s-a schimbat de când urcase pe o barcă pescărească, într-o seară întunecată de iarnă, în portul Odesa.

Antoniewski îşi dădea toată silinţa să-l distreze. Îi arăta locurile – cu desăvârşire nepitoreşti ale Parisului – ce impresionau însă în cel mai înalt grad prin caracteristicile lor de metropolă: Halele, Jandin des Plantes, cartierul Gare de Lyon şi canalul St. Martin, locuri nicăieri descrise şi nici pictate. Mâncau în birturi ieftine. Janusz se gândea tot timpul ce bine s-ar fi simţit dacă durerea asta fizică – resimţită concret – a dorului şi a neliniştei n-ar fi existat. Gândul la Ariadna îi otrăvea orizontul. Îşi spunea – stând lângă Henryk, la picioarele catedralei din Monmartre – ce frumos ar fi fost totul fără Ariadna şi fără acel „dejun” îngrozitor ce-l aştepta şi care, după opt zile nespus de lungi, sosi. Se vede treaba că-l invitase şi pe Henryk – telefonindu-i în ajun – aşa că s-au dus împreună. Era undeva foarte departe, dincolo de Pont d’Auteuil, într-un imobil imens „în stil modern”. Pe vremea aceea „modernismul14 francez reamintea – şi mai mult – secesiunea vieneză. Intrară în uriaşa clădire pe una din numeroasele ei porţi, iar cu un lift îngust, ca o colivie de papagali, urcară până la etajul patru. Le deschise o slujnică, rusoaică sadea, şi-i pofti în odaie unde erau deja câteva persoane adâncite într-o însufleţită conversaţie. O femeie măruntă, foarte simplă, cu mişcări ascuţite, tunsă ca bărbaţii tineri, cu cărare pe stânga, dar cu părul dat cu o briantină

lucioasă, îmbrăcată într-o comodă rochie de casă, cu uriaşe flori colorate şi ţinând în mână un ţigaret lung de chihlimbar, se ridică de pe otomana largă, albă, cu desene geometrice, pe care şedea turceşte.

— *I am so glad*[14], se adresă ea, tot în englezeşte, lui Janusz, întinzându-i mâna şi salutând apoi pe Antoniewski ca pe un coleg.

Janusz o privi ca pe o specie – necunoscută – de gânganie, privire resimţită se vede de Ariadna, care deveni şi mai artificială, prezentându-şi cu un râs nefiresc invitaţii: toţi bărbaţi. Dintre cei prezenţi Janusz cunoştea doar pe unul, un pictor polonez de statură uriaşă, cu părul roşcat, care avusese norocul nu numai să fie pictor, dar să se şi nască dintr-o prinţesă Lichtenstein, fiind ca atare un invitat extrem de solicitat la toate reuniunile. Mai erau de faţă compozitorul rus Goluchov – o matahală bonomă cu trăsături de tătar –, tânărul scriitor american Glen Way, apoi magnatul textilist din Lodz, Wiktor Gdanski

— Ou frumosul lui profil asirian şi gesturi exagerate –, în sfârşit, tânărul dirijor parizian Deso, vorbind necontenit şi executând scamatorii ca un clovn în circ. Janusz luă loc pe scaunul indicat, în timp ce Ariadna se întoarse la uriaşa ei canapea ce părea, în încăperea îngustă, şi mai imensă…

Myszynski examina pe fereastră priveliştea îndepărtată ce se întindea până la scara turnului Eiffel şi la cele două turnuri de la Trocadero. Societatea nu-şi întrerupse conversaţia. Janusz, neînţelegând nimic, fu cuprins de o tristeţe profundă. Mai era aşteptat Jean Siseau, vedeta acelei sindrofii şi un pictor tânăr căruia i se spunea Bibi. Tema conversaţiei era concertul ce urma să aibă loc la Teatrul des Champs Elysees, sub bagheta altui dirijor decât Deso, dar… Se vedea bine că nu erau sinceri.

În sfârşit Ariadna care ciripea cu pictorul cel roşcat, observând că Janusz nu spune nimic şi se tot uită pe

---

[14] **Mă bucur (engl.).**

fereastră, i se adresă:

— Ah, domnule conte, am impresia că nu te interesează nimic, dumneata eşti încă nou la Paris… Cum te simţi aici?

Janusz, gândind că cea mai mare greşeală când te afli într-o societate este să constaţi cu glas tare ceea ce este vizibil pentru toată lumea şi – dându-şi seama că „acomodarea11 Ariadnei la înalta societate era destul de superficială – răspunse:

— Unde aici? La Paris, sau la dumneata?

Ariadna râse. O astfel de distincţie constituia deja o discriminare şi, prudentă, nu-şi preciză întrebarea. Tocmai atunci intră Siseau, om încă tânăr, cu un păr foarte negru, şi parcă de lână. Avea obrazul uscăţiv, iar îmbujorările feţei, ca şi rumeneala buzelor se datorau unui delicat strat de ruj. Şi ochii i-avea frumoşi, mari, trişti, dar tăgăduind tot ceea ce grăia. Se aşeză pe canapeaua albă şi de acum nimeni nu mai apucă să spună ceva. Poetul vorbea numai despre sine, mult, îmbelşugat, foarte amuzat. Ascultând vorbăria asta nesfârşită, Janusz se uita la americanul Glen, plăcut la vedere şi care, într-un fotoliu din faţa lui, avea pantalonii de flanelă căzuţi peste ghetele prăfuite, în timp ce ciorapii i-atârnau ca nişte colaci pitoreşti. Pe faţă i se vedea zâmbetul nesiguranţei, şi parcă un soi de jenă, ori poate chiar de admiraţie. Trăsăturile lui aduceau puţin cu ale lui Jozio Royski – doar că avea faţa mai lunguiaţă – acelaşi puf auriu năpădindu-i pielea sub nas; era foarte simpatic. Când se aşezară la masă, Janusz cercetă chipurile tuturor; de fapt erau cu toţii oameni foarte drăguţi, valoroşi, creatori remarcabili şi desigur că fiecare în parte i-ar fi putut spune lui Janusz multe lucruri interesante. Convenienţa colectivă însă îi obliga să înfăţişeze nişte „adevăruri11 imposibile, să se agite, glumind într-un chip mult prea persistent, în sfârşit, să alunece mereu, înaintând pe potecile bârfelii cu viteza unui *bobsley.* Goluchov susţinea că Massenet este cel mai genial compozitor din lume; Bibi, sosit ultimul – pictor tânăr şi cu barbă, ceea ce i se părea lui Janusz un lucru respingător

— Declara că nici nu se poate uita la Monet, de vulgar ce este, iar Matisse nu ştie măcar să utilizeze culoarea. Siseau

pretindea că cea mai frumoasă privelişte din lume este a pavilioanelor de tir din bâlciuri, unde manechinele se prăbuşesc cu capul în jos. Pictorul cel roşcat zâmbea destul de ironic, aruncând din când în când câte o vorbă. Henryk Antoniewski tăcea, în timp ce scriitorul american avea naivitatea să-i strângă cu uşa pe vorbitori prin întrebarea: *„pourquoi*?” şi cerându-le, totodată, să-şi motiveze ideile ce le fulgerau prin cap, desigur, abia cu o clipă mai înainte.

În capul mesei Ariadna îşi întorcea – ca un piţigoi – căpşorul ei mic şi pieptănat lins, când spre unul, când spre altul dintre vorbitori. Lângă tacâmul ei un aparat telefonic, foarte ciudat, înalt, lăcuit în galben şi roşu, suna din când în când şi Ariadna vorbea cu câte cineva, mai mult sau mai puţin amabil. Mâncarea, proastă şi nu prea îmbelşugată, se servea însă pe un serviciu frumos de porţelan chinezesc. Tema discuţiei era expoziţia de artă aplicată, ce urma să aibă loc în cursul anului la esplanada Invalizilor, chestiune care – Janusz nefiind la curent – îl plictisea groaznic. Deso şi bărbosul Bibi vorbiră apoi despre mica stagiune de operă organizată de una dintre cântăreţe, pe cont propriu, forfecând programul acestor spectacole şi pe autorii operelor şi baletelor scrise pentru cântăreaţă, deşi printre aceştia figurau nume ca Stravinski, Ravel şi Szymanowski. Ironiile generale ca şi cancanurile mărunte ce dominau conversaţia iritau pe Janusz. Pictorul cel înalt şi roşcat nu scotea nici el, niciun cuvânt, uitându-se doar din când în când, cu atenţie, la Janusz. Ariadna adăuga de fiecare dată, la bârfelile auzite, câteva noi răutăţi, iar pe la sfârşitul mesei nu numai că primea telefoane, dar chiar începu să telefoneze în diferite locuri.

Din conversaţie Janusz înţelese că la „Casino de Paris11 se află în pregătire un spectacol intitulat *Ispitirea Sjântului Anton* – cu decoruri şi costume de Ariadna – întrebându-se despre ce fel de costume putea fi vorba în acest spectacol, când sfântul Anton putea să apară, pur şi simplu, într-o rasă de călugăr, iar în jurul lui sumedenie de femei: goale. Totuşi, pe tema acestor costume, Ariadna şi invitaţii ei aveau multe de spus.

La cafea trecură din nou în încăperea cu otomana albă şi

aplicații geometrice. Janusz intră în vorbă cu Wiktor Gdanski, care i se păru mai simpatic decât ceilalți, deşi era un om cu pretenții.

— Vă simțiți aici cam străin, nu-i aşa? îl întrebă Wiktor. Încă nu v-âți obişnuit cu Parisul?

— Asta să fie oare Parisul? răspunse Janusz printr-o întrebare. Cred că mai există şi un alt Paris.

— Şi nu numai unul, zise Gdanski căzând pe gffindurd, cu ochii pe fereastră, dar e greu de ştiut care-i cel mai adevărat.

— Desigur că nu ăsta, mormăi Janusz uitându-se la Ariadna, care, venită în cameră cu telefonul după ea, se aşezase tot turceşte, pe otomana albă, mişcându-şi capul ca o pasăre. Ea asculta când ceea ce îi expunea Siseau, pe un ton extrem de patetic, şi întinzând înainte mâna înarmată cu o țigaretă, când ceea ce – de cealaltă parte – îi turuia Deso. Tot mai zgomotoase erau izbucnirile râsetelor ei, luând în mad cinic în derâdere to'ate spusele poetului.

— Mie îmi place orice fel de Paris, mărturisi Gdanski.

— Nu credeți că odată şi odată va trebui să alegeți? întrebă Janusz, uitându-se la Gdanski, poate prea grav.

O clipă mai târziu, după ce-şi fixă o întâlnire cu Wiktor, peste o săptămână, se furişă din încăpere, fără să-şi ia rămas bun de la nimeni.

II

Ariadna încercă, se pare, o oarecare nelinişte, fiindcă a doua zi chiar îi telefonă la hotel. Obosit şi plictisit, Janusz nu fu deloc amabil cu ea. Simţi bine că atitudinea lui o afectase. Îi spusese totuşi că va veni şi ea la Gdanski, ca să-l întâlnească. Janusz lăsă receptorul, ca şi cum ar fi scăpat de o unealtă ucigaşă. Avusese impresia că şi-a redobândit liniştea, că totul fusese doar o simplă confuzie şi iată că deodată înţelese că vechea lui prietenă era cuprinsă de o oarecare tulburare. Trecuseră opt ani, cu atâtea schimbări – ba chiar doisprezece. Mai era oare posibil să-şi facă vreo iluzie?

Bilinska locuia în piaţa Vendome, la hotelul „Ritz”. Făcea tot ce putea ca s-o întâlnească cât mai rar, dar, în ziua aceea, îi făgăduise să ia dejunul cu ea; fu silit deci să se ducă. Se urcă în metrou la staţia St. Michel. La a doua staţie (metroul trecând aici pe sub Sena, avea întotdeauna un ciudat sentiment la gândul că fluviul curge pe deasupra capului lui), la Châtelet, schimbă, luând linia ce mergea spre Porte Maillot. La ora aceea înghesuiala nu era mare, totuşi în vagonul în care se urcase era lume destulă. Când trenul şuieră de două ori şi se uimi cu zgomot, iar uşile automate se închiseră uşor, auzi în spatele lui o convorbire în limba polonă:

— Vom merge până la capăt, grăia vocea bărbatului.

— Chiar până la căluşeii şi distracţiile alea? iscodi vocea femeii.

Zâmbind, îi privi discret. Era un bărbat tânăr, bronzat şi vesel, iar alături de el o fetişcană rotofeie, cu aspect de ţară, căreia nu-i prea venea costumul gri deschis şi pălărioara roşie de pe cap. Tânărul îl examina şi el atent. Janusz întoarse capul. Staţiile treceau în fugă şi tocmai se pregătea să coboare la piaţa Concorde, când simţi că cineva îi atinge cotul.

— Scuzaţi, zise tânărul, nu sunteţi cumva domnul Myszynski?

— Da, confirmă Janusz. Cu cine am plăcerea?

— Desigur, dumneavoastră nu mă mai recunoaşteţi! Sunt Janek, fiul lui Stanislaw de la bătrâna prinţesă Bilinska.

Ca prin ceaţă, Janusz îşi i’eaminti de băiatul care trecea

prin bucătărie ca să ajungă la bătrânul valet ce-şi avea locuința în boxa de sub scară.

— Dar dumneata ce faci aici? întrebă el.

— Eu? Locuiesc… Ea e soția mea.

Janusz îi întinse mina.

— Este contele Myszynski – o lămuri Janek pe soția lui –, frate cu tânăra prințesă. Ea ştie tot – i se adresă el lui Janusz – eu îi povestesc întotdeauna despre toate.

Pe peronul cu inscripția „Concorde14 trenul îşi încetini mersul.

— Unde locuieşti dumneata? îl întrebă Janusz, simțind deodată o vie simpatie pentru băiatul ăsta care-i povesteşte soției „despre toate44.

— La Saint-Paul. Vă rog să poftiți pe la noi, însemnați-vă adresa.

— Voi ține minte, rosti Janusz. Janek îi spuse strada şi numărul. Desigur, voi veni, repetă el.

— Dumneavoastră ştiți că prințesa este foarte bolnavă? Mi-a scris tata, adăugă tânărul. Janusz, nemaiavând timp să pună întrebări sări când trenul deja pornise şi primi o usturătoare lecție din partea conductorului. Ieşi repede la suprafață şi porni spre strada Rivoli, în direcția pieței Vendâme.

La sora lui găsi o oarecare agitație. Ea şi primise ştirea despre moartea soacră-si şi voia să plece la Palermo, în timp ce Spychala, călcând cu paşi grei covoarele din cameră, o sfătuia să nu plece. Janusz avu impresia că se certaseră de curând. Spychala susținea că nu are niciun sens să întreprindă o călătorie obositoare şi costisitoare, fără a şti în mod sigur care-i starea bolnavei, în cele din urmă Janusz o convinse să telegrafieze domnişoarei Potelos, însoțitoarea de totdeauna a prințesei, putând să afle în felul acesta adevărul.

După dejunul luat în grabă, jos, la Ritz. Bilinska anunță pe Janusz că-l ia cu ea la ambasadă, la. Un ceai. Janusz se strâmbă nițel, dar cum ştia că tot trebuia să meargă acolo, preferă să însoțească pe soră-sa, decât să se ducă singur. Ieşiră împreună.

— Auzi? spuse Spychala Bilinskai, despre chestiunea aceea vom mai sta de vorbă. Cred că n-ai să pleci la Palermo?

Nu se mai jenau de Januisz, spunându-şi pe nume. În societate însă foloseau expresiile „doamnă44 şi „domnule44 pe care adesea le cam încurcau dând naştere la o mulţime de apropouri. Janusz nu înţelegea cum de putea Spychala să suporte o situaţie atât de echivocă.

Pe Avenue de Tokio recepţiile intime de dupăamiază erau destul de plictisitoare. Ambasadoarea oficia la o masă mare, ovală şi fiecare, după ce-i prezenta omagiile, era obligat să ia loc pe scaunul aflat liber, alături de persoane necunoscute, să discute despre lucruri banale până ce întâmplător nimereau o temă ce putea interesa ambele părţi. Janusz nu era făcut pentru astfel de relaţii. Amfitrioana aşeză pe Bilinska aproape de ea, între prinţesa Doudeauville, născută Radziwiâl şi o altă doamnă şi mai împopoţonată cu nene şi dantele, iar lui Janusz îi oferi un loc lângă două adolescente, dintre care una se dovedi a fi foarte vorbăreaţă. Din capul locului, domnişoara îl întrebă unde joacă tenis şi dacă vâsleşte pe lacul din Bois de Boulogne. Răspunzând destul de stângaci întrebărilor, îşi îndrepta privirea spre persoanele ce şedeau în jurul mesei. Un bătrân foarte amuzant într-o jachetă gri cu plastronul prins într-un mare smaragd explica ceva unei doamne cu o pălărie neagră, imensă, cu pene de bâtlan. Era nu numai frumoasă, dar i se părea chiar cunoscută. Chipul i se deosebea de toate celelalte – de altfel inexpresive – printr-un anumit joc pătimaş şi inteligent.

— Vă uitaţi la domnul acela? întrebă vecina pe Janusz. Nu-i aşa că-i amuzant? Este Boni de Castellane, faimosul risipitor, cel care şi-a tocat nu numai banii lui, dar şi milioanele soţiei, o americană născută Gould. A şi scris nu de mult o carte intitulată *L’art d’etre pauvre.*[15]

— Nu, răspunse Janusz, mă uit la vecina lui. Cine este?

— E doamna Evans, o americană, cântăreaţă de cabaret ce

---

[15] ***Arta de a fi* sărac (fr.).**

se produce sub numele de Hanna Wolska.

— Wolska? întrebă Janusz. E poloneză?

— Se pare… Poloneză sau rusoaică…

Privind cu oarecare spaimă la doamna cu pălărie neagră, Janusz îşi mărturisi în gând: „Da, desigur, e Hania Wolska. Cât de mult s-a schimbat în aceşti nouă ani.” O examină apoi de parcă ar fi vrut să-i descifreze în trăsăturile feţei toată povestea timpului trecut. „Ce-a ajuns! Dumnezeule!” gândi el mai departe, cu jale, ca şi cum n-ar fi avut în faţa lui o prea frumoasă femeie matură. În mintea lui stăruia imaginea micuţei Hania, venind pe furiş în locuinţa familiei Szyller, la lecţiile Elzuniei. Nu mai auzea nici întrebările vecinei – de câteva ori îi răspunse atât de stupid, încât aceasta îşi întoarse capul spre doamna impunătoare din stingă ei.

Marysia Bilinska se plictisea de moarte între doamnele cu pene şi dantele, aruncând lui Janusz priviri ce-l îndemnau să fie mai vorbăreţ, deşi abia răspundea, prin monosilabe, la întrebările vecinelor. În sfârşit se ridică.

— Vii la concertul lui Paderewski? întrebă ambasadoarea.

Bilinska făcu o astfel de mutră, ca şi cum auzea pentru întâia oară numele lui Paderewski.

— *Mais eertainement*!…

Doamna cu pălărie neagră se ridică şi ea.

— *Good bye,* 2 *mistress Evans,* zise amfitrioana în silă şi destul de rece.

1 *Da, desigur…* (fr.).

2 La revedere (engl).

— La revedere, doamnă ambasadoare, grăi Hanna Wolska în limba polonă, şi în acest „la revedere14 se cuprindea totul: o nuanţă de nerăbdare, de dispreţ, de superioritate, şi totuşi un oarecare regret. Janusz se afla tocmai în spatele ei. Doamna Evans, retrăgându-se, dădu de el, îl cercetă şi deodată cu un zâmbet plin de simplitate spuse:

— Dumneata aici, domnule Janusz? Ai păţit-o! Ce mai face familia Szyller?

Ambasadoarea, văzu indignată cum Janusz, fără să spună vreun cuvânt, dar cât se poate de intim, sărută mina

milionăresei americane – cântăreață de cabaret.

— N-am ştiut că fratele tău cunoaşte pe doamna Evans, zise ea luându-şi rămas bun de la Bilinska. La revedere, la concert.

Janusz prezentă pe doamna Evans soră-sii.

— Vă voi conduce cu maşina mea până acasă, rosti Hanna. Unde locuiți, doamnă?

— Mă întorc la Ritz, răspunse Bilinska.

— Mă voi plimba puțin; eu locuiesc pe rue de Lubec. Dar dumneata? întrebă ea pe Janusz.

— N-am cu ce mă lăuda, zâmbi el, undeva spre bulevardul Saint-Michel.

— Bine, atunci să pornim.

Pe scara ambasadei întâlniră pe Spychala. Bilinska se opri o clipă.

— O vom conduce pe sora dumitale, spuse între timp doamna Evans, apoi vom merge undeva să cinăm. Am să-ți povestesc foarte multe lucruri.

— Da, desigur, acceptă Janusz, simțindu-se deodată alt om.

Ieşiră din ambasadă. Pe stradă întunericul se întețea, soarele apunea împresurat de norii portocalii cu forme complicate, ce se reflectau în ferestrele etajelor superioare ale clădirilor. Lui Janusz i se păru, luând loc în automobil, că zăreşte pe Ariadna intrând în ambasadă. Umbra galbenă a baldachinului de sticlă de deasupra intrării învăluindu-i făptura într-o lumină caldă, nu mai avu răgazul să desluşească dacă într-adevăr fusese chiar ea.

Şezând alături, în restaurantul elegant unde-l conduse Hania cu „Rolls-Royce”-ul ei, situația începu să-l distreze. Nu-şi putea imagina în niciun chip că şade alături de fiica paznicului casei de la Odesa. Intre Hania de atunci şi doamna Evans nu găsea nicio legătură, cât de mică. Se trezi, pur şi simplu, într-un restaurant, la aceeaşi masă cu o femeie absolut necunoscută, splendidă şi care, pe deasupra, pornise să-i facă confesiuni, povestindu-i întreaga ei viață.

Povestirea asta ar fi putut înlocui totul. Cuvintele nu sunt în stare să se substituie faptelor şi, totuşi, ceea ce-i povestea Hania estompa cu totul amintirile de la Odesa. E drept că nu

dăduse nicio importanță fetiței modeste de atunci şi abia mai târziu, în ultimul timp, când, între Winnica şi Kiev, se oprise câteva zile la Odesa, observase că Hania se îmbracă mai bine şi că – aşa cum auzise de la doamna Royska – ar cânta într-un *cafechantant.* Aflase – mai mult – că Walerek este îndrăgostit de ea, dar, legătura asta – chiar numai în gând – între băiatul acela ordinar, care era Walerek şi splendida milionăreasă americană nu-i putea trezi decât un zâmbet.

— Îmi priveşti smaragdele? întrebă doamna Evans.

— Într-adevăr, sunt minunate.

La urechi, Hania avea nişte splendizi cercei rotunzi de smaragde.

— N-am văzut niciodată smaragde şlefuite în chipul acesta, adăugă el gândindu-se la bijuteriile soră-sii, duse pe apa sâmbetei pentru cumpărarea fermei Komor6w… şi probabil şi pentru altceva?

— Am cea mai mare colecție d. E smaragde din lume, spuse în treacăt doamna Evans. Pasiunea mea pentru aceste pietre a făcut să li se urce, în ultimul timp, prețul. Am fost imprudentă, zâmbi ea, cumpărând aceste giuvaeruri direct, singură, nu prin intermediari.

— Ce face soțul dumitale? întrebă Janusz.

— Evans, ultimul meu bărbat, continuă să zâmbească Hania, este fabricant. Ai auzit poate de maşinile de recoltat şi treierat Evans? De altfel producția în fabricile noastre din Pittsburgh se poate restructura…

— Ai avut mai mulți soți?

— Evans este al treilea. Ştii cum a fost? Din Odesa am plecat cu Kalikst Duşan la Constantinopol. Acolo m-am măritat cu medicul ambasadei americane, doctorul Smith. Am plecat la New York. Doctorul Smith, om foarte cumsecade, dar vârstnic, a murit după doi ani, lăsându-mi o avere foarte frumoasă. Acesta a fost începutul… — zâmbi ea fermecător şi parcă neputincioasă, ca şi cum ar fi vrut să spună, uitându-se la Janusz, că destinul a fost mai puternic decât ea. Am început să cânt din nou, pe scenele americane, am avut succes… Bem ceva?

Janusz, simțind efectul șampaniei, zâmbi și el, dar – cum își mărturisi el însuși în gând – cam stupid.

— Desigur.

— După doi ani…

— Aceștia sunt alți doi ani din opt…

— Un oarecare timp trebuie scăzut pentru Constantinopol.

— Ei și?

— După doi ani s-a însurat cu mine un „manager” teatral, Cochran. Am plecat în voiaj de nuntă în Europa. Și pe vapor l-am cunoscut pe Evans…

— Apoi?

— Evans plecă direct în Elveția, unde se afla soția lui… să obțină divorțul.

— Și dumneata?

— Ce aveam de făcut? De trei ani sunt doamna Evans.

— Iar… la Paris?

— Am cumpărat aici un teatru… și vreau să cânt.

— Dumnezeule! Îți mai aduci aminte de Elzunia?…

— Ah, știi, și-a pierdut vocea de tot… De când a devenit soția lui Rubinstein, omul acela îngrozitor… Am auzit-o nu de mult la „Metropolitain Opera House”.

Janusz își încordă auzul, cercetându-și pieziș vecina. Avea buzele ușor crispate.

„Aici, se ascunde ceva”, gândi el.

— Din moment ce a cântat însă la „Metropolitain11…

— Numai datorită banilor lui Rubinstein. Dumneata doar știi că pe bani poți obține totul.

În această ultimă frază vibrase o notă de oarecare neliniște, ori de nesiguranță, sesizată de Janusz.

— Așa crezi dumneata? întrebă el.

Hania nu răspunse. Duse însă paharul la gură; Janusz gândi că gestul fusese făcut anume pentru a masca expresia gurii, devenită subit foarte amară, lucru căruia Janusz îi acordă toată atenția.

Deodată, ridicându-și privirea și uitându-se la el, îl întrebă:

— Vrei să mergem la mine? îți voi cânta ceva.

Deși nu terminaseră masa, plătiră și plecară în rue de Lubec

unde Wolska – cu o cheiță de argint scoasă dintr-o poşetă de paie – deschise poarta grea, imensă, a unei clădiri întunecate. Interiorul era neluminat, încăperile uriaşe şi pustii ale micului palat făceau impresia că nu sunt locuite. Hania aprinse lumina în hol, unde-şi lăsară hainele pe scaune şi urcară apoi scara de marmură în spirală, aprinzând pe rând lămpile, întunericul din fața lor se risipi, nu însă şi pustiul locului. La primul etaj trecură prin câteva saloane mobilate cu piese mari, unde atârnau lustre şi tablouri acoperite cu muselină. În ultima cameră aplice albe iluminau cu o palidă culoare verzuie: covorul de pe pardosele, mobila uşoară căptuşită cu un creton verde cu flori albe, ca şi pianul cu coadă de un negru liucios, împodobit cu un imens buchet de tulipani violeți, aşezat într-o vază rotundă de sticlă mată.

La sunetul paşilor lor apăru o persoană măruntică, slăbuță şi negricioasă, de vârstă mijlocie, cu un foarte negru păr răvăşit şi cu nasul coroiat. Purta în brațe un cățeluş păros, alb ca zăpada. Prezentând-o lui Janusz, doamna Evans zise:

— Secretara mea, miss Silberstein.

Cățelul lătră de câteva ori: avea un glas răguşit.

Doamna Evans se învârti prin cameră aprinzând lămpile de pe pereți.

— Te rog să mă scuzi o clipă; aici este Sherry, rosti ea cam agitată, mă întorc îndată, doar să mă schimb. Te rog, se adresă în englezeşte secretarei, să-mi pregăteşti Tosca, şi dispăru după o draperie verde.

Svirlit de miss Silberstein pe parchet, cățelul rămase o clipă abătut, apoi porni şchiopătând după stăpână-sa spre coridor, făcând să răsune lemnăria cu labele lui. Secretara luă un tom gros de pe raft, deschise pianul şi aşeză notele pe pupitru.

— *She is completely mad*[16], i se adresă ea lui Janusz pe un ton confidențial. A avut succes ca solistă de cabaret, iar acum i s-a năzărit să cânte la operă. Nu-i însă în stare de aşa ceva şi oricâți bani va arunca nu va putea cânta pe o scenă adevărată.

---

[16] **E ţicnită de tot (engl.).**

De aceea a cumpărat un teatru, dar nici asta nu-i ajută la nimic. Te vei convinge!

Janusz de-abia avu timp să înghită o sorbitură din licoarea cea dulce. Nu răspunse domnişoarei Silberstein niciun cuvânt, fiindcă nu putea să intre în confidenţe pe tema unor persoane şi împrejurări ce-i erau cu totul necunoscute.

După un minut doamna Evans se înapoie, într-un veşmânt de mătase uşoară, cu mânecile lungi, încinsă cu un şnur în genul unor mătănii cu smaragde mari, rotunde, şi purtând la gât şiraguri de smaragde asemănătoare. Părul se vede că şi-l răvăşise dintr-o singură mişcare a mâinii, schimbându-şi pieptănătura aşa de îngrijită într-o claie de şuviţe. Părea foarte frumoasă. Stinse iarăşi o parte din lumini, strecurându-se de-a lungul pereţilor ca o Lady M Dbeth.

— Voi cânta ceva din actul al doilea, zise ea lui Janusz, care şedea într-un fotoliu adânc şi se sprijinea de îndoitura pianului. Miss Silberstein execută câteva acorduri – pianul acordat în surdină având un sunet foarte frumos – iar Hania începu aria rugăciunei.

Janusz îşi dădu seama îndată că volumul glasului era aşa de redus, încât – oricât de mică era încăperea – vocea ei se auzea foarte slab, uneori fiind chiar acoperită de acordul în surdină al pianului. Nicj nu era nevoie de o prea mare ştiinţă muzicală pentru a te convinge, în scurt timp, că execuţia era în afara măsurii, astfel încât sărmana domnişoară Silberstein trebuia necontenit, fie să o ajungă din urmă când, pe neaşteptate, o lua cu câteva măsuri înainte, fie să o aştepte cu un acord, până ce cântăreaţa reuşea să o ajungă din urmă. Din când în când pianista arunca lui Janusz priviri pline de subînţelesuri, clipind din ochii ei negri şi mari. Era ceva îngrozitor.

Şezând în fotoliul lui imens, Janusz simţea în spatele lui o locuinţă rece, imensă şi pustie, iar în faţă vedea o femeie frumoasă, într-un veşmânt festiv, ce scotea însă cu eforturi uriaşe nişte biete sunete slabe dintr-un gâtlej supraîncordat. Pe gâtul frumos al doamnei Evans arterele se vedeau dilatate, gura-i era deschisă larg într-o expresie dramatică, ochii pe

jumătate închişi, iar frumosul ei păr răvăşit pe frunte se zbuciuma brusc la fiecare notă. De jale, Janusz simțea cum i se strângea inima.

La un moment dat doamna Evans îşi ridică amândouă brațele în sus – intenționând să emită un sunet lung, fireşte însă întrerupt, în pofida bunelor ei intenții – şi rămase aşa, cu ochii închişi. Miss Silberstein lăsând în jos, neputincios, lăbuțele ei mici ca de erete, privi spre musafir, fără să-şi ascundă ironia. Desigur, îşi ura stăpâna.

Revenindu-şi, Hania se întoarse şi ea către Janusz, care se ridică din fotoliu şi îngăimă câteva vorbe de admirație, destul de imprecise.

— Acum, *Regina Saba,* comandă Wolska.

Janusz fu silit să asculte încă trei sau patru arii. Deşi nu încăpea nicio îndoială că doamna Evans nu avea nicio şansă să cânte la o operă serioasă, totuşi – trimițând-o pe domnişoara Silberstein să pregătească ceva gustări – întrebă pe Janusz dacă n-ar fi posibil să aibă un spectacol la Opera din Lwow. Janusz afirmă că nu are acolo nicio cunoştință.

— Şi încă ceva, adăugă doamna Evans luând loc la măsuța pentru gustări, am pierdut orice contact cu toată familia mea din Polonia. Ştiu că tata s-a întors de la Odesa la Varşovia… Ce se mai petrece acum cu el? N-ai putea oare, întorcându-te în țară, să-l cauți şi să-i dai adresa mea?

— Fireşte că da „răspunse Janusz, numai că unde să-l caut?

— Trebuie să existe o centrală a paznicilor, afirmă doamna Evans cu un oarecare efort.

— De când au declarat grevă, zâmbi Janusz, ei poartă titlul de portari de case şi au sindicatul lor. Crezi că tatăl dumitale nu şi-a schimbat cumva profesiunea?

Cercetându-l într-un chip nespus de intens, ea şopti:

— Cred că nu…

Seara, într-un târziu, întorcându-se la hotelul „Suez” Janusz avea zâmbetul pe buze. Un singur lucru nu se putea obține, chiar în schimbul unor oricât de mari sume de bani: o voce frumoasă.

III

Cu destulă greutate găsi Janusz la Saint-Paul locuinţa lui Janek Wiewiorski, care-i spusese că şade pe rue Coster, când colo strada se numea rue Castex. O recunoscu după sinagoga situată la colţul dintre Castex şi strada Saint Antoine. Deşi era, ce-i dreptul, destul de departe de biserica Saint-Paul, tot cartierul avea însă acelaşi caracter, amintind unele străzi din Lodz: aceleaşi scunde prăvălioare alimentare cu inscripţii evreieşti, aceleaşi mărunte birturi cu simboluri zugrăvite, sau cu colaci împletiţi, ca pe piaţa din Grojec ori din Grodzisk. Pe stradă răsuna doar jargonul, sau poloneza, şi în cele din urmă strada Castex i-a arătat-o tot o evreică bătrână, cu perucă şi cu o bonetă tricotată în inele aurite. Wiewiorski avea o locuinţă cam ciudată; la intrare, două trepte de lemn, deasupra uşii zdrăngănea un clopoţel, iar la mijloc era întunecos, mirosind a bere şi heringi. Desigur că şi aici fusese cândva o mică prăvălioară. Janusz de altfel nu se putea sustrage impresiei că se află chiar în Polonia.

Janek, aflat în prima odaie, sări în sus când îl văzu şi strigă spre fundul locuinţei:

— Janka, Janka, ia fă te-ncoa, doar ţi-am spus că va veni contele.

Janusz îi întinse mâna, iar acesta o cuprinse, din toată inima, în amândouă palmele lui.

— Am venit… dar cu o singură condiţie: să nu-mi mai spui conte. Nu sunt niciun fel de conte…

— Vai de mine, domnule! Doar fiecare din voi sunteţi sau prinţi, sau conţi – şi Janek schiţă un gest de indiferenţă –, dar dacă nu vă place, fie şi aşa. Poftiţi, poftiţi.

Îl introduse într-o cameră mică, în fund, unde era o masă pătrată acoperită cu o faţă lucrată în reţea şi cu un buchet de pene roşii-liliachii şi verzi. Ştergând scaunul de lemn cu şorţul continuă:

— Poftiţi, domnule, vine şi soţia numaidecât. Nici nu ştiţi cât m-am bucurat. Am să vă spun îndată ceva – şi ieşi repede.

Janusz se uită prin odaia zugrăvită în desene albastre şi galbene. Mobile erau puţine, la un perete un ariston, iar pe el o

colivie de canari. Pe pereți atârnau litografii înfățişând pe prințul Josef şi Jurămâmtul lui Kosciuszko [1] în piață, iar alături o gravură foarte frumoasă: portretul lui Stanislaw Leszezynsky[2] în costumul de la încoronare. Janek veni repede înapoi, aducând o sticlă de vodcă, pâine şi brânză felii pe o farfurie. Pe uşa cealaltă intră doamna Janka, foarte îmbujorată la față şi îmbrăcată într-o bluză de mătase roz. Se aşezară la masă şi-l serviră pe Janusz cu vodcă şi brânză.

— Pâinea aici, domnule, seamănă cu cea poloneză, o coace o evreică, nu departe, lângă sinagogă.

Janusz se simți din primul moment bine. Se aşeză la masă şi privi cu simpatie pe Janek, dându-şi seama abia aici cât de străin se simțise până atunci la Paris. Observă că nici măcar o singură dată nu se gândise la Varşovia sau la cei de-acasă, deşi de fapt baza tuturor reflecțiilor lui era acolo. De altfel… El nici nu avea casă, nu putea să socotească locuința străină de pe Bracka drept casa lud şi nici ferma, unde nu se ducea niciodată.

— Ai avut în ultimul timp, se adresă el lui Wiewiorski, veşti de la tatăl dumitale?

Wiewiorski făcu un semn că nu. Nu, nu primise, ultima scrisoare fiind aceea despre boala prințesei.

— Acum, însă, cum e sănătatea prințesei? întrebă Janek.

1 *Tadeusz Kosciuszko* (1746-1817), patriot polonez, luptător pentru independența Poloniei.

2 *Stanislaw Leszezynski* (1677-1766), rege al Poloniei (1704-1766).

— Mulțumesc, e bună. Soră-mea a primit ştiri. O telegramă de la domnişoara Potelos. Prințesa se simte mai bine şi zilele astea urmează să plece la Varşovia. Se poate spune că prințesa Anna e sănătoasa, din moment ce porneşte la un drum atât de lung, din Sicilia până la Varşovia.

— Sicilia asta e departe? întrebă Wiewiorska.

— O bună bucată de drum: de la Roma încă o zi de călătorie.

— Văleu, dar de ce s-a dus ea tocmai acolo? O persoană atât de bătrână…

— Fiica ei este măritată acolo – îi explică soțul sigur de sine

– cu unul care ar fi fost rege al Franței, dacă regii Franței n-ar fi fost alungați.

Janusz nu încercă să-i îndrepte eroarea. Nu-i tot una, oare, dacă-i vorba de un pretendent, de fratele ori de nepotul lui? Pentru soții Wiewioirski lucrul n-ar fi trebuit să aibă nicio importanță… deşi tot avea una, Wiewiorska regretind că francezii n-au încă rege – cum ar fi trebuit să aibă – fiindcă, poate, ar fi fost mai bine, iar scumpetea n-ar mai fi fost atât de mare.

— Dar oum ai ajuns aici, domnule Janek? întrebă Myszynski, după ce bău al doilea păhărel de vodcă.

— Cum? Din mână! După răscoală, am rămas în Silezia, unde lucrurile nu mergeau bine. Ne promiseseră nouă, insurgenților, munți de aur şi când colo ne-am ales cu nădragii peteciți şi cu muncă până peste cap. Aşa că am plecat la Nord; timp de doi ani am lucrat în mână; am dibuit-o pe soția asta a mea şi, pot spune, că treaba a început, oarecum, să meargă. Numai că, domnule, nici la franțuji nu-i bine să munceşti: exploatare şi basta. Omul nostru nu se simte nicăieri bine, adăugă el sentențios. Am strâns ceva bănuți, am venit la Paris; mătuşa nevestei mele avea aici o dugheană, aşa că ne-am aciuat pe lângă ea. Dar mătuşa a murit, iar eu am lichidat prăvălia. Ce să facă un muncitor cu o prăvălie?

— Şi unde lucrezi acum?

— Acum, într-un atelier, zise Janka în locul soțului ei, trecând apoi în prima odaie, fiindcă intrase acolo cineva din stradă. Janka vorbea poloneza cu un puternic accent mazurian şi folosind expresii țărăneşti, dar începuse s-o rupă destul de curent şi în franțuzeşte.

— Cum se face că nu aveți copii? întrebă Janusz.

— Am avut o fetiță. Da' s-a prăpădit la o săptămână după naştere, când mai eram la maternitate. La noi, acolo, în mână, era vai de lume în privința asta. Copilul a răcit, i s-a umplut pielea de băşicuțe; cum crăpa una, domnule, cum ieşea o materie subțire. Trei zile s-a chinuit, miorlăia ca o pisică şi-apoi a murit. De atunci n-am mai avut altul…

— Nu ți-e dor de Polonia? mai întrebă Janusz, dând pe gât

al treilea păhărel.

— După ce să-mi fie dor? zise Janek cu amărăciune. Patria nu mă vrea şi nu are nevoie de mine, aşa că nici eu n-am nevoie de patrie.

— Cu franţuzii te poţi împăca?

— Vezi bine. Cu orice om te poţi împăca. Numai că-i un popor tare mărunt, domnule conte, îşi ţine mina doar în buzunar – uite-aşa – de parcă ar creşte acolo un şarpe; şi-apoi nici mâncarea lor nu face parale. Zilnic, să-mi fie cu iertare, se aşază la blidul lor cu o mutră făloasă de parcă s-ar aşeza la cina din ajunul Crăciunului, Iar în blid… cufureală.

Janusz zâmbi.

— În schimb, Janka-i bună gospodină, vă veţi convinge îndată. De fiecare dată stă să gătească ceva ca la noi. La ei însă, n-ai la ce să te uiţi. Salată şi brânză, brânză şi salată…

Janka intră, aducând pe o farfurie mai multe cotlete de porc – tăiate felii – cu carnea albă şi apetisantă. Janusz mâncă cu plăcere. Vodca începu să-şi facă efectul şi Wiewiorski devenea tot mai vorbăreţ. Janusz şi-l reamintea ca băiat tânăr, timid, rivalul chipeşului cavalerist Ludwik, care îl lăsa cu buzele umflate pe lângă dădaca lui Alo. Acum era însă un vlăjgan solid.

— Spuneţi-mi, ce mai e nou la Varşovia? Ce mai face sora dumneavoastră? S-a căsătorit?

Janusz rămase perplex. Slujitorii erau la curent cu tot ce se întâmplă în casă.

— Nu, nu s-a căsătorit.

Wiewiorski înţelese că nu se cade să mai pună întrebări.

— Dar domnul Spychala? întrebă el totuşi.

Janusz nu voia să-i spună lui Wiewiorski – nu se ştie de ce – că Spychala este la Paris.

Wiewiorski avea însă cunoştinţă de acest lucru.

— Îl întâlnesc, îl întâlnesc, zise el.

Pentru o clipă se făcu tăcere.

— Ah, M.A.E… exclamă deodată Janek ameninţător – adică Mi-nis-te-rul A-fa-ce-ri-lor Ex-ter-ne? Nişte bandiţi, domnule! Ştiţi ce ne-au făcut?

— Cui? Dumitale? întrebă Myszynski, uimit.

— Aş! nu mie, insurgenţilor. Dumneavoastră ştiţi ce armistiţiu ne-au făcut ei atunci?

— Ce armistiţiu? Nu ştiu nimic.

— Parcă ştiţi vreodată ceva! Nimic nu vă interesează – şi fostul mâner izbi cu pumnul în masă – înţelegeţi? Când a fost răscoala, noi am pornit la luptă, ho, ho, şi încă cum. Mai înainte de plebiscit m-au chemat lângă graniţă, la Sosnowiec şi m-au învăţat cum se manevrează carabina – la dreapta, la stingă – cum să-l bat pe neamţ… Iar după plebiscit ne-au poruncit chiar să fim gata de atac şi… a mai trecut încă o lună şi ceva…

— Dar ce-i cu M.A.E.? se impacientă Janusz.

Wiewiorski se aprindea tot mai mult. Faţa bronzată i se brobonea de năduşeală, ochii îi luceau sub vijelia amintirilor, dar şi a vodeei din care dăduseră pe gât un al patrulea păhărel. Janka, ţeapănă ca o păpuşă, cu bluza ei de atlaz roz şi cu mărgelele albastre la gât, se tot uita la soţul ei, ca la o icoană.

— Nu te aprinde, Jasio, îi repeta ea, la fiecare câteva clipe.

Dar Jasio se „aprindea41 şi mai tare.

— Lucrurile au tărăgănat multă vreme, din pricina ciorovăielilor lor. Mielzynski vroia una, Korfanty alta. Şi fiecare lupta cu acest prilej, să aibă el câştig de cauză, deşi în joc era sângele nostru silezian…

— Dar dumneata, după câte ştiu, nu eşti silezian, domnule Janek, zise oaspetele zâmbind.

— Nu sunt silezian? Dragă domnule, desigur că nu sunt, dar îs polonez. Sângele silezian e totuna cu sângele nostru. Dar ce lucruri grozave s-au petrecut acolo, în Silezia! Nemţii ne ucideau, ne căsăpeau, ca pe nişte gâşte, iar noi, nimic, stam pe loc şi ascundeam carabinele. Englezii ţineau cu nemţii şi cotrobăiau peste tot după carabinele şi muniţiile noastre. În faţa lor, a englezilor, trebuia să le ascundem şi mai mult decât în faţa nemţilor…

— Ce spui, domnule? se miră Janusz.

. Wiewiorski se ridică şi rămase lângă scaun desenând pe masă nişte semne, ca şi cum ar fi fost harta Sileziei.

— Noi, domnule, ne urnirăm îndată de acolo, în ziua de doi mai şi nu ne putea opri nimeni. Într-o săptămână am fi cuprins în braţe toată Silezia, iar nemţii ar fi fugit de le-ar fi sfârâit călcâiele! Francezii ţineau cu noi şi pe tăcute ne-au propus armistiţiu, ca să ocupăm Silezia până la linia lui Korfanty, ei urmând să-i ţină în loc pe nemţi. Şi ce crezi că s-a întâmplat, domnule! Korfanty a trimis o scrisoare secretă Ministerului Afacerilor Externe, privind, chipurile acest armistiţiu, iar ei au dat totul la iveală, au scris la gazete. S-a pornit zarvă mare, în lume; Lloyd George17 a făcut el însuşi atâta gură, iar noi ne-am oprit pe linia armistiţiului, în timp ce nemţii s-au ridicat şi, dă-i frate, împotriva noastră cu toată puterea… Vedeţi dar, domnule, ce ispravă ne-au făcut domnişorii de laM.A.E. Mă apucă furia, când cineva îmi aminteşte de ei. Fără ei am fi avut toată Silezia…

— De unde ai aflat toate acestea, domnule Wiewiorski? întrebă Janusz.

— Cum să nu aflu? Dar ce, eu n-am fost acolo? N-am văzut cu ochii mei? Oare lângă Rybnik n-am tras în macaronarii de italieni, fir-ar ei să fie? Au luat-o la sănătoasa de se ridica praful în urma lor, dar de ţinut, tot cu nemţii ţineau…

Deodată Wiewiorski se opri, căzu pe gânduri şi privind pe Janusz zise:

— Şi-acum, domnule conte, dumneavoastră, care sunteţi un om învăţat, spuneţi-mi de ce se întâmplă toate astea? De câte ori noi ne găsim la ananghie nimeni nu vine să ne ajute. Şi Anglia, şi Franţa, şi Italia erau atunci, cu toatele, împotriva nemţilor, şi totuşi când noi am pornit răscoala am rămas singuri, ca nij-ite cuci…

Se opri din nou, iarăşi se uită la Janusz şi apoi, aşezându-se la masă o izbi cu pumnul, dar cu atâta înverşunare că penele roşii şi verzi din glastră săriră cât colo în sus, iar el strigă cu glas şi mai puternic:

---

[17] *David Lloyd George* (1863-1945), om politic englez, prim~ministru (1916-1922), unul din autorii tratatului de pace de la Versailles.

— De ce oare Polonia trebuie să fie, întotdeauna, singură? De ce nimeni nu-i sare în ajutor? Căci burjuii, care guvernează aici, nici nu se uită la noi…

Janusz se întoarse.

— Da, aşa-i, zise el, nimănui nu-i pasă de Polonia noastră.

— Şi nu numai că nu-i pasă, dar chiar, dragă domnule, fiecare ar face totul să ne îngroape de vie patria asta a noastră, blestemată.

— Taci Jasio, nu te iuți aşa, interveni Wiewiorska, indignată.

— Spuneți-mi, dragă domnule, ştiți cum au mers lucrurile la Muntele Sf. Ana? — întrebă Janek ceva mai potolit.

Şi deodată – sub dogoarea mâniei şi alcoolului, îmbujorat la față – se repezi, apucă glastra cu pene şi punând-o cu violență înapoi la locul ei, zise:

— Uite, aici a fost muntele, iar aici, din partea asta, valea. O vale adâncă, o trecătoare, dragă domnule, uite, atâtica, iar noi veneam dinspre trecătoarea asta; ziua era ca lacrima, cerul, soarele… Domnule, furioşii ăia cântau, aşa cum se cântă pe la ei:

O, *tu munte din Chelm, paznic veşnic al țării lui Piast…*

Iar nemții o luară la sănătoasa. Noi am ocupat tot muntele şi mânăstirea şi locul ce i se spune Calvarul şi toate clădirile construite acolo – şi toți strigau cât îi ținea gura: „Dă-i bătaie neamțului, dă-i bătaie neamțului!…” Dar… ce folos? S-a poruncit să ne retragem… Şi noi, care ne bătusem atâta pentru muntele acela… ca să nu-l mai putem nicicând recuceri… O! Sfânta Ana… Sfânta Ana!

Janusz simțea cum îi cuprinde amețeala, cum îi pătrunde în inimă regretul – de om băut – că n-a fost şi el cu Jasio acolo, la Muntele Sf. Ana. Şi chiar i-l mărturisi.

— Şi ce-ați fi făcut acolo? Oameni ca dumneavoastră vin numai când totul e gata… replică Jasio cu toată sinceritatea. Acolo a fost doar cauza noastră, a muncitorilor.

Soția, speriată de sinceritatea lui, îl trezi:

— Ce spui, omule? Asemenea vorbe grele pe seama dumnealui?

— Lasă, dumnealui e de-ai noştri, răspunse Wiewiorski mişcat, şi-l bătu ne Janusz pe umăr, cu dânsul se poate vorbi deschis.

Cu tot efectul vodcei, Janusz se simţi cam ruşinat şi nu prea ştia cum să reacţioneze. Wiewiorski mai turnă câte un păhărel. În clipa aceea îşi făcu apariţia o fată mică, vioaie, de vreo opt ani, cu două cozi blonde pe cap.

— Am sosit, zise ea ridicând capul în sus.

— Ea soru mele, lămuri Wiewiorska; salută pe domnul.

Fetiţa întinse mâna şi se înclină frumos.

— Cum te cheamă? întrebă Janusz.

— Jermena, răspunse fetiţa.

— Ce spui acolo? exclamă Wiewiorski. Te cheamă Jadzia, şi basta. I-a trăsnit în cap să-şi spună Jermena. Şi când te gândeşti că merge la şcoala polonă…

— La şcoala polonă? se miră Janusz.

— Da, la şcoala poloneză. O pictoriţă poloneză a înfiinţat aici o şcoală particulară. Ea se ocupă de copiii noştri, le dă bani… Cum se numeşte, Josia? Ţii minte?

— O cheamă Târlo, răspunse Jermena în locul mătuşii sale, ştiu bine fiindcă uneori vine pe la noi.

— Aha – repetă Jasio – da, Târlo, Ariadna Târlo…

Pentru moment numele acesta nu-i reaminti nimic deosebit lui Janusz. Peste o clipă abia, căzu pe gânduri.

— Târlo? Ariadna? Pictoriţă?

— Apăi, da, zise Wiewiorski, aşezând-o pe Jadzia pe genunchi. Vrei să mănânci ceva? Noi o creştem ca pe propriul nostru copil, sora Jadziei a murit…

Janusz rămăsese pironit parcă de scaun.

— Ariadna Târlo? Se ocupă de copiii polonezi? Ce-o mai fi însemnând asta?

— E o pictoriţă de rochii, adăugă Wiewiorska, şi câştigă, se pare, foarte mulţi bani.

Janusz se trezi. În sfârşit începu să-şi ia rămas bun. Soţii Wiewiorski nu-l lăsară însă să plece şi-l îndopară în aşa hal, încât de-abia se putu întoarce la hotel şi, cu sufletul la gură, se prăbuşi pe pat, ca mort.

Domnişoara Tekla Biesiadowska către Janusz Myszynski:

„Varşovia, 14 aprilie 2G

Dragă Janusz!

Ai plecat, propriu-zis, nu de mult şi ne lipseşti, tuturor, atât de tare că – la drept vorbind

— Toți aşteptăm cu nerăbdare întoarcerea ta. Deabia după ce ai plecat am înțeles că în aceşti ultimi ani de când locuieşti la noi m-am ataşat atâta de persoana ta. Am impresia că în cursul acestor ani te-ai schimbat nespus. La Mankowka erai un soi de domnişor, iar acum eşti un om adevărat; când zâmbeşti simte omul cum îi pătrunde lumina în suflet. Ne eşti atât de aproape şi de drag; toți spun aşa, chiar şi Stanislaw, care adaugă că nu mai eşti cum ai fost cândva. Mă bucur din inimă că oamenii țin la tine, îmi pare rău doar că nu te-ai însurat până acum; desigur, ai fi fost un soț şi un tată bun; aşa, e păcat de tine! La noi nimic nou; am auzit că bătrâna prințesă a fost grav bolnavă, dar, cum a scris Potelos, sosesc în curând; la ce bun mai vine, dacă-i bolnavă, dacă-i să moară, mai bine să moară acolo, în străinătate. În casă e pustiu, nemişcare, nimeni; dar, poate-i mai bine aşa, am putut să fac rânduială cum trebuie; am chemat un tâmplar şi un tapițer, fiindcă mobila din sufragerie se cam hodorogise; perdelele – la prințesa tânără ca şi la tine, dragul meu Januszek – am poruncit să fie atârnate din nou, dar nu cu panglici, în formă de fluture, ci obişnuit, căci panglicile nu erau potrivite pentru o cameră de burlac. Doamna Royska a fost aici nu de mult, a sunat chiar la amiază şi i-a părut rău că n-a găsit pe nimeni. Doamna Ola a născut cu bine o fetiță; doamna Michasia este foarte mulțumită, că au, în sfârşit, o fiică, dar doamna Royska crede că Andrzejek este mai frumos; el e un copil foarte simpatic şi drăguț, şi e chiar deştept, căci a învățat singur – spun ei – să citească şi în anul viitor va merge la şcoală. Am auzit că Walerek Royski se va căsători cu o contesă – nu ştiu care; am impresia însă că nu va avea prea multe bucurii din partea lui. Nu prea stă la ferma din Puste Lqki, mai mult e la Siedice, umblă prin cârciumi, deşi cineva i-a spus lui Stanislaw că s-ar putea să ajungă ministru. Astea-s însă vorbe

goale, adevărat e numai că-şi face de lucru undeva pe lângă un minister. Am auzit că şi domnul Szyller se va căsători; ştirea nu este prea sigură, doar atât că merge mereu la Lowicz. Acum e plecat în străinătate, s-ar putea să se întâlnească şi cu tine undeva pe-acolo; e vorba să i se cânte undeva o operă – aşa i-a spus cineva lui Stanislaw. La mine nimic nou, atâta numai că îmbătrînesc, şi de n-ar fi Alo – copilul ăsta atât de drag

— Nici n-aş şti ce să fac. Se vede treaba că trebuie să trăiesc pentru el, fiindcă deşi – la drept vorbind – copil de prinț, e destul de neglijat, sora ta nu se prea gândeşte la el, iar bătrâna prințesă nu se pricepe la educație, şi pe deasupra stă tot timpul în străinătate. Este ultimul vlăstar al familiei, dar este privit aşa de parcă i-ar încurca. Ştiu că ții mult la Alo! Dar, ce folos? Nici tu nu eşti un bun educator, iar copiluh ar putea să se aştepte numai din partea ta la un binevoitor sentiment de familie. Căci numai tu eşti o podoabă a neamului, cum a spus chiar preotul Kirchner din Berszada. La bătrânețe am cu ce mă făli, fiindcă şi eu te-am crescut întrucâtva şi te-am hrănit cu cozonaci. În anul de față am copt puțini, numai pentru Alo, cât a fost nevoie. Colacii umpluți ai mătuşii Nosarzewska i-au plăcut foarte mult, fiind într-adevăr reuşiți. Fiul lui Stanislaw e la Paris, poate că l-ai şi găsit undeva acolo; de mult n-au sosit veşti de la el. Întreabă, poate că ştiu ceva despre el. Cu toții te aşteptăm. Alo întreabă mereu dacă n-ai scris, iar eu îi spun că nu. Suspină, sărmanul copil… e doar singur. Tu eşti pentru el omul cel mai apropiat, despre care spune de fiecai’e dată: «Pe unchiul Janusz îl iubesc mult, iar pe bunica mai puțin». Despre mama lui nu spune nimic. Întoarce-te, Janusz, fără tine Varşovia e tristă, iar casa stă de parcă n-ar avea acoperiş. Te sărută şi te binecuvântează bătrâna ta

Tekla Biesiadewska”

Scrisoarea i-a fost adusă de poştaş când Janusz se găsea încă în pat, a doua zi după vizita la soții Wiewiorski. Bătuse cu hotărâre, tare – cu acele ciocănituri după care se pot recunoaşte întotdeauna factorii poştali la Paris – şi-i dăduse un plic mic ’cu adresa scrisă stângaci, mâzgălită -cu diverse creioane colorate, deoarece domnişoara Tekla nu precizase

„Arrondissment”-ul şi scrisoarea se cam rătăcise. Dând la o parte perdelele decolorate o citi dintr-o răsuflare. Nu conținea nimic deosebit. Janusz, indispus, o lăsă să-i cadă din mână. Cu o zi înainte îi telefonase Edgar şi căzuseră de acord să se întâlnească astăzi la Luvru, aşa că scrisoarea îi aducea pe lângă o ştire învechită, doar ofurile sentimentale ale bătrânei domnişoare. Era destul de târziu. Janusz se sculă, se spălă şi se îmbrăcă repede. Porni pe bulevard în direcția Senei şi de-a lungul cheiului se îndreptă spre Luvru. Pe fluviu pluteau şlepuri colorate – remorcând bărci negre încărcate cu cărbuni – care, sub poduri, îşi înclinau coşurile. Buchiniştii vindeau cărți vechi şi gravuri colorate. Era moda hărților vechi – roşii şi galbene

— Atârnate de acoperişurile înalte ale barăcilor. Printre ele observă o hartă mică, „Totius Silesiae44 în care muntele Sf. Ana – situat aproape peste Opole – era desenat cu grijă. Se gândi la Janek şi cumpără stampa plătind patru franci. Se uită la ceasornic şi, cum mai avea încă destul timp, încetini paşii. Se opri şi privi cu indiferență apa fluviului gândindu-se la altceva. Soarele se reflecta în valurile mici, ale Senei, dinspre care adia o boare uşoară cu miros de umezeală.

Pe neaşteptate îi apărură în minte cuvintele din scrisoarea domnişoarei Tekla: „toți spun că nu mai eşti omul de odinioară14. Asta înseamnează că ultimii cinci ani, ce i se păreau cei mai sterpi din viață, au avut totuşi o importanță, că n-au trecut aşa fără nicio urmă, din moment ce în ochii oamenilor el a rămas nu acelaşi de odinioară, ci un alt om, îndrăgit, o „podoabă a familiei44. Ce poate însemna acest lucru? Oare, într-adevăr, se schimbase? Se căzni chiar să-şi imagineze cum era cu cinci ori opt ani în urmă – îndată după întoarcerea de la Odesa – dar nu izbuti. Vedea doar cele ce i se întâmplase, oamenii cu care se întâlnise, conversațiile avute şi chiar unele evenimente – deşi numărul lor nu era prea mare.

Întotdeauna însă se vedea pe sine aşa cum era acum – iar nu cum era atunci – acelaşi neschimbat Myszynski, om aproape rătăcit într-o lume fără hotar şi destul de greu de înțeles. Şi totuşi se schimbase! Dar cum să urmărească el, în

propria lui ființă, aceste schimbări? Iată un lucru aproape imposibil.

Şlepul cel negru ce căra cărbuni pe Sena scoase un sunet pătrunzător ca al unui cocoş primăvara şi Janusz se cutremură. Îşi reamintise şuieratul locomotivei de la Odesa. Ce greu pot fi identificate aceste schimbări mai ales când omul – limitat, firesc, la analiza actualelor lui sentimente – nu ştie măcar de-i vorba de schimbări reale, adevărate. Dacă se schimbase ceva, în el, apoi era numai poziția lui față de om. În trecut se temea de oameni, îi evita, nu-i cunoştea. Ce fusese oare pentru el prima călătorie – de neuitat – la Odesa, contactul cu Edgar şi cunoaşterea Ariadnei – a acelei uimitoare Ariadna! Atunci nu pricepea cum se poate conviețui cu ei, cum se ajunge să-i cunoşti mai îndeaproape, cum de poți suporta prezența în viața ta a unor oameni a căror viață se scurge pe făgaşe cu totul deosebite, ca de pildă în cazul Spychala, sau al domnişoarei Tekla. Acum ştia însă că-i iubeşte pe aceşti oameni sau, cel puțin, îl interesează, deşi în pofida oricărei realități nu-l putea iubi pe Spychala. Chiar cuvântul „a iubi” era incompatibil cu acest om. Nu auzise nicicând că Marysia ar fi spus vreodată, direct sau indirect, că-l iubeşte pe Kazimierz. Noțiunea aceasta putea cuprinde însă pe toți ceilalți oameni. O simțea însă – poate prea mult – ca ceva pasiv şi ar fi dorit să dea noțiunii un conținut activ.

Conversația de ieri cu Janek Wiewiorski îi trezise, de asemenea, unele strune necunoscute. Simțea un viu ataşament pentru tot ceea ce constituia viața lui Janek şi îşi spunea, de altfel în zadar, că nu-i nevoie pentru aceasta de vreun sentiment ci, mai degrabă, de puțină rațiune, de un pic de înțelegere. Judecata asta nu-l ajuta însă să-şi schimbe obişnuința, caracteristică lui, de a se lăsa condus numai de sentiment. De aceea era el atât de rătăcit în lumea asta în care trebuie, în primul rând, să posezi busola rațiunii.

…Muntele Sf. Ana! Atinse cu mâna harta din buzunar. De ce oare încerca el pentru localitatea asta necunoscută, aşa pe negândite, un sentiment atât de limpede? De ce oare începuse să regrete, tot pe negândite, că nu luase parte direct la

răscoala din Silezia? Era oare vorba doar de sentimentalism? Rațiunea nu i-ar fi putut oare evidenția, şi ea, aceleaşi omisiuni? în cazul ăsta lumea n-ar fi putut avea oare acelaşi aspect? Trebuie deci să-i pună toate aceste întrebări şi lui Edgar…

Şlepul cu încărcătura lui de cărbuni trecu înclinându-şi fruntea sub pod, lăsând în urma lui dâre spumoase pe apa de un cenuşiu mai. Janusz rămase cu gândurile lui până-n momentul întâlnirii. Uitându-se la ceas – era destul de târziu

— Făcu un gest de indiferență care însemna: Edgar poate să mai aştepte!

— După cum se vede scrisoarea n-a fost lipsită de importanță, vorbi el cu glas tare, trecând pe lângă zidurile cenuşii-sinilii ale Luvrului.

V

Înțelegerea fusese ca întâlnirea să aibă loc lângă monumentul Victoriei (Nike). Urcând scările, Janusz observă silueta înaltă şi zveltă a lui Edgar – puțin cam adusă din spate – chiar în fața statuii. Muzicianul nu-şi putea dezlipi ochii de faldurile veşmintelor, aşa cum fâlfâiseră în avântul alergării de odinioară. Imediat după saluturile fireşti acesta se porni să-i povestească despre telefonul ce i-l dăduse domnişoarei Tekla, ca şi despre unele treburi mărunte din Varşovia.

Fusese, nu de mult, la familia Golşbek, la un ceai, unde i se serviseră nişte prăjituri rămase nevândute, uscate şi acrite. Botezul fetiței avusese loc – îi dase numele de Elena – iar Edgar fusese naş. Tot discutând continuară să rămână lângă monument, care – deşi pe atunci era aşezat altfel, pe un postament mai plat şi mai coborât – făcuse totuşi asupra lui Janusz o atât de uriaşă impresie, încât revenea să-l vadă destul de des.

— Ne-am pironit aici, zise el în sfârşit, ca şi cum n-am mai avea unde să mergem.

— Să-ți spun sincer, zâmbi Edgar copilăreşte, nu țin să merg nicăieri. Am vrut doar s-o văd pe Nike şi atâta tot.

— Te plictiseşte pictura? întrebă Janusz răspunzându-i la rându-i printr-un zâmbet.

— Cum să-ți spun? Da! puțin… deşi cuvântul „plictiseală14 este poate impropriu. Dar uite, sunt cam îmbuibat de artă…

Tocmai atunci se apropia de ei Henryk, ce-şi petrecea, uneori, toată dimineața la Luvru.

— Îmbuibat de artă? se cruci Janusz. Tu, care susții că în afară de artă nu există mântuire?

Edgar ridică pleoapele, neputincios.

— Am aoum această senzație. Iar Nike e ce e, pentru că e o expresie puternică a clasicismului… în timp ce noi, toți, suntem condamnați să profesăm alexandrismul…

— Deci – se indignă Henryk, deşi nu-l cunoştea pe Szyller – dumneavoastră considerați aria noastră drept decadentă?

— Aici este imposibil să stăm, interveni Janusz, haideți în galeria lui Apollo; acolo nu-s tablouri, dar… sunt canapele.

Se aşezară lângă vitrina cu diamante. Paznicul, îmbrăcat ca un antreprenor de pompe funebre, intră în panică. Îi urmărea atent pe străinii ăştia ce vorbeau tare. Lui Janusz îi căzu din buzunar harta mică „Totius Silesiae". Ridicând-o, Henryk întrebă:

— Ce ai aici?

— O mică hartă a Sileziei răspunse Myszynski cu oarecare jenă. Uite, vezi – i-arătă el cu degetul – aici este muntele Sf. Ana.

Edgar se înclină deasupra hărţii şi zise:

— Ce este Muntele Sf. Ana?

— Un loc în Silezia.

Şi-şi dete seama, îndată, că nu-i poate spune nimic mai mult prietenului, despre ceea ce simţea el în clipa aceea faţă de harta asta, şi nici despre vizita de ieri de la Janek Wiewiorski fiindcă, pur şi simplu, Edgar n-ar fi fost în sta-re să-l înţeleagă.

— Vezi, se adresă lui Henryk, el este „condamnat la alexandrismu.

Edgar râse.

— Nu mă tachina, Janusz. Am impresia că toate epocile decadente se aseamănă între ele. Nu poţi ieşi din imitaţie, din repetarea formelor obişnuite. Eu le repet... Când nu pot crea o formă nouă, sunt silit să mă învârtesc mereu în jurul celor existente: sau sonata, sau ABA, sau poemul simfonic... De-aici însă ce poate ieşi? Totul e cunoscut. Învelişul cultural dat nu poate fi străpuns... E ceva fără de ieşire...

— Ştii, îl întrerupse Henryk vorbindu-i lui Janusz, ştii cu cine mi-am dat întâlnire aici? Cherubin Kolyszko a sosit la Paris.

— Ce vorbeşti? făcu Janusz indiferent.

— Şi ce-ai de spus la asta? zise Edgar, devenind deodată grav.

— O vorbărie de-a ta, asemenea celorlalte, spuse Janusz.

— Ştii ceva? se amestecă din nou Henryk, ca şi cum ar fi ţinut să îndepărteze conversaţia de la teoriile lui Edgar ce-l iritau, într-un chip destul de desluşit – Wiktor Gdanski ne-a

dat bani să organizăm un şlep mare al pictorilor pe Sena. Peste câteva zile va fi gata.

— Şi ce va fi acolo? întrebă Szyller.

— Un restaurant obişnuit ca la toate expozițiile pe şlepuri – cum e moda acum – şi vor fi chiar câteva asemenea şlepuri.

— Dar când se va deschide expoziția?

— La 5 mai.

— Aha, atunci o vom vedea sigur, conchise Edgar.

Câteva clipe tăcură. Apoi Henryk plecă să-l aducă pe Kolyszko, cu care-şi dăduse întâlnire în altă sală.

Rămas singur cu Edgar, Janusz, cu oarecare greutate, începu să-i spună:

— Uite, nu-mi place când vorbeşti despre asemenea lucru. Cred că nu arta te face să fii atât de pesimist? Cum poți să trăieşti şi să creezi, dacă în adevăr gândeşti aşa?

— Am impresia că instinctul meu de artist este mai puternic decât ceea ce gândesc… zise Edgar rar.

— Ştii care este impresia mea? începu din nou Janusz, ca şi cum ar fi rostogolit un balon greu

— Aşa nu se mai poate.

— Dar cum? întrebă Edgar.

— Cum? În mod obişnuit, cu o oarecare doză de avânt, sau mai ştiu şi eu ce… pentru oameni…

Şi deodată, venindu-i în minte cum Janek îi povestise ieri lupta de la Muntele Sf. Ana – cum cântau „îndrăciții” ăia, cum, de fapt, întreaga răscoală sileziană fusese o treabă încurcată şi cum se comportase Ministerul Afacerilor Externe cu tot armistițiul lor – i se păru ridicol să se afle la marginea dintre două lumi. Desigur, nu poate să-i spună lui Edgar nimic despre toate acestea, dar nici Janek n-ar fi înțeles mare lucru dacă cinevai-ar fi spus la ce se gândeşte şi ce spune marele compozitor. Janek, cu adevărat că n-ar fi înțeles nimic şi desigur că ar fi tras o înjurătură, iar Jasia i-ar fi spus, liniştindu-l: „Nu te iuți!”. Janusz râse încet.

— De ce râzi? întrebă Edgar.

— Uite, vezi, eu nu mă simt „condamnat la alexandrisme”. Am în mine ceva ce mă salvează…

— De pildă, ce? insistă Szyller cu oarecare ironie.

— Credința în om.

Devenind nerăbdător, Edgar continuă:

— Credința în om? Ce însemnează asta?

— De, n-aş prea putea să-ți explic, zise Janusz. Era contrariat de sine însuşi, de naivitatea cu care discuta. Dar Edgar îl intimida întotdeauna, în prezența lui îşi exprima gândurile copilăreşte, simplificând formulările.

— Prin ce se exprimă lucrul acesta? adăugă

Edgar.

— Tocmai aici e buba, mormăi Janusz, la mine nu se prea exprimă deloc.

— Şi cum ai vrea tu să văd sau să înțeleg eu, dacă lucrul ăsta nu e conturat nici chiar la tine?

— Dar trebuie să se contureze!

— Las-o încolo! râse Edgar, eu ştiu bine ce trebuie să gândesc de tine. Eu te cunosc.

— Nu mă cunosc nici eu.

— Tot ce se poate. Tu nu te cunoşti. Eu însă da.

În clipa aceea apăru Henryk însoțit de Cherubin. Se salutară. Janusz nu făcu niciun gest de cordialitate.

— Vei veni mâine la Gdanski? întrebă el pe Henryk.

— Nu. Dar tu?

— Am întâlnire eu Ariadna acolo.

— Aha!

— Cine-i Gdanski? ehestionă Cherubin care, desigur, ştia totul. Catolicul ăla?

Janusz habar n-avea că Wiktor Gdanski era catolic.

— Da, el, răspunse Henryk pentru Janusz.

— Dar Ariadna? Domnişoara Târlo? continuă Kolyszko, nu e aia care merge la mânăstire?

De data aceasta Janusz râse din toată inima:

— Nu, desigur că nu-i aia.

Ieşiră împreună şi luară cu toții dejunul într-unul din micile restaurante de pe insula Sf. Ludovic.

VI

Locuința lui Wiktor Gdanski de pe strada Malar era unul din interioarele cele mai frumoase pe care Janusz le văzuse când va, deşi era destul de artificială, de pretențioasă. Pe un secreteiîn stilul Renaşterii italiene se aplecau lumânări mari de ceară, iar tabloul unui husar cu aripi pe coif, de Wyczolkowski – stând călare în mijlocul unui câmp de lalele – acoperea aripa din stânga a unui dulap țărănesc danez. În sufragerie masa de stejar era îngustă, scaunele înalte şi aproape gotice, fereastra acoperită cu draperii negre, iar lumina în permanență artificială. În ziua stabilită Janusz se prezentă punctual, la şapte, la cină. Ariadna întârzie, aşa că Myszyfisk'i avu prilejul să stea de vorbă cu noua sa cunoştință. Discutară fireşte, despre Ariadna.

Cu vădită uimire află Janusz că Ariadna primise cetățenia polonă (dat fiind numele ei de familie lucrurile merseseră uşor) şi că se ocupă chiar de unele acțiuni de „binefacere41 în rândurile coloniei polone, ceea ce-l făcuse să cugete că în adevăr „Jermena41 mergea poate tocmai la grădinița aflată sub patronajul Ariadnei „sale44. Gdanski, care nu fusese la Varşovia din anul 1914, îl întrebă pe Janusz cum mai stă treaba cu titlurile de noblețå în Polonia.

— Au fost desființate, răspunse Janusz fără şovăire.

— Nu cumva însă din această cauză ar putea fi încă folosite şi chiar fără nicio teamă de pedeapsă? adăugă Gdanski. De exemplu, dumneavoastră folosiți titlul de noblețe?

— Niciodată, răspunse Janusz categoric.

— Dar, de pildă, cum vă spun în casă servitorii?

— La drept vorbind, se îmbujoră Janusz, chestiunea asta n-are nicio importanță.

Gdanski, fumându-şi țigareta – dintr-un țigaret de chihlimbar extrem de lung – avu aerul că nu observă fâstâceala lui Janusz.

— Uite, vedeți dumneavoastră, continuă el, încerc s-o conving pe Ariadna să folosească titlul de contesă, ceea ce este o mare înlesnire în viața pariziană. Şi ea, ca descendentă a familiei Târlo, are acest drept.

— De, un drept cam îndoielnic, râse Janusz recăpătându-şi prezența de spirit, de altfel nu i-l va interzice nimeni.

— Cred că nici ambasadorul Poloniei nu va protesta, glumi gazda.

Sosi şi Ariadna. Purta un costum uşor, negru şi o pălărie cu flori; făcea din nou impresia că-i tânără. Pe față nici urmă de oboseală, era dim potrivă, foarte vioaie şi se salută cordial cu Janusz.

Câteva minute bune vorbi cu Wiktor despre oamenii pe care Janusz nu-i cunoştea. Avusese însă timp să se obişnuiască cu această manieră pariziană – care în mediul lui ar fi putut fi considerată drept o culme a impertinenței – fiindcă mai întotdeauna se afla într-o astfel de societate ce analiza virtuțile sau defectele unor persoane necunoscute lui, nici chiar din auzite... Şi se plictisea ca un mops azvârlit într-o fântână. Acum auzea mereu numele lui Jacques şi Raissa. Deşi Janusz nu ştia despre cine era vorba, Ariadna povestea destul de amănunțit vizita ei de ieri, la oamenii aceştia.

— Vedeți, domnule, zise ea în cele din urmă, Jacques n-are nicio obiecție la proiectul meu. Dimpotrivă, făgăduieşte că-mi va da tot sprijinul, că mă poate recomanda la o cunoscută de-a lui... şi...

În clipa aceea un servitor înalt şi foarte aprins la față anunță că masa este servită. Trecură în sufragerie.

Wiktor şi Ariadna luară loc ca şi cum de-abia atunci – văzându-l pe Janusz – îşi aduseră aminte de existența lui. Wiktor povestea cum menajera lui fiind din Varşovia, îi asigura putința unei bucătării poloneze, discutând chiar despre unele mâncăruri naționale, punct asupra căruia conversația stărui cam prea mult. Aşezându-se la masă, Ariadna îşi scosese pălărioara şi când îşi potrivi părul Janusz descoperi cu un fel de duioşie cele câteva firişoare albe de deasupra frunții. Purta un buchețel de flori artificiale de aceeaşi culoare la bluză, sub jacheta costumului, iar când îşi scoase mănuşile, îi văzu mâinile lungi şi albe ca şi urmele mănuşii sub degetul mare.

Parcă – gândi el – mai înainte n-avea mâinile atât de frumoase! Râse, aducându-şi aminte de mâncărurile de acasă,

de la Odesa, ca şi de seara aceea când Ariadna declamase versuri de Blok, având la gât un şirag de perle artificiale.

— Ce-i cu Val Niewolin? întrebă el pe neaşteptate.

Wiktor îl privi cuprins parcă de panică, dar Ariadna răspunse. Calmă, lăsând lingura la o parte:

— E aici, la Paris, lucrează într-un bar.

Din mutrele comesenilor Janusz pricepu că nu va afla alte amănute despre cunoştința lui de la Odesa. Ariadna chiar se întoarse cu fața spre Wiktor, mărturisind astfel că ei aveau lumea lor, proprie.

— Jacques mi-a promis – accentuă Ariadna, în mod special, numele acestuia – că-mi va da un exemplar adnotat din Sfântul Toma.

Wiktor trecu însă peste această temă, atrăgând atenția lui Janusz asupra husarului lui Wyczolkowski.

— Ştiți, desigur, că Wyczolkowski a pictat rar astfel de teme.

Ariadna aruncă şi ea o privire fugară asupra marelui pastel şi Janusz citi în ochii ei ceva ce semăna a dezgust. Îşi aduse aminte, fără să vrea, că nu-i spusese încă nimic – nici chiar în scris

— Despre întâlnirea lui cu Volodia, lucru ce nu-l putea face nici acum. Nu se simțea în stare să compare persoana asta suolă, cu părul tăiat scurt, atât de elegantă în stil parizian, cu Ariadna de odinioară, locuind la etajul al patrulea în strada Dvorțova din Odesa, după cum nu izbutea să-şi reamintească – destul de plastic – seara aceea, când mersese acolo pentru întâia oară după sosirea lui de la Mankowka.

— Edgar a întrebat de tine, se adresă el

Ariadnei, iar când aceasta ridică sprâncenele interogativ, el adăugă:

— Edgar Szyller.

Desigur, gândi el în acelaşi timp, Ariadna are aşa de mulți cunoscuți la Paris, încât nu le mai reține nici numele, nici prenumele. Simți din nou în inimă fiorul nerăbdării. Categoric, se dovedea tot mai mult un biet pribeag răsărit dintr-o provincie îndepărtată.

Ariadna, totuşi reamintindu-şi-l, întrebă:

— Ce mai scrie el, acum?

— A compus o operă într-un act, ceva în genul *Electrei* de Strauss, despre regele David.

— Despre regele David? Ce teme ciudatele trec oamenilor prin cap.

— Ştiţi, domnule, răspunse Janusz, acelaşi lucru este şi cu pictarea urcioarelor sau a merelor. Nu are un sens prea mare… dacă nu sunt pictate sublim.

— De aceea eu pictez întotdeauna portrete, mărturisi Wiktor cu grabă. Chiar dacă n-ar fi prea reuşite ca pictură, vor rămâne ca documente umane.

Habar n-avea Janusz că Gdanski pictează. Abia acum înţelese el interesul ce-l manifesta artiştilor polonezi. Îşi explică de asemenea origina portretului, foarte slab, al unui adolescent pe jumătate nud, care era atârnat în salon, alături de un splendid crucifix de fildeş lucrat la Toscana.

— Da, aşa e, interveni Ariadna, cu o oarecare agresivitate în glas, dar Adzio (era pictorul, a cărui mamă purta un nume splendid) pictând mere şi urcioare face lucrul acesta în mod strălucit.

Janusz nu pricepu sensul cuvintelor, după cum însăşi conversaţia celor doi îl plictisea, îi era străină. Ascultându-i totuşi vocea – singurul lucru în care mai stăruia ceva din Ariadna de odinioară – Janusz recită, aşa deodată, versul: *Ceaiki kricea'i: Cii-vi?*

Mî otveceali: nicii![18]

Ariadna îi aruncă o privire plină de mâhnire, în adâncul căreia însă el zări ceva ce semăna a nelinişte. Pentru o clipă tăcură câteşi trei.

— Şi totuşi, am impresia că Henryk este cel mai capabil dintre pictorii tineri, zise Wiktor, aşa pentru a umple golul conversaţiei, pentru a nu-l prelungi.

— Pentru motivul că-i imită cel mai bine pe impresionişti?

---

[18] Pescăruşii strigară — ai cui sînteţi ?
Răspunserăm — ai nimănui ! (rus.).
(Citat din Anna Ahmatova).

întrebă Ariadna. Impresioniştii, exportaţi din atmosfera franceză, pierd raţiunea lor de existenţă, ca şi peştele scos din apă. Transpunerea impresionismului în Polonia este un nonsens.

Cuvintele astea impresionară neplăcut pe Wiktor. Prietenia ce dăruia tinerilor pictori îl obliga nu numai să le accept o tacit teoriile, dar şi să pledeze pentru ele. Şi pornise tocmai la o serioasă diatribă când… valetul servi prăjitura cu cremă.

— Uite, se întrerupse Wiktor adresându-se Ariadnei, bucătăreasa mea numeşte felul acesta *„tutti jrutti a la polonaise”* deşi n-am mâncat niciodată aşa ceva în Polonia.

— Dar ce-i asta? întrebă Ariadna neîncrezătoare, în faţa ei aflându-se platoul cu o prăjitură în straturi, etajată, aburind uşor şi pe care nu prea era dispusă s-o atace ea cea dintâi.

— Ia, ia repede, căci se prăbuşeşte, rosti Wiktor.

Valetul, pe a cărui faţă nu se mişca niciun muşchi – cu toate că exprima un uşor dispreţ

— Urmărea atent cum Ariadna înfigea furculiţa şi lingura în marginea de cremă a prăjiturii, din care, asemenea sângelui şi măruntaielor din coasta unui cerb rănit, se revărsa îngheţata, crema şi feliile multicolore de fructe.

— E fenomenal! exclamă Ariadna, umplându-şi cât putu de repede o farfurie întreagă din complicata prăjitură. În acelaşi timp, alături de farfuria ei apăru şi o sosieră de argint pe care valetul o ţinea cu cealaltă mină.

— Dar asta ce mai e? întrebă Ariadna.

— Sirop de caise, explică Gdanski, absolut necesar, după cât se pare, la prăjitura asta. Încearcă, te rog…

Wiktor fu ultimul servit. Luă cam o lingură din prăjitura *„a la polonaise”* şi, nefiind amator de dulciuri, o împrăştie pe farfurie cu furculiţa.

— Revenind la Raissa şi Jacques-, continuă el, am impresia că se înşală. Nu te cunosc aşa cum te cunosc eu. Ştiţi oare – i se adresă lui Janusz

— Că Ariadna are de gând să intre la mânăstire?

— Am auzit, răspunse Janusz, dar n-am vrut să cred.

În glasul lui se putea simţi o atât de mare răceală, încât

Ariadna îl cercetă cu atenție. Janusz avu impresia că de-abia în acea clipă ea-şi dădu seama că-i unul şi acelaşi Janusz, cel pe care-l cunoscuse cu nouă ani în urmă.

— Fiindcă am impresia, reluă Wiktor, că viața creştinească poate fi împletită cu munca din ogorul artei. Nu înțeleg rostul refugiulud, aşa dintr-o dată, la mânăstire. Viața în spiritul lui Iisus poate merge alături cu munca laică, cum repetă, uneori. Însuşi Măritâm. 1

Abia acum înțelese Janusz că numele rostite

I Jacques Maritain (n. 1882), filosof catolic francez.

Atât de familiar – Jacques şi Raissa, erau ale soților Maritain, că interlocutorii poate dinadins subliniau apropiatele lor raporturi cu nişte propagandişti atât de însemnați ai catolicismului şi că el nu acordase importanța cuvenită acestui lucru.

— De pildă, eu, vorbi Wiktor, fără a se întrerupe, merg întotdeauna vara la Lourdes, pe două-trei luni. Am grijă de bolnavi, pentru că nu-i nimeni altul care să-i poarte în fața peşterii şi ei sunt foarte numeroşi. Socot că munca asta a mea din Lourdes este destul de grea şi că răscumpără deplin viața mea laică şi păcatele mele…

— Oare pe toate? rosti pe neaşteptate Ariadna, cu un zâmbet îndoielnic.

— Eşti răutăcioasă, strigă Gdanski, râzând cu glas ascuțit.

Tocmai în clipa aceea valetul servi din nou prăjitura, acum răcită. Ariadna mai luă o porție. De asemenea şi Janusz.

— Tu nu mă înțelegi deloc – spuse Ariadna lui Wiktor, mâncând şi lingându-şi cu poftă buzele –, lucrurile lumeşti nu se pot amesteca cu viața lui Hristos: sau una sau alta. De mult m-am tot gândit la lucrul acesta…

— Oare încă de când erai la Odesa? — întrebă Janusz.

— Închipuieşte-ți, încă de la Odesa; ce-i drept, acolo mă gândem la o mânăstire pravoslavnică, mai poetică poate decât cea catolică…

— *„Stonî, zvoni, perezvonV'*1, începu Janusz versurile mânăstireşti ale lui Gorodiețki.

— Cum ții tu minte totul, spuse Ariadna, întrucâtva

contrariată.

— Nici nu bănuieşti cât de bine țin eu minte tbtul, rosti Janusz deodată, pe un ton grav; dar pe loc schimbă vorba. Socoți, aşadar, că mânăstirea e ceva poetic?

— Abatele Bremond \ se precipită Wiktor, este de părere că poezia şi religia sunt unul şi acelaşi lucru. Ştii oare…

— Abatele Bremond, întrerupse Janusz, se înşală, nu există nimic poetic la mânăstire, cel puțin nimic din ceea ce vă închipuiți. Unchiul meu a fost călugăr bazilian…

— Bazilian e cu totul altceva, preciză Wiktor.

— Ce ştii tu! exclamă Ariadna.

Se ridicară de la masă. Valetul deschise uşa cea mare a salonului. Acolo îi aştepta o surpriză: pe o canapea de culoarea caisei, sub un crucifix de fildeş, şedea mama lui Wiktor, bătrâna doamnă Gdanska şi prepara cafeaua într-o mică maşină ingenioasă de argint.

Doamna Gdanska fusese cândva o frumusețe celebră, azi însă era o persoană mărunțică, slăbuță, subțire, cu ochii speriați, cu părul oxigenat şi cu manierele unei fetițe de 14 ani. Cu toate astea, Janusz se bucură văzând-o; întotdeauna avusese slăbiciune pentru doamnele mai în vâirstă, pentru mamele cunoscuților lui.

După salutul de rigoare, doamna Gdanska i se adresă lui Wiktor:

— Dragul meu, a fost aici Sandro, ăla de colo

— Şi arătă cu degetul portretul băiatului pe jumătate gol, atârnat alături de crucifix – vroia să te vadă. I-am spus că ai oaspeți. Va veni mai târziu. Este un băiat foarte simpatic – adăugă ea adresându-se Ariadnei – şi, cu toată diferența de vârstă, se are cu Wiktor ca doi frați. Nu-i aşa, Wiktor? zise ea lărgindu-şi ochii ca pasărea ce înghite o muscă; Sandro îl ajută în atelier.

Fără să spună un cuvânt, Wiktor se uită pe fereastră.

— Locuiți la Paris, doamnă? întrebă Janusz.

Dar doamna Gdanska sări pe neaşteptate de pe canapea, strigând:

— Ah, ah, fierbe, fierbe! Dă cafeaua în foc!

— Trebuie răsturnată, exclamă Wiktor.

Fără nicio vorbă Janusz răsturnă maşina cu mâner şi stinse flacăra, deplasându-i capacul de argint.

— Niciodată nu mă pot decide – mărturisi doamna Gdanska oftând – şi cum dă în foc, mă speriu. Aşa că cineva trebuie să mă salveze.

— În cazul acesta, zâmbi Janusz, nu puteți fierbe singură cafeaua.

— Evident. Altfel întotdeauna rezultatul e catastrofal.

Turnă apoi tuturora cafea. O băură şezând în jurul unei măsuțe joase. Ariadna se uita, posomorită, în gol, fără să rostească vreun cuvânt.

— Ați întrebat, domnule, dacă locuiesc la Paris? îşi reaminti doamna Gdanska. Nu, eu locuiesc la L6dz, dar vin aici la Wiktor în fiecare an pentru cinci-şase luni. La Lodz mai am un fiu, nepoți, rude. Fiul mai vârstnic conduce o fabrică… de altfel o casă avem şi la Varşovia…

— Locuiți şi la Varşovia?

— Puțin aici, puțin acolo: nentru codii este mai sănătos la Varşovia. Pe Wiktor – el a fost foarte bolnăvicios – l-am crescut tot la Varşovia.

Janusz privi, oarecum neîncrezător, silueta zveltă, muşchiuloasă, a lui Wiktor, grumajii lui puternici pe care capul de asirian, bine aşezat, se profila ca sculptat parcă pe fondul ferestrei acoperite de un vitraliu roşietic.

— La Lodz sunt mereu epidemii infantile – adăugă doamna Gdanska, încrucişându-şi neputincioasă mâinile ei mici, pe care străluceau ca o rouă deasă briliantele – copiii mor acolo ca muştele… nu-l puteam ține pe Wiktor într-un asemenea oraş…

— Da, şi m-ai dezobişnuit de Lodz, făcu Wiktor, nu mai pot locui acolo. Dumneavoastră ştiți, domnule – i se adresă lui Janusz – că la Lodz fiecare tablou se acoperă în trei luni cu un strat de murdărie neagră gros de un deget, ce nu poate fi spălat nicicum?

— Şi ce să mai spunem de plămâni! accentuă Janusz, înecându-se şi tuşind pe loc.

Doamna Iulia Gdanska se ridică repede de pe canapea.

— Tuşiţi, domnule conte? Vă pot da îndată nişte prafuri excelente împotriva tusei. După două prafuri tuşea încetează. Sunt prafurile doctorului Landsberg… Un doctor grozav! îl cunoaşteţi, domnule conte. Aşa doctor, mai zic şi eu!…

Doamna Gdanska deschise repede un mic sertar al secreterului în stil Renaştere, luă de acolo o cutie plină cu pacheţele farmaceutice şi începu să le examineze repede, unul după altul.

— Poate aveţi inima slăbită? se adresă ea din nou lui Janusz. Am admirabilele prafuri ale doctorului Landau. Şi el este un mare doctor. Numai că pentru altceva…

— Vai, mamă, interveni Wiktor cu o uşoară nerăbdare în glas, Janusz este sănătos tun…

— În adevăr, m-am înecat doar puţin, încercă Janusz să se apere, dar fără folos, fiindcă fu silit să înghită imediat un praf împotriva tusei. În acest timp doamna Gdanska sună şi porunci valetului – căruia îi spunea „dragă Walenty” – să aducă un pahar cu apă. În sfârşit, vârându-i lui Janusz în buzunar o cutiuţă cu prafuri, adăugă:

— Îmi veţi fi recunoscător, veţi vedea. Dar… să nu uitaţi să le luaţi…

Ariadna nu scoase niciun cuvânt. Se ridică şi uitându-se la ceasornic spuse că are o întâlnire într-o chestiune urgentă chiar cu doamna Lanvin. Trebuiau să discute, amândouă, moda de toamnă.

— Wiktor se ridică şi el.

— Ştii ceva, îţi lipseşte virtutea carităţii.

Ariadna îl privi uimită, surprinsă.

— Dar ţie? întrebă ea.

— Eu nu mă plictisesc niciodată.

— Fiindcă te distrezi cu tine însuţi, încheie Ariadna întorcându-se spre Janusz.

— Îţi voi telefona poimâine dimineaţa. Aş vrea, totuşi, să stau de vorbă cu tine.

— Cum crezi, şopti Janusz, zâmbind palid – e oare necesar?

Wiktor se uită la ei cu o uşoară nedumerire, ca şi cum ar fi

observat abia acum că ar exista ceva între cei doi. Se stăpâni însă şi-i sărută Ariadnei mâna.

— *Au revoir,* madame, se adresă Ariadna doamnei Iulia.

— *Au revoir, comtesse,* răspunse bătrâna Gdanska strângându-i mâna cu o cordialitate exagerată.

Wiktor o conduse până în anticameră şi se întoarse la locul lui, lângă crucifix.

— Ați auzit, domnule conte, zise doamna Gdanska, nebuna asta vrea să meargă la mânăstire.

— Mamă, cum poți vorbi aşa?

— Da, eu înțeleg orice distracție, continuă doamna Gdanska. Dar chiar aşa, din senin, la mânăstire! Vai de mine!

— E adevărat, observă Janusz. Nu ştiți, domnule, de unde i-a venit ideea asta?

Wiktor căscă.

— Să nu credeți că viața ei este uşoară. *Parmi eette facticitâ…*19

— Dar… nu sunteți de părere că şi pornirea ei este tot *„factice”?*

— Ah, ea este pur şi simplu misogină! dădu din umeri Gdanska – n-aş mai vrea ca Wiktor al meu să se însoare cu ea. Deşi se zice c-ar fi contesă.

— E şi ea un fel de contesă, preciză Janusz, aproape tot aşa cum sunt eu conte. Tată-su a fost şeful poliției din Odesa!

— *Tant pis* – exclamă Gdanska – iar ea vrea aici *la pluie et le beau chour…*20

— *Le beau temps*21, o corectă Wiktor.

— Pentru că Niewolin ăla a părăsit-o – sâsli încă doamna Gdanska – e gata să intre la mânăstire. Nici mai mult, nici mai puțin… direct la mânăstire… contesă!

— Uite, am uitat să vă întreb – făcu Janusz, care îşi dădu seama deodată că a omis cea mai importantă problemă cu

---

19 In mijlocul acestei lumi artificiale... (fr.).

20 **Cu atît mai rău... să-şi facă de cap... (fr.).**

21 Să dea tonul (fr.).

privire la Ariadna – ce s-a întâmplat cu Niewolin?

— S-a căsătorit, răspunse Wiktor, cu o tânără rusoaică şi acum cântă în corul ceainăriei ruseşti din Faubourg St. Honore.

— Aha, aşa, scăpă Janusz, ceea ce însemna: „Doamne, cât sunt de idiot”.

Luându-şi rămas bun, doamna Iulia îl rugă să o însoţească la vreun concert filantropic, dar Janusz se scuză că n-are timp.

— Păcat. Ne vom întâlni însă la concertul lui Paderewski? Nu-i aşa?

— Da, voi fi acolo. Sora mea a primit bilete prin ambasadă.

— Noi avem locurile încă de-acum două luni, grăi doamna Gdanska, a avut grijă isteţul de Sandro, prietenul lui Wiktor.

„Doamne, îşi zise Janusz în sinea lui, trezindu-’e în strada plină de un soare cald şi foarte strălucitor, cât sunt de prost. Eu n-am ştiut nimic de ea. A avut o viaţă a ei în anii aceştia lungi, iar eu mi-am închipuit că nu s-a schimbat nimic! Cum de am putut să mă gândesc la ea!”

Dar… s-a gândit, toată ziua şi apoi în ziua următoare până la telefonul ei.

VII

Concertul lui Paderewski a avut loc în sala mare a teatrului ce aparținea Hanei Wolska. Venitul concertului fiind destinat unui scop filantropic, ambasadoarea poloneză făcuse toate stăruințele să obțină sala gratuit, dar fără succes. Milionara americană – mai bine zis managerul ei

— Ceru prețul normal, adică foarte mare. Şi sala era plină, cu tot prețul exagerat al biletelor.

Erau aşteptați preşedintele Republicii cu soția şi regina Elisabeta a Belgiei. Concertul fusese fixat la orele trei după-amiază. Vremea lui april se anunța splendidă, iar castanii de pe Cours la Reine cu lumânările lor de flori aprinse se ridicau drept în sus, asemenea siluetelor uriaşilor soldați din garda națională de pe treptele teatrului, cu pieptare strălucitoare, cu coame de cai pe coifuri şi în poziție de drepți. Preşedintele sosi punctual, ambasadorul cu soția îl întâmpinară în partea de jos a vestibulului şi-l conduseră sus. Ambasadorul conduse pe soția preşedintelui, iar preşedintele, cu o galanterie de vechi stil, oferi brațul ambasadoarei împodobită cu pene negre de sus până jos. Aceasta se aplecă în spate, către şeful poliției şi-i spuse tare, în auzul celor din jur:

— *Et surtout, dâtes a la reine qu'elle nous attend, nous allons descendre tout de suite.*22

Spychala, văzând cum ambasadorul cu soția intră chiar în loja oficială împreună cu preşedintele şi cu soția acestuia, fu cuprins de o grea nelinişte cu privire la soarta reginei! Experiența lui de consilier al ambasadei îi spunea că se va face o gafă, lucru de care, ca orice diplomat adevărat, se temea mai mult ca de orice. Se avântă deci pe scările de la intrare ce se ridicau abrupt, ca într-un templu grecesc.

Tulburarea lui Kazimierz fusese pe deplin justificată. Pe scara cea mare mergea în sus făptura minusculă şi totuşi măreață a unei femei, fragilă dar zveltă. Părea puțin cam

---

22 **Şi mai ales spuneți reginei să ne aştepte, noi ne vom întoarce imediat! (fr.).**

pierdută în mulțimea imensă care umplea holul; scara cea mare era însă pustie; nimeni – în afară de regină – nu putea pătrunde acolo. Soldații din gardă postați la cotiturile scărilor şi-au dat singuri seama (şeful poliției se dusese în altă parte să păzească pe preşedinte) şi din inițiativa lor îi prezentară onorul cu un zgomot inegal de săbii, pinteni şi călcâie. Recunoscuseră pe regină. Spychala se apropie şi se înclină adânc. Regina îi întinse mâna. Spychala îngăimă câteva cuvinte scuzându-l pe ambasador şi pe soția sa care tocmai în clipa aceea conduceau pe preşedinte în lojă – ceea ce avu un şi mai prost efect. Simulând că n-a auzit, regina urcă treptele cu grație şi-i spuse lui Kazimierz:

— Ştiți oare că fiecare din concertele lui Paderewski îmi prilejuieşte o enormă emoție? Am un atât de puternic trac de parcă eu însumi aş ieşi pe estradă. Şi totodată presentimentul impresiilor muzicale ce voi încerca îmi sporeşte infinit nervozitatea. Îndeosebi când interpretează pe Chopin.

— Da, maiestate, este un mare artist, grăi Spychala urcând scările la un pas de regină şi gândind, în sine, repede: „De m-ar vedea, acum, tata". I

La capătul de sus al scărilor apăru ministrul Poloniei la Bruxelles, căruia Spychala îi încredință în continuare rolul de a avea grijă de regină. Ministrul îl privi însă urât, ca şi cum el ar fi fost vinovat că regina rămăsese singură şi fără să înțeleagă câtuşi de puțin că, la drept vorbind, Kazimierz salvase, cât de cât, situația.

Spychala se întoarse, repede, la locul lui, deoarece concertul urma să înceapă îndată. Când se aşeză zări pe Edgar Szyller mai în față. Capul acestuia aplecat, ca de obicei, la stânga, ca şi amabila lui înfățişare, deşi nu vorbea cu nimeni, îi reamintiră de Odesa, de convorbirea lor de pe plajă. De atunci încă ținea ascuns în inimă un resentiment față de compozitor. Acum îşi dădea seama că priveşte profilul lui Szyller – văzut de la spate – cu o adâncă aversiune.

Trecuse atâta vreme de atunci şi atâtea se mai întâmplaseră, dar Spychala continuă să simtă cât de stupid procedase, că în convorbirea cu Edgar se dovedise un tânăr

provincial, cu totul incapabil să-şi rezolve conflictul izbucnit după con’ vorbirea cu doamna Royska. Se făcuse de râs şi basta şi ghimpele ăsta îl simțise mereu în inimă.’ Deşi Jozio nu mai era pe lume, iar el însuşi nu mai era un tânăr provincial – ci, chiar acum câteva clipe salvase ambasada de la grava ei com-! promitere în fața reginei unuia din statele prietene – totuşi resentimentul ce-l purta lui Szyller, ’ în realitate pentru propria lui neîndemânare, se păstrase viu. Atunci reproşase lui Edgar cosmo-J polițismul şi iată că acum Edgar este aproape 1 un compozitor național…

Un mare freamăt se iscă în teatru, de sus şi până jos, ca şi cum s-ar fi pornit pe neaşteptate 1 o ploaie torențială. Publicul se ridică în picioare; j pe scena slab luminată, afundată într-o penumbră j cafenie, apăru Paderewski. Părea vânjos, deşi nu, prea înalt. Purta o jachetă de modă veche, ce-l făcea şi mai scund. Răscroiala cămăşii la gât lăsa să i se vadă mărul lui Adam împodobit cu o mare fundă albă. În părul lui cărunt, răvăşit, mai lucea 1 pe alocuri câte un smoc de păr roşcat. Fața lui

— Vechea lui față de leu – se schimbase, semă nând acum cu a unui dulău blajin. Pleoapele 1 grele, căzute oblic pe ochi, dădeau trăsăturilor lui un aspect oriental.

Se aşeză. Cu toții se aşezară. După câteva acor-; duri publicul amuți. Maestrul se uită înspre sală.

Se vedea bine că zărise, în fund, loja oficială cu i preşedintele, soția şi regina Belgiei, lojă încărcată de penele negre ale ambasadoarei. Spychala îşi îndreptă şi el privirea într-acolo. Şi văzu că ministrul Poloniei la Bruxelles sta la spatele iluştrilor oaspeți în picioare, uitându-se în toate părțile.

„Fir-ar să fie, îşi zise el în gând, au uitat să-i i oprească un loc!”

Alături de loja oficială şedea Hania Wolska cu secretara şi acompaniatoarea ei, iar alături un tânăr american, într-un costum de culoarea deschisă – scriitor sau poet. Wolska avea pe cap o pălărie mare, albă şi, deşi era după-amiază, purta pe piept o mulțime de smaragde. De partea cealaltă, simetric cu

loja Wolskăi, şedea Bilinska cu Dolly Radziwillowa şi cu fratele ei. Dintr-o privire Spychala cuprinse contrastul dintre negricioasa Dolly şi frumoasa Maria, blondă, calmă, foarte nepoloneză. Şi, mai înainte ca Paderewski să atace prima notă, într-o infimă clipită, simți în inimă ghimpele unei infinite iubiri şi totodată a unei infinite umilințe.

„Doamna aia a ta...”, îi scria bătrânul Spychala fiului său.

Paderewski începu cu *Nocturna în de diez minor.* Edgar Szyller ținea să aibă o cât mai binevoitoare poziție față de muzica maestrului, dorea să păstreze un cât de mare respect față de cole «ul lui mai vârstnic, dar nu se nutea opri să nu-şi mărturisească, în gând, că modul în care cântă marele pianist nu mai era pentru el corespunzător. Involuntar observă că mâna lui dreaptă cădea pe clape cu o fracțiune de secundă după cea stângă, că interpretarea rămăsese la vechea manieră romantică a muzicii lui Chopin, că pianistul nu scoate din muzica asta nici măcar o părticică din forța şi vigoarea ascunsă în ea şi că, în sfârşit, schimba – pur şi simplu – unele amănunte.

Poziția lui Edgar față de muzica lui Chopin era destul de ciudată. În copilărie o ascultase mult şi până la urmă îl obosise. În propria lui creație avea cu totul alte surse de inspirație. Chiar dacă le căuta şi în muzica polonă, recurgea, mai degrabă, la prospețimea şi facilitatea melodioasă a lui Moniuszko. Totuşi, îi era de-ajuns, să asculte câteva măsuri din marele Frederic, spre a i se supune dintr-o dată şi a se lăsa absorbit nu ca profesionist, ci ca un auditor de rând. Şi, poate, tocmai de aceea îl contraria felul cum cânta Paderewski la pian, fiindcă ar fi preferat să se lase dominat de el fără nicio obiecție.

Când însă Paderewski începu *Studiile,* Szyller rămase uimit de durabilitatea tehnicii bătrânului pianist. Urmă *Sonata în şi minor.* Aici lui Szyllar i se păru că Paderewski a banalizat cu desăvârşire marele poem, deplasându-l pe un plan interpretativ, altul decât cel aşteptat de Szyller.

Îl iritase şi faptul că pianistul adăugase o notă inexistentă la Chopin, după terminarea „largo”ului.

Totuşi, muzica trezea în cugetul lui Szyller îmbinări de fapte distanţate între ele şi, treptat, se lăsa pradă gândurilor, îndepărtându-se de sala de concerte şi de lucrările interpretate. De altfel, şi acesta era un gen propriu de a asculta muzică, deoarece fără ea gândurile acelea nu i-ar fi venit atât de uşor şi în orice caz ar fi avut un alt colorit.

În clipa aceea medita asupra singurătăţii lui. De ce oare muzica lui este atât de puţin preţuită? Să fie oare ea atât de rea? Cocoşatul Rysio ca şi bătrânul domn Myszynski îi apreciau mult lucrările. Cocoşatul Rysio le asculta cu evlavie. Cu câteva săptămâni înainte de moarte urmărise plângând cum Artur Malski îi cântase sonata la pian. Dar… nu plângea oare că era bolnav şi simţea că moare? Oare ar fi plâns şi la o altă interpretare, chiar mai slabă? Helena spunea doar, cu vocea ei joasă şi neplăcută: „Vrea să moară, fiindcă i se pare că va deveni înger şi în cer nu va mai avea cocoaşă!…” El însă nu vroia să moară. De aceea şi plângea.

„Ce lucru uimitor este muzica asta, gândi el. Cât de mult mă impresiona când Rysio improviza, în «Colegiatta» de Lowicz şi cum mă plictisesc aici, când cel mai mare pianist al lumii cântă în faţa unor capete încoronate şi preşedinţi de republică”.

„Şi cât de pătruns plângea bătrânul organist, îşi mai reaminti Edgar. A trebuit, ca şi în alte cazuri, să fiu tot eu de faţă şi la moartea asta. Sunt curios să ştiu dacă a fost o tuberculoză ereditară41… Izgoni însă îndată gândul acesta, fiindcă nu-i plăcea în niciun chip să se gândească la boli şi mai ales la tuberculoză.

Nu departe de el era doamna Gdanska. Cu faţa vizibil întoarsă spre el – deşi o cunoscuse abia în treacăt la Varşovia – îi făcea semne din ochi, iar cu bărbia îi indica estrada. Lui Edgar i se păru chiar că-şi suge uşor buzele, în orice caz le mişca în aşa fel încât dădea impresia că savurează un lucru delicios: o smochină sau o curmală. Din acea clipă Edgar nu mai putu să asculte atent concertul.

De asemenea, nici Janusz nu reuşea să-l asculte. Îl jena societatea a două doamne frumoase, luxos îmbrăcate şi în

plus impresia că nimeni nu venise acolo pentru muzică, în afară poate de regina Belgiei, care de la prima notă se adâncise într-o concentrare evlavioasă, apărându-se ca de muşte de cuvintele ce i le adresa, rând pe rând, ambasadoarea. Cu toţii veniseră acolo cu alte scopuri, bine definite, dar neavând nimic comun cu muzica. Janusz însuşi nu vroia decât s-o vadă, de departe, pe Ariadna. Mult timp n-o putuse descoperi în mijlocul publicului aceluia pretenţios.

De-abia după vreun sfert de oră o observă într-o lojă din apropiere, împreună cu Jean Siseau şi cu încă un tânăr frumos, pe care îşi dădea toată silinţa să nu-l privească. Fără să vrea, ochii lui Janusz alunecau spre ea. Cu toată aparenţa ei concentrată, el îşi dădea seama că gândurile o purtau aiurea, cum înţelese şi din privirea ochilor ei nemişcaţi, pironiţi în spaţiu, dar învăluiţi de acea ceaţă cunoscută a absenţei, ce îi pricinuise întotdeauna atâta durere.

Un proces cu totul diferit se petrecea în cugetul lui Spychala. Absorbit de gri iile lui de slujbaş al ambasadei, stăpânit de gândul ca nu cumva să se săvârşească o nouă gafă – aşa ca o împuşcătură dintr-un cartuş uitat – zbura cu ochii când spre loja oficială, când spre Maria care nu voia să se afişeze cu el în lume. În clipa când Paderewski atacă primele acorduri simţi cum totul i se limpezeşte şi tot ce-i apăsa sufletul se lăsa la fund. Văzu deodată atât muzica lui Chopin cât şi pe sine, plutind împreună într-un spaţiu pur, distilat. Pe măsură ce asculta, iar sala se cufunda în concentrare, vedea tot ceea ce era de prisos în el. Se gândi o clipă la Maria, ca şi cum ea l-ar fi abandonat şi iubirea lor ar fi ajuns o amintire. De fapt, era chiar o amintire, devenise o obişnuinţă, o povară a unei astfel de vieţi. La Ola însă nu se gândise deloc.

Când Paderewski îşi încheie programul, Spychaâa constată cu regret că trebuie să plece înainte de terminarea bisurilor. Îndată după concert trebuia să aibă loc, la ambasadă, o recepţie şi era obligat să aibă grijă ca totul să fie în ordine. Era ştiut că pentru a bisa, Paderewski se lăsa mult timp rugat; apoi se aşeza la pian şi cânta, una după alta, şase sau opt piese, un întreg al doilea program. Spychala se strecură îndată

după ce sala

— Rămasă o clipă în tăcere – izbucnise în strigăte şi aplauze. La ieşirea din parter se întâlni cu Edgar, deopotrivă de dornic să dispară mai devreme. Nu calculaseră însă bine timpul; Paderewski se aşeză din nou la pian şi trebuiră să se oprească chiar lângă uşă.

Spre marea lui uimire, Spychala băgă de seamă că, în clipa aceea, nu mai simţea niciun fel de aversiune faţă de Edgar. Totul se schimbase în el (să fi fost oare sub înrâurirea muzicii?) şi nu era deloc stânjenit de prezenţa vechii lui cunoştinţe. Amintirea conversaţiei de pe plaja din Odesa îi făcu chiar, acum, o oarecare plăcere.

Răsuna *Scherzo* în şi minor.

— O ştergeţi? întrebă Spychala pe Edgar cu o oarecare afecţiune în glas.

Acesta răspunse doar printr-un semn afirmativ, de complicitate. Atunci se deschise uşa şi intră cineva. Uşierul încercă să-l oprească vorbindu-i în şoapte, destul de dramatic; se produse învălmăşeală şi Spychala, ca şi Edgar, putură să se strecoare în vestibul.

— Nu vă place Paderewski? întrebă Spychala, al cărui glas părea îngrijorat.

— În general nu-mi place pianul, răspunse Szyller evaziv, coborând atent scările. Ascultându-l, mă gândesc la ţambal – şi zâmbi, parcă neputincios, ca şi cum s-ar fi rugat de iertare pentru mojicia lui.

Spychala îl privi cu jale, iar la despărţire îi strânse mâna cu compătimire.

— De altfel, o să ne revedem de îndată, îi spuse el confidenţial.

În faţa teatrului, lângă maşina lui Spychala, un tânăr stătea de vorbă cu şoferul. Amândoi erau foarte însufleţiţi. Tânărul salută pe Spychala cu o plecăciune.

— Domnule consilier, rosti şoferul, Jasiek Wiewiorski doreşte să vă vorbească.

— Ce s-a întâmplat? întrebă Spychala impacientat, adresându-se tânărului şi întferupându-şi gândurile legate de

muzică şi de amintirile tinereții. Nu era dispus să rezolve niciun fel de „treburi44.

— Domnule, zise Wiewiorski, apropiindu-se de Spychala, a murit contesa An na; mi-a telefonat tata să vă înştiințez.

— Ce spui? se miră Spychala, oprindu-se la uşa automobilului.

— Da, a murit în Italia... iar prințesa tânără n-a fost înştiințată. Poate anume, poate din alt motiv?

Spychala fu cuprins de o şi mai mare uimire.

— Ce ți-a scris tatăl dumitale?

— Nimic! Mi-a trimis doar o telegramă, iat-o.

Wiewiorski scoase o hârtie mototolita: „Prințesa a decedat Palermo, anunță-l îndată pe domnul Spychala, tata44. Asta-i tot.

Spychala, grăbit cum era. Nu şi-a dat seama, la început, de importanța ştirii.

— Să pornim; va începe ploaia îndată, rosti el.

— De ce? zise şoferul, exprimându-şi îndoiala.

— Cum, dumneata nu ştii că va ploua? Uită-te la cer. Te pomeneşti că n-ai fost niciodată la țară, sau ce-i cu dumneata? Evident că va ploua, e dar.

Apoi adresându-se lui Wiewiorski:

— Bine, bine, îți mulțumesc că m-ai înştiințat, te rog transmite-i tatălui dumitale mulțumirile mele – şi în treacăt îi întinse mâna. Mergem la ambasadă, spuse el şoferului; te rog să nu-i comunici niciun cuvânt prințesei Bilinska despre cele comunicate de Janek.

La recepția de la ambasadă toți cunoşteau însă moartea prințesei, deoarece ediția de după-amiază a ziarului *Fiqaro* publicase ştirea ce intex-esa cercurile societății înalte franceze, dată fiind înrudirea prințesei Anna cu Burbonii. Ambasadoarea a înştiințat-o ea însăşi pe Bilinska, implorând-o totodată să nu părăsească recepția şi s-o ajute să țină de urât reginei.

Maria rămase singură – cu ştirea în minte – în marele salon pustiu. Ambasadoarea pornise repede spre uşă, unde apăruse silueta luminoasă a reginei; apoi conduse înaltul oaspete la

canapeaua din colțul salonului, considerată drept un loc de cinste, ca la ea la țară, în ținutul Poznan. În grabă, îi prezentă – cu prea puțină convingere însă – un bărbat de statură uriaşă – scriitor polonez sosit de curând la Paris. Bilinska se oprise în mijlocul sălii, căutându-l din ochi re Spychala. Care, în fața unei uşi ce dădea spre hol, conversa cu un domn vârstnic, grav, cu păr cărunt şi cu ochi mari, albaştri. Era Paul Val6ry. Bilinska dorea să vorbească cu Kazimierz imediat, el îi făcu însă semne cu sprincenele că, în clipa aceea, nu-l poate părăsi pe marele poet. Conversația lor nu făcea impresia că se va termina curând, mai ales că, fiind încă puțină lume, Spychala n-avea cu oine-şi lăsa interlocutorul. Bilinska întoarse capul şi se întâlni față-n față cu doamna Evans, care-i întinse mâna, întrebând-o de fratele ei, Janusz.

— Nu ştiu unde e, l-am pierdut la intrarea în sala de concerte.

— Paderewski cum v-a plăcut?

— Ah, fireşte, foarte mult, rosti Bilinska vădit indiferentă. Şi examinând smaragdele Haniei constată, în gând: „Ale mele erau mai frumoase11.

Edgar se apropie de ei. Maria se folosi de prilej spre a se îndepărta de doamna Evans. Edgar, adâncindu-se în ochii Bilinskăi îi spuse rar:

— Vreți să discutăm despre Paderewski?

— E ceva groaznic de plictisitor, oftă Bilinska. De altfel, în clipa de față sunt foarte departe de muzică. Am primit o veste nespus de importantă...

— Bună sau rea?

— La drept vorbind, foarte rea, dar care ar putea să aibă un sfârşit foarte bun.

— O veste bună pentru dumneavoastră, doamnă, poate să nu fie neapărat bună şi pentru mine.

Maria zâmbi. Zâmbea atât de rar!

— Regret, dar n-am niciodată veşti bune pentru dumneavoastră...

— – M-am gândit mult la Odesa, şopti Edgar, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi.

— Şi eu la fel, oftă din nou Bilinska. Deşi a trecut atâta amar de vreme…

În sfârşit, Spychala se apropie de Bilinska şi, cu toate că se afla în mijlocul salonului, de altfel aproape gol, Maria îi întinse mâna, şoptindu-i cu un glas pătrunzător:

— Ai aflat, a murit mama şi n-am fost înştiinţată. Oare ce poate însemna asta?

Auzind ştirea, Edgar se dădu înapoi cu câţiva paşi.

— Vei găsi, desigur, o telegramă la hotel, zise Spychala, păstrându-şi întreg calmul. Cuvintelor le lipsea însă siguranţa. Doar nu degeaba telegrafiase Stanislaw numad feciorului său. Firesc, nu-i spuse Mariei nici că aflase ştirea din altă sursă decât din rubrica *„deuils”* 1 a ziarului snobilor.

Ambasadoarea se repezi totuşi, ca o furtună şi o răpi pe Bilinska.

— Dragă Marysia, pentru Dumnezeu, vino la regină. Nimeni nu vrea să converseze cu ea mai mult de cinci minute.

Bilitiska se apropie de canapeaua unde şedea o persoană mărunţică şi palidă, cu expresia feţei nespus de amabilă. Spychala o urmă şi în tăcere se uită la regină, care şi începuse s-o întrebe despre moartea prinţesei. Răspunzându-i, Maria părea contrariată, ceea ce o cam mira pe regină. De alminteri, Maria se cam temea să nu fi comis un lucru lipsit de tact. Lui Spychala faţa fragilă şi delicată a Elisabetei îi reamintea chipul maică-sii, numai că aceasta avea ochii mari şi negri. Pentru a doua oară în ziua aceea îi veni în minte familia lui, mama, bătrânul lui tată şi, ciudat, surorile pe care nu le văzuse de atâta vreme – ca şi „moşia” cumpărată cu smaragdele Bilinskăi şi dăruită apoi de el, părinţilor. Când îşi reveni, regina vorbea deja despre concert. Spychala era înspăimântat de propria lui stare de spirit, de unde puteau decurge foarte neplăcute consecinţe.

De-abia acum intră în salon Paderewski. Regina se ridică de pe canapea şi merse să-l întâmpine. Se opri lângă uşa de intrare. Paderewski îi sărută mâna, iar ea îi spuse ceva cu multă însufleţire. Folosindu-se de această situaţie Spychala conduse pe Marysia, printr-o uşă laterală, la un mic salonaş,

gol în clipa aceea. Bilinska alungă îndată masca indiferenței şi Spychala observă cât era de emoționată.

— Gândeşte-te, zise ea, a murit mama, *je suis libre, enjin je suis libre!...* 1

Spychala, nevrind să înțeleagă sensul acestor cuvinte, zâmbi nesigur şi o prinse de braț cu un gest de consolare.

— Trebuie să-i înştiințăm pe Tekla şi pe Alo, continuă Maria, el îşi iubea foarte mult bunica.

— La Varşovia, se ştie deja totul, remarcă Spychala aproape în şoaptă dar convingător.

— De unde ştii, întrebă Bilinska?

— Am aflat, răspunse Spychala.

Pe neaşteptate, cuprinzând cu mâinile ei albe brațele lui Kazimierz – era aproape tot atât de înaltă ca şi Spychala – şi adâncindu-şi în ochii lui privirea ei luminoasă, poate prea lucidă în clipa aceea, exultă:

— Je *t'epouserai, je t'epouserai!* 1

Cuvintele astea, rostite pătrunzător intrară profund, pentru totdeauna, în urechile lui Kazimierz. Le aştepta, de când aflase de la Janek Wiewiorski despre moartea bătrânei. Oare nu pentru acest lucru telegrafiase Stanislaw fiului său? Urmărea desigur şi vreun interes al său.

Se întoarseră în salon, unde deja se strânsese multă lume. Regina pofti pe Paderewski în colțul ei şi-l amuză într-o conversație entuziastă în timp ce silueta maestrului era copleşită de umbra penelor ambasadoarei. Făcându-şi loc prin mijlocul mulțimii adunate, apăru, defilând, trupa muzicanților şi dansatorilor munteni (gorali) veniți la Paris la expoziția de artă decorativă. Pantalonii albi ai bărbaților şi basmalele colorate ale femeilor pe fondul salonului auriu făceau un efect straniu. Goralii păşeau pe parchetul lucitor ca la ei acasă, în Krupowki, siguri pe ei şi cu un uşor dispreț pentru cei din jur. Vătăşița goralilor – într-o fotă aurie ce aparținuse cândva străbunică-sii şi care semăna cu o crinolină încrețită şi scrobită

— Păşea în fruntea alaiului. Lângă ea sălta un băiai în costum obişnuit. Goralii. Fără a sta mult pe gânduri, se opriră

în mijlocul salonului şi începură să cânte pe struna lor zisă „sabalică”. Un aristocrat polonez cu ghefere albe şi roşcovan la faţă, răstindu-se la orchestră, începu să vorbească cu vătăşiţa. De partea cealaltă vătăşiţa fu atacată de doamna Evans. Lumea se strângea tot mai mult în jurul goralilor, iar zarva iscată acoperea sunetele plăpânde ale viorilor munteneşti.

În micul salon de alături, Paul Valery – ţinând subţioară micul album în piele al fiicei lui – dibuindu-l pe Janusz, îi adresă rugămintea de a solicita lui Paderewski să-i scrie ceva în album. Janusz, îndeplinindu-şi făgăduiala, se adresă maes trului, dar acesta îl refuză fiindcă niciodată încă nu pusese mâna pe condei, imediat după un concert.

Vădit nemulţumit, Janusz se îndreptă şi se trezi în mijlocul goralilor, unde fu ajuns de tânărul ce venise cu goralii şi se tot învârtea în jurul lor. Era un tânăr de vreo douăzeci de ani, foarte frumos, bronzat, dar prea sigur de el. Repezindu-se la Janusz, ca la o veche cunoştinţă, îl salută şi-i spuse:

— Niciodată n-am să uit cum de v-a fost cu putinţă să ne lăsaţi aşa?

Janusz nu pricepu nicio iotă.

— Pardon, dar de unde vă cunosc?

— Cum, nu vă aduceţi aminte? Lângă Morskie Oko. Am fost cu prietenul meu Piotrus… Ne-aţi părăsit la cabană şi apoi nu ne-am mai întâlnit…

— Ah, domnul Rudzio, îşi reaminti Janusz. A fost foarte amuzant…

— Pot să vă asigur că n-am mai părăsit Zakopane. Acolo am rămas pentru totdeauna. Am terminat gimnaziul, dar Piotrus a pierit la Zamarla Turnia, anul trecut, îndată după bacalaureat. Aici, am venit cu goralii. Ce ziceţi de muzica lor?

— Admirabil, admirabil, răspunse Janusz, aşa, doar ca să spună ceva. Deocamdată, la revedere. Veţi mai rămâne mult timp la Paris? — şi fără să aştepte răspunsul dispăru, spre salonul cel mic.

„Dumnezeule, îşi mărturisi el, cu un fel de reproş, am ajuns să cunosc Parisul… E limpede, tânărul vrea să-mi spună ceva…”

Pe Edgar îl prinse în salonul cel mic unde, izolat cu desăvârşire, fără a lua parte la însufleţirea generală – deşi şedea chiar în holul de trecere dintre salon şi sufragerie – şi fără a da nicio atenţie celor ce se petreceau în jurul lui, fuma. După ce-i povesti incidentul cu Paul Valery, Janusz adăuga ca încheiere:

— Un bătrân cabotin!

— N-ai dreptate, protestă Edgar, un artist trebuie să ştie să se preţuiască.

— Tu n-ai fi procedat aşa, continuă Janusz apropiindu-şi scaunul de fotoliul lui Edgar. Cum îţi place muzica goralilor?

— În clipa de faţă nu-mi place nimic. Mi-am adus aminte de o muzică adevărată, auzită cândva, ştii unde? La Lowicz. Când micul cocoşat, nepot al organistului de acolo a improvizat în „Colegiatta” şi a cântat *Magnijicat.* A fost într-adevăr muzică. De atunci n-am mai ascultat muzică… ba da, am auzit „piese14 bune, şi artişti buni, dar muzică adevărată numai acolo. Cred că aşa obişnuia să cânte Bach…

— Ce s-a întâmplat cu micuţul acela?

— Cu micul cocoşat? Ce se putea întâmpla? A murit! A murit cocoşatul Rysio, aşa cum a murit Jozio, ca şi Helenka Royska, care era de o vârstă cu mine…

— Ca şi Wtadzio Sobanski şopti Janusz, care nu se ştie cum şi de ce îşi aduse aminte de micul ostaş.

Pe lângă ei se perindau femei elegante, bărbaţi proaspăt bărbieriţi şi lachei ce deschideau uşile spre sufragerie, de unde se putea auzi zumzetul serviciilor şi destupatul buteliilor. Hania Evans trecu pe lângă ei cu un foşnet puternic al rochiei şi în clinchetul podoabelor, conducându-l spre bufet pe micul Rudzio, desprins de ea din grupul goralilor.

— Mare idioţenie mai e o astfel de adunare, zise Janusz.

— Nu! De ce? întrebă Edgar cu bonomie. Mie îmi plac zvăpăielile astea. Tocmai atunci simt, în chipul cel mai profund, singurătatea omului care creează. Am impresia că tot aşa de stingheră şi de neajutorată, contând doar pe propriile ei forţe, se simte şi femeia care naşte…

— Şi omul care moare, adăugă Janusz.

— Nimeni nu poate împărți cu mine procesul de creație – reveni Edgar la tema lui – şi de acea mă simt, când creez, groaznic de părăsit. Uite, chiar acum îmi trece ceva prin minte… Dacă aş putea să revin la timpurile de odinioară, la Odesa… la Elzunia, mi-ar fi, am impresia, mult mai uşor. Şi să-ți mai spun ceva, mă gândesc tot mai des la Jozio… În societatea de aici mi-e cumplit de urât. Nu crezi că Parisul e un oraş îngrozitor?

Apucându-l pe Edgar de mâini, Janusz avu un zâmbet nedefinit.

Ambasadoarea trecu pe lângă ei.

— Domnilor, de ce nu mergeți la bufet? le zise ea.

Edgar o privi de parcă ar fi coborât din nori.

— Vă mulțumim, doamnă. Vom merge îndată. Ştiu bine, se adresă el lui Janusz, că nu mă poți ajuta cu nimic. Sunt singur în mulțimea asta şi nasc oarecum în public, precum mama împăratului Frederic al II-lea. N-ai idee cât de îngrozitor mă simt. Pianul este un lucru înspăimântător. Rysio nu ştia nici el să cânte la pian. A executat o sonatină naivă de Dussec şi n-am ştiut ce să-i spun. Pianul este un soi de țambal, primitivismul lui destramă oamenilor nervii. Şi muzica nu constă doar din „gâdilarea nervilor44. Îți aminteşti de cuvintele spuse de Mickiewicz lui Chopin?

— Tu nu scrii niciodată pentru pian? întrebă Janusz. Dar sonata?

— Fireşte că scriu. Acum însă a înmugurit în mine un alt cântec. Ce mult aş vrea să scriu cântecul ăsta despre singurătatea în creație. Dar… n-am textul…

În acest timp un grup compact de invitați se strecura cu greutate pe lângă ei – ca printr-o strâmtoare îngustă – fără ca Edgar şi Janusz să bage de seamă că chiar ei împiedicau circulația. Edgar, aplecat într-o parte, îşi fuma eterna țigară întrezărind prin mulțimea înghesuită cum

i se înfiripa cântecul. O clipă mai târziu, întorcându-şi capul spre Janusz, şopti:

— Ştii ceva? Am terminat un cvartet, în re minor.

Janusz primi ştirea fără să murmure.

Dintr-un colț mai îndepărtat se auzea o orchestră „de salon44. Rudzio se apropie din nou de Janusz şi exclamă:

— Cum e posibil ca după o muzică de gorali să asculți o astfel de porcărie americană! Domnule, nu ştiți unde-mi sunt oameni din Zakopane?

Abandonați, goralii stăteau stingheri în mijlocul salonului. Nemaiconstituind pentru nimeni un punct de atracție, făceau acum impresia unor păsări speriate. Aşa i-au regăsit Janusz şi Spychala, uitați şi dezamăgiți. Printr-o intrare laterală. Spychala îi conduse la bufet, unde porunci să li se servească vin.

Un tânăr „gazda44 chipeş îi spuse lui Spvehata:

— Da-v-ar Dumnezeu tot ce doriți, că v-ați gândit şi la noi…

Spychala se întoarse brusc spre el, ca şi cum ar fi vrut să-i pună câteva întrebări sau să înceapă o conversație mai lungă, frățească, când Bilinska îi puse mâna pe umăr.

— Ascultă, trebuie să plec la Palermo.

— Pentru ce? exclamă el, uitându-se încă după goralii care se retrăgeau.

— Trebuie să fiu acolo. Mă tem că e vorba de testament. Trebuie să mă gândesc la Alo.

— Te voi însoți. Tu nu te pricepi la asemenea treburi.

— Kazio, pentru Dumnezeu! Dar în ce calitate?

Spychala se uită la ea. Neliniştit.

— Indiferent în ce calitate. Măcar în cea de logodnic. Nu te pot lăsa să pleci singură. Fireşte, lucrul acesta nu-mi vine acum prea la îndemână. Din Varşovia sosesc veşti ciudate. Cine ştie dacă Skrzynski se va putea menține. Dar, oricum, n-am să te las să pleci singură.

— Gândeşte-te, rosti deodată Maria, în limba franceză, ce va zice cumnata mea, contesa de Caserte?

— Dar dacă împreună cu domnişoara Potelos te vor despuia de moştenire, va avea ce spune? Nu trebuie să exagerezi, draga mea.

— Te porți, şopti Bilinska, ca şi cum ai fi deja soțul meu.

— Să mergem – scoase el cu greu câteva vorbe privind-o prelung pe Maria – trebuie să aflu ce legături avem.

— Să mergem, Kazio, făcu Bilinska supusă, mă vei conduce până la hotel.

Coborâră reoede scările. Spychala îşi luă pălăria şi ieşiră în fața ambasadei. Era deja cam întuneric, mai ales printre deşii platani de De Avenue de Tokio. Pe Sena lucea argintul serii dinspre bulevardele cenuşii. Nu ploua încă, dar norii se îngrămădeau.

Pe mijlocul trotuarului alergi un eonii, de vreo doi-trei ani, o fetiță. Deodată, chiar în fața picioarelor Bilinskăi, copilul căzu, izbucnind într-un plâns cu hohote, fără să se scoale de jos. Spychala se aplecă asuora-i, îl ridică, îl scutură de praf şi încercă să-l mângâie, dar copilul fie că se lovise, fie că mai mult se speriase, nu încetă să hohotească Spvehfila simți în mâinile lui trupul firav al copilului şi îşi dădu seama de puținătatea scheletului lui mic şi neînchegat, de oasele lui plăpânde, de muşchii subțiri şi agitați de paroxismul plânsului acela îngrozitor. Nu ştia ce să facă. O ridică de la pământ şi, cuprinzând-o în brațe, o strânse la piept, auzind cum lângă inima lui bătea inimioara eonii ului. Tot atât de viu, ca zbuciumul unei păsărele în colivie. Pe neaşteptate, îşi dase seama că-l strânge ceva de gât şi cuprins de o jale inexplicabilă, spuse copilului, cât putu de blajin:

— *Mais tais-toi, mais tais-toi donc!* Atunci, văzu – ridicând ochii în sus – că

JBilinska rămăsese la câțiva paşi de el, rigidă, cu trupul înțepenit şi cu o vădită expresie de aversiune. O clipă ea se uită spre Sena; apoi el o văzu îndreptându-şi privirea asupră-i mai rece decât oricând, nespus de străină.

IX

Ținându-se de cuvânt, Ariadna telefonă lui Janusz a doua zi după concertul lui Paderewski. Janusz nu se putu întâlni cu ea nici în ziua aceea şi nici a doua zi, deoarece soră-sa decola spre Palermo, lucru ce-i dădea multă bătaie de cap. Maria era însoțită de Spychala. Zburară spre Neapole, iar de acolo şi până la Palermo urmau să călătorească cu vaporul. Abia după plecarea lor putu Janusz fixa întâlnirea cu domnişoara Târlo, într-o după-amiază, la expoziția de artă decorativă lângă podul

Alexandru III. Ziua era splendidă, dar… aşa de mulţi oameni încât, pur şi simplu, n-aveai unde să te aşezi. Amândouă laturile podului gemeau de prăvălioare, asemenea aripilor lui Ponte Vecchio, iar mulţimea forfotea în toate părţile. Fiind foarte cald, vânzătoarele repetau monotonele lor chemări: *„Demandez des veritables esquimaux!”* 1 Atmosfera era foarte apăsătoare, dar Ariadna, bine dispusă, luase asupra ei întreaga povară a conversaţiei. Hoinăriră prin bâlciul aceia de colo până colo, în aparenţă fără niciun scop. Ariadna se tot învârtea ca fermecată în jurul unui pavilion, având la parter expuse modele de rochii, iar la etaj inscripţii ce recomandau o ceainărie englezească cu ceai rusesc. Conversaţia se învârtea în

I Taci, taci odată (fr.).

jurul expoziţiei; care-i pavilionul cel mai frumos, unde-i îngheţata cea mai bună, ce lucrări de artă populară sunt mai pitoreşti? Janusz îi povesti despre gorali – ea nu fusese încă în Polonia – precum şi despre felul cum ei s-au comportat la ambasadă. Vizitară la întâmplare şi pavilionul suedez – în clipa aceea pustiu – unde dormitau sticlăriile şi cristalurile afumate de Orefors – de nuanţa bronzului – atât de frumoase încât făceau impresia unor femei adormite. În sfârşit Ariadna se hotărî să intre în magazinul de mode, ademenindu-l şi pe Janusz la etaj. Ceainăria nu se distingea prin nimic deosebit; clienţi foarte puţini, fiindcă, după cum Janusz văzu mai târziu, localul era groaznic de scump. Comandară chelneriţei un *the chinois*23. Ariadna se uită la ceas; era trecut de patru. Janusz fu puţin mirat de faptul că abia se întâlniseră şi Ariadna vroia să şi afle cât e ceasul. Înţelegându-l, aceasta lămuri lucrurile:

— Mă uit la ceas, fiindcă aici, la orele cinci cântă un cor.

— Aşa? răspunse Janusz.

Câteva clipe tăcură, apoi Janusz îşi aminti că încă nu-i

---

23 **Ceai chinezesc (fr.).**

spusese nimic Ariadnei despre întâlnirea cu Volodia. Deşi nici locul, nici atmosfera nu erau potrivite pentru aşa ceva, totuşi, dându-şi seama că este una din ultimele lor întâlniri – şi prima între patru ochi – se porni să-i vorbească de Volodia.

De-abia îi pomenise numele când Ariadna, simţind un fior, privi atentă înainte, ca şi cum acolo l-ar fi văzut aievea pe fi'ate-su. De la întâlnirea lor trecuseră şase ani, amănuntele conversaţiei i se şterseseră din memorie dar, voind să o impresioneze pe Ariadna, atribui lui Volodia unele cuvinte ce de fapt îi veniseră în minte chiar în clipa aceea. De altfel, el însuşi credea pe jumătate că ele sunt adevărate, că le auzise de la fratele Ariadnei în şura aceea întunecoasă. De un singur lucru nu se îndoia: că nu-i văzuse faţa. Când şi-au aprins ţigările, spre el se îndreptară doar doi ochi expresivi, negri, mari şi semănând aidoma cu ochii Ariadnei. Acum examina atent pe vechea lui prietenă încruntată şi concentrată, urmărindu-i – numai ochi şi urechi

— Vorbele şi, în acelaşi timp, privind ţintă într-un colţ al ceainăriei, tocmai de unde apăru pe estradă corul cântăreţilor ruşi.

Erau doar şase sau şapte şi două femei. Janusz observă că Ariadna privea cu răceală – dar fără s-o scape din ochi – o femeie tânără, mărunţică, blondă, cu năsucul uşor ridicat în sus, cu aer proaspăt şi chiar frumoasă, dar foarte comună. Janusz molipsit şi el de interesul ce li-l purta Ariadna observă printre bărbaţii îmbrăcaţi cu pantaloni largi şi cămăşi legate cu sfoară, pe unul ce semăna cu Valerian Nievolin.

Da, el era, dar schimbat. Dacă pe Ariadna timpul o transformase făcând din ea o femeie mai degrabă interesantă decât frumoasă, ştergându-i prospeţimea şi sprinteneala nativă de căprioară de munte, dar dându-i în schimb o strălucire exterioară şi o sclipire în trăirile ei emotive interioare cu Nievolin timpul se purtase necruţător. Era de presupus că pentru a distruge splendida frumuseţe a fostului ofiţer timpul folosise drept unealtă mari cantităţi de alcool. Acum, Nievolin arăta ca un servitor îmbătrânit dintr-un stabiliment de băi,

înmuiat tot de apă şi într-o stare de mizerie de nedesicris. O cămaşă uşoară îi strângea trupul căzut în jos, ca un aluat.

Două riduri adinei, de-a lungul obrajilor, erau despărțite de un nas mare. Cu repulsie Janusz îşi întoarse ochii de la el. În clipa când Nievolin deschise gura spre a cânta. Împreună cu întregul cor atacă şi el zgomotos, cu o notă înaltă, mereu repetată, un cântec de munte. Aducea cu cântecul lui Stravinski, dar era nespus de vulgar şi de nepotrivit, aici în mica sală a ceainăriei.

Ariadna – cu buzele crispate de mânie – întoarse îața spre Myszynski, rostind:

— Au făcut din noi nişte maimuțe…

— Eşti poloneză, răspunse el cu un zâmbet ironic.

Apoi, revenind la convorbirea cu Volodia, îi spuse că acesta îl rugase să o salute şi să o asigure că oricând se poate întoarce. Acum, era sigur că aşa-i vorbise Volodia. Povestea echilibrat, atent, fără să se uite la Ariadna, dar destul de tare, ca să fie bine auzit, cu tot cântecul zgomotos al corului.

Deodată Ariadna izbi cu pumnul în masă.

— Încetează – zise ea fără să ridice glasul – încetează; nu-mi mai vorbi despre astfel de lucruri. Oare nu vezi că nu există cale-ntoarsă?

Chiar atunci corul amuți şi mica blondină începu – solo – o melodie, un cântec trist, cântecul unei mirese de la țară, întotdeauna plin de jale, de nelinişte. Tânăra solistă avea o voce foarte frumoasă, destul de joasă, dar cumpănită şi flexibilă, fluidă şi nespus de plăcută ca ton. Ascultându-i cântecul, Ariadna îşi încreți sprincenele.

— Înțelegi, spuse ea deodată, încet, lucrul cel mai rău în viață este că nu există niciun fel de întoarceri.

Janusz înțelesese aceasta încă din prima zi a şederii lui la Paris.

— Ea e Zina, soția lui Valerian, adăugă Ariadna. Şi aoum. Hai să plecăm de-aici. Repede.

Până ce plătiră ceaiul, Zina termină v de cântat şi din nou corul izbucni zgomotos şi destul de dezordonat. Afară, se lăsase deja un amestec de penumbre: luminile trandafirii ale

camuflajului şi lucirile verzi ale primelor lămpi. În tăcere, înaintară prin mulţimea deasă, mergând de-a lungul Senei, încă în incinta expoziţiei – apoi ieşind spre Piaţa Concordiei cotiră şi urmară malul fluviului sub coroanele arborilor, fără să mai întâlnească pe cineva. Părea ciudat, dar malurile erau atât de pustii, ca şi cum tot ce vieţuia în Paris se adunase la expoziţie. Seara era rece. Ceaţa acoperea podurile şi construcţiile, estompând contururile. Privind înapoi descoperiră luminile reclamei „Citroen14 de pe turnul Eiffel. Se aşezară De o bancă.

Câteva clipe Janusz tăcu – de parcă ar fi înfruntat nişte adversităţi – apoi, apucând mâna Ariadnei simţi, în atingerea aceasta – în sfârşit

— Amintirea zilelor de odinioară. Pielea mâinii iubitei lui de demult era aceeaşi: catifelată, rece şi în plus – ca şi cum atingerea i-ar fi putut evoca şi culoarea – avea culoarea fildeşului. Sora lui Janusz avusese cândva o rochie de catifea care în partea din faţă era de culoarea fildeşului. Trăia amintirea copilăriei şi totodată a vechii iubiri.

— Ascultă, îi vorbi Janusz, nu poţi evada din tine însuţi. Fuga de viaţă nu va fi, pentru tine, niciodată, o evadare din tine însuţi. Să nu faci prostia aia cu mmăstirea…

Ariadna se întoarse spre Janusz, îşi ascunse faţa în braţul lui şi fu zguduită – dar numai de câteva ori – de gemete profunde. Janusz îi puse mâna pe cap; dar… ea se linişti îndată.

Automobilele din piaţa Concordiei păreau, de departe, nişte cărăbuşi de vară deasupra castanilor în floare.

— Vezi, rosti Ariadna, toate acestea trebuie să fie într-un fel soluţionate, şterse… trebuie să luptăm cu noi înşine, cu propria noastră natură, atât de groaznică… Trebuie doar să facem ceva cu viaţa asta… din moment ce o avem. Deşi, poate, ar fi mai bine să sari în Sena…

Şi făcu un gest în direcţia fluviului.

— Ar fi lucrul cel mai stupid. Oricum, ce trebuie să se întâmple se va întâmpla… *Sama priidiot.* Tu nu te gândeşti, oare, că totul nu e decât isterie?

— Bine, fie şi isterie. Dar… ea este tot în mine, şi nu pot, n-am ce face cu ea.

— La mânăstire însă va trece?

— Dumnezeu… — şopti Ariadna.

— Acest Dumnezeu al tău, rosti Janusz prudent, mi se pare bizar. Cum de-a răsărit el atât de neaşteptat în viața ta?

— Întotdeauna apare pe neaşteptate.

— Da, e posibil. Dar… ai tu oare puterea, de-acum înainte, să alegi întotdeauna partea lui Dumnezeu, cauza lui Dumnezeu? Tu îl alegi pe Dumnezeu numai din îndărătnicie! Iar Dumnezeu nu este îndărătnicie, ci iubire.

— La asta mă gândesc şi eu.

— Tu însă înțelegi oare ce-i iubirea?

— Nu, nu înțeleg, şi tocmai ăsta-i lucrul cel mai îngrozitor.

— Nici eu nu înțeleg. Nu ştiu. Numai că eu aş vrea să iubesc… Să-l iubesc pe om. Este un lucru foarte greu. De exemplu: Spvehala. Întotdeauna îmi dau astfel de exemple concrete. Pe

Spychala nu pot deloc să-l iubesc – zâmbi el neputincios – şi, de îndată ce există o astfel de excepție, înseamnă că toată teoria nu face două parale. Nu, eu nu sunt creştin şi poate că de aceea nu cred în creştinataiea vuastra – *tutti jrutti a la polonaise* – îşi reaminti el de prăjitura servită la Gdanski.

— Tu nu mă înțelegi deloc, zise Ariadna şi se îndepărtă puțin de el.

— Da, se poate, dar eu nu mă înțeleg nici pe mine. Înțeleg că viața este acțiune, dar nu fac parte din rasa care acționează. Sunt condamnat să mă sting încetul cu încetul, dar… nu mă refugiez într-o mânăstire.

— Nu se poate încă şti. Nu poți să ştii ce-i o mânăstire, poate că tocmai Varşovia ta este o mânăstire.

— Nu, încă nu, mărturisi Janusz jenat.

— Vezi, nu eşti sigur. Şi totuşi mă îndemni să mă întorc la revoluția rusă?

— Da, te îndemn.

— Dar tu, te-ai reîntoarce?

— Uite, cum să-ți spun, dacă n-aş fi eu aşa cum sunt, dacă

n-aş şti câte sunt de făcut…

— Januszek, cât eşti de puţin înţelept, zise ea râzând. Tu, însă, oricum, nu faci nimic.

— Da, tocmai asta e. Totuşi gândesc că voi putea într-un fel să arăt că pot fi bun la ceva. Deşi polonezii ăştia seamănă leit câinelui de pe gard: nu pot nici să se ţină pe el, cu picioarele, şi nici nu ştiu în ce parte ar trebui să cadă…

— Ştii ceva, peste două săptămâni plec, rosti Ariadna pe neaşteptate.

— Cine ştie, poate că eu voi pleca şi mai devreme. Sora mea e plecată la Palermo.

— Oamenii se întâlnesc uneori după ani şi ani, lucru ce nu duce însă, niciodată, la ceva Mai bine să nu se mai întâlnească.

— Vai, Ariadna! Eu, totuşi…

Janusz nu-şi termină gândul. Pe Sena şuieră puternic sirena unui vaporaş; probabil vreo barcă îi tăia drumul.

— Atunci, la revedere. Ne vom mai vedea – Ariadna se ridică – duminică. Gdanski dă o recepţie pe şlepul lui. *Adieu* – şi-i întinse mâna, plecând mai înainte ca el să-i mai poată spune ceva. Nedumerit, mai zăbovi o clipă, apoi se uită la ceas şi încet porni de-a lungul fluviului spre cartierul Saint-Paul.

X

La o oră târzie, ce-i drept, uşa lui Wiewiorskira închisă, dar ferestrele luminate. Desigur, soţii Wiewiorski încă nu dormeau. Janusz se ridică în vârful picioarelor şi bătu în geamul de 1 la parter. Jasio, în cămaşă, se aplecă deschizând fereastra şi se cruci văzându-l pe Janusz.

— O, dumneavoastră, poftiţi, poftiţi, iubitei domnule. Vă voi deschide îndată.

În uşa mare de prăvălie închisă cu obloane, ! era o uşiţă mică. Jasio o deschise şi-l lăsă pe Janusz să intre în casă. Soţia lui era deja în pat, iar el citea. Cu un zâmbet sfios se uită la \ oaspe, când acesta aşezându-se la masă privi j coperta cărţii intitulate: *Pan Tadeusz.*

Janusz nu ştia nici el de ce venise la Wie-J wiorski. În ultimele zile nu se gândise deloc la ’el; nici acum când Ariadna

plecase atât de repede, lăsându-l pe bancă lângă castanii de pe malul Senei; dar, instinctiv, se îndreptase către ulicioara aceea, ca o sălbăticiune la bârlogul ei.

Voia să vadă o casă, oameni, o familie, nişte tovarăşi de viață. Se simțea foarte stingher, tot aşa de stingher ca în momentul când şuieratul locomotivei ajungea până la el, numai că atunci totul dura o secundă, iar acum senzația trezirii în singurătate – întocmai ca în vremea copilăriei – dura necontenit. Izbit de o durere acută, vorbea maşinal, făcea anumite mişcări, dar în acelaşi timp, se simțea nespus de părăsit. În lumea toată nu exista, în elitra aceea, nici măcar o singură ființă care să se gândească la el, lucru de care îşi dădea profund de bine seama. Despre senzațiile astea, toate, nu-i putea vorbi însă lui Wiewi6rski. Se uită la el – şedea doar în fața lui, în cămaşa lui boțită —: cu o oarecare curiozitate. Ar fi trebuit să spună ceva. „Jermena*1, la o măsuță alăturată luminată de o mică lampă, era prinsă în rezolvarea unor teme de matematică. Nu se mişcase, nici nu reacționase la intrarea lui Janusz. Privind-o, Janusz observă însă că este atât de concentrată, de atentă, că-şi mişcă buzele – socotind pe tăcute – şi din cauza prezenței lui: voia să-i arate cât este de zeloasă. Văzându-i profilul micuț, luminat de flacăra lămpii, îşi spuse în gând că fetița asta are mult calm.

— Domnul conte este mâhnit de moartea doamnei prințese? întrebă Wiewiorski, încercând să explice în modul acesta comportarea lui Janusz.

Myszynski zâmbi şi răspunse sincer:

— Ah, nu, nu mă afectează, am cunoscut-o atât de puțin.

— Pot să vă spun, continuă Jasio, că nu-i fără tâlc; acolo vor să-l jefuiască pe nepotul dumneavoastră, pe micul Alo. Tata mi-a vorbit adesea.

— Ah, nu, repetă Janusz pe un alt ton, cine ar putea face aşa ceva? Acolo nu-i nimeni, iar prințesa n-a lăsat cine ştie ce…

— Mult, puțin, dar… numai briliantele cât prețuiesc! Tata spunea de fiecare dată că Potelos îşi va face de cap… când prințesa va închide ochii.

Janusz îşi aduse aminte de ura neîmpăcată ce domnea între Stanislaw şi domnişoara Potelos. De altfel, Stanislaw nu duce casă bună cu nimeni.

— Ce tot spui, domnule Jasio, exclamă Janusz, e oare posibil?

Câteva clipe domni din nou tăcere în odaie.

— Să mă scuzaţi că am venit aşa seara, zise el la urmă – când timpul nu-i prea potrivit, dar în adevăr mi-a fost tare greu. Dumneata înţelegi, domnule Jasio, sunt atât de singur, continuă el privind neputincios şi cercetător pe tânărul muncitor.

— Trebuie să vă însuraţi, asta-i! râse Wiewiorski. Cu femeie, pedeapsa-i grea, dar fără ea e şi mai rău. Nu-i aşa?

— Mai ştiu şi eu? Femeile nu mă vor… Vezi dumneaita, aş vrea să mă însor cu domnişoara Târlo, de la creşa voastră… dar ea vrea să meargă la mânăstire, căci logodnicul a părăsit-o. Vezi dumneata cum se încurcă lucrurile.

Wiewiorski deschise ochii larg. Miraţi. Lui Janusz îi venea însă să râdă, atât de banal apărea cazul lui redus la cele mai simple linii. Toate subînţelesurile, telefoanele, întâlnirile, conversaţiile şi plânsetele se puteau reduce la o formulă aşa de primitivă. De fapt, aşa şi stăteau lucrurile în realitate, restul nu era decât umplutură.

— Şi ce-aţi fi făcut cu o astfel de femeie? comentă Jasio. N-aţi fi avut nicio bucurie. Se vorbeşte că a mai avut destui logodnici, aşa mărunţică şi cu părul tăiat scurt, cum este. Puteţi fi sigur că din treaba asta n-ar fi ieşit nimic…

Janusz mai încercă să zâmbească, dar îi venea tot mai greu. Wiewiorski vedea bine lucrul acesta, dar continua să simuleze buna dispoziţie.

— Iubite domnule, o să vă găsim noi altfel de domnişoară… dar la nuntă ne veţi invita şi pe noi?

Vorbind astfel Wiewiorski se înfricoşa – o luase prea repede şi încercă să se retragă pe o poziţie mai respectuoasă faţă de ruda unei „bătrâne prinţese*4.

— Eu… spusei numai aşa, în glumă, cine a mai pomenit ca nişte oameni simpli să fie poftiţi la o nuntă de conte?

— Nunta mea nu va fi de conte.

— Chiar şi aşa, dumneavoastră veți avea o nuntă cum vă place, aşa cum am avut şi eu nunta mea. N-o să ne încrucişăm drumurile unul cu celălalt.

În momentul acesta „Jermena*4 se uită la Janusz şi în privirea asta se putea întrezări atâta feminitate, încât căzu pe gânduri. Era o privire copilărească, puternică, îndreptată asupra lui cu o expresie misterioasă, la care el rezistă. Jadzia îşi întoarse atunci ochii în sus şi duse la gură creionul galben, ținut în mână. Câteva clipe, Janusz tăcu, sub impresia acestei priviri.

— Dar dacă, întrebă el, eu aş vrea? Dacă te-aş invita la nuntă? Dacă aş vrea să-mi fii nuntaş, prieten al meu?

Fața lui Jasio deveni gravă.

— Ce mai încoace şi încolo, răspunse el după câteva secunde, fiecare om are partea lui… Oricâți țărani şi lachei ar invita domnul conte la nunta lui, el nu va putea trece de partea noastră, după cum nici pe noi nu ne va atrage de partea lui.

— Aşadar, zise Janusz căzut pe gânduri, care-i părerea dumitale? Omul nu-i oare fratele semenului său?

— Pentru semenul lui, omul este un lup! Nu ştiți? De data asta Jasio vorbea aproape amenințător. Omul sărac, de, mai treacă-meargă… e altceva. Dar cel bogat, asta nu! Ce fel de frate îmi poate fi mie domnul conte? Conte şi basta! Om bogat, îmbrăcat fain şi chiar dacă-i amabil, asta
0 face din domnie, de ți se întorc uneori mațele pe dos de atâta mărinimie. N-am nimic de spus, dumneavoastră sunteți un domn fain, pe dum— neavoastră toți vă respectă la Varşovia, nimic de zis. Dar dumneavoastră sunteți un prea luminat domn, iar eu un muncitor. Intre noi nu există bună-înțelegere şi nici nu poate fi.

Şi sprijinindu-şi coatele pe masă se apleca înainte, continuând aproape cu ură:

— Desigur, dumneavoastră ați venit la noi; eu v-am poftit, dumneavoastră ați băut şi ați mâncat la mine. Dar… dumneavoastră nu m-ați ospătat şi nici nu mă veți ospăta nici cu vodcă şi nici cu pâine, în casa dumneavoastră. La nuntă mă

veți invita, tot ce-i posibil, dar la ceai, duminică, nu. Căci dumneavoastră nu aveți ce să discutați cu mine, sunteți un om cu carte, iar eu un nerod, asta-i!

Se sculă de la masă, înalt, zvelt, cu partea de sus a trupului profilată în penumbră şi, fără să
1 se vadă fața – de altfel Janusz nici nu se uită la el – se aplecă înainte şi-şi pironi ochii pe desenul cu pătrățele închise, roşii şi albastre, de pe pânza ce acoperea masa.

— Intre noi nu există nimic altceva decât o prăpastie, o prăpastie uriaşă ca acolo, la Muntele Sfintei Ana. Poate chiar mai rea decât aceea dintre noi şi nemți…

Janusz îşi ridică fruntea.

— Ce tot spui, domnule Jan! şopti el încet.

Jasio se opri, cu mâna în aer.

— Adevărat. Am vorbit prea mult, prea prosteşte. Poate am fi putut fi şi împreună… uneori.

— Eu – dădu Janusz din umeri – şi în alte privințe aş fi vrut să fim împreună…

Jasio se reaşeză la masă şi din nou pe fața lui reapăru expresia plăcută.

— Nu, asta nu, domnule conte. Vorbe în vânt. Cândva poate, când o să ne crească pruncii, atunci prăpastia asta o vor astupa ei şi vor cuceri Muntele Sfintei Ana şi… multe altele, în general… Acum, însă, domnul conte poate veni când doreşte. Întotdeauna sunt bucuros să văd la mine un polonez şi să stau de vorbă despre treburile poloneze. Căci eu am plecat de mult din Polonia… şi nu ştiu când mă voi mai întoarce…

— Trebuie să te întorci, domnule Jan, rosti Janusz, foarte blând. Avea grijă să nu spună nimic cu glas mai tare, mai limpede, de teamă să nu-l podidească lacrimile. Îl stăpânea un sentiment necunoscut până atunci, îi era jale de el însuşi, socotindu-se în adevăr foarte nefericit. Wiewiorski se vede că observă expresia feței Lui Myszynski, căci se uită la el tot mai atent. Dar micuța Jadzia începu deodată să plângă, cu glas tare, punându-şi capul pe cartea deschisă din fața ei.

— Vai, plângea ea, vai de mine! Nu pot să-mi fac tema.

Wiewiorski se apropie, încercând să o linişească. Din odaia alăturată se auzi vocea Jasiei trezite:

— Ce s-a întâmplat? De ce plânge micuța?

— Nimic, nimic, răspunse Wiewiorski soției, fără a înceta să mângâie fetița pe creştet.

Şi, în adevăr, Jadzia se linişti pe loc, ridicând ochii de pe carte şi uitându-se în treacăt la Janusz, ca şi cum ar fi vrut să se convingă de impresia făcută. Wiewiorski citi tema împreună cu ea (pronunțând cu greutate expresiile franceze), iar micuța asculta atentă. Când termină, ea zise:

— Acum înțeleg. O voi face îndată – şi zeloasă se apucă să scrie operațiunile în caiet. Wiewiorski se întoarse ia masă. Ținea în mână o fițuică.

— Uite ce mi-au adus. În sala agriculturii vor da un spectacol. Se pot cumpăra bilete, dar este destul de departe… Poate ați vrea să mergeți cu mine, bine? Peste o săptămână. Veniți la mine poimâine dimineața, vom merge după bilete.

Janusz îşi aruncă ochii pe fițuică. Era scris pe ea cu litere mari: *„Liluli", piece de monsieur Romain Rolland*24, iar mai jos amănunte tipărite cu litere mici.

— Este o reprezentație muncitorească, jucată de muncitori, iubite domnule – lămuri Wiewiorski – aş vrea mult să mă duc.

Janusz făgădui să vină poimâine.

— Trebuie mers până la Lilas, dincolo de Porte des Lilas; e departe, dar vom face o plimbare. De acord? adăogă Jasio blând, ca şi cum ar fi vrut să-l linişească pe Myszynski.

Janusz se ridică, îşi luă rămas bun şi, condus de janeK, ieşi prin uşa joasă, în stradă, unde nu se mai vedea țipenie de om. În colț, dincolo de sinagogă, întâlni totuşi un om, beat turtă. Umbla prin mijlocul trotuarului, legănându-se în dreapta Şin stânga, şi cânta cu glas tare: „Cât e de frumos în război.. /1. Janusz îşi reaminti cum a cântat el pentru întââa oară cântecul acesta cu micul Sobanski, şezând pe chesonul

---

[24] *Liluli,* **piesă de Romain Rolland (fr.).**

' Veniţi îndată, am ceva important să vă comunic. Aţi' fost căutat întreaga dimineaţă în toate hotelurile din Pa- lermo. Automobilul cumnatei mele vă aşteaptă în faţa hotelului. Maria (fr.).

tunului, în Podolia... Senzația încercată fu peste măsură de stranie.

XI

Bilinska şi Spychala zburară cu avionul până la Neapole, unde se urcară pe vaporul liniei Neapole-Palermo, pornind, spre seară, pe o mare destul de agitată. Spychala nu ațipi aproape toată noaptea; marea bântuită de furtună, aerul fierbinte şi sufocant nu-l lăsară să închidă ochii. Deschise luminatorul, sub care se ciocneau cu un scrâşnet încet masele de apă legănate cu furie. După miezul nopții, apăru în zare, la orizont, piramida înaltă a vulcanului Stromboli, înroşită de focurile lăuntrice din adâncuri, asemeni chipului actorului de pe scenă, îmbujorat de lumina stranie a rampei. Răcoarea se lăsă abia în prima oră a dimineții, când tocmai se apropiară de Palermo. Golful era calm, dar cenuşiu, iar oraşul luminat de soarele ce răsărea se ridica în amfiteatru şi în evantai. Monte Pelligrino, Muntele Sfintei Rozalia, cu piscul lui plat ca o masă, se ridica întreg, albastru, în partea dreaptă a portului.

Cu automobilul o conduse pe Maria în Via della Libertâ, unde era palatul conților Caserta. Aici dispăru în clădirea de culoarea nisipului, ca după o cortină; un băiat adormit, negru ca noaptea, luă bagajele prințesei, uitându-se curios la domnul care, fără să coboare din maşină, părea că dormitează, indiferent, afundat în pernele caroseriei. Cu toate că în Sicilia sezonul se terminase încă din aprilie, Spychala nu putu găsi o cameră în niciunul din marile hoteluri pentru străini. Fu silit să se oprească la unul „autohton11 – de altfel uriaş şi mohorât – instalat într-o clădire cu multe etaje pe lângă Corso Umberto. Se vede treaba că în acelaşi timp sosise şi un tren, căci în fața boxei portarului era o lungă coadă de comercianți şi comisvoiajori, de care sunt întotdeauna arhipline hotelurile italiene de mâna a doua. Portarul nota repede numele călătorilor şi le dădea cheile; pe unii îi recunoştea îndată şi se saluta cu ei cordial. Când ajunse la Spychala, privi lung paşaportul diplomatic tipărit pe o singură foaie mare. Îl restitui fără să spună ceva şi, căutând la Kazimierz cu un uşor dispreț, gândi:

„Ce fel de diplomat o mai fi şi ăsta, de se opreşte într-un astfel de hotel?”

Kazimierz – ajuns în mica odăiță de la etajul al 4-lea, cu ferestrele spre o curte întunecoasă şi cu jaluzelele deja închise, după obiceiul locului

— Se dezbrăcă şi se culcă pe un pat îngust, incomod. De data asta adormi repede şi dormi un somn foarte adânc. Fu trezit de o bătaie la uşă. Intră băiatul de la hotel şi-i înmână un plic de carton tare, cu crinii Franței gravați pe el. Maria scria:

„Venez tout de suite chez moi, j'ai des choses importantes a vous dire. On vous a cherche toute la matinee dans tous Ies hotels de Palerme. L'auto de ma belle soeur attend devant l'hotel.

Mari a.” 1

Totuşi, până se îmbrăcă şi bărbieri, trecu destul timp. Se uită la ceas: era ora trei, trecuse timpul mesei şi era flămând.

Automobilul îl duse în fața somptuosului palat de culoarea nisipului, mai retras de la linia palmierilor de pe Via della Libertâ. Grădina din fața palatului era plină de flori de culori aprinse, dar clădirea uriaşă, cu jaluzelele ei verzi, trase la toate ferestrele, făcea impresia unui loc pustiu. Sună; îi deschise o namilă, splendid împodobită, cu nasturi având crinii din stema Burbonilor gravați pe ei. Dintr-odată, chiar din hol, îl învălui rigiditatea ce domneşte, de regulă, în palatele italiene, chiar când sunt locuite; pardoselile de marmoră, scările şi ele de marmoră, dar întunecate – ferestrele fiind acoperite – totul degaja răceală. Timpul ştersese de mult personajele, nude sau înveşmântate, de pe tablourile negre ce atârnau pe amândouă laturile scărilor.

Valetul îl conduse de-a lungul încăperilor, prin saloane cu foarte puține mobile şi covoare, până la salonaşul de la capăt. Era o încăpere pe colț, budoarul prințesei Ana, aşternut cu piei de urşi albi şi amenajat cu mobilier plăcut. Pe pereți erau portretele copiilor din familia Bilinski, iar pe un birou micuț, în colț, Spychala zări, cu un soi de bucurie, o impozantă fotografie a lui Alo, ’ într-o ramă de mahon, cu coroană princiară aurită. Valetul îl rugă să aştepte.

Într-o glastră mare, în mijlocul unei mese de marmoră colorată erau trandafiri roşii. Jumătate din jaluzele erau însă, aici, ridicate şi un snop de lumină solară cădea tocmai pe flori. Miroseau puternic, iar mireasma caracteristică trandafirilor de culoare închisă plutea în toată încăperea.

Maria intră – după o clipă mai îndelungată – îmbrăcată într-o rochie de seară din „vebă” albă şi, foarte agitată, strânse nervos mâinile lui Kazimierz. Se aşezară în nişte fotolii mici, cât mai departe de trandafirii atât de înmirezmați şi, tare grăbită, Bilinska începu să-i povestească destul de confuz povestea morții prințesei Ana.

— Ştii, Kazio, aici se ascunde ceva… Un lucru tainic, ce nu vor să mi-l spună, anume, sau poate nici ei nu-l cunosc…

— Cine-i acum la Palermo? întrebă el. Cine-i aici?

— Contesa Gaserta, cei doi fii ai ei şi domnişoara Potelos. Contele e plecat în Belgia.

— Iar trupul prințesei?

— Îmbălsămat, se află în catacombele Capucinilor. Totul e pregătit pentru înmormântare în țară.

— Bine… de ce nu te-au informat însă despre moarte?

— Tocmai asta-i! De ce? E ceva de neînțeles. Cu atât mai mult cu cât – aşa cum mi-a spus Stanislas, fiul cel mare al Rozei – mama a ținut foarte mult să mă vadă înainte de moarte.

— A fost mult timp bolnavă?

— Da, mult. Se spune că a slăbit treptat… şi totuşi nimeni nu mi-a dat vreun semn că starea ei nu-i bună. Dimpotrivă, domnişoara Potelos îmi comunica mereu *le contraire.*25

— Aici se ascunde ceva. Ai vorbit cu Roza?

— Mai amănunțit încă nu. *J'ai dormi.26*

— N-am mâncat nimic, va trebui să mă duc în oraş.

— Am să-l rog pe Boleslaw. E un servitor bătrân al Rozei, o să-ți facă rost de ceva mâncare. Maria sună.

---

[25] **Eşti nebun, dragul meu ? (fr.).**

[26] **Cea mai mare parte (fr.).**

Trecură în sufragerie, o încăpere uriaşă, întunecoasă, cu pardoseli cenuşii de marmoră, unde, şi aici domnind întunericul, Maria aprinse lumina electrică. Boleslaw, încovoiat, aproape înțepenit şi gemând tot timpul serviciului, aduse pâine, brânzeturi, vin, fructe splendide şi apoi ceai. Maria şi Kazimierz vorbeau despre lucruri indiferente. Bătrânul servitor rămase în mijlocul încăperii şi ascultându-i le spuse, zâmbind dulce, ca o lămurire:

— E plăcut să asculți vorbirea poloneză.

Când bătrânul dispăru, pentru o clipă, dincolo de uşa de mahon, a bufetului, Maria destăinui suspinând:

— Cel mai important lucru este că toate bijuteriile mamei au dispărut. Domnişoara Potelos spune că nu le poate găsi, Roza afirmă că nu le-a avut cu ea, iar eu îmi amintesc că le-a luat.

— Toate bijuteriile? Şi erau multe?

— *Tu es jou, mon ami?* 1, sâsâi Bilinska. Era cea mai mare avere a mamei. Singurul lucru ce-i mai rămăsese cu adevărat.

— Nimic altceva în afară de bijuterii? întrebă, imprudent, consilierul, curățind o moşmoană.

— Eh, nu cine ştie ce. Casa de la Varşovia, un teren în cartierul Mokotow, o moşioară la Rawa sau la Mszezonow, poate – după cum se spune – nişte capitaluri la Londra, – *le gros* 2 a fost în Ucraina.

— Oare există un testament?

— Habar n-am.

— E un lucru important. În ce-l priveşte pe Alo…

În clipa aceea intră valetul mătăhălos care-i deschisese uşa lui Spychala anunțând că un domn necunoscut, mai vârstnic, doreşte să fie primit de prințesa Bilinska, înmânând Mariei un cartonaş. Ea privi cartea de vizită şi, fără nicio vorbă,

1 Ceva cu totul pe dos (fr.).

2 Am dormit (fr.).

dar cu o căutătură semnificativă, i-l trecu lui Spychala, care citi: *Wadaw Szuszkiewicz.*

— Cade ca din cer, făcu Maria.

După o clipă, în sufrageria din palatul contesei Caserta apăru omulețul acela mărunțel, rotofei, trandafiriu la obraji şi cu o mutră de parcă atunci ieşise din cafenelele „Lourse” ori „Semadeni14. Îi sărută mâna Bilinskăi, îşi şterse mustățile şi, salutându-l destul de rece pe Spychala, se aşeză la masă, cu o mână gravă, satisfăcută.

— Vă sărut mâinile, am impresia că prezența mea vă poate fi de folos. Când ați sosit, prințesă? Aveți cumva nevoie de ceva?

— În clipa de față numai de sfaturi, răspunse Spychala.

— Poate fi văzută doamna contesă? întrebă Szuszkiewicz.

— Îndată – Mariia se adresă apoi lui Boleslaw

— Pofteşte, te rog, pe doamna Roza.

Intră o femeie înaltă, în doliu, cu fața prelungă şi nasul cărnos, îndreptând către toți cei de față ochii ei mari, albaştri, bombați şi întrebători. Nu prea ştia cine sunt cei doi domni.

— Roza, zise Bilinska, ți-l prezint pe domnul Szuszkiewicz, împuternicitul mamei. Acum câteva clipe a sosit din Varşovia.

— Într-adevăr? întrebă contesa Caserta. A adus testamentul mamei?

Roza vorbea într-un mod ciudat, accentuând silabele şi expresiile, în aşa fel incit, deşi vorbea în limba polonă, melodia generală a fiecărei fraze lăsa impresia că vorbeşte într-o limbă străină.

— N-am adus testamentul prințesei Ana, dar ştiu unde se află. Înainte de a pleca din Varşovia, l-a depus la notarul public Hettlinger. Cunosc conținutul lui, adăugă domnul Szuszkiewicz.

Cu o expresie plină de importanță şi cu o oarecare tristețe îşi îndreptă ochii lui mici spre Maria.

— Uite, spuse Bilinska fără să se alarmeze, un lucru socotit pierdut, s-a găsit.

— Mai este, oare, încă un lucru pierdut? întrebă cu oarecare interes în glas domnul Szuszkiewicz şi din nou îşi îndreptă mâna spre mustățile lăptoase.

Chiar atunci intră domnişoara Potelos. Era singura al cărei doliu nu făcea impresia unei simple formalități, fiind dimpotrivă o subliniere a expresiei feței, total dezechilibrate, în

urma morţii prietenei sale.

— Din păcate – răspunse Maria, adresându-se domnului Szuszkiewicz, după ce încheie formalitatea prezentărilor – nu putem găsi bijuteriile mamei. Nu socotiţi că le-a lăsat la Varşovia?

— Am văzut cum le-a despachetat după sosire, confirmă domnişoara Potelos.

— *Elle avait tous ses bijoux sur elite* 1, adăugă ea.

Roza, tulburându-se, accentuă:

— Dacă le-ar fi avut la ea, desigur, ar fi existat. Aici n-auputut să dispară.

Domnul Szuszkiewicz se uită atent la toate persoanele care şedeau la masă, apoi îşi lăsă pleoapele în jos, ca şi cum s-ar fi gândit la ceva şi, în sfârşit, rosti calm şi încet.

— Lucrul nu are nicio importanţă.

— De ce? întrebară, în acelaşi timp, Maria şi Roza, în vreme ce Kazimierz examina atent pe împuternicit.

— Prinţesa a lăsat bijuteriile la Varşovia, în seiful ei, iar cu sine a luat, ca de obicei, numai imitaţiile.

Roza se dădu înapoi în fotoliu şi se uită la domnul Szuszkiewicz ca şi cum l-ar fi văzut pentru întâia oară în viaţă.

— Sunteţi sigur, domnule?

— Fireşte că sunt, doamnă contesă, răspunse amabil domnul Szuszkiewicz.

— Cele două coliere, şi perlele, şi cerceii? Cele două brăţări cu safire? Toate acestea au fost imitaţii? întrebă, zvârlind silabele ca pe nişte alune. În ce chip?

— Toate bijuteriile prinţesei erau false. Cele autentice erau încuiate în seiful din Varşovia. Imitaţiile le-a lucrat Cartier din Paris, sau Boucheron. Încă din anul 1912. Nu-i aşa, domnişoară? se adresă el deodată, deschizând ochii lui mici şi sfredelind-o pe domnişoara Potelos.

— *C'est vrai*1, zise mohorât bătrâna domnişoară, la Cartier.

— Da, chiar aşa. Deci pierderea nu-i importantă; n-avem ce discuta în privinţa asta şi nici nu merită să ne adresăm poliţiei.

După masă, Spychala se duse la hotel. Aerul de seară în

Palermo era îmbolnăvitor de înmiresmat. Mulțimile de oameni părăsiseră străzile acum sinilii şi pustii.

În schimb domnul Szuszkiewicz se instală în palatul Caserta. Tocmai când se pregătea de culcare, cineva bătu la uşă. Intră domnişoara Potelos, în mână cu o cutie căptuşită cu atlas. Se aşeză pe fotoliu şi, fără să spună o vorbă, îi dădu cutia

— Destul de voluminoasă – domnului Szuszkiewicz.

— E totul aici? întrebă bătrânul liniştit.

— Da, tot. Erau, fireşte, la Roza. Să nu-i spuneți Bilinskăi. Spuneți-i că s-au găsit în seiful contelui.

— Uite, vedeți, domnişoară. Din primul moment am fost sigur că se vor găsi.

Cu cheia aflată chiar pe cutie, o deschise, scoase din ea alte cutiuțe de diferite forme, căptuşite cu safian şi catifea şi aşeză bijuteriile – care scânteiară la lumina electrică – pe masă.

— Admirabil, rosti el, privindu-le, cele două coliere, diadema, două şiraguri de perle, perlele roz, două brățări cu safire, cerceii de douăsprezece carate, şase inele – vorbea ca şi cum ar fi citit un inventar –, o broşă cu diamante. Sunt toate. Dar broşa cu rubine unde e?

— A oprit-o Roza… ca amintire. Şi aşa n-are nicio valoare, spuse domnişoara Potelos, uitându-se atentă la bătrân.

Domnul Szuszkiewicz rezistă privirii ei, ca şi cum timp de o secundă ar fi căzut pe gânduri.

— Fireşte, continuă el, nu are nicio valoare. Contesa Roza poate să-şi păstreze imitația asta ca suvenir.

Ascunse apoi repede giuvaerurile, închise cutiuțele şi le aşeză în cutie.

— Nu-mi lăsați măcar o singură piesă? întrebă calmă domnişoara Potelos.

Ssuszkiewicz se uită la ea uimit.

— Cum aşa? Sunt doar nişte fleacuri. Nu merită.

— Aş fi dorit să am ceva de la prințesă.

— Doamna Bilinska o să vă dea, desigur, ceva. Au rămas toate toaletele, vreo câteva dulapuri pline.

Domnişoara Potelos se ridică suspinând din greu.

— Am muncit din greu, atâția ani, pe lângă bătrâna doamnă!… exclamă şi, deodată, se întrerupse.

— Oare v-ați gândit întotdeauna cum să vă însuşiți bijuteriile?

— Întotdeauna, nu. Dar… mărturisi bătrâna guvernantă pe un ton liniştit.

— Da, tocmai. Ați făcut foarte bine că mi le-ați restituit.

— De ce ați venit aici, domnule? Eu ştiu doar bine despre ce anume e vorba. Pe dumneavoastră vă interesează întotdeauna avutul străin.

— Am impresia că şi pe dumneavoastră…

— Dumneavoastră vreți întotdeauna ca cineva să-l aibă…

— Iar pe dumneavoastră vă interesează să-l aveți pentru dumneavoastră…

Szuszkiewicz deschise o mică cutiuță cu două briliante înrămate în plastică care la lumina lămpii sclipiră.

— Briliante vechi şlefuite, zise el examinând giuvaerul.

— Gândiți-vă, domnule. O viață întreagă…

— Da, aşa el Şi, deodată, vizita mea neaşteptată, zise Szuszkiewicz. Ți-a venit greu, domnişoară, nu-i aşa? întrebă ei confidențial.

— Ştiți bine, domnule… Ați cunoscut-o pe bătrână…

Szuszkiewicz cântări câteva secunde greutatea cutiuței în mână, ca şi cum ar fi evaluat valoarea giuvaerului. Apoi, fără veste, i-o oferi bătrânei domnişoare, spunându-i:

— Poftim, domnişoară. *Quand meme cela vaut quelque chose.* 1 îndată le voi preda prințesei Maria, adăugă el şi, luând cutia, ieşi. Lăsând-o pe domnişoara Potelos îngândurată, în mână cu mica ei cutiuță purpurie.

Maria rămase uimită când domnul Szuszkiewicz

— Pătrunzând în camera ei, deşi era deja în pat

— Îi predă cutia.

— S-au găsit şi giuvaerurile, zise el fără alte explicații. Lipsesc doar piese mărunte… Dar astea-s un fleac. Şi acum să le ascundeți bine. De data aceasta prințesa Ana a luat cu ea, în călătorie, pe cele veritabile, lăsând imitațiile în seiful ei din Varşovia. Intenționa să le Vândă la Paris.

Maria înmărmuri de uimire.

— Da, da, aşa-i, continuă Szuszkiewicz.

Discutară câteva clipe despre chestiunea giuvaerurilor, apoi isteţul bătrân îşi luă rămas bun; dar, de la uşă, se mai întoarse odată:

— În ce priveşte testamentul, rosti el cu indiferenţă, vă pot spune, prinţesă că dumneavoastră aţi fost instituită tutorele lui Alo şi al bunurilor sale. Numai în cazul că vă veţi mărita, tutela va trece asupra contesei Caserta.

XII

Janusz se înţelesese cu Edgar să se întâlnească la Taverne du Pantheon, în colţul străzii Soufflot. Muzicianul întârzie timp îndelungat şi Janusz, fumând, cerceta mulţimea poliglotă şi pestriţă ce se perinda pe bulevard. Erau primii ani ai invaziei americanilor în masă la Paris – milionari şi studenţi săraci laolaltă. De mulţimea brună a tineretului francez se deosebeau acum tot mai des, nişte tineri blonzi, trupeşi, cu pantaloni largi de culoare deschisă, în pulovere colorate şi cu ciorapi răsfrânţi, umblând nu prea repede şi uitându-se în toate părţile. Printre ei Janusz recunoscu pe Glen Way, o cunoştinţă de la serata Ariadnei, de când îi mai auzise numele de câteva ori şi despre care

Hania Wolska îi povestise întâmplări destul de ciudate.

Janusz era mulţumit de întârzierea lui Edgar, fiindcă-i plăcea să stea aşa* pe trotuar* la o măsuţă şi să privească fluxul trecătorilor. În faţa lui era grilajul Parcului Luxemburg, iar dincolo, coroanele fierbinţi ale proaspetelor frunze de castani, ca şi primii lor muguri înfloriţi, lucind ca nişte steluţe. Pe plopi şi pe platani sclipea frunzişul tânăr şi mai degrabă gălbui, uşor şi transparent, ca o măiastră atingere de penel.

Autobuzele verzi se îngrămădeau în Carrefour Medicis, trecând într-o direcţie şi în alta, în timp ce tramvaiele, retrase de pe străzile centrale, mergeau aici până la Porte d'Orleans, încărcate cu o lume extrem de pestriţă.

Aceeaşi mulţime foia şi în jurul mesuţelor cafenelei, cei mai mulţi fiind oameni tineri, locuitori ai Cartierului Latin, îmbrăcaţi sărăcăcios, uneori foarte ciudat. Negri, înalţi cât

nişte prăjini şi tuciurii precum cărbunele, indieni cu mişcări domoale, anamiţi gravi, domnişoare cu părul roş cat tuns scurt de tot, cu cărări bărbăteşti şi fără pălării, cu toţii – bizar amestec de străini – se scurgeau agale în josul bulevardului, spre Sena, băieţii fie blonzi, fie bruni, strigându-se ca în pădure. Uneori prin mulţimea asta Wrăbăteau câte un pictor cu o mare pălărie şi fantastică lavalieră sub barbă, ori izbind cu bastonul, înainta în sus ca prin tinere liane, câte o femeie bătrână, pudrată, purtând o pălărie cu flori, şi care era poate o pictoriţă depăşită, ori vreo femeie de stradă împopoţonată.

În astfel de momente Janusz suspina după Polonia, îşi imagina tăcerea ogoarelor sau zorii zilei la Varşovia, fără de nicio mişcare şi, se pregătea să-şi ia zborul. Se simţea străin de aceasta lume – sau, poate, în generai străin chiar de orice lume? Dorea o cât de mică legătură cu mulţimea asta, cu oamenii, o sporire a rădăcinilor, dar nu ştia cum să ajungă la acest rezultat. Niciodată nu s-a simţit mai inutil, mai rupt ca acum de orice. Trecea pe lângă' el, în bulevardul Saint Michel, nu numai o mulţime pitorească, dar trecea pe lângă el însăşi viaţa.

Edgar sosi pe neaşteptate. Câteva minute examină pe Janusz şi îngândurarea lui. În sfârşit î trezi, atingându-i braţul. Janusz zâmbi.

— E timpul să mă întorc în Polonia, spuse el în loc de orice alte cuvinte de salut, aici nu-i de mine.

Edgar luă loc şi o secundă rămase în tăcere.

— Ştii de ce am vrut să te văd? începu Szyller. Astă seară se execută cuartetul meu la Hania Evans. Vino…

— La Hania? E oare nimerit? întrebă Janusz.

— Ştii, desigur, că acolo vin câţiva critici, ciţiva muzicieni. Lucrările acestea trebuie lansate. Iar eu nu mă pricep. *J'aime jaire l'amour, mais je n'aime pas m'occuper de mes enfants.* Nu ştiu cum să procedez…

— Cred, zise Janusz, că lucrurile autentice ies singure la iveală, mai curând sau mai târziu. E nevoie doar de oarecare răbdare.

— Trebuie să câştig, şopti Edgar cu un zâmbet trist, nu pot

conta, întotdeauna, pe banii Elzuniei. Iar părinții...

Janusz râse.

— Trăim pe banii surorilor noastre. O ciudată coincidență.

— Mai tâi'ziu vor trai ele de pe urma lucrărilor noastre. Mai târzitu, însemnează după moartea noastră. Ascultă, tu scrii versuri?

Janusz se înroşi.

— Cândva am scris, când eram îndrăgostit de Ariadna.

— Şi azi nu mai eşti?

— Azi nu mai scriu versuri.

— Ce gândeşti despre intrarea la mânăstire? întrebă, după o clipă Edgar, fără a pomeni numele Ariadnei.

— Idioție, ihixtură de isterie şi snobism, izbucni Janusz cu răutate.

— Nu înțelegi nimic din toate astea, recunoscu Edgar, sincer.

— Nu-i frecventezi pe oamenii ăştia. E ceva care dă într-adevăr de gândit. Cum poate cineva să trăiască astfel?

Şi deodată recită, aşa fără nicio legătură:

Cectiki kriceali: cii-vî?

Mi otveceali: nicii...

Câteva clipe se uitară în tăcere la mulțimea care se scurgea. O mică florăreasă se strecură prin grămada studenților sălbăticiți, purtând într-un coşuleț plat buchețele de albăstrele. Janusz îşi reaminti de parcul din Moiliince şi de gazoanele de acolo presărate des cu albăstrele. Tot albăstrele şi iederă creşteau pe mormintele din jurul paraclisului rotund.

— De mult ai citit *Păpuşa* lui Prus? îl întrebă el pe Edgar.

— Odinioară mama mi-a spus s-o citesc. Nu prea mi-aduc aminte.

— Nu-ți aduci aminte de popasul lui Wokulski la Paris?

— Îmi aduc aminte doar de Geist şi de „maşina zburătoare44, răspunse Edgar, cu o uşoară ironie.

— Tocmai asta-i, se învioră Janusz. La el mă refeream şi eu, fiindcă pentru mine a fost, întotdeauna, o prezență bizară acest Geist simbolic într-un roman pozitivist şi, în plus, localizat la Paris. De acolo mi-a venit în minte întrebarea:

care-i – şi ce tare aş vrea să ştiu – Geist-ul acestui oraş astăzi? Se mai ocupă el oare şi acum de maşina zburătoare?

— Cred că vom vedea astăzi la Hania un astfel de „Geist44. Profesorul Marres Chouart…

— Acela care a dezagregat atomul?

— Nu, atomul a fost de mult dezagregat. El fotografiază doar atomi…

— Tu pricepi ceva din treaba asta?

— Nu prea. Am avut întotdeauna impresia că atomul este o construcţie pur teoretică, o ipoteză auxiliară. Dar din moment ce poate fi dezagregat şi chiar fotografiat, înseamnează că există cu adevărat…

— E de necrezut… Dar nu, eu m-am gândit la altceva. Aş fjrut să ştiu care-i cu adevărat spiritul acestui oraş. Fiindcă ce vedem noi, acum, nu-i decât un exterior aparent, cu totul neesenţial.

— Am impresia că spiritul acestui oraş, rosti rar şi apăsat Edgar, este hotărâtor pentru Europa. Fără Paris, lumea n-ar fi ceea ce este. Parisul este un lucru nespus de important…

— Europa, ea este oare un lucru chiar atât de important? Tare mă îndoiesc… Enunţând erezia asta, Janusz se aprinsese mult. Mă tem că cevaceva nu-i prea în ordine în Europa asta.

— Desigur, Europa este un lucru important. Poate cel mai important. Şi că-i aşa pot să-ţi dau cuvântul meu de onoare…

Janusz se simţi puţin cam ruşinat.

— Mă socoteşti sau ignorant, sau anarhist. Eu însă am vrut să exprim altceva. O îndoială cu privire la durabilitatea culturii europene.

— S-ar putea să nu fie durabilă, dar dacă se prăbuşeşte, atunci ne vom prăbuşi şi noi, cu tot ce avem, cu cvartetele, cu versurile, cu tablourile noastre…

— Şi cu mânăstirile noastre…

— Şi ăsta n-ar fi încă lucrul cel mai rău. Dar dacă ţi-am vorbit de versuri, am făcut-o numai ca să aflu dacă mi-ai scris textul acela…

— Eu? Aşi, da de unde? Vorbeai de un cântec despre sigurătatea în creaţie?

— Sau de ceva asemănător. Ar fi ruşinos să vorbim chiar aşa pe şleau. Dar, ceva în sensul că omul care creează este întocmai ca femeia care naşte…

— Îți imaginezi prezența cuvântului „femeia care naşte” în cântec? Mai ales în al tău?

— De ce mai ales în al meu? În niciunul… Şi tocmai asta-i, că totuşi aş vrea să exprim întrun fel lucrul acesta… Scrie ceva în felul ăsta pentru mine. Te rog.

— Mi-ai vorbit şi la ambasadă… Dar nu cred că sunt în stare.

— Nu-i nevoie de multe cuvinte. Unele aluzii… ştii tu, unele fraze fără legătură între ele…

— E foarte greu, răspunse oarecum întristat Janusz, uitându-se la compozitor.

o

Edgar şedea cu capul aplecat – privind la mulțimea care trecea pe trotuar – ca şi cum ar fi tras cu urechea la glasurile oamenilor, deşi ele erau doar un freamăt monoton şi nemuzical. De masa lor se apropie o cățea ce fătase şi-i privea cu o expresie de rugă în ochii ei ca de porțelan, ca şi cum ar fi fost deja un câine împăiat. Privea nemişcată, dar foarte expresiv.

— N-am ce să-ți dau, vorbi Janusz adresându-se cățelei.

— Poate că ea, ca şi omul, zâmbi Edgar, se va mulțumi cu o mângâiere.

Cățeaua însă nu se mulțumi cu o mângâiere. Stătea lângă masa lor, cu aceeaşi mutră nespus de jalnică. Chiar când s-au ridicat şi au plecat, ea nu s-a mişcat din loc, ci a continuat să-i urmărească cu ochii ei de porțelan ca de păpuşă, ieşiți din orbite şi dând ritmic din coada ei galbenă, roasă.

Seara la Hania Evans se adunase puțină lume, dar „aleasă”, pe sprinceană. Janusz – ca de obicei în asemenea ocazii – se simțea prost, stingher, şi-l admira pe Edgar, care se amuza, râdea şi flirta puțin cu amfitrioana. În frac, arăta splendid. Lui Janusz îi tot ieşea butonul de la plastron şi trebuia mereu să-l pună la loc, aşa că în jurul butonierei se făcuse o pată negricioasă, lucru ce nu-i dădea pace.

Când se adunaseră toți şi urmau să fie interpretate cvartetele (se începea cu cel de Haydn) intră un invitat într-un frac cu o linie rotunjită, deosebit de îngrijit şi cu o cravată albă destul de mare. Januss observă cu uimire că era Nievolin. Acesta nu-l remarcase din primul moment şi nu se salutară. Muzicanții îşi acordară instrumentele şi începură îndată să cânte.

În cursul cvartetului lui Haydn, Janusz, plictisându-se, îşi rotea privirea asupra celor prezenți în salonul cel mare, nu în acela în care doamna Evans îi cântase aria din *Tosca.* Erau cel mult douăzeci de persoane, câteva femei foarte frumoase, Anna de Noailles27, ca de obicei cu o maramă cafenie pe cap, bătrânul Painleve, 1 doamna Pavlova Clemenceau, o bătrână evreică vieneză într-o rochie de catifea albastră şi câteva alte cucoane. Pe fețele tuturor se putea citi o plictiseală amabil reținută. Muzica nu-i interesa deloc. Într-un colț mai întunecos văzu un bărbat scund, uscățiv, cu o coamă imensă de păr pe cap, care, singurul dintre toți, lăsa impresia că se delectează ascultându-l pe Haydn. Voioasele salturi ale viorilor ca şi revenirile la frazele muzicale de fond se reflectau pe fața lui uscățivă, în ochii lui negri, înconjurați de rama ochelarilor. Edgar îi spusese mai dinainte că e cunoscutul învățat Marres Chouart, fizician, candidat la premiul Nobel, adică exact acela despre care Edgar afirmase că fotografiază dezagregarea atomilor. Muzica plină de voioşie a lui Haydn îi făcea o plăcere vizibilă.

Când răsunară primele acorduri ale cvartetului lui Szyller, Janusz simți deodată ceva deosebit. Ascultătorii, cu toții, deveniseră gravi, oarecum speriați. „Dacă ar fi păsări, îşi zise Janusz în gând, ar fâlfâi aripile ca nişte bufnițe.” O atmosferă ostilă se înfiripă pe loc, încercată şi de muzicanți, care, nesiguri de succes, executau partitura fără nicio tragere de inimă.

---

[27] ***Anna Elisabeth, contesă de Noailles*** **(născută Brîneo- veanu) (1876-1933), scriitoare franceză de origine română.**

Îl mira, îndeosebi, lipsa oricărei asemănări cu vreuna din lucrările cunoscute, lipsa ei de linie. Exprima o lume inaccesibilă lui şi executată fiind fără convingere de artiştii cvartetului, răsuna şi mai jalnic. Janusz lăsă ochii în jos cu jenă, apoi îi ridică şi se uită la Edgar. Şedea în primul rând, foarte calm, nemişcat şi cu un uşor zâmbet, sub mustaţa lui tunsă scurt. Prima parte a cvartetului era foarte complicată, sunetele organizate polifonic formând nu un cvartet, ci un fel de simfonie. Fu atât de surprins de neaşteptata impresie ce-i făcuse lucrarea, încât în partea a doua şi a treia nici nu mai fu atent… Îl distra însă comportarea lui Chouart care urmărise cvartetul în extaz. Ridica ochii, îi acoperea cu mâna, iar, în partea cu ritm de mazur, însoţea tactul cu mişcări uşoare de picior.

Când muzicanţii încetară, răsunară puţine aplauze. Janusz se apropie de Edgar. Dar abia în clipa când ajunse lângă prietenul lui îşi dădu seama că efectul straniu al lucrării provenea din originalitatea ei, că era o creaţie splendidă, nouă, neobişnuită.

— Edgar, spuse el punându-i mâna pe umăr, de ce ai permis să fie executată lucrarea asta aici? Nu vezi că e îngrozitor? Şi, în general, ce căutăm noi aici, unde doar noi doi suntem oameni;..

— Şi Chouart, zâmbi Edgar.

— Restul – manechine.

În clipa aceea doamna Evans se opri şi începu să-i facă lui Szyller complimente cordiale, în stilul ţinuturilor de la periferia ţării. Janusz îşi întoarse faţa spre Nievolin care, mirat şi oarecum înspăimântat îi întinse mâna, ca şi cum ar fi vrut să-şi ceară iertare, dar… nu spuse niciun cuvânt.

— Valia, şopti Janusz, mă bucur că te văd. Te-am mai văzut în ceainăria de la expoziţie. Am auzit cum ai cântat.

— Ai văzut-o pe soţia mea? întrebă el cu vocea înăbuşită.

— Am văzut-o şi am auzit-o, cântă ca un înger…

Doamna Evans îi pofti pe toţi la bufet. Erau atât de puţini, încât îşi traseră scaunele şi se aşezară în jurul mesei aranjate *„a la maniere polonaise”* 1.

Janusz rămase în societatea lui Nievolin, dar conversaţia nu se putea lega; abia după câteva pahare cu şampanie Nievolin învinse jena ce-l stăpânise din primul moment. Ceva mai degajat, întindea furculiţa rând pe rând spre platouri umplându-şi farfuria. Era flămând. Cu inima strânsă, Janusz îi mai turnă vin. Ciocniră paharele şi Nievolin se porni să vorbească. Vorbăria lui – exhibiţionism şi cinism – era de nesuportat, ceva ce-l strângea realmente de gât. Ascultându-l fără să-l întrerupă, Janusz ridica doar din când în când, paharul la gură şi sorbea câte o înghiţitură.

— Ai văzut-o pe Ariadna, spuse Nievolin, ştiu, v-am văzut la ceainărie, ai fost cu ea, ştiu... Desigur, ţi-a vorbit despre mine... lucruri îngrozitoare. Nu-i aşa? Lucruri îngrozitoare... ea mă urăşte. Aşa-i întotdeauna; după ce faci cuiva o nedreptate, apoi îl mai şi urăşti. Nu eşti de părerea asta? Ea mi-a făcut un mare rău... Tu crezi că am părăsit-o eu? *Kuda tebea k ciortu...* ea m-a gonit, înţelegi, m-a gonit... Da! că eu pe ici pe colo, *tuda-siuda*[28], mi-aim mai făcut de cap, ce mare lucru?...

Venindu-i în minte prima frază a cvartetului, Janusz se uită de cealaltă parte a mesei, unde Szyller vorbea cu doamna Evans, şi-şi dădu seama deodată, că în ochii albaştri ai femeii acesteia ar putea – uitând de toţi ceilalţi ochi negri, ţigăneşti – să-şi găsească mântuirea de tot şi de toate, încercă să pună capăt conversaţiei cu Nievolin, dar nu reuşi; Valerian, beat mort, vorbea într-una.

— Tu crezi că eu pot să trăiesc aşa? Da! Am o soţie. Şi ce dacă? Ea cântă, cântă – zise el lungind cuvintele –, cânta frumos şi, dacă ar mai învăţa puţin, ar putea să cinte chiar la operă. Dar ce rost are să mai înveţe? Eu n-am bani şi ar trebui... Da, şi pentru ce? Soţie, da, soţie! Iar ea, afurisita, umblă după mine ca o umbră. Unde cântă corul nostru vine şi ea îndată... Oriunde mergem noi, apare şi ea, dacă nu seara, după-amiaza... Şi mă sfredeleşte cu pupilele ei dilatate de ai

---

[28] **Pe ici, pe colo (rus.).**

impresia că vrea să mă mănânce... Şi nu poţi şti dacă mă iubeşte sau mă urăşte. Ori, pur şi simplu, dacă mă dispreţuieşte...

Deodată, punând jos paharul, Valerian îl izbi cu zgomot. Doamna Evans cercetă din ochi dacă nu s-a spart ceva, după care reluă conversaţia cu Edgar. Obosit şi agasat, Janusz zise lui Nievolin:

— Nu te mai pot asculta, muzica asta mă enervează peste măsură.

— Fir-ai să fii, înjură urât Nevolin, muzica te enervează, ai? Dar viaţa nu te enervează? Gândeşti că eu nu ştiu? Eu ştiu despre tine totul.

Janusz porni spre doamna Evans, dar... se opri şi, îndreptându-se din nou spre Nievolin, îi zise încet:

— Ştii, l-am văzut pe Volodia. Mi-a spus să-ţi transmit salutări.

Nievolin rămase cu gura căscată, cu paharul nemişcat în mână, ân timp ce ochii-iscăpărau scântei de spaimă, ori de ură. Puse apoi paharul pe masă din nou, dar cu violenţă, iar şuvoiul de şampanie inundă faţa de masă brodată. Folosind incidentul, Janusz se apropie de Szyller, doamna Evans fiind acum ocupată cu ştergerea petelor de şampanie de pe faţa de masă.

„Chiar numai după acest unic gest, puteai recunoaşte în ea pe Hania Wolska”, îşi mărturisi Janusz în gând.

—

— Hai să plecăm, Edgar! Şi de ce oare ai: permis să fie executat cvartetul aici? j

— Aşteaptă o clipă, zâmbi Edgar, i-am făgăj duit Haniei să mă mai duc undeva cu ea.

— Ah, aşa! zise Janusz după o clipă privindu-l ţintă pe compozitor. Atunci plec singur. I-am promis lui Janek să mă duc la el mâine mai devreme. Trebuie deci să mă culc înainte de miezul nopţii.

Se răsuci pe călcâie şi, neluându-şi rămas bun de la nimeni, fugi în antreu, îşi luă pălăria şi ieşi pe scară trântind cu putere uşa după el.

Abia în stradă simţi cumplitele ameţeli provocate de băutură şi… necaz.

XIII

A doua zi de dimineaţă merse la Janek mai de timpuriu. Era aşteptat, aşa că, pornind îndată coborâră la metrou, unde mirosul fad, înnăbuşitor al apei de brad pulverizată în aer îngreuia respiraţia. Vagoanele ticsite. Myszynski şi Janek avură noroc de unul mai puţin plin. Pasagerii formau un complex foarte caracteristic. Într-un colţ un tânăr înalt citea o publicaţie consacrată sportului, în celălalt colţ un preot tăia cu briceagul filele. Volumului *Contre la Russie,* iar mai la margine un băiat învăţa pe de rost versuri, dintr-un micuţ manual şcolar şi, recitind textul cu o mutră plictisită, se tot uita în carte, repetând apoi, şi el, din memorie. Janusz trase cu urechea. Băiatul recita în mod copilăresc, mecanic, versuri din Racine.

…Je Vevite partout, partout îl me poursuit:
C'etait pendant l'horreur d'une profonde nuit.
Ma mere Jesabel devant moi s'est montree
Comme au jour de sa mort pompeusement paree…[29]

Janusz zâmbi. Janek, fără să ştie despre ce-i vorba, îi răspunse şi el tot printr-un zâmbet. Myszynski, simţind un val de simpatie pentru acest muncitor, îl întrebă:

— De ce zâmbeşti?

— Dragă domnule, zise Wiewiorski, mă bucur că vă văd…

— Adevărat? Janusz îi era recunoscător pentru răspunsul lui simplu.

Mulţimea înaintând îi despărţi producându-se pe moment o oarecare înghesuială în vagon, însă nimănui nu-i pieri buna dispoziţie. Ajunseră la

Porte des Lilas şi ieşiră împreună cu toţi ceilalţi-

— Trebuie să fie departe, zise Wiewiorski, uitându-se la adresa scrisă pe foaia volantă, undeva lângă biserică.

---

[29] îl evit pretutindeni, mă urmăreşte pretutindeni : / Era într-o noapte profundă, îngrozitoare / Cînd mama mea Izabel mi-apăru în faţă / împodobită pompos ca în ziua morţii sale... (fr.). (Citat din J. Racine : *Athalie.*).

Era un cartier muncitoresc, dar deosebit de cele din romanele lui Zola. Janusz văzuse lângă Porte de Versailles sau lângă Clignancourt asemenea cartiere, cenuşii, neomenoase, în care mişuna o populaţie lipsită de culoare. Aici lucrurile se înfăţişau însă altfel; casele, nu prea mari, se înălţau la o oarecare distanţă unele de altele, exista chiar puţină vegetaţie şi unele flori, lucru de neaflat în celelalte cartiere. După adresă ajunseră la o locuinţă de la parterul unui bloc nu prea mare, alb. Îl primi o fată tânără, de vreo douăzeci de ani – cu un şorţ alb şi într-o rochiţă de culoare închisă –, plină de farmec.

— Am rămas anume acasă, ca să vând bilete pentru reprezentaţie. Va fi foarte frumos…

— Cred însă că până aici vine puţină lume, zise Janusz, drumul e destul de lung, mai ales când e vorba de bilete de teatru.

— O! Biletele sunt vândute aproape toate, sintem numai de-ai noştri. Înţelegeţi, domnule, piesa trezeşte un interes general: e de Romain Rolland! Şi rosti aceste cuvinte cum pronunţă preotul cuvintele sacrale.

— Vedeţi, domnişoară, eu, ca străin, aş vrea să ştiu dacă Romain Rolland se bucură aici de popularitate?

— Popularitate? făcu fata cu o prefăcută mirare. Noi îl iubim pe Romaân Rolland, cel puţin noi, muncitorii francezi.

— De ce? continuă Myszynski, uimit de propria lui insistenţă.

— Pentru că este împotriva capitaliştilor… şi împotriva războiului. Iar războiul este răul cel mai mare din lume, exclamă fata, cu convingere-

— Dar dacă muncitorii vor porni ei războiul împotriva capitaliştilor? adăugă Janusz, uitându-se pe furiş la Wiewiorski.

— Războiul e lucrul cel mai rău din lume.

Janusz plăti biletele, crucindu-se în sinea lui de scumpătatea lor. Cum pot oare muncitorii să-şi permită astfel de preţuri? Uimirea lui atinse însă culmea a doua zi, la reprezentaţie. Îl cuprinse o adâncă ruşine când Wiewiorski, şezând alături de el, âi punea tot felul de întrebări, altfel

nelipsite de noimă, deoarece nici Janusz nu se prea orienta uşor în dificilele simboluri ale piesei lui Romain Rolland, prezentată pe deasupra într-o haină nespus de „ingenioasă41. O parte din actori apăreau sub forma unor umbre proiectate pe ecran o altă parte erau înlocuiți prin păpuşi, iar alții jucau „cu adevărat14 în fața publicului. Spectatorii, fireşte, nu înțelegeau nimic din toate astea şi reacțiile erau felurite. Primele rânduri ale parterului şi lojile frumoasei săli, moderne, în care avea loc reprezentația, erau pline cu un public ce-şi putea plăti uşor biletele, oricât de scumpe. Erau snobii Parisului, cucoane împodobite cu briliante şi blănuri sclipitoare, ca la o mare gală de la operă. De-abia la balcoane şi în rândurile mai îndepărtate se înghesuiau oamenii din cartierele periferice, vecinii domnişoarei Andree, cea care le vânduse şi lor biletele. Janusz crezuse că biletele fuseseră prea scumpe, deoarece şedea cu Wiewiorski chiar la mijloc, ca între „rude44, cum îşi spusese el în glumă. Soției lui Janek chiar îi plăcea spectacolul, deoarece o parte din păpuşi vorbeau cu glas omenesc, iar pe marele ecran alb, împodobit cu un chenar de hârtie argintată, apăreau de asemenea umbre cuvântătoare. În schimb Wiewiorski era revoltat.

— Cum, iubite domnule, zise vecinului, destul de tare, în cursul acțiunii, ce ne arată ei nouă aici? Ce rost au toate astea?

Janusz examina pe furiş pe ceilalți muncitori ca şi pe femeile lor. Şedeau atenți, se' uitau la scenă, dar ochii lor exprimau uimire şi profundă decepție. Veniseră aici pentru Romain Rolland, pentru scriitorul lor îndrăgit. Îşi închipuiau că acolo sus, departe, au pe cineva care se bate pentru ei cu condeiul, credeau că Romain Rolland se războieşte. Când colo, în fața lor un imens gol. *Liluli* se dovedise în adevăr o simplă iluzie şi nu le rămânea nimic altceva decât să lupte ei, singuri, ei, care nu erau însă în stare să scrie. Pe rând, de mai multe ori, Janek Wiewiorski îl atinse pe Janusz cu genunchiul, repetându-i neputincios:

— Ce-i asta? Ce-o mai fi şi asta? Ce însemnează toate astea? De ce ni le arată? Spuneți-mi! înțelegeți ceva?

Janusz pricepuse că totul – piesa, prezentarea ei, şi tot ce încercase un regizor comunist celebru

— Fusese doar o neînțelegere, o confuzie, că se contase, desigur, pe biciuirea a încă unei forme a snobismului. Sala tăcea însă ca un mormânt. Cu greu sesizase chiar Janusz naivul şi totuşi confuzul simbol al poemului şi-şi muşcă buzele, ruşinându-se pentru scriitor şi pentru actori şi pentru muncitorii siliți să înghită, să facă credit unor astfel de încercări.

Spectacolul ținea destul de mult şi în sală era nespus de cald. Nimeni aproape nu se mişca din loc, nici în pauze. Janusz observă că Wiewiorski mai înainte de sfârşit începuse să moțăie din când în când. Şi totuşi nu se linişti. Până în cele din urmă se enervă înjurând în toate chipurile reprezentația, pe francezi şi pe organizatorii ei.

— Iubite domnule, cu banii plătiți pentru biletele noastre ați fi putut lua o cină bună, în societatea unei domnişoare.

Domnule Janek, râse Janusz, eu n-am nicio domnişoară la Paris.

Aici, râse de asemenea şi Wiewiorski, nu-i greu să-ți găseşti una.

Publicul din jur îi sili însă să tacă.

Doamnele, cele în ținută de seară, începură să plece înainte de terminarea spectacolului ceea ce muncitorii din fundul sălii considerară drept o jignire personală, făcând observații foarte nefavorabile la adresa snobilor din primele rânduri. Când cu chiu cu vai reprezentația ajunse la sfârşit, Janusz şi prietenii lui ieşiră în foaier. Afară era o noapte de mai foarte călduroasă. Wiewiorska examina destul de copilăreşte fața soțului şi a lui Janusz pentru a le descoperi gândurile despre spectacol. Înseninat doar câteva clipe, Wiewiorski redevenise extrem de încruntat…

Pe scări, o femeie ce-şi ținea la braț soțul, el însuşi nedumerit, i se plângea în gura mare:

— *Quelle deception, quelle deception*30, repeta ea printre lacrimi, cu glasul întretăiat.

Cei trei polonezi merseră câteva clipe, încă, în totală tăcere. Era după miezul nopții. Se îndreptară spre metro.

XIV

A doua zi – cea din urmă a şederii lui Janusz la Paris – coincidea tocmai cu faimoasa serbare de pe Sena, pe aşa zisele „penişe”, 31cărora Henryk Antoniewski le spunea „penis-uri”. Aşteptind veşti de la sora lui, Janusz întârziase puțin. Serbarea urma să înceapă la orele zece şi totuşi când Janusz sosi, la zece şi jumătate, veniseră abia câteva persoane. Gdanski – în bună dispoziție, puțin cam băut şi cu o pipă de nobil – şedea pe o canapea între doi pictori şi, tot ridicând amândouă mâinile în sus le povestea ceva cu glas tare. Micile cabine ale „penişei” – luminte fiecare în altă culoare – erau împodobite cu ornamente imense de hârtie şi de paie în stilul Şcoalei de Arte Frumoase din Varşovia, lucru ce i se păru lui Janusz îngrozitor.

— Polonezul este el în stare întotdeauna să facă rost de paie. Unde le-o fi găsit şi la Paris? Şi totuşi au găsit!

Salutând pe Gdanski – ce se socotea gazdă –, acesta îi spuse în limba franceză:

— E adevărat că sora ta a moştenit – după cât se pare – o avere imensă?

— Prințesa Ana poate fi moştenită numai de nepotul meu, răspunse Janusz prosteşte, destul de surprins de tema abordată de Viktor. Acesta însă nu se mulțumi numai cu atât şi continuă:

— Cam cât să reprezinte totul? De pildă, în dolari?

Janusz schiță un zâmbet neputincios; un pictor

— Aristocrat din naştere – îi astupă lui Gdanski gura cu palma, zicându-i:

— O, tu, etern bancher, nu mai pune atâtea întrebări

---

30 **Ce decepţie ! Ce decepţie ! (fr.).**

31 **Vase mari pentru transporturi fluviale,**

stupide...

Janusz se strecură în loja următoare. O serie de cabine alcătuiau calea spre infern şi în fiecare erau pictate tot felul de „ispite”. Nimeri tocmai în ispita trupurilor goale. Amazoane uriaşe şi Herculi înlănțuiți şi strălucitori erau zugrăviți pe pereți. Aici, dar în dosul bufetului, Janusz zări doi efebi dezbrăcați la piele. Pe unul îl recunoscu din portretul văzut la Gdanski acasă; al doilea, i se păru de asemenea cunoscut. Amândoi îi oferiră câte o cupă mare de şampanie şi Janusz le goli pe amândouă, conversând cu băieții; al doilea era chiar tânărul scriitor de bune speranțe, Bernard Leval, poreclit de toți Bebe Leval. Puțin cam băut, discuta pe un ton extrem de liber. Apăru, de asemenea, Glen Way, splendid, într-un frac nou, la modă, cu cozile lungi. Nespus de încântat de american, Janusz nu ezită să i-o snună şi abia în cursul discuției îşi dete seama că şampania i se urcase bine la cap. Trebuind să mănânce ceva, trecură în cabinele următoare, personificând ispita lăcomiei de mâncare. Pe mese simple, mari, se lăfăiau calupuri întregi de unt, grămezi de pâini, cârnați, şunci (aduse, pe cât se pare, de doamna Gdanska din Lodz, în mod special), fructe, homari, stridii, coşuri întregi cu migdale verzi şi cireşe roz erau trântite pe jos, unele peste altele. Aici era ceva mai multă lume. Un pictor bărbos – în mână cu o langustă – îi rupea cu degetele picioarele şi le sugea cu lăcomie. Roşcatul fecior al unei prințese şedea la o măsuță şi filosofa cu Goluchov. Ariadna însă lipsea. Janusz şi Glen mâncară puțină salată, câteva bucăți de langustă, stoarseră suc de lămâie în pahare şi-l băură. Trecură apoi prin ispita următoare, a „beției14 şi aici sorbiră două pahare de vin alb foarte rece şi apoi încă două cocteiluri cu şampanie. Glen, nevoind să coboare prin sălile celorlalte ispite până în „Infern44, îl conduse pe Janusz pe bord. Luminate slab de lampioane obişnuite de hârtie, pardoselele luceau. Muzica: în surdină; nimeni însă nu dansa. Nu se adunaseră încă toți.

Se opriră sub lampioane şi se uitară la apele adormite ale Senei care curgeau la picioarele lor. Malul, în general liniştit, puțin animat; numai dinspre expoziție ajungeau până aici

luminile şi zgomotele; marile fântâni colorate iluminau podul Alexandru III, de lângă care, din când în când, săgetau cerul artificii multicolore.

Scriitorul american, bine dispus, vorbea neîncetat, glasul lui amestecându-se, pentru Janusz, cu vuietul Senei. Se aşezară faţă în faţă şi fumară ţigară după ţigară, Janusz privind un lampion mare, lunguieţ, atârnat deasupra capului lui Way, pe fondul căruia – verzui şi uşor iluminat – zburau nu se ştie încotro şiruri întregi de cocori, ce ţară uimitoare, şopti americanul, fiecare se simte aici cta la el acasă. Nu-i aşa? Spune, nu-i aşa? Glen cerea aprobare pentru fiecare din spusele lui, deşi Janusz, în clipa aceea ar fi fost de acord chiar dacă americanul i-ar fi spus că cerul este verde. De ce? Oare ce au făcut ei, pentru ca oraşul acesta să fie atât de splendid? Uite, de pildă, recepţia asta, de aici; poţi oare să-ţi închipui dumneata ceva mai neobişnuit? Nu-i aşa? Trebuie să recunoaştem că Franţa este într-adevăr minunată, adăugă el după o clipă.

— Minunată, recunoscu Janusz, dar New York-ul?

— De! New York este New York, cu totul altceva, mărturisi Glen Way şi ca şi cum s-ar fi trezit subit, îşi lărgi ochii, clipind amuzant.

Involuntar, Janusz se uită la apele Senei, întunecate şi peste măsură de liniştite. Pe malul opus, printre frunzele copacilor de la margine pâlpâiau felinare joase cu gaz.

Hania Evans se apropie de ei. Purta o rochie simplă de culoare deschisă, acoperită cu o pelerină de hermină. Fără să ştie cum, Janusz făcu ce făcu şi scăpă de Way. Din nou rămaseră singuri, deasupra apei, urmărindu-i reflexul ei verde închis.

— Şi ce zici? rosti doamna Evans în limba polonă. Eşti trist?

— Da, trist, răspunse Janusz şi-şi întoarse faţa spre Hania. I se păru mai zveltă în pelerina ei albă. Nu apucă să-i vadă ochii, deşi dorea atât de mult: avea pupilele de culoare deschisă, iar în cea stângă jucau câteva puncte galbene ce semănau cu nişte uitate fărâmiţe de chihlimbar. Ea îl cuprinse şi, fără să vadă nimic, fu silit să-i sărute gura, ce mirosea

puternic a floare de portocali.

— Ca şi străzjle din Palermo, articula Hania

CU glasul ei gros, şi âc6st „Palermou este sub primul „de”. Janusz nu cunoştea oraşul, aflase doar că soră-sa plecase acolo după moştenire. Nu ştia nimic; era cuprins doar de tristețe, că totul nu era cum ar fi dorit, deşi nici el nu prea ştia bine cum ar fi vrut să fie. Povesti Haniei cât fusese de îngrozitor spectacolul Li*luli*.

— Grozavă piesă au mai ales pentru muncitori, râse Hania, n-am ce zice; şi apoi, în general, Romain Rolland ăla…

— Dar ce ştii -tu despre Romain Rolland? Nimic! Nu l-ai citit şi nici timp n-ai avut.

— Desigur.. — dar ştiu eu…

— Cum faci tu asta? Cum de ştii totul? întrebă pe neaşteptate Janusz şi, aşa cum se afundă în ochii ei, văzu că fărâmițele acelea galbene de chihlimbar erau tot la locul lor.

Hania îl privi mirată, duse degetul la buze şi-i zise:

— Eşti obraznic!

— Cum aşa? Doar ştiu cu toții de unde provii!

— Nimeni nu ştie nimic. Provin din Polonia şi asta ajunge! Pentru ei Polonia e o țară de țigani, de urşi, de caviar, de zăpadă sau mai ştiu eu de ce? Când provii din Polonia, e deja atât de rău, încât nimeni nu te mai întreabă nimic pe deasupra. O prințesă poloneză sau fiica unui paznic polonez e totuna! E sub limita posibilă.

— Trebuie să ai foarte mare grijă de tine!

— Acum, nu. După nu ştiu al câtelea milion, eşti deja numai extraordinară. De altfel, nici nu intenționez să mă întorc în America…

În clipa aceea răsări Ariadna. Se apropie. Era bosumflată, încruntată şi fără nimic artificial; părea sinceră.

— Închipuiți-vă, spuse ea ruseşte, Viktor ăsta l-a invitat şi pe Nievolin. Ce să fac? Desigur, va trebui să plec acasă. Nu-i aşa, doamnă Evans? Este imposibil.

— Cât se poate de imposibil, Ariadna Nikolaevna, grăi doamna Evans fără să zâmbească, într-adevăr va trebui să pleci.

Deodată, Ariadna se porni să râdă şi zise:

— Ați văzut Infernul? A fost ideea mea. Nu l-ați văzut? Haideți să vi-l arăt.

Coborâră pe scări şi printr-un culoar stâmt ajunseră la o încăpere micuță denumită de Ariadna Infern. Aici era capătul coridorului ispitelor şi păcatelor. Odată cu ei se ivi şi Bebe Leval, gol puşcă. Janusz observă că avea pielea dată cu vopsea albă şi părea într-adevăr de marmoră. „Infernul" era cenuşiu, lipsit de atracție, cu o lumină difuză, neclară, iar pe pereți erau pictați, din loc în loc, şoareci şi păianjeni uriaşi. Încolo încăperea era absolut goală.

Janusz simțea tot mai tare amețeala. Şampania, vinul şi cocteilurile îi destrămaseră personalitatea deosebit de repede. Atmosfera de cenuşe a Infernului făcea să i se învârtă şi mai tare capul, şoarecii şi păianjenii se porniră să se rotească uşor şi. Sprijinindu-se de brațul lui Bebâ Leval, îi simți marmora rece a bicepsului. Tânărul îl privi cu adâncă uimire.

Deodată, Ariadna îl trase în fund, spre o garderobă întunecoasă, simplă, aşezată chiar în proră.

— Iar aici: misterul Infernului, rosti Ariadna cu o frenezie în glas, care-l făcu pe Janusz să se trezească.

— Aici este misterul iadului, strigă ea deschizând uşa dulapului. În razele lămpilor destul de slabe din interior, se înălța figura de marmură albă a lui Cristos, cu o cunună de spini, asemănătoare aceleia din tabloul lui Holman Hunt şi cu un zâmbet de o uriaşă dulceață. Pentru o clipă

Janusz simți cum i se opreşte inima în piept. Văzu cum Hania Evans îşi acoperise fața cu mâinile, iar Bâbâ, aşa gol cum era, dându-se un pas înapoi.

— Dumnezeu! Dumnezeu! strigă Ariadna. Dumnezeu este chiar şi în Infern. Iată misterul iadului – şi închise brusc, cu putere, uşa dulapului. Să nu spuneți nimănui nimic, adăugă ea cu glas obişnuit dar, întru totul pe neaşteptate, a fost doar pentru voi. Nu voi mai arăta nimănui altuia misterul acesta.

— Ariadna Nikolaevna, ai fost întotdeauna o comediantă, rosti rar doamna Evans, în dmp ce micuțul Leval se întoarse cu spatele şi se topi-

În Infern se puteau deschide două robinete din care curgea bere şi vodcă poloneză curată. Râzând, Ariadna le arătă şi acest lucru. Cu gândul la Jasio Wiewiorski şi în sănătatea lui, Janusz goli un pahar mare de vodcă, după care ieşi din nou pe bord.

Între timp se strânsese multă lume ce dansa sub lampioane. Janusz căută pe Glen Way, dar nu-l mai găsi; din nou se uită la ispitele trupeşti unde numai singuraticul prieten al lui Gdanski mai turna şampanie numeroşilor oaspeți şi cum Bebe dispăruse şi el, Janusz se întoarse pe bord. Înconjură „penişa” şi undeva, într-un colț, strecurânduse printre şezlonguri, în întuneric şi fără a fi observat de cineva, după câteva clipe vomită, se întinse şi ațipi.

Când se trezi şi se uită la ceas, era deja aproape unu. Din fundul vaporaşului se auzea vuietul monoton al glasurilor de bețivani şi din când în când țipete disperate, printre care recunoscu şi glasul lui Viktor. Pe bord muzica răsuna tot mai încet, îşi întoarse capul într-acolo, unde doar câteva perechi alunecau fără zgomot, pe puntea lucioasă ca nişte fluturi de noapte. Încercă să tragă cu urechea la glasurile ce veneau din adâncul navei şi observă deodată că nu este singur. Alături de el şedea savantul cunoscut la doamna Evans cu prilejul cvartetului lui Edgar. „La naiba! cum îl cheamă?” se chinuia Janusz în gând.

Marres Chouart băgă de seamă că Janusz nu doarme, şi pe neaşteptate, aplecându-şi capul spre el îl întreabă confidențial.

— Vă place muzica, domnule?

Janusz, considerându-se treaz, se stăpâni uşor şi răspunse:

— Da! Foarte! V-am văzut ia cvartetul lui Szyller.

— Tocmai, continuă Chouart, şi de aceea mi-am zis că vă place muzica.

— Tatăl meu adora muzica, mărturisi deodată Janusz, şi, surprinzător chiar pentru el, îşi dădu drumul: Tatăl meu a cântat întotdeauna la pianolă, el singur îşi decupa notele. Tata nu mai trăieşte, a murit, tocmai atunci când ne-au distrus casa; n-am avut timp să-l îngropăm ca lumea... nu l-am

înmormântat în cripta familiei din paraclisul nostru. Ştiţi, domnule? Era, uite aşa rotund, în stil empire. L-am îngropat lângă capela familiei, în nisip galben, galben… Doamne, ce beat sunt! adăugă el fără nicio legătură.

— Da, exclamă Marres Chouart, mi-am zis îndată că iubiţi muzica, domnule… iar în ce priveşte beţia, şi eu sunt beat, criţă…

— Dezagregaţi atomul, domnule? întrebă Janusz.

— Mai rău, oftă Marr6s, îl fotografiez dezagregat.

— Sunt lucruri de neînţeles pentru mine, şopti Janusz, apărându-se parcă de eventualitatea unei prelegeri.

— Vă puteţi consola, domnule. Pentru mine…

De asemenea.

Urmă o pauză scurtă.

— Căoi şi eu iubesc muzica. Nu. *I likeiove,* zise Chouart, şi acel andante al vărului dumneavoastră Szyller. Vă este desigur văr, căci aşa ceva am înţeles de la doamna Evans.

— Nu, nu este vărul meu. Este numai compatriotul meu.

— E totuna. Andante din cvartetul lui este o muzică divină.

— Atomică, glumi Janusz.

— Ştiţi, domnule? Acum intrăm în era atomică.

— Pentru om, oare va fi mai bine?

— Sau mai bine, sau mai rău… Sau nu va fi deloc, de altfel e totuna. O muzică divină. „Flajeoletele” acelea, şi-aooi melodia? Ce fel de melodie?

— O melodie de la noi, populară… Şi Janusz fredonă:

Przyjechal de niej Pieknie sie, sklonil…
Ino ze, inso,
Nad ciebie milso,
*Drozyne mi zabiezala…*32

— Da, da, aşa-i, zise Marres Chouart, parcă ceva creştea în om într-o amiază fierbinte, cineva parcă murea în lumea din el, totul întâmplându-se într-o clipire a luminii. Ceva genial.

---

[32] Veni la ea,
Se înclină frumos.
Numai că altul Mai drag decît tine, îmi răpi comoara ..(pol.).

Janusz nu mai asculta vorbele francezului beat. Amintirea cântecului îl răpi, pe neaşteptate, în vârtejul lui, repetând fără sfârşit:

I ja mam konia,
I jestem doma,
I mama nie bronila,
Ino ze inso,
Nad ciebie milso,
Drozyne mi zabiezala…[33]

Chiar atunci o grămadă de lume năvăli din adâncul vaporaşului şi în goană pătrunseră în mijlocul punții, în frunte cu Ariadna şi Wiktor care strigau în gura mare. Alergau după Bâbe Leval care le scăpase şi se aşezase pe bordura ce-i despărțea de Sena întunecată. Cu toții strigau tare de tot. Janusz nu pricepea despre ce-i vorba. Se ridică brusc şi deodată îl văzu lângă el pe Nievolin. Acesta îl apucă de mână.

— *Sidi,* zise el, *tut cito to slucitsia.*[34]

— Nu, nu, strigă Ariadna, o astfel de porcărie, *une telle salete,* să se întâmple aici la tine, la Wiktor Gdanski! Nu voi permite, eu nu voi permite!

Janusz voi să se mişte, simți însă că mâna lui Nievolin era încă tare ca fierul.

— Ona *sovsem pianaia,* continuă Nievolin.

Wiktor striga şi el, tot mai ascuțit:

— Cristos este chiar şi în Infern, doar tu singură ai născocit lucrul aceste!

— Beb, Bebe, strigau cu toții.

Micul Leval se ridică, se sprijini pe amândouă picioarele şi rămase aşa clătinându-se când într-o parte când într-alta.

Mai tare decât toți urla Ariadna:

— Uite, vezi, vezi ce-ai făcut? Ticăloşie, e nemaipomenit!

---

[33] Am şi eu un cal,
Şi sînt acasă,
Şi mama mi-a dat voie,
Numai că altul,
Mai drag decît tine îmi răpi comoara... (pol.).

[34] Şezi... aici se va întîmpla ceva (rus.).

M-ai îmbătat, iar tu, tu însuți...

— Ariadna, Ariadna, crede-mă! imploră Viktor şi căzu deodată în genunchi. Îi prinse mâinile, dar ele se desprinseră şi se înălțară în sus ca doi porumbei.

Acum, Nievolin î'. Trăgea ce Janusz spre ieşire, dar acesta continua să se uite. Bebâ, gol şi beat

— Pe fondul apei întunecate şi al cerului negru—, făcea impresia unei sculpturi, în timp ce lampioanele din partea locului azvârleau reflexe roz pe trupul lui sulemenit cu fard alb. Băiatul – stând pe o grindă subțire – se legăna încoace şi încolo, mulțimea toată striga la el şi-l arăta cu degetul, dar nimeni nu încerca să-l mântuie.

” Deodată din grămadă ieşi cu un pas energic doamna Evans, se apropie de cel ce se balansa pe grindă şi vru să-l tragă pe punte. Bebe o respinse însă cu putere strigând:

— Porcilor *V*

Şi se prăbuşi în apă. Deodată cu plescăitul se auziră dinspre mal fluierăturile gardienilor. Nievolin şi Janusz traversară în goană – puntea, scările şi se treziră sub platanii din stradă. Se opriră sub copaci, gâfâind. Politiştii se repeziră spre vaporaş. Se auzeau tot mai dese şuierături.

— Şi-acum, zise Nievolin, să mergem la culcare. Nu trebuie să ne alai'măm. Şi Viktor şi doamna Evans au atâtea parale, încât n-or să pățească nimic. *Proşceai, Myszynski* \ adăugă el foarte patetic, ca încheiere.

Janusz se îndepărtă fără să mai privească înapoi.

XV

La Varşovia sosi în seara zilei de îl mai. Trase la Bracka. Soră-sa nu sosise încă, oprindu-se la Viena, pentru a aştepta sicriul prințesei Ana care, pe un drum ocolit, se îndrepta spre patrie. Domnişoara Tekla se bucură. Alo, timid, răspunzând întrebărilor lui Janusz, i se îmbujorau obrajii. Varşovia i se păru cenuşie, mohorâtă, puțin animată, deşi pe străzi se iviseră primele taxicouri. Totuşi îi plăcea că se află în țară. „Sfinții de gheață” aduseră cu ei, ca întotdeauna, timp răcoros, cu dimineți reci; la amiază însă norii se risipeau şi se făcea frumos. A doua zi de dimineață, Janusz se duse în parcul

Lazienki, iar apoi la „Ziemnianska”, la un ceai. Aici, îl puse pe gânduri o stare de lucruri imperceptibilă dar categorică: în grădină, în afară de Wieniawa, nu mai era niciun militar, iar acesta, după ce bău grăbit două pahare de cafea neagră, plecă zăngănindu-şi pintenii şi salutind, semnificativ, câteva doamne care şedeau în partea din faţă a cafenelei.

Pe la amiază se auziră, destul de departe, primele împuşcături şi oamenii, încă la măsuţele lor, începură să ciulească urechile, asemenea câinilor când simt ecourile vânătoarei. Ieşind pe stradă, Janusz văzu la unele magazine de pe Mazowiecka obloanele trase şi uşile zăvorite. Un băietan desenă nişte gratii pe vitrina unui anticariat, fluierind *Marsilieza,* lucru ce-l cam puse pe gânduri pe Janusz. Era însă prea preocupat de problemele legate de întoarcerea lui acasă şi stăpânit încă de multe din impresiile Parisului pentru a putea trage o concluzie justă asupra tuturor celor văzute. Pe strada Bracka, nu departe de casă, întâlni pe Cherubin Kolyszko.

— Eşti ca un fluture, apostrofă el pe Janusz, când la Paris, când la Varşovia. Cum răsărişi din nou aici, domnule?

— Simplu. M-am întors din călătorie. La fel aş fi putut să te întreb şi eu pe dumneata.

— La Paris domneşte plictiseala, făcu Cherubin, iar aici, ştii oare dumneata ce se petrece aici, la noi?

— Habar n-am…

— Pilsudski a pornit asupra Varşoviei. Din Sulejowek…

— Glumeşti, domnule? rosti Janusz. Am auzit că Witos a fost numit prim ministru.

— Joc de-a păpuşile, domnule, asta înseamnează schimbarea guvernelor. Avem nevoie de un guvern de mână forte.

— Pilsudski este doar socialist?

— Desigur. Şi acum, P.P.S. Va pune mâna pe putere, dacă… armata fidelă preşedintelui Wojoiechowski nu va învinge. Cred însă că nu va învinge. Mai degrabă reuşesc loviturile de stat, iar pe noi Wojciechowiski ăsta, fie cu Witos, fie cu Skrzynski ne-a plictisit destul. Polonezilor le place variaţia.

Mergând mai departe auzi, acum, împuşcături şi -mai clare,

dinspre Vistula. Deodată, două tunuri, trase de câte patru cai fiecare, trecură, în larmă mare, pe strada Bracka, urmate de mul-

I Partidul Socialist Polon.

țimea trecătorilor, zadarnic goniți de soldații ce-şi agitau mâinile şi carabinele.

— Mergem la război, mergem la război… scandau mărşăluind câte patru – nişte băiețaşi ce ieşeau pe trotuar dintr-o casă. Carabinele-mitraliere se auziră de data asta foarte aproape. Lumea de pe trotuare devenea tot mai numeroasă; se legănau brusc în momentul intensificării împuşcăturilor, dar se putea vedea bine tendința lor de a se aduna ca pentru o manifestație, nu ca pentru a o lua la fugă.

Privind tunurile ce treceau pe stradă, Janusz îşi aduse aminte de propriile lui isprăvi de artilerist, ca şi de cântecul micului Sobanski, pe când şedeau împreună pe chesonul ce înainta cu atâta larmă:

O! Cât e de frumos la război…

„Eram nebun, îşi zise el în gând, războiul!”

Intrând în palatul de pe Bracka, văzu sumedenie de cufere deschise, risipite prin toată casa Palidă, coborând scările, Maria apucă pe frate-su de mâini.

— Ce se întâmplă? exclaiJ** a. Kazi s-a repezit, direct din gară, undeva; mi-a lăsat toate lucrurile lui… Ce se petrece aici, la voi?

— Vrei să spui ce se petrece aici – la noi – spuse Janusz. De! Nimic! *Un coup* d’etafe…1

— Ce fel de *coup d’etat*? rosti Bilinska, cu disperare în glas.

— De, dacă aş şti! Pilsudski…

— Adică socialiştii?…

Pe scară, la spatele Mariei stătea mătuşa Szafrancowa, o matroană căreia îi plăcea să se amestece în politică.

— Pilsudski, constată ea cu o voce joasă, a încetat de mult să mai fie socialist.

— Ei şi, se miră Maria, ce-i asta?

— Trebuie să plec, rosti hotărât Szafrancowa, coborând

scările.

Domnişoara Tekla o opri.

— Nu plecați, doamnă prințesă, se aud împuşcături.

— Eu? Este aşa de frumos să vezi cum le place varşovienilor să se războiască. Dumneata nu i-ai văzut pe oamenii ăştia? E cu neputință să-i desparți de tunurile lor.

Chiar atunci se auzi bubuitul unui tun îndepărtat – un tun uşor – probabil de dincolo de Vistula, iar după câteva secunde urmă o explozie slabă.

— Războiul civil e un lucru atât de îngrozitor!

Exclamă Maria.

— Ce să vă dau la cină? îşi făcea griji domnişoara Biesiadowska.

— N-am mâncat încă de prânz, domnişoară Tekla, şi dumneata te şi gândeşti la cină, făcu Janusz impacientat, urcând sus, în odaia lui, unde, apatic, rămase întreaga după-amiază, deşi auzea cum în antreul de jos se tot intra şi ieşea. Prin casa prințesei Bilinska se perindă multă lume. Coborând seara în salon, găsi doar un singur ofițer de ulani, înalt, chipeş. Atitudinea şi vorbele Mariei mărturiseau că toată după-amiaza ascultase lucruri surprinzătoare, astfel că poziția ei față de evenimente se schimbase radical. Împuşcăturile continuau să răsune, dar de la aceeaşi distanță. Stanislaw îl opri în prag şi-i şopti:

— Se spune că l-ar fi ucis pe domnul Olchowicz.

— Pe cine? Pe redactor? întrebă Janusz.

— Nu ştiu, paznicul mi-a spus doar că pe Olchowicz l-au ucis.

Chipeşul ofițer expunea ceva Mariei, cu foarte multă înflăcărare.

— Vă rog să mă credeți doamnă, mâine Pilsudski va fi în beci. Am jurat şi ne vom ține jurământul. Molima roşie nu ne va cotropi, ne-am apărat de ea acum şase ani, ne vom apăra şi acum.

— Domnule Andrzej, zise Maria calmă, dumneata vezi situația într-o lumină cu desăvârşire falsă. Dumneata nu-ți dai seama că duşmanii noştri adevărați roiesc în anturajul lui

Wojciechowski.

Locotenentul Andrzej se ridică. Atingea cu capul tavanul.

— Noi suntem armata. Am jurat, ne vom ține jurământul! Mâine Pilsudski va fi din nou ferecat în Citadelă. Îşi va aduce aminte de vechile ei colțuri.

Maria întinse mâna ofițerului, care i-o sărută înclinându-se adânc, apoi îşi înălță din nou trupul mare, sunător, colorat, chipeş şi părăsi salonul fără să acorde vreo atenție intrării lui Janusz. Se mai întoarse însă din prag pentru a spune:

— Mă duc la Belweder.

— Domnule Andrzej, fii prudent, strigă Maria după el.

Noaptea trecu în linişte, împuşcăturile nu păreau să-şi fi schimbat direcția. Paznicul aflase că la căile ferate izbucnise greva, aşa că doamna prințesă făcuse foarte bine că sosise, deoarece ar fi putut să se „împotmolească14 undeva pe drum. Ecourile luptei începură să se audă acum şi dinspre aeroport. Lumina însă funcționa şi nici apa nu lipsea din conducte.

Cu toate că în oraş comunicațiile fuseseră întrerupte, o mulțime de oameni – muncitori, slujbaşi mărunți şi alți pietoni de rând – circulau peste tot, fiindcă doar clasele „posedante44 îşi păzeau casele.

Domnişoara Tekla îl trezi pe Janusz de dimineață. *

— Vă rog să coborâți jos, zise ea, în grădină sunt trupe de-ale lui Pilsudski. Se pare că vor să treacă prin casa noastră de pe Bracka, şi e mai bine să nu fiți acolo, sus.

— Jos vor fi oare mai puține gloanțe? întrebă Janusz.

— Eu nu mă pricep, dar doamna Maria mi-a spus să veniți jos.

Coborând în hol, Janusz dădu peste sora lui şi domnişoara Potelos, care discutau foarte aprins. Când apăru însă el, tăcură. Vederea grecoaicei fu pentru el o surpriză, dar… se ştăpâni, prefăcânduse că n-o băgase în seamă. Veni apoi şi domnişoara Tekla ținând de mână pe Alo care, cu urechile fierbinți şi roşii, se uită neliniştit la unchi su.

— Vor pleca îndată, grăi Tekla încruntată, ne-au spus chiar să nu ne fie teamă. Unul dintre ei a intrat în bucătărie, era un copilandru, să fi avut şaisprezece ani; ne-a asigurat că

Pilsudski va învinge.

Bilinska nu răspunse nimic.

După câteva clipe, într-adevăr, se auziră strigăte şi, cu un puternic „ura44, luptătorii năvăliră din spatele palatului, dinspre grădină, ale cărei paragini se întindeau între înaltele ziduri ale caselor. Se auzeau împuşcături izolate, deodată ele se înteţiră dinspre curticica din faţa clădirii, de unde răsunau paşi grei. Toţi cei aflaţi în hol se examinară consternaţi. O salvă bufni în aer, câteva gloanţe străbătură în odaie făcând să cadă bucăţi de tencuială de pe pereţi şi tavan. Alo, apucându-l pe Janusz de mână începu să plângă.

Domnişoara Tekla, care urmărea ce se petrece afară, îşi întoarse deodată capul şi strigă:

— La pământ, repede la pământ, au de gând să tragă ân ferestre. Şi ea însăşi se pitulă jos lângă perete. *

Janusz trase pe Alo de mână şi-l vârî sub masă. Strângându-şi nepoţelul la piept, îi simţi bătăile inimii – şi se întinse cu el pe podea. Salva de împuşcături răsună chiar deasupra lor; apoi se auziră împuşcături răzleţe, geamurile ferestrelor se sparseră şi tencuiala începuse să cadă cu zgomot. Peste o clipă se făcu tăcere deplină, tropotul bocancilor se îndepărtă prin poartă spre strada Bracka. Ridicându-se, Janusz observă că domnişoara Potelos şedea în fotoliu, plină de tencuială şi repeta:

— *Pourquoi ils tirent sur nous? Pourquoi?* 1 Ce le-am făcut?

Alo scâncea încetişor. Janusz îl aşeză pe canapea şi-i mângâie maşinal pălmuţele plăpânde. Din curte pătrundea o larmă confuză. Intră Stanislaw.

— Mergeţi, domnişoară Tekla, au împuşcat pe feciorul portăresei, nu se ştie dacă va scăpa cu viaţă.

Domnişoara Tekla ieşi repede, urmată de Stanislaw. În tăcerea ce se aşternuse acum răbufneau împuşcături tot mai îndepărtate, de pe strada Bracka, din direcţia pieţei Trei Cruci. Maria, la masă, îşi strângea tâmplele în palme. Deodată, ochii ridicaţi spre uşă i se luminară: era Spychala.

— Gata, spuse el cu bucurie în glas, partea asta a Varşoviei este deja a noastră. Armata s-a retras în grabă spre Şcoala

Militară. Acolo se mai apără „wojciechowienii”. Fidelii jurămintului! adăugă el cu ironie.

Maria se ridică repede, se apropie de Spychala şi-i zise:

— Am fost tare neliniştită; ai intrat aşa, deodată, în vârtejul luptei.

Tocmai atunci veni în fugă domnişoara Biesiadowska, anunțând că fiul portăresei, Jurek, fusese ucis. Glonțul l-a nimerit drept în cap şi a căzut, imediat, mort. Domnişoara Potelos era mişcată şi ar fi dorit din nou să exclame: *„Pourquoi”,* dar Spychala dădu din umeri:

— Ce putem face? Oriunde se retează arbori, sar şi surcele.

Veni şi domnul Szuszkiewicz. Aflase şi el că domnişoara Potelos sosise, dar n-o întrebă – de altfel ca şi ceilalți – cu ce mijloace de locomoție. Îi sărută doar mâna şi, ştergându-şi mustața, zise:

— Mă bucur foarte mult. Locuința este gata.

Obosit, Janusz merse sus şi ceru să-i fie adus prânzul în cameră. Deabia seara târziu veni la el domnişoara Tekla – cu ceva de împletit în mână.

Îl găsi întins pe pat, pe jumătate adormit. Împuşcăturile încetaseră. Domnişoara Tekla îl înştiință că circulația este relativ mare pe străzi.

— *Paris se repeuple* \ răspunse Janusz.

Afară vremea era cenuşie, vântul îndoia cei doi plopi bătrâni ce se înălțau lângă zid şi după nori se putea vedea că-i rece.

Veni şi Staoiisiaw. Într-o ținută politicoasă se opri în uşă şi-l întrebă despre fiul său.

— Mi-a scris că domnul conte a fost pe la el de câteva ori. N-a fost păcat de timpul pierdut la Paris?

Janusz râse.

— E un om foarte simpatic Janek ăsta al dumitale, are şi o soție simpatică, liniştită, frumoasă…

Şi vorbeşte aşa de amuzantVrea să se întoarcă în Polonia…

În clipa aceea se auziră din nou, de departe, câteva împuşcături. Arătând cu mâna spre fereastră, Stanislaw adăugă:

— De ce să se întoarcă? într-o astfel de Polonie?

Domnişoara Tekla tot agitându-se deasupra lucrului ei de mână îl apostrofă:

— Să-ţi fie ruşine, Stanislaw.

— Cine poate şti? interveni Janusz. Dacă în Polonia se vor întoarce oameni mai buni, poate că va fi şi ea mai bună!

— Poate, consimţi Stanislaw cu jumătate de gură, dar pe Jurek al portăresei nimeni nu-l va mai reînvia. De ce l-au ucis?

Domnişoara Tekla aşeză pe genunchi ciorapul cel roşu al lui Janusz şi suspină uitându-se la globul lămpii din faţa ei, care lumina slab.

— Da, aşa-i, zise ea cu glas îngroşat. De ce l-au ucis pe Jurek? A fost oare nevoie de victime însângerate pentru asta… pentru asta…

Janusz făcu un gest cu mâna, a lehamite.

— Prea vreţi să aibă totul un sens pe lumea asta, un sens, dar…

— Să mai trăim niţel, domnule conte, zise Stanislaw, poate că atunci vom vedea şi sensul… Desigur, nu faptul că domnul Pilsudski s a bătut cu domnul Wojciechowski…

Domnişoara Tekla începu să împletească din nou la ciorap, mişcând repede andreaua. Pentru câităva vreme se făcu tăcere. Mai răsunară ele câteva împuşcături, dar de data asta de undeva foarte de departe, de dincolo de Vistula. Fără să ridice capul, domnişoara Tekla se porni să vorbească:

— Un sens, există el, dar e sensul lui Dumnezeu. Cine trăieşte cu credinţa în Dumnezeu, acela vede sensul tuturor lucrurilor. Jurek ăsta…

Domnişoara Tekla se întrerupse; Janusz nu întrebă ce vrusese să spună despre Jurek, în schimb Stanislaw, dând sceptic din cap, se apropie aşa de mult de masă încât lampa luminându-i faţa ceva mai bine, Janusz observă că era nespus de emoţionat.

— Nu vorbi nimic despre cel mort, zise el.

— Da, se ştie, a fost atât de fără Dumnezeu ca şi domnul Stanislaw, şopti domnişoara Tekla şi, voind să schimbe subiectul conversaţiei, adăugă: Ştiţi că domnişoara Potelos se mărită?

A doua zi cerul se limpezi, pe loc, devenind – în plin soare şi lumină – albastru-străveziu şi fără nicio urmă de nour. Luptele încetară de tot, mulțimile ieşiră acum pe străzi fără nicio teamă, pe trotuare fiind chiar înghesuială ca într-un muşuroi, iar pe partea carosabilă circulând, din când în când, automobile şi trăsuri bine spălate. Pretutindeni domnea o voioasă înviorare.

Pe la amiază ieşi şi Janusz. Magazinele pline, lumea cumpăra tot ce-i lipsise în lungul zilelor cât duraseră luptele de stradă. Florăriile gemeau şi ele de cumpărători, fiind aprovizionate cu cele mai frumoase flori, iar cantități uriaşe de liliac se vindeau chiar la colțurile străzilor.

Janusz îşi reaminti că era tocmai 15 mai, ziua sfintei Sofia. Într-o trăsură zări o cunoştință întâmplătoare – pe doamna Sofia J. Care trecea încărcată cu enorm de multe pachete de cumpă rături şi cu un buchet de lalele în mână. Soțul doamnei Sofia făcea parte din cel mai apropiat anturaj al lui Pilsudski, iar chipul frumoasei şi tinerei femei exulta de încântare şi adâncă bucurie. În colțurile străzilor se puteau vedea afişe mari şi anunțuri funebre cu numele lui Szezepan Olchowicz.

Janusz reținuse că portăreasa din Bracka ceruse şi ea să se tipărească asemenea anunțuri pentru sărmanul ei fiu Jurek.

Tot examinând vitrinele de sticlă din piața „Trei Cruci”, în dosul cărora erau prezentate artistic coşurile şi jerbele celei mai impunătoare florării din Varşovia, Janusz, tulburat, se întrebă:

„Eu, oare, n-am nicio Sofie căreia să-i pot trimite flori? Nu! Se pare că n-am… Chiar, fără nicio îndoială, n-am pe nimeni.”

CAPITOLUL CINCI

GOSPODARII şi grădini

I

înainte de a izbucni criza economică – a cărei maximă intensitate fu resimțită abia în anul 1930

— Doamna Ewelina Royska readuse gospodăria din Puste tqki la un nivel destul de înfloritor. Timp de doisprezece ani, de la întoarcerea ei din Rusia, se consacrase cu totul fermei. O găsise ruinată de îndelungatele ei arendări, cu mari lipsuri în

hambare şi grajduri, cu inventarul viu şi mort incomplet. Astăzi, nu numai că asigurase Michasiei o mică rentă, dar achitase datoria la Societatea de Credit, construise o şură mare acoperită cu tablă, ridicase acoperişuri noi deasupra grajdurilor, renovase şi lărgise cocinile. Fiindcă îşi bazase gospodăria pe creşterea porcinelor. Porcii şi o splendidă livadă de pomi fructiferi amenajată mai de mult – şi care avea nevoie numai de completări – constituiau izvoarele veniturilor ei. Vechiul hipodrom din dosul casei – necesar, cu ani în urmă. Când Puste Lqki fiind proprietatea familiei Zamoyski exista aici o crescătorie de cai de curse

— Fusese plantat de doamna Ewelina cu cele mai alese soiuri de cireşi, dând recolte destul de bogate din care autocamioanele sosite din Varşovia încărcau cantităţi importante de fructe mari, de soi şi exemplar ambalate.

Cu toţi anii ce trecuseră, doamna Royska nu-şi pierduse puterea de adaptare la mersul vieţii.

Entuziasmul ei nu pălise, ci doar exaltarea i se mai domolise. Mătuşei Michasia nu-i prea surâdea faza asta nouă a soră-sii: „Cât de *terre a terre,* de mediocră devine Ewelina asta”… mărturisea ea cunoscuţilor.

Din păcate, actualele prietene ale mătuşei Michasia, de exemplu doamna Koszekowa, nu înţelegeau ce înseamnă expresia *„terre a terre”.* De aceea, nu din gura doamnei Royska, care îşi pierduse şi soţul, şi fiul, şi casa, ci din gura mătuşei Michasia – care îşi regăsise în Varşovia cuibul familiar – se puteau auzi, de cele mai multe ori, cuvinte de regret după Ucraina pierdută. De altfel, activitatea doamnei Royska era oarecum în aer, neavând pentru ea niciun ţel bine definit. Desigur, nu pentru Walerek scăpase ea moşia de datorii, ţinuse lungi şi serioase consfătuiri cu administratorul cât şi cu slujbaşii ei, sau se târguise ore întregi cu negustorii de fructe, îndreptăţind bătrânului Motel din Siedice cuvintele spuse, clipind de fiecare dată din ochi: „Păi asta-i doamnă? Nu! Nu-i doamnă, e o evreică ce se târguieşte până la ultima copeikă. —.”, cuvintele însă era greu de ştiut dacă închideau în ele mai mult dispreţ decât admiraţie. Nu! Doamna Royska nu avea, în

adevăr, nici cea mai mică îndoială că purtarea ei aşa trebuia să fie. Somnul ei nu era tulburat nici de tocmeli cu evreii, nici de mizerele salarii plătite grădinăreselor. Gospodărind bine – socotea ea – îşi îndeplinea un soi de misiune. Nu simțea niciun fel de reticență sau măcar o umbră de îndoială că supraveghindu-şi în permanență muncitorii, n-ar fi lucrat în virtutea tradițiilor lăsate de vechii economi.

Iată că şi astăzi, într-o frumoasă zi de iunie, o vedem cum dirijează pregătirea fructelor pentru expediție.

Locul de ambalaj era chiar în mijlocul fostului hipodrom, unde douăsprezece tinere grădinărese, practicante şi lucrătoare, aşezau fructe frumoase, aproape negre, în rânduri dese, unele lângă altele. Şoferi chipeşi le priveau cum muncesc şi glumeau cu ele. Se lucra de zor, pentru că cireşele trebuiau să ajungă până seara la Varşovia, iar dimineața să fie în piață. Doamna Royska, cu o pălărie albă şi mănuşi negre fără degete, asista la ambalaj, principiul ei fiind să controleze direct toate lucrările de pe câmp şi din grădină, la care avea convingerea că se pricepe de minune. Această siguranță de sine explica unul din cele mai importante secrete ale succesului ce-i încununa gospodărirea. Walerek venea şi el în livadă, de regulă după orele de călărie, se plimba fără niciun scop printre pomi, izbindu-şi cizmele cu biciuşca. Uneori izbea şi ramurile, iar din ploaia de globulețe roşii culegea una sau două şi le înghițea cu sâmburi cil’tot.

Urmărind ambalarea fructelor strânse în grămezi imense pe mese largi, doamna Ewelina se uita pe furiş la toate aceste manevre, care o nelinişteau nespus de mult.

Walerek nu mai avea aerul unui tânăr, frumusețea lui orientală se ofilise, iar trăsăturile feței şi liniile trupului se rotunjiseră. Cu toate astea continua să fie destul de atrăgător, iar ochii fetelor de la ambalaje se cam îndreptau mereu, pe furiş, spre el, când în vestonul lui alb de pânză se plimba în serile senine de iunie printre pomii de mărgean.

Doamna Royska oftă. De doi ani Walerek se despărțise de soție, ba chiar – cum aflase – divorțase de ea (cu ce bani, Doamne!), iar lumea trăncănea că fosta ei noră şi vecină de

moşie, născută Krasinska, urma să se mărite cu un militar. Căsătoria lui Walerek fusese întru totul nereuşită, fără ca doamna Ewelina să cunoască însă amănuntele convieţuirii, care durase scurt timp, la Varşovia. Despărţirea survenise brusc, într-o bună zi aflând că tânăra doamnă se reîntorsese la părinţii ei, iar, după câteva săptămâni Walerek – reîntors şi el la Puste Lşki – încumoştiinţând-o că s-a despărţit de soţie, şi… aşa s-a sfârşit totul.

Doamna Royska avea impresia – de altfel confuză – că se terminase o poveste, şi că acum va începe alta, nouă. Walerek se învârtea destul de vizibil în jurul personalului horticol, dar doamna Royska nu putea să-şi dea seama care dintre lucrătoare era cu pricina, fiindcă, intrând în hala de ambalaje sau în sera de pomi fructiferi exotici, toate se îmbujorau la faţă, ca nişte fetiţe.

— Gâşte proaste, îşi şoptea doamna Royska.

Relaţiile cu fiul ei nu prea erau aşa cum le-ar fi dorit. Suspina mereu după Jozio, fiul ei cel mare, ale cărui rămăşiţe pământeşti le adusese de la Kaniow şi le îngropase în parc. Unul dintre proprietarii anteriori ai moşiei Puste tşki călătorise prin Italia şi adusese probabil de acolo modelul templului Sibilei, zidit şi înconjurat de coloane, pe un fundament – un fel de movilă ridicată anume dincolo de conac – într-un colţ al parcului. În criptă aşeză doamna Royska sicriul cu rămăşiţele fiului ei, care căpătă un sens oarecum simbolic, fiind mai impozantă, mai înaltă decât conacul, pe care de altfel îl şi domina cu totul.

Casa din Puste Lqki era un fel de conac provizoriu, construit – pe vechi temelii de prin secolul al XVIII-lea – din lemn, zvelt şi frumos, în mijlocul unui parc imens lângă pădure. Faţă de arborii mari – stejari şi plopi argintii seculari –, ca şi faţă de templul ridicat pe movila-fundament, conacul părea nespus de mic.

Pecetea timpului când fusese construit îi dădea însă atâta prospeţime şi farmec încât părea mai impunător şi mai atrăgător decât splendidele palate ale vechilor proprietari ai moşiei Puste Laki, zidite prin satele învecinate. Aici, doamna

Royska se simțea destul de stingheră, fiindcă dacă vara venea mătuşa Michasia cu nepoții, iarna era în schimb aproape pustiu.

Tot gândindu-se la lucrurile astea, băgă de seamă că ochii-i lunecau, fără voie, la o tânără grădinăriți, care începuse nu de mult să lucreze la Puste Lşki. Klima. Înşiruind ordonat în coşulețe simple de trestie cireşele mari şi negre, îşi înclina capul astfel încât un smoc de păr, delicat ca puful, îi tot cădea peste obrajii îmbujorați. Klima – fiica unui „răzeş44 de lângă Siedice, ce avea o gospodărie de şase iugăre – absolvise de curând şcoala de hortioultură din Plock şi venise direct de acolo la Puste Lki, la recomandarea unei colege. Statura ei măruntică, nu prea zveltă, ca şi chipul ei frumos, îmbujorat şi tânăr, formau un tot nelipsit de farmec. Totuşi doamna Royska se întreba mereu de ce Walerek n-o prea pierdea din ochi-

„Oare să fie ea?” îşi zicea în gând şi-şi aduse aminte cum o adusese tatăl fetei la Puste Lki. Era un țăran bătrân, înalt, uscățiv la trup, cu o mustață deasă şi puțin căruntă.

— Eu îi spun mereu, grăise el către doamna Royska, să nu uite că-i dintr-un neam de răzeşi. Dar o căpriță ca asta nu se gândeşte la aşa ceva…

„Căprița44 – fată destul de viguroasă – privi drept în ochi pe doamna Royska şi-i zise:

— Nu pricep ce vrea să spună tata. Eu ştiu bine că trebuie să muncesc şi vreau să muncesc. Grădina îmi place ca nimic altceva pe lume…

— Este o fată harnică, continuă bătrânul, fără să țină seama de atitudinea hotărâtă a fiicei sale, o fată serioasă; dar dacă i se va întâmpla, aici, ceva rău, atunci păcatul va cădea pe capul dumneavoastră, doamnă…

Doamna Royske râse.

— O, domnule Sitarski, dacă păcatele tuturor lucrătoarelor mele ar fi să cadă asupra capului meu, atunci vai şi amar va fi de pielea mea.

— Da, doamnă, se izbi în piept bătrânul Sitarski, asta este răspunderea noastră. N-am să uit niciodată că fiica mea se

trage dintr-un neam de soi bun şi n-am s-o mărit cu oricine.

— Dar nici nu mă gândesc la măritiş, strigă Klima, ceva mai tare decât tatăl ei, şi apoi în ce mă priveşte, lumea ar putea fi şi fără bărbaţi.

În gând, doamna Royska îşi zise doar că fata cu glas atât de puternic renunţă uşor la bărbaţi, dar uită să răspundă ceva vorbelor aspre ale bătrânului Sitarski-

Din când în când examina cu atenţie fata aplecată deasupra cireşelor. Avea vederea scurtă şi de aceea ţinea capul lăsat în jos. Lucra însă îndemânatec şi fructele negre şi mari lunecau repede prin mâinile ei mânjite până la coate cu sucul lor închis.

Când silueta lui Walerek apărea printre pomii mai îndepărtaţi, apucând crengile şi trăgându-le în jos – Klima se mişca şi mai repede, iar fructele lunecau şi mai grabnic printre degetele ei, cu toate că, mioapă cum era, nu prea putea să observe mişcările tânărului domn. Desigur că numai ritmul viu al inimii îi accelera mişcarea degetelor.

Tocmai atunci, ieşind din conac, o servitoare anunţă sosirea tinerei doamne Royska.

Doamna Ewelina se ridică brusc de pe scaun şi-şi scoase, nervos, mănuşile negre. La început nici nu înţelese prea bine despre cine era vorba şi după o clipă, dându-şi socoteală că-i Krystyna, se îndreptă repede, printre pomi, în direcţia casei. Sub un cireş, îl întâlni pe Walerek. Trebuie că avea o neobişnuită expresie în ochi, deoarece acesta o privi mirat.

— Rămâi în grădină, zise ea trecând, fiindcă acolo este Krystyna.

— Poftim! Colac peste pupăză, răspunse Walerek, scuipând sâmburele printre buzele cărnoase şi mai roşii parcă decât însuşi fructul ce-l avea în gură.

În faţa conacului se oprise o trăsurică. Elegantul echipaj – cu roţile lui înalte şi arcuri de asemenea înalte – avea înhămaţi doi cai suri. Pe capră, un vizitiu într-o livrea modestă, albastru închis, iar în trăsurică Krystyna Royska, o persoană plinuţă, frumoasă, îmbrăcată într-o haină de mătase gri, cu o pălărie legată sub bărbie cu un şal de mătase tot gri. Aşa cum şedea

făcea impresie că-i abătută, supărată, ca şi cum ar fi avut o povară în spate. Doamna Royska se apropie repede de ea exclamând:

— Krystyna! De ce nu cobori? Ce-ai păţit?

— Mătuşică, nu ştiam că mă veţi primi.

În virtutea unei înrudiri foarte îndepărtate Krystyna Krasinska îi spunea doamnei Royska „mătuşă14. T) în fericire, acum nu era nevoită să-i spună altfel.

— Vai de mine, copila mea răspunse doamna Royska, cum ai putut să-ţi închipui aşa ceva?

Coboară îndată.

Intrară într-un salon mare, scund, cu mobilier roşu datând de la jumătatea secolului trecut. După o tradiţie, Chopin ar fi stat pe unul din aceste fotolii, deşi mobilele păreau a fi dintr-o perioadă cu mult mai recentă.

Doamna Royska, aşa cum o ţinea pe Krystyna de mână, o puse să şeadă pe canapea, întrebând-o despre sănătatea părinţilor.

— Dragă mătuşă, grăi Krystyna, aş vrea să trecem de-a dreptul la subiect, la chestiunea divorţului…

— Divorţ – se cruci doamna Royska –, eu nu ştiu nimic. Walerek nu mi-a spus nimic.

— Era de aşteptat, făcu Krystyna, nu putea să spună nimic…

— Aveţi divorţul? întrebă domna Royska.

— Unul relativ, şopti Krystyna cu jumătate de gură.

— Ce înseamnă „relativ14? Divorţul poate fi relativ?

— Walerek a trecut la biserica pravoslavnică şi a obţinut un divorţ pravoslavnic, spuse Krystyna făţiş. Doamna Royska avu impresia că în ochii tinerei femei pâlpâie un sentiment de bucurie că poate să-i comunice mamei o veste atât de neaşteptată despre fiul ei.

— Walerek a trecut la credinţa pravoslavnică?

— Vreau să mă mărit şi nu mă mai pot cununa într-o biserică romano-catolică, continuă Krystyna oarecum plictisită, vă rog mătuşă să mă ajutaţi să obţin divorţul, anularea căsătoriei… Poate prin intermediul Mariei Bilinska,

adăugă ea văzând că doamna Royska nu-i răspunsese nimic, examinând atent broderia în cruci de pe şervețelul pus pe masă.

— Se pare că ea are relații la Vatican.

La un moment dat, doamna Ewelina parcă se trezi. Cu un gest vizibil, dădu la o parte şervețelul şi, şchimbând tonul, întrebă:

— Propriu zis de ce v-ați despărțit?

Krystyna se uită la soacră-sa cu oarecare spaimă, ca şi cum ar fi văzut un păianjen. Vru să spună ceva, dar rămase câteva clipe imobilă, cu gura căscată. De-abia mai târziu se hotărî, îşi strânse buzele şi zise:

— Dragă mătuşă, cred că-l ştiți cum e?

— Mamele nu-şi cunosc niciodată copiii şi miai ales pe băieții lor, răspunse în grabă Ewelina.

— Şi acum, în Siedice! Atâta şi-i de ajuns, oftă Krasinska.

— Ce s-a întâmplat la Siedice? Nu ştiu nimic, exclamă Royska cu un accent de disperare.

Ştiți, mătuşă, cum a fost el. Desigur că ştiți e: a are un fel de manie, nu, nu-i vorbă de antisemitism, cu asta treacă-meargă, se mai pot închide ochi… dar el este puțin, să mă iertați, mătuşă… el este puțin anormal. El susține mereu că armata l-a nenorocit… însă, de, nu fiecare militar… căci ştiți, mătuşă, el…

Printr-un gest Royska o întrerupse şi Krystyna nu-şi termină vorba. Îşi înclină capul. Deşi faldurile şalului cenuşiu, pe care nu-l desprinsese de pe pălărie, îi acopereau fața frumoasă, totuşi expresia unei vii repulsii se putea citi limpede pe ea.

— Dar la Siedice, ce s-a întâmplat?

— Nu, asta nu, e un fleac… o asociație antisemită, ori cani aşa ceva… Astea se mai pot suporta, să mă credeți, mătuşă… dar cu celelalte apucături ale lui. —.!

— Krystyna, nu-mi vorbi despre astea, rosti doamna Royska pronunțând cu greutate cuvintele.

— M-ați întrebat, mătuşă, son ti Krystyna, ascunzându-se şi mai tare în faldurile şalului.

— Îi voi telefona chiar astăzi Mariei Bilinska, spuse Royska, punând capăt convorbirii.

Atunci răsunară pe coridor nişte paşi energici, uşa se deschise cu zgomot şi în prag apăru Klima. Cu dosul mâinil stingi dădu şuvița de păr negru e e-i cădea în ochi.

— Ce doreşti, copila mea? întrebă doamna Royska.

— Am adus cireşele pentru gustarea de dupăamiază, răspunse Klima învingându-şi timiditatea şi întinzându-i un coş mare. Domnul Walerek mi-a poruncit să vi le aduc.

— Du-te la bufet, ordonă doamna Royska ceva mai aspru, şi predă-le servitorului. Doar n-am să-ți iau eu cireşele, aici, în salon?

— Iertați-mă, zise Klima retrăgându-se cu paşi tot atât de energici ca la venire şi închizând uşa cu zgomot, se îndreptă spre fundul locuinței.

Krystynei, care nu înțelesese rostul şi jocul acestor cuvinte, îi licări în privire un semn de întrebare. Ewelina nu-i spuse însă nimic mormăind doar ca pentru sine:

— De-acum îi şi spune Walerek.

Adresându-se apoi Krystynei, o asigură că va vorbi, sigur, cu Bilinska în chestiunea divorțului, sprş a fi cât mai curând rezolvată.

Îl

Rar se puteau întâlni două surori atât de deosebite între ele – cum erau doamna Ewelina şi „mătuşa Michasia11 – a căror soartă să fie atât de mult diferită. Mătuşa Michasia, neîndrăgită de tatăl ei – şi chiar, în oarecare măsură, nedreptățită de el prin testament – se măritase cu un medic uşuratic, dar rămăsese tot atât de repede singură, fără bani şi cu o fată pe cap, pp cât de repede se hotărâse să primească rolul de econom-împuternicit al bogatei moşii Molince. Aşa-şi petrecuse toată viața. Bătrânețea nivelase istoria celor două surori, amândouă având drepturi egale asupra moşiei Puste Lşki, deşi şansele de viață ale „mătuşii Michasia11 crescuseră, fața de traiul destul de searbăd al doamnei Royska, ea fiind o bunică fericită. În fiecare vară, mătuşa Michasia încerca un adevărat triumf când, luându-şi nepoții ei din Varşovia se

ducea – împreună cu numeroase coşuri, cufere şi sticle – la moşia „ei” din Puste L; jki. În fața ochilor obosiți ai domnei Royska ea îşi etala toate splendorile maternității şi – cu toate că fusese întotdeauna tăcută şi supusă – acum se dovedea, în această privință, lipsită de delicatețǎ. Doamna Royska, pierduse doi copii mai demult, pe fiica ei cea mai mare Helenka, moartă de scarlatină, mai apoi pe Jozio, iar Walerek, care-i mad rămăsese, nu făcea o prea bună impresie.

— Un băiat atât de frumos, îl caracteriza întotdeauna mătuşa Michasia, şi atât de pierde-vară.

— Poate unde-i prea frumos, răspundea domnul Golqbek, examiinmdu-şi cu nelinişte în suflet, cei doi feciori ce şedeau în fața lui la masa din sufragerie şi care puteau deveni şi ei, de asemenea, „prea frumoşi11. Cel mare, Antek, semăna chiar cu Walerek; cel mic – având acum zece ani – era brunet ca şi unchiul său, avea tip oriental, dar nu semăna deloc cu Royski. Frumusețea lui era calmă, liniştită, luminată de doi ochi albaştri pe care Edgar – care-l vedea adesea la Ola – îi compara cu oglinda unei ape adinei şi negre, comparație pe care domnul Franciszek ca şi mătuşa Michasia n-o prea înțelegeau. Andrzej avea în adevăr o față minunată, prelungă, iar când şedea la masă şi-şi apleca puțin capul spre umărul stâng. Ochii lui erau nespus de blânzi, de imenşi, de luminoşi. În fragedă copilărie plângea uşor şi iubea enorm de mult pe surioara lui mai mică, Helenka – botezată aşa în amintirea fiicei doamnei Royska. „Ce pot avea comun toate astea cu apa neagră şi adâncă?” se întreba în sine Franciszek, examinându-şi feciorul ce şedea la masă tot aşa de modest ca la pupitrul din biserică.

Mătuşa Michasia etala aşadar în fața ochilor obosiți ai doamnei Royska podoabele ei de nepoți. Cea miai urâțică era Helenka, dar având de-abia patru ani putea deveni încă foarte drăguță… în schimb, doamna Royska prezenta surori-si socotelile fermei spunându-i că Puste Lqki a scăpat de datorii şi îneeromd chiar să se laude cu veniturile realizate. Mătuşa Michasia nu se prea sinchisea de aceste treburi şi de îndată ce conversația aluneca la socoteli, o apuca veşnica ei nevralgie.

— Spune-mi, dragă Ewelina, cum eşti tu în stare să gospodăreşti aşa de bine? Timpurile sunt doar atât de grele, până şi Franciszek se plânge, a fost chiar silit să concedieze o parte din lucrători.

— Ei, pentru că-mi place foarte mult rânduiala,

— Răspunse doamna Royska râzând şi bâlbâindu-se puțin –, îmi place ordinea şi iubesc grădina. Asta-i tot! Şi uite că reuşesc.

Doamnei Royska nu niumai că-i plăcea buna rânduială, dar îi plăcea şi să supravegheze dacă şi cum lucrau ceilalți. Sub o umbrelă albă, cu mănuşile ei negre fără degete, pe un scăunel mic pliant, citea *Roşu şi negru* fără să piardă din ochi muncitoarele care prăşeau căpşunile. Ştia bine că în treaba asta nimeni n-o putea înlocui, că lucrătoarele nu ascultau de domnişoarele horticultoare, chiar când se grozăveau şi se răsteau cum făcea Klima – şi că numai de ea se temeau şi-i purtau respect. Doamna Royska, considera ca perfect naturală împărțirea aceasta: lucrătoare şi moşieresc. Şi chiar dacă nu făcea niciun fel de observații, era convinsă că prezența ei stimula munca.

— Vezi, Ewelina, continua mătuşa Michasia, tu ai rămas cu totul încă în veacul al XIX-lea.

Mătuşa Michasia în adevăr se considera drept „progresistă”, ceea ce însemna că are în odaia ei pe perete fotografia lui Pilsudsksi şi o lozincă despre întrecerea în muncă. Domnul Franciszek îşi tachina foarte mult soacra pe chestia asta, dar, când venea, tot la două săptămâni, la copii, era foarte recunoscător mătuşii Michasia, fiindcă dacă băieții, fireşte, slăbeau întotdeauna în timpul vacanței, Helenka în schimb arăta admirabil.

Sosirea tăticului era o sărbătoare tot atât de mare pentru Andrzej ca şi pentru domnul Franciszek. Pe Antos. Ia şi deopotrivă pe Helenka îi interesau îndeosebi prăjiturile şi torturile aduse de domnul Golşbek. Doamna Roys ia şi chiar domnul Franciszek erau jenați la despachetarea dulciurilor, în timp ce copiii se înghesuiau şi întrebau dacă tortul fusese făcut tot de Suzana, una din cele mai bune lucrătoare ale

laboratorului domnului Golqbek. Pentru Andrzej dulciurile aduse de tăticu jucau un rol mult mai neînsemnat decât sosirea însăşi a domnului Franciszek. Ori de câte ori acesta, – ştergându-şi cu batista faţa transpirată – se aşeza după sosire pe cerdac şi povestea mătuşei Michasia (numai urechi) şi doamnei Royska (distrată) diversele întâmplări din Varşovia, Antek alerga prin faţa casei, Helenka scormonea nisipul, în timp ce

Andrzej rămânea lipit de tăticu, îl lua de braţ şi cu o neslăbită atenţie îi urmărea mişcarea buzelor lui subţiri, aşa de ciudate când pronunţa consonante complicate. Dacă domnul Golbek sosea cu un tren de mai târziu, conversaţia avea loc după cină şi Andrzej, la un moment dat, adormea lipit de braţul tatălui, care-l trezea delicat, îl conducea pe scara cu trepte înalte la turnul de lemn, acolo unde dorm copiii. Uneori Andrzej se prefăcea că-i somnoros ca tăticu să-l dezbrace şi să-l aşeze pe pătucul copiilor din familia Royski ori chiar Kalinowski, deşi era prea îngust şi prea scurt pentru el.

— Picioarele le lăsăm pentru mâine dimineaţă, când va porunci mama să fie spălate, rosti blajin tăticu Golbek către mătuşa Michasia oare asista la ceremonial. Şi deasupra căpşorului lui Andrzej, plin de dragoste pentru tăticu şi de crâmpeie din jocurile de peste zi cu fratele mai mare, se aşternu negura unui somn ca de piatră. Câteodată – precum în cărţile poştale ilustrate – răsar pe fondul negru al somnului piei-roşii, căprioare, prăjituri şi faţa tăticului iubit, rotundă ca o lună.

Când domnul Franciszek sosea cu alt tren, mai devreme, era şi mai mult timp pentru ascultarea tuturor veştilor din Varşovia, pe jumătate referitoare la criză şi la şomaj, deci de neînţeles pentru Andrzej. Urma apoi cina comună, acum mai puţin plăcută, fiindcă Andrzej simţea cât de stânjenit era tăticul lui.

Vizita la Puste Lqki era. Întotdeauna, pentru domnul Franciszek un sacrificiu, afară doar dacă, venind cu automobilul – ca de cele mai multe ori – se oprea în drum la mama lui, căreia îi cumpărase o bucată de pământ şi o căsuţă

nu departe de Ostrow Mazowiecki, se hotărâse s-o rupă definitiv cu Dartodziejow – deşi nu se ruşina, de obârşia lui – şi să-i mute aşezarea mamei în cu totul altă parte, deşi locul unde se stabilise bătrâna Golşbkowa semăna cu acela din care plecase: tot un loc păduros, pe o vale joasă şi, cel puţin aşa părea, tot atât de departe de orice civilizaţie. De fiecare dată când venea fiul, trebuia să asculte aceleaşi jelanii, iar cea mai mare mâhnire a bătrânei Goâqbkowa era că „aici nu-i Pilica". Din satul Bartodziejdw şi până la râu erau vreo zece kilometri – poate chiar mai bine, unde Golbkowa nu mergea de altfel niciodată – şi totuşi cel mai mare reproş ce-l aducea noii sale aşezări era tocmai lipsa râului Pilica. Franciszek zâmbea cu blândeţe la toate nemulţumirile astea, în aşteptarea porţiei lui obişnuite de brânză de vaci cu smântână – servită de nepoata mamă-si, tânăra şi frumoasa Anielcia – şi pe care o consuma aici, de fiecare dată, în drumul lui spre Puste Lki. Anielcia n-avea nici ea o viaţă uşoară cu bătrâna, în schimb mica lor gospodărie lucea de ordine şi rânduială, fiind zilnic atât de lustruită şi de aranjată, oum la alţii nu este decât la Rusalii.

În timp ce-şi consuma porţia de brânză, pâinea neagră fiind pusă pe un şerveţel roşu, se pornea şi conversaţia atât de iritantă pentru domnul Franciszek: reproşul mamei că vine atât de rar împreună cu soţia şi copiii, reproş la care nu prea avea ce-i răspunde. Ola se simţea atât de stânjenită faţă de soacră-sa, încât aproape că-i venea să plângă când intra în căsuţa ei, iar Anielcia, nu numai că nu o simpatiza, vizibil, dar şi cu toate formele rurale de politeţă era în stare s-o facă pe Ola să simtă bine lucrul acesta. Antek şi Andrzej, deşi nespus de bucuroşi să vină la căsuţa bunicii, erau totuşi foarte grăbiţi să ajungă cât mai repede la raiul pământesc – pentru ei

— Puste Lşki. Jjar rie.en. a lacea nasuri, provocând neplăceri nu numai bunicii, dar şi părinţilor. Or laviţa de sub icoane era prea tare pentru ea, or pâinea prea neagră, or smântâna prea acră. Olei îi dădeau lacrimile tot mai des, în timp ce Goiqbkowa spunea:

— Pe Helenka o creşteţi ca pe o contesă, sau ca pe cineva de soiul ăsta. De altfel nu-i nicio mirare…

Acestea erau singurele cuvinte neplăcute rostite oaspeților de bătrâna. Încolo se purta cu tot respectul față de fiu şi de noră, şedea în colțul odăii, o alunga pe Anielka şi-i cinstea cu ceai uşor şi dulce, foarte pe placul băieților, într-un cuvânt respecta întregul ceremonial țărănesc corespunzător clipei date. Ola îi plăcea, îi impunea prin aspectul ei visător, prin dragostea față de copii şi iubirea ce o trezise în trupeşul şi grăsunul ei Franciszek.

Şi lui Golqbek îi venea greu să treacă aşa dintr-odată din atmosfera căsuței țărăneşti de pe lunca de lângă pădure – în „palatul41 din Puste Lki, deşi acesta nu era decât o biată casă mai mare de lemn. Alta era – şi chiar cu totul alta – situația lui la Puste Lki. Cu toată cordialitatea soacrei şi politeța de suprafață a doamnei Royska, domnul Framesizek abia de se simțea, aici, tolerat. Ceea ce la Odesa, în clipa în care îşi prezentase oferta, părea că fusese un soi de fericire pentru Ola şi pentru doamna Michasia, acum aici, la țară, unde relațiile erau altfel stabilizate, părea ceva foarte supărător pentru amândouă surorile, născute în familia KalinowskiBrutărie! Şi măcar dacă ar fi fost o brutărie mică, mică de tot – care pe nesimțite ar fi adus alinul în cămara familiei Golabek, – dar nu, că era una din cele mai cunoscute brutării din Varşovia, pe o stradă principală. Brutărie şi cofetărie, la tejgheaua cărora putea fi văzută atât de des mutra rotundă şi zâmbitoare a domnului Franciszek care, pentru aspectul său de om gras, pentru amabilitatea şi zâmbetul lui, ca şi pentru prăjiturile lui excelente, era una din figurile cele mai populare din Varşovia, după cum cucul firmei lui era nespus de cunoscut. Dacă la Varşovia apariția lui era chiar simpatică, la țară însă, în curtea fermei, pe fondul parcului splendid şi al florilor – despre ale căror nume întreba mereu – era puțin cam supărătoare. „Despre ce ai putea conversa cu el? 14 se întreba doamna Royska, oferindu-i la fiecare masă un loc lângă ea. Iar când musafirii discutau despre rapița de iarnă, despre alergările de cai de la Siedice ori despre concursurile hipice din Parczewo, tăcerea domnului Golbek era tot atât de stânjenitoare ca şi vorbele rostite şi care arătau nu numai că era străin de temele

discutate, dar chiar că, în adâncul cugetului lui, le şi desconsidera.

Gustarea de după-amiază era – relativ vorbind

— Cea mai bună. După un vechi obicei de la Puste Lşki, masa pentru duipă-amliază era aşezată afară sub pomi – iar în caz de ploaie pe un cerdac mai în fundul casei – masă îngustă dar foarte lungă, deoarece la ea erau invitate şi „domnişoarele horticultoare44, grădinăresele luând loc la celelalte mese dintr-un alt pavilion, în curtea mare a gospodăriei. Unele dintre grădinărese semănau cu lucrătoarele de la brutărie, aşa că domnul Franciszek căpăta curaj, se simțea ca acasă. În schimb lui Andrzej nu-i plăceau gustările de după-amiază, deoarece la ele apărea şi Walerek, dnd nu întârzia, ca de regulă. Andrzej nu-l simpatiza în general pe Walerek, îndeosebi atunci când era de față şi tăticu, fiindcă tânărul Royski îi cam lua la vale fățiş pe brutarul cel gras care, neînstare să se apere, nici să răspundă la fel, se mulțumea doar să zâmbească şi să schimbe vorba.

Krystyna fusese în vizită la doamna Ewelina vineri, sâmbătă sosise domnul Franciszek (cu maşina, o camionetă a „întreprinderii11 având pe uşi incripția aurită „Frangois11), astfel că la gustarea de după-amiază au fost de față cu toții, sub pomii din curte: cele două surori, copiii, domnul Franciszek, Walerek, un tânăr practicant din Varşovia şi şase grădinăreise. Walerek începu să persifleze maşina domnului Franciszek.

— Oho, văd că ați venit cu limuzina, dragă domnule Franciszek? E vreo marcă nouă?

— Ce nouă? E o maşină franțuzească obişnuită.

— Te pomeneşti că-i marca „Francai, s’\ nu-i aşa? râse Walerek.

Andrzej, care ținea mult la maşina firmei, simți râsul lui Walerek drept în inimă. Pe deasupra mai văzu cum tătică-su, roşu de mânie, nu prea ştia cum să răspundă. Ar fi vrut să reacționeze el, într-un fel, dar cine-l băga în seamă? Nu-i scăpă însă din vedere că şi domnişoara Klima, horticultoarea – ce-i era foarte simpatică şi-i explica din când în când unele

lucruri di/n domeniul culturii plantelor – se îmbujorase tot atât de tare, încrețindu-şi sprâncenele ei negre şi dese.

— Un vehicul de familie, al neamului Golbek, continuă să-şi bată joc Walerek, cu blazonul „cozonacul glazurat14.

Domnul Franciszek zâmbi în silă. Doamna Royska se întoarse spre fiul ei vrând să-i spună ceva, când se auzi glasul lui Andrzej:

— Unchiule Walerek, strigă el tare, unchiule Walerek, eu beau lapte în sănătatea dumitale!

— Admirabil, zise Walerek, păcat că nu bei vodcă!

— Dar unchiul ştie oare în sănătatea cui se bea lapte? în sănătatea proştilor!

Andrzej pronunțase ultimele cuvinte cu un glar; înalt, isteric.

— Vai de mine, Andrzej! rostiră într-un singur glas bunica şi tatăl.

Walery se făcu roşu ca sfecla. Şi deodată, nemaiputându-se stăpâini. Se ridică reoede de ne scaun. Doamna Royska îl privea înspăimântată.

— Mucos ordinar! urlă Walery şi începu să caute printre tufe biciuşca lăsată acolo mai înainte de gustare.

— Walery, linişteşte-te, porunci doamna Ewelina.

Îmbujorat, Walerek ridicase deja biciuşca. Domnul Franciszek se sculase şi el de pe scaun. Dar şi Klima, printr-o mişcare rapidă, se ridică de la locul ei, se apropie de Walerek şi-i smulse biciuşca din mână.

— Domnule, şezi jos, rosti ea calmă şi se întoarse la masă luând cu ea biciul pedepsitor.

O clipă Walerek rămase liniştit; apoi înjură; se întoarse însă la scaunul lui şi se reaşeză. Urmară câteva momente de tăcere. Deodată Andrzej izbucni în plâns şi fugi în casă.

Domnul Golşbek, liniştit dar atent, se uită la Walerek şi până la urmă zise:

— Domnule, vă cer scuze pentru fiul meu.

Walerek mormăi ceva de neînțeles.

Doamna Royska aproape că nu se mai gândet la cele petrecute, ci, cu un fel de spaimă, o privea pe Klima,

., De, îşi zise ea în gând. Din moment ce i-. A luat biciuşca însemnează că treburile între ei au mers foarte departe11.

Dar, pe loc şi îmnăcându-se cu întâmplarea, îşi continuă gândul: „Eh, poate că-i mai bine aşa11.

Într-adevăr, seara telefonă Mariei Bilinska în chestiunea divorţului lui Walerek cu Krystyna.

TO

Duminica fuseseră mulţi oaspeţi. Andrzejek, ca şi tatăl lui, fugeau de o societate prea numeroasă, în timp ce Antek, dimpotrivă, se tot învârtea în faţa cerdacului, juca tenis şi crochet cu adulţii, făcea demonstraţii de tragere cu arcul. Andrzej, deşi gelos pe fratele lui mai mare, nu-şi putea totuşi înfrânge timiditatea înnăscută cu toate că juca mai bine crochet şi trăgea mai îndemînatic cu arcul. Când toţi oaspeţii erau deja adunaţi în faţa cerdacului, Andrzej şi tatăl lui porniră într-o plimbare mai lungă, trecând mai întâi prin parc, apoi prin pădure, ziua fiind foarte frumoasă, fără arşiţă, iar soarele apropiindu-se de asfinţit. Lui Andrzej îi plăceau grozav plimbările astea cu domnul Franciszek – o dată, de două ori, sau, de cele mai multe ori, de trei cri în cursul vacanţei. Mergeau încet pe cărări bătătorite, prin mijlocul bătrânului stejăriş unde grangurii fluierau când mai aproape, când mai departe.

— Tu eşti oare supărat pe mine? întrebă deodată Andrzej.

— Pentru ce? răspunse Franciszek, care şi uitase incidentul de ieri după-amiază.

— Pentru că m-am purtat atât de urât cu unchiul Walerek.

— Da, într-adevăr te-ai purtat urât, dar… nu sunt supărat. Am şi uitat.

— N-ar trebui să uiţi prea repede dacă am făcut ceva rău, zise Andrzej cu o deosebită gravitate.

— N-ai făcut ceva rău, zâmbi domnul Franciszek, n-a fost propriu-zis decât o prostie. Dar de ce te-ai repezit la unchiul Walerek?

— Nu eu, ci el este acela care s-a agăţat de tăticu. Şi-a râs de maşina noastră. —.

— Şi ce-ţi pasă, n-are decât să-şi râdă.

Şi merseră din nou câtva timp în tăcere. Andrzej nu slăbea mâna lui tată-su, ci, dimpotrivă, o strângea tot mai tare.

— Tăticule, rosti el în cele din urmă.

— Ce-i?

— Eu, nu sunt deloc bun,

— De ce?

— Pentru că nu-l pot suferi pe unchiul Walerek, în niciun fel.

— Nu-l poți suferi? Aşa ți se pare.

— Nu-l sufăr! Ştii bine că-i aşa! Când merge prin piața din Siedice, îi bate pe evrei cu biciuşca. Şi pe mine a vrut să mă lovească, dar domnişoara Klima nu l-a lăsat. A fost un gest nobil din partea domnişoarei Klima…

Auzind cum accentuează cuvântul „nobil11, Golşbek zâmbi.

— De unde ştii tu despre biciuşcă? întrebă el după o secundă. Desigur, nu-i adevărat!

— Ba-i adevărat! Toți ştiu că-i adevărat. Unchiul Walery pune la cale ceva, mai ştiu eu ce-., ceva aşa, că să-i snopească pe evrei…

— Te înşeli, Andrzej. Nu repeta ce nu ştii sau nu înțelegi!

— Mi-a spus domnul Rossowiecki, care face practică la bunica. N-am prea înțeles tot ce a spus.

— Atunci de ce-l urăşti pe unchi-tu? întrebă domnul Franciszek, oprindu-se în mijlocul cărării.

— Nu – răspunse Andrzej şi de-odată ochii lui se făcură şi mai mari decât erau în mod obişnuit –, eu nu-l urăsc; nu pot spune aşa ceva; dar… nu țin la el. Nu-l sufăr… cred că-i mai puțin decât să-l urăsc?

Domnul Franciszek simți oum vibrează mâna fiului în mâna lui. Înțelese că întreaga convorbire

— De n-ar fi fost decât faptul că fusese atât de „matură41 – avea pentru el o însemnătate uriaşă. Dar cum nu se pricepea să i-o înlesnească, se chinuia tot atâta cât şi băiatul.

Din nou înaintară câtva timp, în tăcere; lăsând impresia că rămâne puțin mai în urmă, Andrzej îi zise:

— Tată „ei n-ar trebui să-şi râdă de tine.

— Să-şi râdă de mine? Ce-ți trece prin minte? Nimeni nu-şi

râde de mine.

— Tu nu vezi lucrul acesta, dar ei îşi râd de tine! De ce?

Tot mai transpirat, domnul Frameiszek răspunse:

— Eh, Andrzejek, îmi pui nişte întrebări fără noimă. Dă-le pace… Priveşte mai bine ce fluture frumos a zburat.

— Este un „amiral”, şopti Andrzej.

Domnul Golejbek îl examină din nou. Ochii băiatului, urmărind zborul fluturelui, se micşorară, apoi deodată se smulse din mâna lui, începu să strige vesel şi se repezi după fluture. Devenise iarăşi un băieţaş normal, un zvăpăiat.

Între timp oaspeţii mai şezură puţin la familia Royski şi apoi se risipiră destul de repede. Walerek fusese extrem de nesuferit, vorbise mult şi tare, făcuse spume împotriva regimului Pilsudski şi a coloneilor. Şi povestise – ah! — în mod arogant, insuportabil – despre asociaţia organizată de el la Siedice. Doamna Royska era deprimată. După ce musafirii se risipiseră, rămasă doar cu feciorul ei în salonul pustiu, plin încă de fumul ţigărilor şi de murdăria încălţămintei musafirilor, ea simţi din nou sentimentul ce-o apăsa de amar de ani, ori de câte ori stătea de vorbă cu el, fiul ei cel mai tânăr. O cuprindea disperarea la gândul că-i scapă din mâini un cuget, o inimă, în adevăr simţea că Walerek i se strecoară printre degete, ca apa.

În cele din urmă şi fără să-şi dea sesma cum, se pomeni vorbindu-i:

— Ascultă, cu aspectul tău exterior n-ar trebui să propagi lozinci antisemite.

— Cu aspectul meu? De ce? întrebă el continuând să se preumble prin odaie, cu gândul desigur la cu totul altceva.

— Uită-te la portretul bunicului, tatăl meu – şi-i arătă cu degetul fotografia adusă cândva de Opanas din Odesa *(mon pauvre pere… '),* atârnată acum la loc de cinste în salon, sub portretul bătrânului Royski. Semeni foarte mult cu el. Ai tip semit.

Walerek râse.

— Ce idei îţi mai trec, mamă, prin cap. Bunica dinspre tata a fost născută Jaksmanâcka, aşa că avea sânge armenesc sau

tătăresc. Mai degrabă tip oriental… gruzin.

— Fireşte că aşa ar putea să gândeasca şi desigur chiar aşa şi gândesc cei ce nu ştiu…

Walerek se opri brusc în fața mamă-si, de cealaltă parte a lungului salon.

— Nu ştiu? Ce nu ştiu?

— Vroiam tocmai să-ți atrag atenția că tot ce spui face o nespus de ridicolă impresie aici, lângă Siedice. În Ucraina nimeni nu ştia nimic şi puteai să-ți faci de cap, dar aici ştiu. Aici mai sunt oameni care îşi aduc aminte de tata…

— Ei, şi ce? articulă Walerek, cuprins de nelinişte şi făcând doi paşi în direcția maică-sii:

— Ştiu din ce neam se trăgea tatăl meu, răspunse calmă doamna Royska, privindu-l drept în ochi pe Walerek, cu o forță ce încă nu o părăsise.

— Bunicul se chema Kalinowski, nume foarte frumos, purtat şi de hatmani.

— Da, dar sunt şi evrei care poartă numele de Kalinowski-

— Te rog, mamă, nu glumi aşa, spuse Walerek începând iarăşi să se mişte de colo până colo…

— Eu nu glumesc, continuă doamna Royska cât se poate de calmă. Tatăl meu a fost evreu, toți ştiu acest lucru şi de aceea te rog să nu mai vorbeşti aşa cum vorbeşti în fața oamenilor de prin partea locului. Toți râd de se prăpădesc…

Walerek se opri în colțul salonului, apucând speteaza fotoliului chopinian. Acolo, fiind în penumbră, doamna Ewelina nu-i putea vedea Fața, până la ea ajungând doar vocea lui strangulată:

— Ce spui, mamă? încetează, te rog!

— În Siedice, toți îşi aduc aminte. Aici, unde tradiția este încă vie, se spune că tatăl meu, fiul cantorului din localitate, de profesie argăsitor de piei (de altfel familia venise din localitatea Kalinowka din Podolia) a fugit cu fiica doctorului

Sokolowski din Siedice la Odesa. Lucrurile, deşi petrecute mai de mult, n-au fost uitate. Tata a construit apoi fabrica de piei de lângă Odesa, spre Harkov. Noi, cele două surori, n-am moştenit tipul lui, am semănat cu mama, fiecare în alt gen, dar

la voi tipul a reapărut… La Jozio deloc, el semănând cu bunicul Royski, dar la Helenka şi la tine… şi, uită-te şi la copiii OleiAntek este cât se poate de vizibil tip de semit…

Walerek se aşeză pe fotoliu şi îşi acoperi fața cu mâinile.

— Te rog, mamă, încetează, repetă el, încetează, mamă.

— Dragul meu, cred că înțelegi, pentru mine lucrul acesta nu are nici cea mai mică importanță. De la tine pretind însă să păstrezi măsura…

— Dar… n-am ştiut nimic.

— Iartă-mă, este greşeala mea; ar fi trebuit să te inițiez, dar mi-am zis că vei afla tu singur de la servitori, de la colegi, ca şi despre toate celelalte lucruri, în care ai fost inițiat în mod inutil şi chiar atât de timpuriu. Nu m-am grăbit. Acum însă ai ajuns de nesuferit…

— Oare toți ştiu despre lucrul acesta? — întrebă el strident.

— Bănuiesc că da. Societatea polonă nu uită astfel de lucruri… Tata a fost un om foarte respectat… Este drept că s-a ocupat de afaceri, dar totdeauna cinstit…

— Doamnă Ewelina Royska, repetă Walerek.

— Din familia Kalinowski, zâmbi mama, dar nu din cea a hatmanilor.

— Când ați cumpărat Puste Lqki?

— Tata a vrut să cumpere o moşie în apropiere de oraşul de baştină, dar în Ucraina evreii n-aveau dreptul să dobândească pământ.

Walerek se ridică brusc de pe scaun.

— Mai încet, rosti el scurt şi sec.

Doamna Royska îl privi mirată.

Se apropie de ea şi de-abia observă că avea fața complet schimbată, stacojie ca şi ieri când căuta biciuşca să-l bată pe Andrzej, dar cu vinele de pe tâmple şi de pe gât, frumosul lui gât, aşa de vizibil îngroşate, de parcă stăteau să-i plesnească. Încet se apropie de ea, iar mâinile ce-i tremurau se ridicau crispate când spre gulerul cămăşii, când spre maică-sa care, ridicându-se de la locul ei, îi strigă:

— Walery, ce-i cu tine?

El însă se apropie brusc şi, îmbrâncind-o, o aşeză înapoi pe

fotoliu, îşi aplecă deasupra-i chipul desfigurat şi, privind-o de aproape, cu pupilele mărite, zise rar şi apăsat:

— Mamă, dacă vei spune cuiva despre toate astea, dacă mie însumi îmi vei mai spune încă o dată… te voi ucide, auzi, mamă, te voi ucide ca pe un câine…

Cu toate acestea, doamna Royska se ridică din fotoliu şi-i spuse:

— Oare ai înnebunit? Oricum, toți ştiu totul…

Walerek însă n-o mai asculta şi, în sfârşit, apropiindu-şi mâinile de guler, îl desfăcu, sfâşiindu-şi cămaşa.

— Te voi ucide, cu mâinile mele te voi ucide, repeta el necontenit.

Doamna Royska se retrase în spatele scaunului şi deodată, ridicând glasul, strigă:

— Tu nelegiuitule, pleacă de-aici! Pleacă!…

Walerek se opri, se întoarse brusc, ca şi cum ar fi fost lovit de un glonte, şi ieşi repede din odaie, trântind uşa. Paşii lui se mai puteau auzi încă pe pietrişul de sub ferestre, până când răsunetul lor se topi în marea alee a parcului.

Biserica parohială pentru moşia Puste Lțțki era biserica din Petrybory, dincolo de pădure, la vreo trei kilometri de conac. Mai toți mergeau până acolo călare, în cabriolete sau în trăsuri; doar băieții lui Golqbek se strecurau prin pădure, aproape zilnic, dis-de-dimineață. Preotul Romala, parohul localnic, îi învățase să-l secondeze ca „ministranți” în timpul slujbei religioase şi conta, întotdeauna, pe prezența lor. Alergau deci în fiecare dimineață, fie împreună, fie separat, când vreo ocupație mai atractivă nu-i reținea acasă

— Cum era fie prinderea racilor din iaz, fie urmărirea zborului porumbeilor deasupra curții împreună cu băieții de la grajduri. Lui Andrzej îi plăceau foarte mult plimbările astea de dimineață, când parcul şi apoi pădurea erau liniştite şi oarecum surâzătoare, iar rouă, lucind pe iarbă, îi uda sandalele încălțate de-a dreptul în picioarele lui goale şi slăbuțe ca nişte fuse. Picioarele astea, amuzant de subțiri ieşeau de altfel şi de sub scurta rochiță sacrală cu tot brâul ei de dantelă lucrată cu andreaua chiar de soția paracliserului.

Antek râdea de apariția asta, fiindcă Andrzej nici nu se sinchisea de felul cum îi arătau picioarele. Cufundat într-o evlavie copilărească în tot timpul orei petrecute în biserică, el era fermecat de liniştea tainică a bisericuței mici şi urâte. Uneori, veneau şi alți băieți: Olek, nepotul paracliserului, Alunio, fratele croitoresei locale şi lunganul de Ştefan, atât de priceput în expunerea liturghiilor, a miselor şi a însemnătății sfintelor taine. Ştefan avea o cicatrice pe obraz, iar prin comportarea lui se impusese celor doi băieți, şi mai ales lui Antos. Cu ei Antek se juca cât putea mai mult, alergând şi sărind în jurul bisericii, şi chiar în pronaos, purtându-se curtt n-ar trebui. Andrzej – deşi îşi adora fratele şi considera că tot ce făcea el era urt lucru bun – în această comportare a lui în biserică vedea totuşi un lucru rău. De aici porni să se destrame respectul acela orb resimțit pentru fratele mai mare şi deşi dragostea rămăsese, adorația începuse să scadă. Antek se juca mai ales cu Ştefan care-l fugărea uneori în jurul bisericii, iar când îl prindea, îl pişcă cu unghiile şi-l strângea în brațe, până ce Antek – mai în glumă, mai în serios – nu mai contenea să strige şi să protesteze. Odată îl zgâriase chiar, pe Ştefan, până la sânge. Certurile lor se prelungeau şi în fața altarului. Ştefan încerca uneori să-l distragă pe Antek de la sunetul clopoțelului în timpul serviciului divin, sau se strâmba la el, cu o clipă mai înainte ca preotul să se întoarcă cu fața spre oameni ca să rostească: *Orate fratres.* Şi astfel preotul, încrucişându-şi mâinile, observa doar fața strâmbată de râs a lui Antos şi pe cea adâncită într-o profundă reculegere a celuilalt. Cum Andrzej nu prea ştia să sune, nu era lăsat să pună mâna pe clopoțel, el ținând doar liturghierul. În cursul miselor mute – când la orgă nu cânta nici măcar organistul cel nepriceput – îşi încorda auzul să asculte, în tăcere, rândunelele de afară, aşa încât îşi uita îndatoririle, până ce Ştefan, trăgându-l zdravăn de chică, îi reamintea că-i momentul să întoarcă în cartea sfântă fila de la pasajul evangheliei la cel al apostolului.

În aceste zile Andrzej începuse să se orienteze. puțin câte puțin în relațiile din sânul familiei, lucru ce poate ar trebui să

fie atribuit sensibilității lui speciale. Fiindcă, de pildă Antek nu-şi bătea capul şi nici nu-şi dădea seama că unele stări – în afara celor ce-l interesau direct – aveau totuşi loc, creşteau şi adesea chiar izbucneau. Pentru Andrzej era însă un lucru foarte limpede că mamei nu-i plăcea casa, că nu avea deplină încredere în mătuşa Ewelina şi că în raporturile dintre doamna Golşbek şi mătuşa ei – care aproape o crescuse – exista o adâncă fisură. Dacă venea uneori – şi aceasta cel mult o dată în cursul întregii veri –, niciodată însă cu soțul ei. Chiar mătuşa Koszekowa, sora lui tăticu, apărea mai des în casa doamnei Royska decât mamă-sa. Andrzej ținea foarte mult la mătuşa Koszekowa, naşa lui şi se bucura când sosea. Ea aducea nişte bunătăți şi nişte ciudate obiecte de oferit „micuțului11 – cum îi spunea lui Andrzej –, daruri cu totul neaşteptate şi tocmai lucrul acesta era atât de minunat. Din uriaşa ei tolbă scotea, de exemplu, nuci de cocos sau cutii cu jocuri de perspicacitate nespus de complicate, ori cuburi din cele ce se dau copiilor de doi ani – dar care în fundul sufletului îi făceau o enormă bucurie – sau scotea din buzunare o păpuşă, un negru sau un chinez. Lui Andrzej îi era ruşine să se joace cu păpuşile şi Antek îl ci călea tare mult pe această temă, amenințând chiar că-l va spune lui Ştefan. Astfel, păpuşa trecea pe loc în inventarul Helenkăi, cu toate că Andrzej considerând-o încă mult timp proprietatea lui, îşi întreba surioara în fiecare dimineață:

— Unde-mi ții tu chinezul?

Mătuşa Koszekowa locuia într-un mic apartament în cartierul Praga din Varşovia, avea un magazin de mobilă şi, deşi era o femeie simplă, nu se simțea deloc stingherită la conacul din Puste Ltjki, unde se plimba degajat prin întreaga gospodărie şi vizitând barăciie-dormitoare nil SS sfia să spună doamnei Royska:

— De ce îngăduiți, doamnă, să se locuiască într-o atât de mare murdărie?

Doamna Royska dădea din umeri şi răspundea:

— Ce le pot face? Barăcile sunt văruite în fiecare lună…

Copiii îi spuneau doamnei Royska mătuşă. Mătuşa nu intra

însă nifciodată în barăcile astea, ci chema doar pe domnul administrator Kozlowski, sau pe domnul tlossowiecki şi le spunea:

— Doamna Koszekowa afirmă că în barăci este foarte murdar, la care domnul Kozlowski sau domnul Rossowiecki răspundeau invariabil:

— Aifi mai bine ca doamna Koszekowa să nu-şi mai bage nasul în treburile altora.

Mama copiilor se simțea întotdeauna stânjenită Când venea la Puste Lşki; se îmbrăca ea mai cu grijă decât la Varşovia, îşi punea chiar câte o bijuterie, dar băieților nu le prea plăcea treaba asta, declarând că se „împopoțonează”, că arată mai urât şi că nu mai este atât de simpatică precum era acasă. De altfel Andrzej nu înțelegea mai deloc de ce mamă-sa este atât de schimbată la Puste Ltiki, închipuindu-şi că aici se simte nefericită. Uneori se întreba chiar dacă în general mamă-sa era fericită. Medita asupra acestui lucru în plimbările lui singuratice, fie când mergea la biserica din Petrybory, fie când hoinărea prin parc, culegând zmeură sălbatică sau flori, pe care le ducea, pe furiş, la templul rotund şi le depunea la mormântul de piatră al lui Jozio. Pe cât nu-l suferea pe Walerek, pe atât îl pasiona tot ce se povestea despre unchiul Jozio. Fusese crescut împreună cu mamă-sa, fiind doar cu puțin mai mare. Ea zâmbea întotdeauna când vorbea despre el, ca şi doamna Royska, căreia – deşi-l pomenea rar – i se luminau de asemenea ochii. Pe comoda din salon, într-o ramă de pluş albastră, era fotografia unchiului în uniformă militară. Avea fața lată, puțin inegală, rotundă, iar ochii mari, albaştri – şi ori de câte ori nu-l putea vedea nimeni, Andrzej examina cu atenție fotografia. Într-o zi a venit domnul pictor Henryk Antoniewski – care făcea portretul doamnei Royska – şi la cină, amfitrioana nefiind de față, povesti pe îndelete despre bătălia de la Kaniow şi despre moartea lui Jozio, în timp ce Andrzej îl asculta cu ochii larg deschişi.

— Slavă Domnului. Zise mătuşa Michasia, că au trecut timpurile acelea îngrozitoare! Şi toți oftară uşurați că bătălia de la Kaniow nu se va mai repeta, că tinerii vor putea să învețe,

să muncească şi să iubească, iar nu să umble înarmaţi cu carabine şi să tragă în alţi oameni.

De aceea Andrzej de îndată ce culegea flori

— Şi se pricepea de minune să facă buchete frumoase din florile de câmp – le depunea pe placa de marmoră roşie aşezată în mijlocul rotondei sibiline, pe care erau gravate doar cuvintele „Jozef Royski, 1890—1918”. Se strecura întotdeauna în aşa fel în capelă, încât să nu-l observe nimeni şi de aceea expediţiile cu flori la mormântul unchiului aveau pentru el ceva misterios. Deschidea atent porţile de fier forjat care duceau la capelă (pentru a le deschide, trebuia apăsat pe un punct anumit din centrul uneia din floarea soarelui forjată în poarta de fier), arunca repede florile pe monument şi imediat ieşea., Aici, neavând timp să se roage pentru sufletul unchiului, se ruga la Petrybory, aşa cum făcea şi pentru mama, tata şi bunica Michasia. Da, aici liniştea din biserică, ciripitul rândunelelor ca şi freamătul stejarilor şi teilor din jurul bisericii îl predispuneau să se gândească la ei toţi, la cei vii şi la cei morţi, care cu încetul începură să devină lumea lui, lumea lui Andrzej Golbek.

V

De averea lui Janusz continua să se ocupe domnul Szuszkiewicz, deşi acesta încerca să-l introducă pe ici pe colo – în unele tranzacţii şi afaceri mai mărunte – pe nepotul său, Adas Lşcki, sau cum el însuşi cerca să i se imprime multe din cărţile de vizită – Adam Przebija— Lşcki., Przebija” – Lşcki era un pierde-vară de douăzeci şi ceva de ani, elev al Şcolii Centrale de Gospodărie Rurală, originar din Grodno – ca şi domnul Waclaw Szuszkiewicz, care în prima lui tinereţe avusese unele legături la ferma scriitoarei Eliza Orzeszkowa. Mama lui Adam se mutase recent la Biolystok, unde se ocupa de croitorie, iar sora lui mai mare se măritase cu bogatul arhitect Goldman, fapt ce-i îngăduise să lege unele relaţii cu locuitorii bogaţi ai Varşoviei şi treptat să-l înlocuiască pe unchiu-său, ca administrator al hârtiilor de valoare şi al bunurilor unor localnici de seamă.

Averea lui Janusz se compunea, în afară de Komorow, din

titluri producătoare de dobânzi ca scrisorile de garanție ale Societății Creditului Funciar şi Urban, pentru o valoare nominală de circa patru sute de mii de zloți. Se mai adăugau şi scrisurile Societății Urbane din Kiev pe care, cu toate tratativele duse chiar de la încheierea păcii de la Riga, tezaurul statului nu le recunoştea şi nici nu restituia contravaloarea lor. Hârtirle varşoviene aduceau un venit anual de şase sau şase şi jumătate la sută. În fiecare trimestru Szuszkiewicz mergea cu Janusz la secția subterană a seifurilor Băncii Comerciale, unde cei ce se cunoşteau se purtau tot aşa de jenați de parcă s-ar fi întâlnit la un bordel. Se închideau într-un soi de firide prevăzute cu cutii de tablă pline de titluri de rente albastre sau roz şi cu foarfeci mari tăiau cupoanele – luptându-se chiar cu tăiatul hârtiilor ceva mai tari – lipindu-le apoi unele lângă altele pe coli de hârtie. După o astfel de muncă de decupare, domnul Szuszkiewicz se plângea că-l dor mâinile, că-i obosit. Pe deasupra domnul Szuszkiewicz mai verifica şi marile tabele ale titlurilor de rentă ieşite la tragerea lor din urne. Şi tare mult se bucura când vreunul din titluri era câştigător, cumpărând pe loc cu suma câştigată alte titluri, uneori – deşi foarte rar – chiar acțiuni de-ale firmelor Lilpop, frații Jablkowski sau Norblin. Cupoanele erau apoi prezentate la casă şi după câteva ore Janusz părăsea banca cu o sumă destul de frumuşică în buzunar, bani ce-i ajungeau până la următoarea vizită în subterana Băncii Comerciale, întrucât nevoile lui erau minime, iar un oarecare venit îi mai aducea şi Komorow-ul.

De prin anul 1930 încasările din cupoanele de rentă începură să se micşoreze, titlurile pierzându-şi diin val oare – spre marea dezolare a domnului Szuszkiewicz – iar cupoanele trebuind să fie depuse de acum, cu câteva zile mai înainte, apoi chiar cu câteva săptămâni, până ce băncile au redus scontul. Fireşte, lucrul se făcuse pe baza unei legi emise de Seim, dar pentru domnul Szuszkiewicz, lucrul era de neconceput.

După încasarea banilor de la Bancă, Janusz împreună cu domnul Szuszkiewicz mergeau, de regulă, la o cafea la Lourse,

unde se întâlneau şi cu doamna Szuszkiewiczowa – fosta domnişoară Potelos – care bea şi ea cu acest prilej o ceaşcă de şocolată şi două prăjituri: o „babka44 glazurată cu nuci şi o alta cu caramel pe deasupra şi cu cremă galbenă înăuntru. Plătea, fireşte, Janusz. După scăderea scontului doamna Szuszkiewiczowa – din delicatețǎ – a încetat să mai vină la şocolată, deşi Janusz îi reamintea mereu soțului să o aducă.

Domnul Szuszkiewicz, care îşi petrecuse toată viața cu cumpărarea şi vânzarea hârtiilor de valoare, şi în „plasarea44 banilor altora şi a lor săi, nu se putea împăca deloc cu micşorarea arbitrară a veniturilor, fapt ce leza atât de tare pe posesorul acestor hârtii.

— Cum e posibil, iubite domnule conte, perora el, ca un ministru de finanțe oarecare, să reducă veniturile oamenilor, venituri statornicite ferm de ani de zile; când stă tipărit pe titlu „opt la sută44 sau „şapte şi jumătate la sută44, cum e posibil să plăteşti trei sau patru la sută? Asta înseamnează jaf, revoluție!

Janusz zâmbea:

— Jaf poate că nu, dar revoluție – da!

Bătrânul Szuszkiewicz, prinzându-şi mustața căruntă între buze se plângea şi mârâia, dar nici măcar nu căuta să înțeleagă cauzele crizei, cu efecte atât de inexplicabile pentru veniturile lui Janusz şi, fireşte, pentru propriile lui venituri. Janusz încerca să-i îndrepte atenția spre chestiuni de ordin personal, ştiind bine că. Oricum, pe bătrân nu-l poate lămuri. De altfel el însuşi nu pricepea cu mult prea mult.

— Dar cu căsnicia cum merge, domnule Waclaw? întrebă el, bătându-l amical pe umăr pe vechiul om de afaceri.

— Slavă Domnului, nti regret. N-aveți ideie cât de economicoasă este această domnişoară Potelos; cheltuim acum, pentru două persoane mai puțin decât înainte pentru una singură. M-am convins că bătrâna mea menajeră Ignacowa mă fura pur şi simplu.

Şi într-adevăr viața tinerei căsnicii, mai degrabă noi – Potelos-Szuszkiewicz – era consacrată economisirii banilor. Cu toate că războiul le micşorase cu mult rezervele acumulate

înainte de 1914, ei nu încetau eforturile. Domnişoara Potelos, în calitate de guvernantă în familia Bilinski şi în alte case de aristocrați, îşi adunase un mic capital, destul de însemnat, cu care cumpărase o casă în Biala Cerkiew, acțiuni ale Băncii Woljsko-Kamski şi ale fabricii de zahăr din Mizocz. Revoluția însă o lipsise de toate aceste bunuri. Din moştenirea – atât de aşteptată – de la prințesa Ana, se alesese doar cu „cerceii cei mici cu briliante44 păstrați cu grijă în seiful de la PKO. De asemenea, domnul Szuszkiewicz raționase foarte logic: la începutul războiului a transformat în aur tot ce poseda (hârtii de valoare, acțiuni şi obiecte prețioase), aur (ruble şi dolari) expediat însă din Varşovia – se temea de capitală, amenințată încă de la început, din toamna lui 1914, iar apoi, peste un an chiar ocupată de germani – la Moscova în depozitul filialei Credit Lyonnais. Raționamentul acesta, just după toate aparențele, n-a prevăzut însă un singur lucru: că guvernul revoluționar va confisca toate capitalurile, chiar şi cele din băncile străine. Domnul Szuszkiewicz s-a întors la Varşovia şi s-a apucat îndată să strângă un nou capital. Fără asta nu putea trăi. Semăna cu o albină, căreia, când i se ia o bucată de fagure de miere, începe imediat să-l construiască la loc. Acum,

Strângea titluri pentru sine, pentru Myszynski, pentru Bilinska, iar restricțiile impuse de criză şi care i se păreau un lucru monstruos l-au găsit tot nepregătit, fiindcă socotea orice măsuri oficiale – oare ar fi atacat veniturile particulare şi le-ar fi redus aproape cu jumătate – ca fiind cu totul imposibile!

Doamna Szuszkiewiczowa privea cu mai mult calm filosofic aceste transformări ale sorții, căci văzuse doar cum se prăbuşiseră averi mult mai mari, ca ale familiilor Bilinski, Branicki, Radziwiil. Căsuța sa din Biala Cerkiew nu fusese cine ştie ce! A introdus deci un regim de economii ca de exemplu suprimarea cafelei negre de după-masă, reducerea porției de dimineață a domnului Waclaw la o singură ceaşcă de ceai cu zahăr, a doua putând-o bea fără zahăr.

Locuia în strada Wspolna, avea două odăi şi bucătăria spre curte. Colivia cu canarii ce costau prea mult doamna Szuszkiewiczowa a vândut-o într-o bună zi magazinului Peszel

din piața Trei Cruci. Nu s-a putut însă hotărî să facă același lucru cu mopsul ei Karo – primit cândva, în urmă poate cu douăzeci de ani – ca dar de la Bilinski. Deşi Karo se îngrăşase, mânca mult arpacaş şi supă, puțea şi sforăia noaptea, totuşi fosta domnişoara Potelos nu s-a putut despărți de el.

— *Que veux-tu,* îi spunea soțului, *je suis quand meme une vieille romantique!* De unde domnul Szuszkiewicz dedusese că între soția lui şi bătrânul Bilinski existaseră unele legături romantice, dar nici timpul, nici starea de spirit nu i se păreau prielnice pentru a împinge investigațiile într-o chestiune atât de îndepărtată şi care nici nU prezenta pentru nimeni vreun interes. Şi aşa căsnicia lor se desfăşura între camerele luminoase – bine lustruite –, bursa de valori şi subsolurile băncilor, în ritmul ei moderat şi lipsit de pasiune, în care o notă de înviorare o aduceau, din când în când, doar vizitele lui Adam Przebija-Lşcki. Când venea – destul de rar – rămânea îndelung şi asculta cu evlavie povestirile foarte amănunțite ale domnului Szuszkiewicz, care-l iniția, de pildă, asupra averii bătrânei prințese Ana Bilinska sau a feluritelor acțiuni ca de exemplu cele ale Canalului de Suez, moştenite de urmaşii lui Mikolaj Potocki din Paris. Auzind despre toate aceste acțiuni, tranzacții şi lovituri, băiatului îi sclipeau ochii, şi-l încântau operațiunile realizate de membrii familiilor Rotschild sau Tereşcenko, la începutul înstăririi lor. Când pleca târziu, seara, nu însă fără ca unchiul, pe ascuns, să-i fi strecurat în buzunar câțiva zloți, se plimba îndelung, visător, pe străzile luminate ale Varşoviei. Virtutea economisirii moştenită de la unchiu-su se războia însă cu dorința de a imita pe Jucio, sau pe Jaroslaw Potocki. Uneori intra chiar în câte o cârciumă unde întâlnea colegi bogați de la Şcoala Centrală de Gospodărie Rurală. Cu încetul deprinse obiceiul de a stoarce de la unchi-su sume mărunte pentru băutură şi de a frecventa societatea unor membri ai cercurilor moşiereşti, deşi pentru ei porecla „Przebija11 ce-şi adăugase numelui nu avea nicio însemnătate.

Domnul Szuszkiewicz observând că de vreo patru ani, după întoarcerea de la Paris, tânărul Myszynski pleca tot mai des

din micul palat de pe strada Bracka şi rămânea luni întregi la Komorow, decise să folosească pasiunea asta a lui pentru colţul retrâs de la ţară, în primul rând lichidând arenda.

În toamna anului 1930 – după ce Szuszkiewicz s-a mai sfătuit cu Janusz – au stabilit în chip definitiv să vândă o parte din acţiunile devalorizate şi cu banii obţinuţi să cumpere un autocamion, să construiască la Komorow o seră mare şi răsadniţe, să planteze o livadă şi mai mare de pomi fructiferi, cireşi şi vişini şi să sporească astfel randamentul proprietăţii. Janusz s-a hotărât chiar să se aşeze la Komorow şi cu restul de bani şi-a amenajat locuinţa. Maria Bilinska fu atât de emoţionată la despărţire de fratele ei încât i-a oferit vechiul ei autoturism.

De totalitatea treburilor de la Komorow se ocupa tot mai intens Adam Lşcki şi, deşi locuia, permanent, la Varşovia, vizita foarte des moşioara. Situată la numai patruzeci şi cinci de kilometri de Varşovia şi unde ajungea numai într-o oră. În sfârşit, la începutul primăverii anului 1931 Janusz plecă în chip definitiv la Komorow, unde se simţea deocamdată, dacă nu fericit, foarte liniştit.

VI

Primăvara ca şi singurătatea aveau un efect liniştitor asupra lui Janusz şi se putea spune că-i creea chiar o stare de extaz. Aţipea foarte devreme, mai înainte chiar de a se fi sfârşit ziua cât era ea de lungă şi dimineaţa se trezea odihnit. Citea ziarele din ziua precedentă şi apoi ieşea în curte. Acum, dincolo de şopron, înspre sud, se întindea o livadă mare de cireşi, ai cărei lăstari tineri, legaţi de araci, formau un soi câe desen tot atât de regulat ca la un pled englezesc. În faţa livezii era sera cea nouă, montată toată pe bare de fier albe, cu o latură spre miazăzi şi având în faţă răsadniţele, locuri peste oare împărăţea noul grădinar, domnul Fibich, omul cu barbă. El lucra ai, oi din ianuarie, aşa că alături de sera horticolă se întindeau acum şi răsadniţele joase, sub sticlă, iar în dosul serei celei mari, denumită „oranjerie44 se ridicau două moviliţe: una cu pământ ales mai bun şi alta, J’umegând ca un vulcan, cu îngrăşăminte.

Într-o dimineață de martie, când nouri înalți şi luminoşi brăzdau grăbiți văzduhul, iar printre ci cerul părea alburiu ca o mare nordică, Janusz, într-o dispoziție mai bună decât cea obişnuită, ieşi în curtea-grădină. Doi muncitori în combinezoane stropeau cireşii, iar în fața oranjeriei micul Mietik Kozik tăia vreascuri cu care încă încălzeau câte puțin sera. Intrând înăuntrul construcției de sticlă, fu izbit mai mult ca de obicei de mirosul cald al pământului şi al plantelor. Pătlăgelele verzi, înalte, creşteau deja unele peste altele de-a lungul pereților. În sera răsadnițelor domnul Fibich muta dintr-o lădiță în alta măruntele răsaduri de begonii – de-abia vizibile cu ochiul liber – fiindcă el voia ca gospodăria horticolă din Komorow să se bazeze pe culturile de flori şi de legume timpurii. Sub masa aflată în seră, îngropate în nisip, erau tufe mari de gherghine, cu mlădițele lor de culoare verde deschis. Sub masă, Helcia, frumoasa soră a lui Mietek, tăia – foarte ocupată – mlădițele gherghinelor, le răsădea în ghivece şi apoi le ducea în sera cea mare, unde pe o masă întinsă erau înşirate begoniile, dracenele şi belleborusele.

Zărindu-l pe Janusz, domnul Fibich îşi întrerupse lucrul şi, ținând în mână bețişorul ascuțit cu care trebăluia, i se adresă zâmbind:

— Veți vedea, domnule, ce flori frumoase vom avea la toamnă. Şi-i arătă lui Janusz pe o bucățică de hârtie semințele zburătoare pe care le strânse cu penseta. Erau nişte capsule negre, lucioase, cu un fel de cozi pufoase, de culoare portocalie, atârnând din ele.

— E cea mai ciudată floare din cultura noastră, zise el. Şi are o formă ce seamănă cu un cap de păsărică.

Fără să spună un cuvânt, Janusz examina semințele ciudate.

— Şi să ştiți un lucru, domnule, continuă grădinarul, este foarte căutată de cumpărători…

— Aha, mormăi Myszynski sceptic, ceea ce făcu pe Helcia să se uite la el, de acolo de sub masa de unde continua să taie mlădițele gherghinelor.

Atunci intră Mietek şi spuse că o doamnă doreşte să

vorbească cu Janusz. Nespus de mirat

— Komorow-ul fiind de fapt un loc pustiu, unde nu se aştepta să-l viziteze cineva – porunci să fie poftită doamna în „oranjerie”, unde nu era nimeni.

Când femeia intră – o făptură măruntă şi slăbuță –, la început nu o recunoscu.

— Nu mă recunoaşteți? Nu ne-am văzut – îi zâmbi ea destul de jalnic şi nespus de jenată, întinzându-i mina – de zece ani; poate chiar mai mult, aşa că nu-i de mirare. Sunt Zgorzelska.

— O, dumneavoastră, zise el cuprins de o senzație neplăcută; fireşte că-mi reamintesc. Dar ce-i cu tatăl dumneavoastră?

— Nu mai trăieşte, răspunse Zosia Zgorzelska, cu un glas de parcă moartea s-ar fi petrecut cu câteva ore mai înainte. Apoi adăugă:

— Nu mai trăieşte de şase ani.

Urmă o clipă de tăcere.

— Ce splendidă oranjerie aveți, zise deodată Zosia, uitându-se în jur, ați construit-o de mult?

— De-abia în toamnă, răspunse Janusz, aşteptind să audă ce-i va spune vizitatoarea.

Zosia se sprijini însă de masa cu plante ornamentale şi începu, în tăcere, să se joace cu o frunză colorată de pe o begonie argintie. Situația asta îl cam indispunea pe Janusz – de altfel Zosia îl indispusese încă de pe vremea când cumpărase Komorow.

— Aş putea să ştiu ce v-a îndreptat paşii spre mine? spuse el destul de oficial.

Zosia se uită la el tristă; privirea ei era însă atât de luminoasă, asemenea cerului din ziua aceea.

— Am venit… cu diferite treburi neplăcute.

— O! grăi Janusz, ce neplăceri aveți?

— Cred că ştiți. Ne-ați lăsat pe drumuri, cu desagii goi.

— Eu? Myszynski îşi duse brusc mâna la piept şi simți că inima îi bate mai tare.

— Desigur. Ne-ați plătit Komorow-ul în mărci, care, după câteva luni, n-au mai avut nicio valoare. Desigur că aveți

cunoştinţă de lucrul acesta.

— Doar nu eu am cumpărat Komorow-ul, spuse el fără să se gândească prea mult.

— Ce vorbă-i asta, domnule conte – şi vorba-i era aspră şi ochii-i sclipiră rece –, n-aţi cumpărat Komorow-ul? Dar cine a semnat actul?

— Fireşte. Dar – Janusz îşi dădu seama de propria-i prostie – n-am vrut să spun asta…

— Aţi dobândit Komorow-ul de la noi plătindu-ne mărci, cu care după câteva luni tata a putut cumpăra doar două verighete. Atâta. Şi se uită la ci nu numai aspru, dar şi cu aversiune.

— Domnişoară Zosia, zise el ruşinat, nu v-aţi căsătorit?

— Nu!

— Domnişoară Zosia, continuă el, nu există nicio vinovăţie din partea-mi şi nici vreo rea intenţie…

Făcând cu capul o mişcare bruscă, Zosia zise:

— Aici e groaznic de cald… iar mirosul ăsta… într-adevăr, pătlăgelele timpurii exalau un miros pătrunzător, astringent, care se răspândea în atmosfera umedă, caldă, făcând-o şi mai greoaie.

— Evident, adăugă ea după o clipă, nu există aici o vină a dumneavoastră, dar nici eu nu vreau să mor de foame… Sunt şomeră…

— Şi ce ştiţi să faceţi?

— Ce ştiu? Nimic. Ştiu să gospodăresc la Komorow… şi s-ar putea ca acum să nu mai fiu în stare să fac nici acest lucru… cu serele şi autovehiculele dumneavoastră… Poate însă totuşi aş fi în stare să fac acest unic lucru. Am venit să vă rog să mă angajaţi în calitate de econom, în ferma dumneavoastră.

Şi-l privi cu nesiguranţă, îmbujorată la faţă şi smulgând fără să vrea mlădiţele de flori ce se aflau pe masa plantelor ornamentale, după care, calm, dădu la o parte ghiveciul.

— Păcat de plantă, şopti el.

Gestul acesta, unic în felul lui, izbuti să o potolească. Mâinile îi căzură în jos şi de acum nu-l mai privi ca un om ce pretinde satisfacţie, ci ca o petiţionară ce solicită ceva.

— Gândiți-vă, domnule, în ce situație mă aflu, din moment ce vin aici, la dumneavoastră… aici, unde totul este ca acum zece ani… numai „oranjeria”… Deci, vă rog, domnule, să mă înțelegeți. Sunt singură şi şomeră; locuri de muncă nu există; oriunde mă duc, îmi spun că-i criză şi mă resping îndată… şi stau şi citesc anunțurile din ziare, tata nu m-a învățat nimic, iar dumneavoastră ne-ați luat Komorow-ul oarecum pe nimica…

Janusz se indignă.

— Da, aşa e, adăugă ea, ar trebui să recunoaşteți.

Janusz se supără foc.

— Bine, recunosc, v-am nedreptățit cu premeditare, v-am smuls Komorow-ul or în înşelăciune, am făcut totul ca dumneavoastră să ajungeți în mizerie. Şi acum, ce doriți de la mine?

— Răscumpărarea nedreptății.

— Într-un post la Komorow nu vă pot angaja, continuă Janusz cu un calm rece, dar dacă aflu undeva un post vacant, vă voi da de ştire. Ce adresă aveți?

— Locuiesc la Cracovia.

— Ați venit aici în mod special?

— Da, cu ultimii bani, şopti Zosia, lăsându-şi ochii în jos.

— Admirabil, zise Janusz pe un ton batjocoritor, ați dat ultimii dumneavoastră bani pentru ideea asta aiurită. În ce stradă?

— La Salwator. Strada Gontyny 2.

Avea lacrimi în ochi. Lui Janusz i se făcu milă.

— Întoarceți-vă la Cracovia. Cât costă biletul?

— Paisprezece şaptezeci şi cinci – şi pronunțând această cifră glasul i se frânse înăbuşit.

— Poftim, aici aveți o sută de zloți; întoarceți-vă la Cracovia. Vă voi înştiința acolo.

Zosia luă banii, îşi întoarse brusc fața de la Janusz şi, sprijinindu-se de begonii, începu să plângă.

— Liniştiți-vă, domnişoară, zise Janusz fără prea mare emoție, dar apucând-o de mână. Îi făcea plăcere să-i vorbească de lucruri neplăcute. N-aveți de ce plânge!

— Ştiu că n-am de ce, grăi Zosia stăpânindu-. Şi lacrimile şi continuând să-şi întoarcă fața de la Janusz, dar toate acestea m-au epuizat atât de mult!

— Îmi voi da silința să fac ceva pentru dumneavoastră, domnişoară, adăugă Janusz, de data asta pe un ton mai duios.

— Bine, atunci mă duc, şopti ea ştergându-şi ochii cu batista, scoasă neîndemânatic dintr-o poşetă ca vai de ea.

— Ați venit pe jos? întrebă Janusz.

— Da, din Sochaczew.

— Voi porunci să vi se dea trăsură.

— Nu-i nevoie.

Contrariat, Janusz se retrase.

— Voi da dispoziție să înhame caii.

— Mulțumesc. Mă voi întoarce pe jos – şi-i întinse mâna. El i-o sărută.

— La revedere.

— Vă voi conduce îndată cu trăsura.

— Nu, nu. Cât e de cald în oranjeria asta. Când se vor coace oare pătlăgelele roşii?

— Domnul Fibich spune că în primele zile ale lunii mai.

— O, atunci ele vor fi la mare preț.

— Vom vedea. Este de-abia primul an, anul de probă... Deşi domnul Fibich este un horticultor experimentat.

Zosia trecu prin oranjerie, ieşi afară şi aici îşi reaminti de ce venise. Ceremonios îşi înclină capul cu pălăriuța ei neagră spre Janusz şi cu paşi repezi trecu prin curte ieşind pe şoseaua dinspre Sochaczew. Janusz vru să deschidă garajul, dar lăsase cheile în casă; se întoarse deci, şi trimise pe cineva după şoferul Felix, Până vină maşina mai trecu un oarecare timp. O ajunse din urmă la cel puțin un kilometru de Komorow. Drumul era umed şi Zosia avea ghetele şi ciorapii stropiți de noroi. Aproape cu forța o sui în automobil; pe drum se mai învioră puțin. Vorbiră despre vreme.

Trecură prin orăşel şi se opriră în fața gării. Trenul spre Varşovia urma să sosească îndată. Janusz îşi luă încă o dată rămas bun de la Zosia, rugând-o din nou să-i dea adresa pe care şi-o însemnă în carnețel. Întorcându-se acasă, în loc să

înjure că şi-a pierdut atâta vreme într-o conversație fără miez cu o fată ciudată, avu dimpotrivă o mai bună dispoziție şi, ajutându-l pe domnul Fibich în seră, începu chiar să fluiere încet.

— Grădinăritul îți dă întotdeauna o bună dispoziție, rosti domnul Fibich pe un ton sentențios, şi… să nu uitați să puneți în fundul ghivecelor, sub lăstarii aceştia, pământ de foioase…

VII

Cu toți anii care se scurseseră, nimic nu se schimbase în relațiile dintre Maria Bilinska şi Kazimierz Spychala. Acesta – repartizat din nou în centrală – se prefăcea, ca şi mai înainte, că locuieşte tot în strada Smolna, deşi îi era tot aşa de incomod, de peste mână şi de greu. Continua, de asemenea, aceeaşi prefăcătorie față de oamenii de serviciu şi chiar față de el însuşi. Soția poate fi înşelată – dar o quasi-soție – cum era Bilinska pentru Kazimierz – nu era chip. Căci unica legătură ce exista între ei era „dragostea”, deşi de mult îi lega doar obişnuința. Alo avea de-abia treisprezece ani, până la ma joratul lui trebuia aşteptat încă cel puțin opt ani, şi de-abia după împlinirea vârstei de douăzeci şi unu de ani se puteau gândi la căsătorie. Amândoi ştiau precis acest lucru, dar niciodată nu îl discutau. Situației – nespus de împovărătoare pentru Kazimierz – i se adăugară şi necazuri materiale. Cât timp fusese la Paris, leafa postului şi cheltuielile de reprezentare îi ajungeau. În țară însă avea doar salariul lui modest, iar modul de viață complicat costa destul de scump. Pe deasupra, când se întorsese de la Paris la Varşovia, pentru mai mult timp, găsise stilul de viață al funcționarilor superiori – din casta cărora făcea încă de pe acum parte – foarte schimbat. Toți colegii se căpătuiseră, aveau avere, trăiau acum pe picior mare aruncând banii în dreapta şi în stânga, cu toți anii de criză şi cu toată greaua situație economică a țării. Cumpărau vilele şi averile moşierilor ruinați, şi – lucrul cel mai important – începuseră să petreacă şi să joace cărți pe mize mari. Spychala

— Obişnuit de demult să ducă o viață modestă – cheltuia puțin pentru el. Din când în când primea scrisori cu rugăminți

din partea tatălui, mutat şi el de la staţia de cale ferată într-o mică fermă de lângă Horodenka, dar cererile acestea încă le putea satisface destul de uşor. La Paris făcuse chiar unele economii – le pasase, după cum era la modă, în acţiunile unor firme serioase – dar şi valoarea acestora scădea de la o zi la alta. Nu se atingea totuşi de ele, deşi începuse să facă unele datorii, Adas Lşcki făcându-i rost de bani de la nişte evrei, sau poate chiar Szuszkiewicz punea nepotului la dispoziţie banii aceştia, la care calcula o dobândă cămătărească. Kazimierz se învăţase să joace cărţi şi pierdea sume mari. Nu juca niciodată bacara, nici pocher, ci bridge, joc liniştit, cu persoane foarte sus puse, nespus de costisitor – 5 dolari punctul – la care uneori pierdea sume atât de mari, încât nu era în stare să le plătească imediat. Le trimitea a doua zi, dar se simţea tare ruşinat. Nu-i trecea însă deloc prin cap că ar fi putut, pur şi simplu, să nu mai joace. Şi cu încetul jocul îi deveni o necesitate zilnică. Maria habar n-avea de patima asta, ori mai degrabă de obişnuinţa asta, deoarece Spychala nu avea asemenea slăbiciuni şi nici nu voia să arate că le are. Târziu, seara, apărea la clubul de pe Foksal, unde rămânea uneori până dimineaţă. Când câştiga îi plăcea să simtă un soi de superioritate asupra celor ce pierdeau şi îi făcea chiar plăcere enervarea, neliniştea lor crescândă. El, când pierdea, nu se enerva niciodată, devenea doar mai rigid, şi din ce în ce mai rece. Prin cunoştinţe comune şi prin Adas Lşcki, Janusz aflase că Spychala joacă. Încercă chiar o dată să discute cu el, dar Kazimierz, retezându-i-o scurt printr-o glumă ca de gheaţă, apăru un nou temei pentru răcirea relaţiilor dintre ei. Avertizându-l că-l vedea adesea pe Adas la,. Adria", Spychala îl întrebă:

— Pe banii cui chefuieşte?

Janusz socoti că-i doar urmarea observaţiei cu privire la jocul de cărţi şi făcu un gest de nepăsare. Şi cu palatul Bracka raporturile deveneau tot mai dificile şi, dacă n-ar fi fost Alo şi domnişoara Biesiadowska, Janusz nu s-ar mai fi dus în ruptul capului. Ştia însă că Alo-i piedica principală la căsătoria Mariei cu Kazimierz şi prefera să vegheze asupra educaţiei

nepotului. Maria, ca o mamă exemplară, nu-şi exterioriza regretele faţă de fiul ei, în timp ce Spychala avea, dimpotrivă, ca şi mai înainte, o comportare extrem de rece, răceală care sporea tot mai mult, cu timpul. De averea băiatului se ocupă, cU multa grijă, mama şi bătrânul Szuszkiewicz, aşa că Alo urma să fie, la atingerea majoratului, un om foarte bogat.

În anul 1931 situaţia materială a lui Spychala începu să se complice. În sfârşit, în primăvară primi veşti de acasă. Erau alarmante în ce privea pe sora lui mai mică. În general, ceva era neclar în scrisorile surorii sale mai vârstnice, singura din familie care-i mai scria din când în când. Folosind sărbătorile Paştelui, le făcu o vizită. Nu mai fusese la „proprietatea" părinţilor de zece ani, din chiar clipa când le cumpărase bucata aceea de pământ. Din păcate, ferma fiind prea aproape de staţia de cale ferată, unde bătrânul Spychala fusese acar, toţi ştiindu-l că-i muncitor, nimeni nu voia să-şi ridice şapca în faţa lui şi să-i spună: „domnule moşier", lucru ce-l mâhnea mult pe bătrân, care se apropia de şaptezeci de ani. Se bucură mult când Kazimierz se dădu jos din trăsură şi-şi târşi picioarele – ca şi cum ar fi şchiopătat – prin încăperea mare, care servea drept locuinţă pentru toată familia. Aici, alergau şi câinii şi pe podea zăceau jucării, ustensile de bucătărie, precum: site şi bătătoare cu care copiii se jucaseră. Bucătăria era alături şi prin uşa mereu deschisă pătrundea larma bucătăreselor, a babelor şi a pruncilor, de care era plină casa. În afară de fum şi de mirosul de slănină prăjită, în încăpere se mai simţea şi mirosul cearşafurilor spălate proaspăt şi care se uscau în bucătărie pe sfori legate în cruciş.

Bătrânul Spychala era cu mult mai scund decât fiu-su. Mărunţel, cărunt şi cu capul rotund tuns chilug, îl cuprinse cu braţele, ridicându-se pe vârful picioarelor, pentru a-i săruta obrajii bărbieriţi cu grijă:

— Uite-l pe Kazik, grăi el, lasă-mă să mă uit la tine, măi, ce barosan te-ai făcut! Varşovian în toată legea! Nu găsesc alt cuvânt.

Se dădu un pas înapoi şi-l examină pe „varşovianul" lui.,

Văzându-i capul cărunt, Kazimierz se simţi cuprins de

emoţie, dar, în acelaşi timp îşi aminti de toate ciomegele şi curelele primite.

— Unde-i mama? întrebă el. E sănătoasă?

— Sănătoasă, sănătoasă, dar a intrat în beci. Ştii bine că se apropie Paştele, şi-apoi ne vine… băiatul, aşa că babele noastre nici nu mai ştiu ce să pună la cuptor şi ce să mai pregătească. Încăperea asta socot că e prea mică pentru toţi cozonacii pregătiţi.

Kazimierz – chiar fără a-şi scoate haina – se aşeză în mijlocul odăii privindu-l pe tatăl său care se tot mişca din colţ în colţ, ţopăind ca vrăbiile. Kazimierz, fără să scoată o vorbă, zâmbi.

— Spune, ce mai e nou pe la Varşovia? întrebă bătirânul. Şi-apoi Pilsudski, ce gânduri are? Spune, o scoate la capăt cu voi ăştia, semănătorii de zâzanii? Ce zici? Şi ce-o să se mai întâmple? Va fi război?

— Întotdeauna la ţară oamenii gândesc că va fi război peste două zile, râse Spychala. Războiul nu-i însă un lucru aşa de uşor.

— Dar tu, care şezi în ministerul ăla, tu ştii tot ce se întâmplă, nu-i aşa? Hai, spune, frate, nu-i aşa?

Intră mama, o femeie căruntă de tot, micuţă, zbârcită şi ghemuită în sine ca o larvă uscată. Pe faţa ei ardeau doar ochii mari şi negri. Tată-su era originar din România…

Cu o oarecare sfială se apropie de fecior şi, când el se aplecă să-i sărute mâna, îl îmbrăţişă pe creştet. Sfiiciunea asta îl făcu să simtă o strângere de Inimă şi-şi zise în gând: „Mamei îi este teamă de mine”. Pe capu-i cărunt avea un batic negru de mătase.

— Hai să-l întâmpin şi eu cu bucurie pe fiul nostru, zise ea, de mult n-a mai trecut joasele noastre praguri.

Glasul ei răsuna catifelat („Într-adevăr, bunicul ar fi putut să fie ţigan”, gândi Kazimierz) şi vibrară în el strunele puterii şi ale îndărătniciei.

„Nu, mama nu-i deloc intimidată”, îşi mărturisi el şi se uită cu uimire la femeia bătrâna, care îi făcea impresie că s-a coborât dintr-o frescă de la Ravenna. Obse. Rvă că şi tatăl său,

oprindu-se în mijlocul odăii, o privea cu nesiguranță şi nelinişte.

Kazimierz se hotărî să împrăştie starea asta de spirit.

— Mamă, grăi el, de ce-mi vorbeşti aşa? Atât de ceremonios?

— De! Ce să-i faci? Cum te porți tu, aşa şi noi, răspunse mama fără să schimbe tonul şi examinându-l mai departe pe Kazimierz cu scântei de ironie în ochi. Bătrânul Spychala puse capăt încordării.

— No, Frania, ce tot sporovăieşti tu acolo? Hai, dă-i pace! Unde-s surorile? Sonka şi Sabina? Să vină să dea bineţe fratelui.

— Noi suntem aici, strigă un glas tânăr din bucătărie, dar ni-i ruşine să ieşim, suntem murdare şi în şorțuri.

Kazimierz se repezi la bucătărie. Acolo lângă plită stăteau surorile: Sonka, cea mare, robustă, frumoasă, cu fața ca cioplită în marmoră, şi Sabina, mai tânără, mai suplă şi mai plină de prospețime, dar nu atât de frumoasă. Erau cu mult mai tinere decât el, între ei mai fuseseră încă trei frați, toți decedați, dintre care unul, băiat mare de doisprezece ani, îi fusese tovarăş de joacă în copilărie. Moartea lui era una din amintirile cele mai vii din anii adolescenței. Se salută din toată inima cu surorile: fața Sonkăi
i se păru netedă şi indiferentă, dar Sabina era foarte voioasă.

— Kazimierz, eşti desigur flămând, nu-i aşa?

Întrebă ea.

— De, aş mânca, sigur că aş mânca. Ce bunătăți aveți?

— Masa întreagă! răspunse Sonka, cu o voce ale cărei vibrații mai joase decât ale glasului mamei erau tot atât de catifelate ca şi strunele unui violoncel. Numai că-i de post, căci suntem în Joia mare.

— Peşte aveți? zise Kazio, uitându-se în oală.

— Nu, aici n-avem peşte, făcu Sabina, dar avem clătite cu brânză şi cu smântână, plăcinte cu varză şi ciorbă de sfeclă. Poftim la masă.

Intrară în sufragerie.

— N-ar strica să faceți şi aici niţică ordine, rosti bătrânul Spychala, iată cum stau jucăriile pe jos; aşa cum le-au

aruncat Stas şi Jurek, aşa au rămas…

— Dar unde-s copiii? întrebă Kazimierz; nu-i răspunse însă nimeni. Se uitară doar unul la altul, nesiguri şi începură să vorbească despre prânz.

— Desigur, domnul Kazimierz s a dezobişnuit de mâncarea noastră, articulă mama cu dorința vizibilă de a-şi cicăli fiul.

— Mamă, de ce-mi vorbeşti aşa? întrebă

Kazio, repede.

Se vede însă că în casa ast* nu se răspunde la întrebări. Kazimierz luă din mâinile surorei farfuria cu clătite stropite cu unt şi smântână. L'uâ apoi cuțitul şi furculița de demult şi bine cunoscute, cu plăselele lor negre şi începu să mănânce fără să mai scoată o vorbă. Când Sonka se duse ân bucătărie, tatăl se aplecă tainic spre fiu-su, arătându-i din ochi pe cea care ieşise, zise:

— Nu mai pune nicio întrebare, îți voi spune eu singur, mai târziu. Dorința noastră a fost să vii aici.

— Se pare că Sabina se mărită? insistă totuşi Kazimierz. Dar ântrebarea asta fusese, după cât se pare, nelalocul ei, căci mama, privindu-şi fiica mai tânără, care se ânroşise ca sfecla, rosti rar:

— Se mărită sau nu se» mărită, mad e de văzut.

— Totul se va hotărî în timpul sărbătorilor, adăugă în grabă bătrânul. Vom avea nişte sărbători straşnice! Cu domnul nostru Kazik de la Varşovia…

Râse din inimă şi, aplecându-se pe neaşteptate, îşi sărută fiul pe cot.

Într-adevăr, pentru Kazimierz au fost nişte sărbători neobişnuite. Mai întâi a trebuit însă să-şi viziteze bunicii, ce locuiau în casa mai mică unde era şi cuptorul de pâine, odaia argaților şi bucătăria, căsuță legată de clădirea principală printr-un coridor lung, îngust şâ ântunecat. La capătul coridorului era o uşă, de unde se răspândea un miros de drojdie şi pâine, iar la dreapta era intrarea în odăița ocupată de bunici. Ferestrele erau acoperite, bunicul şedea într-un fotoliu vechi şi îşi fuma pipa, iar bunica se tot mişca într-una de colo până colo. Deşi foarte bătrân, bunicul îl recunoscu

numaidecât pe Kazimierz, în schimb îi repeta mereu aceleaşi cuvinte.

— Ho, ho, Kazik, îți aduci aminte cum am arat noi împreună la Solowjowka, lângă pădure? Îți aduci tu aminte cum am arat?

Kazimierz răspundea:

— Da, bunicule, îmi amintesc.

Iar bunicul întreba din nou:

— Îți aminteşti tu cum am arat la Solowj6wka?

— Dă-i pace, bătrâne, se impacientă bunica, întrebi şi tu aşa, de parcă nici tu nu mai ştii ce vorbeşti. Lasă-mă să-l privesc şi eu pe Kazio al meu.

Se aşeză la masă, cu bărbia sprijinită pe mână şi, înduioşată, se tot uita la nepotu-su. Rămase aşa, tăcută, o secundă lungă şi apoi întrebă:

— Dar *Tatăl nostru* îl mai spui?

— Îl spun, bunicuțo. Zise Spvehata. Minciuna
i se strecurase cu uşurință prin gâtlej.

— Îl spui în fiecare zi? întrebă, sever, încă
0 dată bătrâna.

— În fiecare zi, bunicuțo.

— Bagă de seamă! şi îl amenință cu degetul. Uitându-se prin cameră văzu deasupra patului şi pe peretele vecin un şir de icoane de sfinți de cea mai diferită proveniență: Maica Domnului Latyczowska şi Bohorodezanska, Sfânta familie din Lagiewnikow, o gravură foarte frumoasă cu sfântul Mihail şi alte multe cromolitografii cumpărate la bâlciuri. Îşi aducea aminte de toate astea din cele mai vechi timpuri de la Solowjowka. Atârnaseră întotdeauna pe pereții bunicilor, întocmai ca şi ceasul cu cuc.

— Dar cucul mai cântă? întrebă el.

Bunica nu-l auzi.

— Ai spus ceva? Cum?

— Cucul mai cântă? repetă el.

— A, nu! şi bunica dădu tristă din cap. Nu,
1 s-a stricat ceva.

În a treia zi a şederii lui acasă, de Sâmbăta Mare, primi o

scrisoare de la Marysia Bilinska.

Cele câteva cuvinte scrise cu litere arătoase, aristocratice, ocupau două foi mari de hârtie:

„... Je vous envie, scria ea, *votre sejour chez vous parents, qui sont – me semble-t-il – des gens simples et bien pensants...”* Abia de a doua zi de Paşti – după ce Kazimierz încercase deja toate băuturile preparate în casă, mâncase purcel cu hrean, gustase din cele patruzeci de feluri de „mazur”-uri şi de cozonaci umpluți cu migdale şi cu dulceață de trandafiri

— Începuseră să iasă la iveală toate trebuşoarele şi durerile pentru care fusese chemat. Pe ocolite

— Când mama şi surorile erau duse la biserică – taică-su îl întrebă, ca un hâtru, despre toate acestea. Şedeau singuri la o imensă masă acoperită cu o cuvertură în dungi albastre şi roşii; bătrânul băuse nenumărate păhărele de vişinată încă de dimineață şi acum avea grijă să fie mereu plin şi păhărelul fiului. Kazimierz rezista grozav la băutură, putând să bea chiar fără întrerupere, calitate ele care dăduse dovezi nenumărate în armată, după lovitura de stat din mai. De aceea acum era cu mult mai treaz decât taică-su şi-i văm limpede intentii’e. Chestiunen s” prezenta relativ simplu: bătrânii aveau nevoie de bani. Gospodăria lor cam şchiopăta, mai ales acum, când preţurile produselor agricole scăzuseră atât de mult; erau datori o sumă foarte mare de bani la secțiunea financiară, fiind amenințați să li se scoată vacile la licitație. A doua chestiune: divorțul Sonkăi, pentru obținerea căruia, ca să poată deveni independentă, era de asemenea nevoie de mulți bani, pe care nu-i avea.

Soțul ei, distilator la moşia vecină, se purtase urât şi-i luase chiar copiii.

— Cum a putut să-i ia copiii? întrebă Kazimierz.

— Da, i-a luat, fiindcă susține că vinovăția e de partea Sonkăi. Zice că ar fi auzit ceva, dar nici el nu prea ştie ce...

— Şi ce-i cu Sonka?

— S-ar ține cu un arendaş de lângă Sanok. Pricepi? Ea a locuit la el, în vară, aşa că acum bărbatul i-a luat copiii, spunând că ea s-a făcut vinovată de o faptă necinstită. Mai

ştiu şi eu? Dar dacă nu-i adevărat?

— Sonka a locuit însă la arendaş?

— Da, a locuit, dar şi ăla are nevastă! Şi atunci ce-i de făcut? Nevasta ăluia spune că o va ucide pe Sonka. Eu, nu ştiu nimic… Mai bea Kazik vişinata asta, că stă de opt ani în pivniță şi te aşteaptă.

— Şi acum ce va fi?

— Poți să ştii? Sonka plânge noapte de noapte, că a rămas fără copii şi că la celălalt, din Sanok, nu mai poate merge… Mama, ca mamă, ştii tu, nu face decât s-o ațâțe. Iar bunica se tot tânguie, că-i ruşine mare, că-i o jignire adusă lui Dumnezeu, că-i o pată ce cade şi asupra ta, că-ți poate aduce pagubă şi ție, acolo la Varşovia.

— Ce-mi poate păgubi mie la Varşovia că Sonka îşi face de cap cu cineva din Sanok?

— Dar crezi tu că-şi face de cap?

— De! Din moment ce merge acolo şi locuieşte cu el?

— Ți-am spus doar că are nevastă! El e acolo cu nevasta lui, care-l păzeşte.

— Nu pricep nimic, zise Kazimierz şi dădu din umeri.

— Nici eu nu prea pricep – şi bătrânul moțăi şi el cu capul lui rotund, tuns chilug.

— Dar… cu Sabina ce-i?

— Cavalerul ăla al ei, nu prea face parale; e un arpentor din orăşelul apropiat. Mama spune că nu i-o dă de nevastă, dar eu socot… că-i prea târziu.

— Cum aşa, prea târziu? Kazimierz se desprinse de masă şi dădu pe gât un păhărel mare, pestriț la culoare, plin cu vişinată.

— Aşa, că va trebui să i-o dăm de nevastă. Dar arpentorul ăla vrea zestre; el se gândeşte să-şi reînnoiască locuința din orăşel, vrea bani, iar dacă nu-i zestre, spune el, n-o ia de nevastă. Un alt scandal. Bunica spune…

— Asta-i treaba bunicii?

— Bunica e omul care ştie de toate. În casa noastră ea este cea mai deşteaptă la minte. Lucrul ăsta îl ştii şi tu. Mama, când i se îneacă vorba-n gât, nici cu tunul n-o mai poți urni.

— Da, ştiu. Şi ce-i de făcut?

— E nevoie de bani. Dacă nu-i vom avea, va trebui să vindem, la naiba, toată „averea” asta. Baran6wka! Să fie ea a dracului, va trebui să ne mutăm de-aici, într-un târguşor. Aici nu ne pricepem să gospodărim... Ai bani? întrebă el de-a dreptul pe Spychala.

— Eu? De unde? răspunse Kazimierz. Leafa mea nu-i prea mare. La Paris am economisit ceva, dar nu cine ştie ce. N-ajunge pentru toate nevoile...

— Uite, asta-i tot! Fă cum ştii. Nu-s bani, nu-i nici viață.

— Da unde să-i iau, tată? zise Spychala şi se ridică de la masă. Am făcut pentru voi tot ce-am putut...

În picioare, privea prin fereastră peisajul da martie. De departe pe drumul noroios se vedea o trăsurică; femeile se întorceau de la biserică, iar caii înaintau la pas, trăgându-şi cu greu copitele din glod.

Bătrânul se apropie şi se opri în fața feciorului. Era cu un cap mai scund.

— Hai, Kazik, spune-mi – zise el mângâindu-i buzunarul vestei –, dar doamna aia?

— Care doamnă?

— Fiule, las-o încurcată, ştiu eu ce ştiu. Doamna aia a ta. Doar tu mi-ai spus cândva că Baranowka noastră ne-a dat-o chiar ea. E dar de trebuință, să ne mântuie...

Kazimierz tresări, indignat.

— Tată! Cum poți să-ți închipui una ca asta?

— Nu-mi închipui nimic, zise bătrânul fără să dea înapoi, dar dacă ăsta a fost începutul, trebuie mers mai departe. Ai luat odată de la ea, ei bine, acum trebuie să iei a doua oară...

Kazimierz îşi întoarse brusc capul, se precipită într-un colț al camerei, şi se aşeză pe o canapea. Bătrânul se tot foia în jurul lui de colo până colo.

— Spune şi tu singur, adăugă el, e oare cu putință? Cum adică, noi să pierim şi demoazela, ori contesa aia a ta să se lăfăie pe ducați? Să nu ne dea nicio lescaie? La naiba, de unde să luăm? Ai vrut să ne faci proprietari de oământ, şi acum ne laşi să plecăm cu desaga goală? Vrei? Eu pot să mă întorc la

stație, la depou, ca magazioner, ca acar; acolo au nevoie de oameni de meserie, iar eu. Deşi bătrân, mai sunt încă bun la ceva. Dar mi-e milă de pământul ăsta, atâta l-am muncit şi acum, uite cum se iroseşte. Fiule! gândeşte-te bine…

Chiar atunci se întoarseră şi femeile. De pe prispă, intrară drept în odaie, voioase, îmbrăcate cu paltoanele lor lungi şi cu broboade pe cap. Surorile aveau aerul unor fete zdravene, pe care Kazimierz le compara, în gândul lui cu Bilinska.

„Marysia nu poate veni aici, niciodată!” îşi mărturisi el aproape cu glas tare.

Ca şi cum i-ar fi auzit gândul tăinuit, mama îşi scoase broboada țesută gros cu franjuri mari şi-l privi de astă dată fără ironie. Câteva clipe ochii ei mari, negri, luciră, ca prin ceață, duioşi. Se apropie de el, aşa cum şedea la masă şi aplecându-se repede îl sărută pe umăr. El se înroşi şi îşi întoarse capul către mamă-sa. Ea îi zâmbi. Pe fața ei severă, uscățivă, prelungită, flutura un zâmbet. Iar când zâmbea, redevenea, în adevăr, frumoasă.

— Ce-i, mamă? întrebă Kazimierz.

— Nimic, fiule, răspunse, te-ai dus departe de lângă noi şi nu te mai putem ajunge din urmă, şoimule.

VIII

Scrisoarea lui Kazimierz Spychala către prințesa Bilinska:

„Baranowka… martie 31

Scumpă prințesă!

Îți mulțumesc din toată inima pentru ultima scrisoare; mi-a adus o mare bucurie. Nădăjduiesc că sărbătorile s-au desfăşurat frumos şi în linişte, că Alo nu s-a plictisit şi că masa sărbătorească de la mătuşa Szafrancowa a fost la înălțimea tradițională a familiei. După cum ai remarcat, pe bună dreptate, şi eu mă simt bine, după atâția ani, printre ai mei. Bunică-mea, nespus de credincioasă, mă tot goneşte la biserică, iar bunicul îmi reaminteşte, necontenit, de munca noastră, făcută împreună, pe ogor. Tata povesteşte atâtea anecdote, iar dacă dă pe gât câteva păhărele bune de vişinată bătrână, cântă unele melodii străvechi. Regret foarte mult că nu le aude Edgar, fiindcă sunt cântece de dinaintea lui

Moniuszko şi-s foarte plăcute. Cu surorile mele am în schimb unele necazuri: pe cea mai mare a lăsat-o bărbatul – şi părinţii sunt tare supăraţi din cauza asta, mai ales că, luându-i copiii, i-au lipsit de nepoţeii lor care le erau atât de dragi. Sora mai mică s-a amorezat de un inginer din orăşelul apropiat, dar – băiatul fiind sărac – ei nu pot să-i mobileze locuinţa şi din pricina asta trebuie să-l tot amâne, lucru de care mama este foarte mâhnită! Într-un cuvânt aş ţine mult să-i ajut, în limita puterilor mele, şi dacă ai avea bună voinţă să-l chemi pe Adas Lşcki şi să-i spui să-mi vândă acţiunile ce se află la ©1 şi să-mi trimită banii, ai fi peste măsură de bună. Am nişte acţiuni franceze – puţine – «La Czestochovienne»-, şi nu cred să fie cine ştie ce de ele, dar sunt ultimele economii rămase de la Paris. Tocmai de aceea nu mă adresez domnului Szuszkiewicz – ştiu prea bine cât este el de sever şi cât de mult preţuieşte economisirea banilor. Prefer să se ocupe Adas; el ştie unde sunt acţiunile, e ca şi cum le-ar avea la el. Am multă încredere în băiatul ăsta şi mă mir că ai unele rezerve faţă de el. Te rog foarte mult să mă ierţi dacă te împovărez cu chestiunile astea, pe care sper că le poţi rezolva cu un singur *coup rin telephone* fără măcar să te scoli din pat. Telefonul lui Adas, propriu-zis al surorii sale Goldmanowa – la care el locuieşte pe strada Boduen – este trecut în carnet.

Cum e vremea la Varşovia? Aici, primăvara se lasă aşteptată. N-ai idee ce băltoace sunt – aproape că nu poţi ajunge nici la cea mai apropiată staţie –, ele ţi-ar reaminti de Micsalow şi de drumurile din Podolia. Surorile mele sunt foarte frumoase şi pline de sănătate. Ieri a fost pe la noi logodnicul celei mai tinere, un băiat nespus de simpatic şi pare-se foarte capabil; e însă atât de neplăcut să vezi cum lipsa de bani constituie o piedică pentru fericirea lor! Ai primit scrisori de la Paris şi Palermo? Aşi vrea mult să ştiu, din timp, ce vei face la vară; oare vei pleca la Vichy? De acest lucru depinde data concediului meu.

Familia mea: părinţii, bunicii, surorile îţi transmit, prinţesă, complimentele lor şi salutări din adâncul inimii. Ei ştiu perfect de bine cât îţi datorează. Îmbrăţişează-l pe Alo, iar

domnişoarei Tekla şi domnului Szuszkiewicz transmite-le salutările mele.

Al tău

Kazimierz Spychala.”

Telegrama lui Adam către Spychala:

„Prinţesa a dispus să se transmită zece mii pe numele dumneavoastră din contul ei la Banca funciară din Lwow, Legionow cincispre ece stop viramentul a fost efectuat ieri telegrafic stop rog confirmaţi.

Adam Przebija-Lqcki.”

IX

Zilele petrecute la soţul ei în provincie au fost pentru Ola o adevărată sărbătoare. De data asta, de Paşti, Helenka se îmbolnăvise de pojar – o boală neprimejdioasă, dar cum mătuşa Michasia ţinea aşa de mult să plece cu băieţii la Puste Lqki Ola se hotărî să rămână ea acasă, cu fiica bolnavă, în timp ce domnul Franciszek urma, fireşte, să-şi viziteze feciorii, fiindcă nu era de imaginat ca Paştele să se petreacă la ţară fără domnul Golbek! În împrejurarea asta nimeni nu mai privea cu ironie limuzina ce purta pe o latură inscripţia „Frangois”, toţi cei din casă aşteptând cu infinită emoţie deschiderea micuţelor uşi ale caretei magice, uitându-se cu un viu interes şi numărând pachetele scoase. Pandişpanuri în formă de turn, cozonaci, „mazurci”, miei glazuraţi, turte cu inscripţia „Aleluia”. Ouă de zahăr şi de ciocolată, toate scoase din camionetă, erau o mare bucurie nu numai pentru copiii, ci şi pentru vârstnicii de la Puste Lki. Într-adevăr doamna Rpyska simţea, în inima ei, o vie recunoştinţă pentru domnul Franciszek şi pentru întâia oară aşezându-se la masă nu se mai întreba cu îngrijorare: „Despre ce anume* voi vorbi cu el?” Vorbi aşadar despre prăjiturile şi splendidele „mazurci”, precum şi despre talentul Suzanei, care întrecea darurile tuturor cofetarilor varşovieni de sex masculin.

Vremea era urâtă, Paştele timpuriu şi n-avea de ce să se grăbească. Domnul Franciszek dorea să fie cât mai îndelung cu soţia lui, şi în plus trebuia să supravegheze cofetăria, în perioada cea mai agitată a anuiui. În ultimele zile ale

Săptămânii Mari îl ajută şi soră-sa, d amna Koszekowa, căci în astfel de zile critice, fără ajutorul binevoitor al altora, nu s-ar fi putut face față situației. Oricum însă prezența patronului îşi păstra întreaga ei însemnătate. Aşa că de Vinerea Mare domnul Franciszek nu părăsise încă Varşovia şi împreună cu Ola se pregătea să viziteze bisericile.

Era tocmai o după-amiază însorită, întâia cu adevărat de primăvară. Deşi foarte obosit, domnul Golqbek ținea să-şi însoțească soția la acest tradițional pelerinaj, automobilul urmând să pornească spre Puste Lqki abia la orele cinci. Mergeau deci prin lumina cu reflexe albăstrii de pe Krakowskie Przedmiescie şi Ola tocmai deschisese umbrela de primăvară, de culoare deschisă, când se întâlniră cu Marysia Bilinska şi mătuşa ei Szafrancowa, mergând şi ele tot la biserică. Desigur, după acelaşi obicei de pe timpul lui Boleslaw Prus, urmau să preia „cheta" la mormântul lui Iisus. Alo, acum de vreo paisprezece ani, deci mai mare decât Antos al ei, o însoțea pe maică-sa, iar Ola – căreia băiatul îi aducea aminte –, puțin, ce e dreptul –, de bătrânul Myszynski, cu care semăna – se uită cu simpatie la el. Ea ținuse foarte mult la domnul Myszynski, nu-i fusese deloc frică de el – ca altor copii –, alergase adesea prin parc, până la Marikowka şi, aşezată pe marginea ferestrei, îl ascultase cum cânta la pianolă muzica aceea ce
i se părea fantastică. Acum, zărindu-l pe Alo, îi surâse. Trăsăturile lui alungite, modelate cu mu. Ltă grijă de natură, îi reamintiră de o zi de vară la Mankowka, de mirosul casei de acolo şi chiar de unele cuvinte rostite de bătrânul domn Myszynski. Lui Janusz îi era aşa de frică de tatăl lui, în timp ce ea era atât de curajoasă. Bilinska îi zâmbi doar din buze şi moțăi din cap, mândră, indiferentă. Ola se gândea la Kazimierz mai puțin decât domnul Golqbek, care se înroşi şi-şi încetini chiar paşii, mergând pe trotuarul albăstrui sub scutul umbrelei de culoare deschisă a nevesti-si, toată însă cu maci de un albastru întunecat.

— Eşti atât de gras, zise Ola necruțătoare, încât nici nu mai poți să umbli. Va trebui neapărat să slăbeşti.

Domnul Franciszek îşi târşâi picioarele parcă mai repede,

dar aplecându-se spre umbrelă grăi:

— Nu vorbi aşa de grăsimea mea, căci toți văd cât sunt de gras.

Pe la orele cinoi domnul Golşbek pornii spre Ostrow Mazowiecki, iar apoi spre Puste L; ki. Helenka nu avea temperatură mare. Cu un sentiment de adâncă uşurare, Ola se aşeză în salonul gol, cu o carte în mână: versurile lui Cherubin Kolyszko. Dar... nu le citea, le ştia aproape pe de rost, deşi fuseseră tipărite nu de mult. Avocat şi ziarist, omul uşuratic – ce era Cherubin Kolyszko – se exprima brusc, simplu, uman. Uimită, Ola propusese lui Edgar, înainte de a pleca în America, să scrie nişte lieduri pe aceste versuri. Poezia lor avea un colorit negru-argintiu, pe care ar fi cântat-o în sinea ei cu dragă inimă asemenea neuitatei *Verborgenheit,* sau asemenea melodiilor lui Duparc. Edgar îi răspunsese însă că versurile lui sunt atât de intense, atât de ermetice în cuprinsul lor, încât nu au nevoie de muzică, aceasta devenind superfluă pentru versurile perfecte – cum se vede treaba că le considera şi el.

Şi tocmai când şedea aşa, în locuința pustie, bucurându-se de singurătate şi gustând volumaşul al cărui conținut îl ştia pe de rost, intră domnişoara Romana şi-i spuse că a venit domnul Kolyszko. Ola, indispusă, strâmbă din nas.

— De Vinerea Mare? În vizită?

Resimțind cu durere cât de străin îi era omul acesta, trebui totuşi să-l primească. Intră ca de obicei, în mod brusc şi începu să vorbească repede, până ce, zărind volumul cu versurile lui în mâna doamnei Goâqbek, amuți.

— Îmi citiți versurile, doamnă? întrebă el după o clipă. Merită oare?

— Da. Şi din plim, răspunse Ola, îmi plac foarte mult. Şi nici nu trebuie să le mai citesc, le am în memorie.

Cherubin îi sărută mâna.

— N-am meritat, adăuga el.

Şi Ola simți un fel de regret – omul părându-i-se foarte trist – dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru contrastul dintre aspectul lui exterior şi versurile astea, erotice, consacrate

aproape toate unui sentiment adânc. „Sentimentul acesta, gândi Ola, este desigur imaginar, fiindcă nimeni în Varşovia nu ştie despre el ceva concret, iar dacă ar fi fost, fără îndoială că s-ar fi aflat! Cu greu de altfel s-ar putea imagina o femeie care să răspundă unor sentimente atât de violente, ale unui om atât de urât dacă nu chiar respingător.”

Concentrându-şi atenția unui vers care suna aşa: „Există în viață numai dragoste, iubire, însă nu…” Ola îl întrebă pe poet, care pentru câteva clipe încetase să-i repete toate bârfelile varşoviene:

— Oare credeți într-adevăr că nu există iubire?

Întrebarea venise pe neaşteptate – şi cu atât mai mult cu cât Cherubin n-avea versul în minte, aşa cum îl avea cititoarea. Îl scrisese cândva… îl considerase o vorbă reuşită, îl tipărise… şi gândul lui trecuse mai departe, la altceva.

— De ce mă întrebați, doamnă?

— Vă repet versul: „Există în viață numai dragoste, iubire însă nu…” Într-adevăr, oar*3 nu există iubire?

— Eu socot, doamnă, îşi reveni repede Cherubin,. Că din păcate aşa este. Omul îşi închipuie că cel mai important lucru în lume este dragostea, idealizează emoțiile erotice, ridică în slăvi ceva sau pe cineva… şi când colo nu simte nimic. Totul se dovedeşte a fi un mare neadevăr: marile sentimente, tragediile, emoțiile… nu sunt decât treburi obişnuite privind căsniciile „, colajele”, copiii, banii şi alte trebuşoare asemănătoare… În afară de asta nu-i nimic! Şi, de ce ne-am închipui că există iubirea?

— Pentru că uneori o simțim, zise Ola şi deabia acum îi apăru limpede în fața ochilor silueta Mariei, aşa cum o văzuse chiar astăzi în lumina primăvăratică a arterei Krakowskie Przedmiescie, cu tot zâmbetul ei, numai din buze, fără nicio licărire a ochilor, apoi pe Alo slab şi lungan, reamintindu-i de domnul Myszynski – toate aceste imagini nefiind decât mărturisirea absenței lui Kazimierz.

— Cine? Unde? Când? exclamă Cherubin. În viața mea n-am întâlnit iubire adevărată!

Ola se apropie de pian, rămas cu claviatura deschisă, luă

câteva note constituind prima parte a unei melodii de Brahms, dar îşi aduse aminte că după străvechea tradiție a familiei bunicii Kalinowska nu era voie să cânți în Vinerea Mare.

Se întoarse spre Kolyszko.

— Dumneata, domnule Cherubin, n-ai întâlnit-o, spuse ea, dar poate că alții o şi cunosc. În clipa aceea bătu cineva la usă Intră doamna Koszekowa, îmbujorată şi preocupată. Salută în grabă pe Ola şi Cherubin, spunând:

— Uite, draga mea, sunt atât de încurcată de nu mai ştiu ce să fac! Franio a plecat la Puste Laki, în speranță că totul va decurge normal, când colo, îndată după plecarea lui, copilul unei lucrătoare s-a îmbolnăvit şi marfa comandată n-a fost gata la timp… Clienții au început să vină şi cea mai mare parte a comenzilor promise pentru orele cinci nu erau gata. Suzana a telefonat că este şi ea foarte suferindă – are un abces foarte dureros la antebraț… — adăugând că marfa va fi gata dimineața, fiindcă nu-s decât patru lucrătoare de glazură şi lucrul merge încet…

— Vai de mine, zise Ola, impresionată de cele auzite, ce se va întâmpla? Franio va fi tare necăjit.

— Nimic grav, gândi Cherubin clienții îşi vor primi marfa la orele şapte sau mâine dimineață…

— Suzana spune, continuă Koszekowa, că va fi silită să lucreze toată noaptea, cu tot abcesul care-l are. Boală-neboală, clienții trebuie să-şi primească cozonacii de sărbători.

— Nu toți, se amestecă Kolyszko.

— Aproape toți, ripostă Koszekowa.

— Trebuie să ştii, domnule, întări Ola închizând maşinal claviatura pianului, aici nu-i de glumit. Întreprinderea noastră este foarte serioasă şi asta se bazează pe respectarea termenului comenzilor.

— Dar… nu numai pe asta, făcu Koszekowa.

— În mare parte. Fireşte şi pe calitatea marfei, care se ştie că e obiectul cel mai important. Şi dacă acum lucrurile s-au încurcat atâta, încrederea în firmă poate fi zdruncinată. Franio va fi tare mâhnit când va afla.

— Va afla de-abia după sărbători.

— Ce-ar fi dacă am merge să-i dăm o mână de ajutor Suzanei? propuse Koszekowa.

Ola, continuând să țină strâns în mână volumaşul de poezii, privi nesigură spre Cherubin.

— Vom merge împreună, exclamă Kolyszko, n-am văzut niciodată un laborator de prăjituri.

— Să Ițiăm un taxi…

În oraş era o circulație ca de sărbători şi Varşovia se dufunda treptat într-o ceață primăvăratică, albăstruie ca safirul, seara şi noaptea anunțându-se foarte călduroase. Pe poduri de asemenea mare mişcare şi lumină, numai apa întunecată, adâncă, se scurgea cu zgomot undeva la vale. De altfel, Vistula se ridica şi mai luminată în depărtare; apă multă – ca de obicei primăvara – iar bancurile de nisip – topite.

Cofetăria era instalată într-o casă nu prea mare, în cartierul Grochow, destul de departe de Rondul lui Washington. Când intrară în prima încăpere, Suzana, nespus de tulburată „veni repede s-o întâmpine.

— Soția patronului în persoană? Într-adevăr, nu trebuia să vă deranjați. Şi în grabă încercă să-şi încopcieze halatul alb, cam uzat şi să-şi îndrepte părul răvăşit.

— Dragă doamnă Suzana, zise Ola, poate am putea să-ți dăm o mână de ajutor?

— Vai, iubită doamnă! Cu ce ne puteți ajuta dumnevoastră amândouă, exclamă Suzana pe un ton destul de arogant, ținându-se de şolduri, în timp ce fetele şi lucrătoarele de la glazură, lucrând în picioare, de-a lungul unor mese de lemn, nu prea curate, hohotiră încet. Aici e nevoie de specialişti.

Koszekowa se indignă.

— Doamnă Suzana, eu fiind încă o copilă, pe când nimeni nu auzise de numele dumitale, am uns turtele. Aşa că n-ai cu ce să mi te grozăveşti.

Ola, neputându-i spune Suzanei un astfel de argument, se uită neliniştită spre Kolyszko, care râdea chiar de-a binelea.

— Cum mai merge cu mâna? o întrebă el pe Suzana spre a schimba vorba.

— Aşa şi-aşa, răspunse aceasta dezvelindu-şi dintr-o mişcare mâna până la cot, unde un buboi mare, roşu, cu un punct alb umflat la mijloc se putea vedea chiar la încheietură.

— Un buboi cât o prăjitură! adăugă el.

— Şi dumneata nu-l bandajezi? întrebă Ola timid.

— Când va crăpa, îl voi bandaja, răspunse Suzana aspru.

Chsrubin chicotea nervos.

La două mese mari, lungi şi înguste, stăteau lucrătoarele de la glazură. Din încăperea alăturată câteva fetițe aduceau tăvi mari cu aluaturi coapte, iar altele aduceau vase de porțelan pline cu umplutură, având la mijloc linguri mari de porțelan pentru amestecat. Unele umpluturi erau încă fierbinți şi aveau o culoare verde sau roz Alte umpluturi, fiind preparate pe bază de grăsimi vegetale, trebuiau să fie reci. Fetele de la capătul mesei tăiau cu îndemânare aluatul copt din tăvi, cu ajutorul unor cuțite lungi, îl ungeau apoi cu marmeladă sau cu o parte din masa de umplutură rece. După care îl acopereau din nou cu alte straturi de aluat copt – după prescripțiuni stabilite în prealabil – şi anume în partea de jos o foaie bine coaptă, un rând de marmeladă, alt rând de aluat de pişcoturi, masa de cafea, o foaie de nucă sau de aluat de pâine – în orice caz un aluat copt – culoare închisă. Aşa pregătite, prăjiturile treceau la lucrătoarele de glazură în înțelesul strict al acestui cuvânt care trebuiau să toarne repede peste „mazurci” o, masă fier. Binte, albă, roz sau verde şi cu îndemânare să ungă „mazurcile*4 astfel încât învelişul lor să fie neted şi uniform. Cuțitele lor lungi, înmuiate mereu în apă, atingeau repede prăjitura cu precizia unor instrumente muzicale. Mai încolo, alte lucrătoare garniseau, prin mişcări monotone, învelişul prăjiturilor cu dulceață uscată, iar altele tăiau cu foarfeci lungi fâşii verzi de anghelică prăjită, înfigându-le între vişine, caise şi cerculețe de coajă de portocală zaharisite.

— N-am bănuit că-i atât de complicat, zise Cherubin, după ce timp de câteva clipe privise toată munca asta.

La celălalt capăt al mesei erau lucrătoarele specializate în operațiuni de finisaj, cu ustensilele lor de tinichea – ce semănau cu nişte tulumbițe

— Ornamentând mijlocul „mazurcilor14 cu floricele de marțipan.

— Cum vă descurcați? întrebă din nou şi concret Koszekowa.

— Oarecum, merge. Am trimis acum o clipă la centrală toate comenzile pentru ora cinci. Le vom trimite imediat şi la filiala din Wspolna şi la cea din Zoliborz. În locul celor două lucrătoare pentru glazură, bolnave, am găsit una venită de la Paris

— Unde a lucrat într-o cofetărie poloneză... care munceşte cât două.

— Cine-i? întrebă Ola, care o şi observase îndată.

Stătea la mijlocul mesei din dreapta şi cu o mişcare nespus de rapidă şi de precisă întindea glazura caldă şi roz turnată de o colegă dintr-un vas murdar. Era o față de cel mult cincisprezece ani, înaltă, slăbuță şi foarte urâtă. Avea expresia şi profilul unei păsări de pradă, un păr lung răvăşit ce-i spânzura de sub batic, pe amândouă laturile chipului uscățiv. Ochii ei mari, catifelați, se mişcau de sub batic în toate părțile, privind îndrăzneț pe Ola, care se apropie de ea.

— La noi, la Paris, nu se lucrează aşa ca la voi, spuse ea pe un ton de superioritate, prezentindu-l un „mazurec” uns cu anghelică şi ținut în palmă.

— E bine! Le vei învăța şi pe fetele noastre cum să lucreze, zise Ola zâmbind.

Cherubin, apropiindu-se de masă şi uitându-se atent la fata cea micuță, o întrebă:

— Cum te cheamă?

— Jermena, răspunse ea brusc, ungând cu glazură un alt „mazurek”.

Fetele din jurul mesei râseră toate, împreună.

— E cam prostuță şi îndărătnică, interveni autoritar Suzana, nici n-o cheamă Jermena, ci Jadzia...

Jadzia, ah, Jadzia o cheamă...
Vai ce dulce nume,
Ce dulce răsună...

Fredonă un glas plăcut de la capătul de sus al mesei.

Jermena însă îşi încreți fruntea.

— Ai venit de mult din Franța? întrebă Ola.

— De! cam de vreo două luni, răspunse Jadzia cu o voce joasă, răguşită, de se putea vedea limpede că vorbeşte anume aşa, pe un ton de *voix-canaille* – când îi trăsni unchiului nu ştiu ce prin cap, să se întoarcă acasă…

— N-are părinți, lămuri Suzana, o creşte unchiul ei, maistru într-o fabrică din cartierul Praga.

— La Paris ai dus-o mai bine? interveni Cherubin, apropiindu-se cu încă un pas de fată.

Ea îl privi încruntată, fără să-i spună vreun cuvânt. Apoi, dădu din umeri şi continuă să ungă alt „mazurek”, fiecare mişcare însoțind-o de o uşoară scoatere a limbii din gură.

— Ba bine că nu! Auzi întrebare! răspunse ea după o clipă mai lungă.

— Şi cum îl cheamă pe unchiul tău? interveni din nou Cherubin.

— Ştiți bine… — zise ea brusc şi se uită la el cu nişte ochi mari, negri, pătrunzători ce exprimau aversiune şi dispreț – ştiți prea bine, domnule, de ce mai întrebați? Eu v-am văzut la Paris… Aduceam prăjituri la ambasadă.

— E prostuță mititica, continuă Cherubin, adresându-se Olei. De unde să ştiu eu cum îl cheamă pe unchiu-său? E sigur că la Paris n-am putut-o observa.

— Ştiți, bunicul meu este servitor, şopti Jermena cu vocea şi mai joasă, servitor la prințesa Bilinska. Nu-l ştiți? Îl cheamă Wiewiorski…

— Ah. Am auzit ceva, zise Kolyszko cu o uşoară nuanță de răutate, unchiul tău nu este prieten cu domnul Janusz?

Micuța dădu din umeri.

Între timp colega ei, urmărind îndeaproape conversația, vărsă prea multă glazură peste prăjitură…

— Fii atentă unde verşi, fir-ai să fii! strigă Jadzia lovind-o cu latul cuțitului peste mână. Ce să-i faci, prieten ca prieten, se adresă ea, în grabă, lui Cherubin, pe un ton sumbru.

— Haideți să mergem, zise Kolyszko şi o luă la braț pe Ola – aici nu facem decât să deranjăm şi să enervăm pe Jermena. Şi

vor suferi…

„mazurcile14.

Se întoarse şi fără a privi îndărăt o scoase pe Ola din laborator. Doamna Suzana porni încet în urma lor, iar după ei doamna Koszekowa.

— E o fată nespus de pricepută, şopti ea la urechea surorii patronului, nespus de pricepută. Numai că are limba nestăpânită. Aţi avut mare noroc că n-a spus lucruri şi mai rele în faţa dumneavoastră.

De fapt, Janek Wiewiorski se întorsese de câteva luni din Franţa şi lucra la fabrica de gloanţe vânătoreşti „Splonka” din Targowek. Găsise un soi de locuinţă la o rudă a tatălui lui pe strada Wilenska, unde locuiau într-o încăpere el, Jasia şi „Jermena”, având bucătăria comună cu alţi chiriaşi din apartament… şi erau destui. „Jermena” nu se sfia deloc să reproşeze unchiului şi mătuşii uşuratica lor întoarcere – otrăvindu-le fiecare seară liberă. Jasia ţinea însă partea soţului, ceea ce nu-i era deloc greu, deoarece se bucura foarte mult de reîntoarcerea lor în Polonia. Fireşte, ar fi preferat la ţară, mai aproape de strămoşi şi îndeosebi de plaiurile natale, dar, în definitiv, cu Janek se putea trăi chiar şi în Varşovia. Numai că Jadzia asta era un adevărat chin.

Isteaţă, capabilă, învăţând uşor orice, era tot atât de uşor alungată din orice slujbă. Nu se putea aciui nicăieri şi asta atât la Paris cât şi la Varşovia.

Deşi câştiga puţin, Janek avea condiţii de viaţă destul de bune. Munca şi legăturile făcute erau chiar plăcute, „Spknka”, o veche fabrică din Varşovia, condusă puţin cam. Patriarhal, fusese pusă pe picioare nu de mult, fiind încă proaspătă, deşi era continuarea unei vechi firme varşoviene „Călăreţul şi vânătorul44 – Hube et Zlotv

— Cu sediul în marile magazine de la parterul na’aituluj Zamovski de strada Nowv Swiat. În ’ cercurile negustorilor din Varşovia circula în privinţa ei, gluma: „De ce oare firma se numeşte «Călăreţul şi vânătorul»?

— Pentru că Hube vânează, iar Zloty îl călăreşte.44

Fabrica instalată în cartierul Targowek, în hale recent

construite, producea focoase pentru cartuşe, capse şi chiar gloanțe vânătoreşti întregi. Alături de cele două hale mari se montase de curând un turn uriaş de şaizeci de metri pentru fabricarea alicelor – care se formau prin căderea plumbului topit de la o înălțime foarte mare. Janek fusese angajat, deocamdată, la construirea turnului, ca zidar, muncă de altfel grea şi neobişnuită, deoarece cărămizile erau aşezate pe beton. Bătrânul Hube, ca orice vânător, avea însă ochiul câmpului, obişnuit cu recunoaşterea oamenilor isteți şi inteligenți, aşa că foarte repede l-a transferat în hala fabricii, la început în secția pentru tăiatul cartonului, iar mai apoi la atelierul de strungărie, la prelucrarea metalului pentru capse.

Bătrânul Hube îl îndrăgise) pe Wiewiorski şi începuse să aibă încredere în el. În schimb Zloty, evreu bătrân şi gras, cu fața bronzată şi cu un ochi saşiu ce-i aluneca sub sprâncene până pe de lături – ca în toate problemele, la fel şi la alegerea oamenilor – se opunea lui Hube.

— Ce-o fi văzând la acest Wiewiârski? spunea mişcând dintr-un umăr şi adresându-se maistrului Bobkowicz, care dirija întreaga hală a capselor. Unde l-o fi descoperit?

Zloty păstra o oarecare influență asupra lui Hube. Dacă, din când în când, Hube observa câte un chip mai isteț de muncitor, dacă vedea vreo față mai inteligentă de țăran, folosit la corvezi, atunci, promovându-i, îi făcea ajutori de muncitor forestier. Zloty – care cunoştea pe toți oamenii după nume şi prenume, îi aprecia întotdeauna negativ, ce-i drept şi la fiecare ocazie le scădea din câştigurile lor şi aşa destul de mici – era totuşi în stare sa precizeze, mai mult sau mai puțin, valoarea lor adevărată şi capacitatea lor de a executa o anumită lucrare. Fireşte, numai dacă n-avea unele preocupări, pe care de altfel, le avea întotdeauna față de oamenii asupra cărora se oprise ochiul bătrânului Hube.

Stanislaw Hube, om, în acea epocă de vreo cincizeci de ani, era un bărbat foarte frumos, de statură potrivită şi care semăna prin trăsături, prin exterior, precum şi prin slăbiciunea pentru femei, cu regele Stas. Provenea dintr-o veche familie burgheză varşoviană – ce se îndeletnicea în

secolul al optsprezecelea cu ceasornicăria – venită chiar în ajunul împărțirii Poloniei de undeva din Graz sau St. Gallen, dintr-o regiune austriacă sau elvețiană, celebră în arta ceasornicăritului. Se presupunea un orăşel austriac, deşi obârşia elvețiană era considerată în rândurile burgheziei varşoviene drept ceva mult mai elegant, aşa că numeroase familii, curat germane, susțineau că strămoşii lor veniseră din Elveția. Bătrânul Hube era ultimul din această familie, acțiunile fabricii mari Borman & Hube îi scăpaseră de mult din mână, iar întreaga lui ținută era întru totul nobiliară. Avea o moşie destul de mare în regiunea Kalisz şi era mândru că Weyssenhoff îl descrisese în romanul *Sobolul şi domnişoara*, aşa cum spunea şi o zicătoare varşoviană. Soția îl părăsise plecând cu un american – venit după război în Polonia din partea fundației Hoover –, îi rămăsese însă fiul, coleg de şcoală şi de aceeaşi vârstă cu Andrzej Goâqbek. Fireşte, micul Hube purta numele patronului vânătorilor. — Sf. Hubert – ceea ce suna destul de ciudat alături de numele său de familie. În şcoală, micului Hube i se spunea „Hub-huby”, poreclă ce i-a rămas pentru totdeauna.

„Călărețul şi vânătorul” era o întreprindere veche – aşa cum puține se mai găseau în acea vreme la Varşovia, mare ca aspect, dar cam murdară şi întunecată. Atârnau aici, pe pereți, coarne mari de cerbi, colți de mistreți montați în argint înnegrit, cocoşi de munte şi gotcani împăiați. Pe un postament de sticlă trona un iepure alb, iar pe un dulap, o cucuvea polară, pufoasă şi albă ca o pisică de Angora. Andrzej venea uneori aici la Hube, dar, în timp ce localul era în centrul admirației permanente a lui Antek, Andrzej se cam temea de magazin preferind ca domnul să-l ia cu maşina, la fabrica din cartierul Praga. Acolo halele erau mari, în culori deschise şi bine luminate. În ateliere se mişcau muncitorii – care, pentru moment nu se prea puteau individualiza – iar în hala cea mică se puteau vadea nişte cilindri misterioşi de sticlă, aşezați la intervale şi conținând maşinile de precizie necesare fabricării cartuşelor. Acolo, Andr’ej intra doar cu domnul Hube şi se purta ca la biserică; îşi scotea cascheta şi se uita în tăcere cum

înăuntrul cilindrilor de sticlă se roteau încet maşinile, aruncând din când în când cartuşe făcute gata, în coşurile aşezate la picioarele cilindrilor. Aceste misterioase maşini, aduse recent din Hamburg, erau supravegheate de doi nemți morocănoşi şi încuiați, de care se cam temea chiar şi domnul Staniislaw. Cu toate că li se adresa la persoana a treia şi le arăta cu un baston noduros ce aveau de făcut. Nemții nu pricepeau însă limba polonă, iar bastonul domnului Hube nu-i impresiona deloc. Domnul Hube habar n-avea de modul cum funcționează maşinile; de altfel, nu ştia nimeni în toată fabrica, maiştrii nemți rămânând mari şi tari în această privință.

Halele fabricii erau situate într-o curte imensă unde te puteai juca în libertate, aşa că Hubert, de regulă, alerga aici, cerea să fie lăsați să zboare porumbeii ce-i creştea maistrul Bobkowicz, rîzând când ei se roteau deasupra cotețului lor. Antek lua parte la jocul şi râsetele lui Hubert; Andrzej se oprea însă acolo, unde pe terenul – neted dar noroios – al Pragăi, începea să se înalțe turnul cel uriaş, la care domnul Hube se uita cu disperare.

— Ce i-o fi trăsnit prin minte acestui Zloty.’ să construiască turnul ăsta chiar aici, unde tot cimentul şi toate cărămizile destinate lui au fost j înghițite drar de fundații, dovedind că Targo-; wek este o localitate aşezată pe un teren mocirlos.

— Cu omul ăsta o să ajungem la faliment! continuă domnul Hube, luând loc alături de băieți, în maşină.

— Sâmbătă, spuse el pe drum şoferului, vom merge după rațe, la iazul de dincolo de Nadarzyn; să nu sufli, Piotr, nimănui o vorbă, căci îndată s-ar găsi amatori.

Piotr era un omuleț mic, scund, cu ochi albaştri şi cu mustață ca de cânepă.

— Domnul preşedinte, râse el, nu va rezista şi va lua cu el pe cineva.

— S-ar putea chiar să iau pe cineva, glumi Hube. E greu să vânezi singur.

— Cel mai bine e să mergi singur la vânătoare, zise Piotr sentențios. Îşi reaminteşte domnul preşedinte cum am vânat

atunci o sută douăzeci de bucăți?

Piotr folosea întotdeauna pluralul, ca şi cum ar fi luat şi el parte la vânătoare.

— Şi când mă va lua tăticul şi pe mine? în trebă Hub-huby.

— Când vei învăța să tragi cu puşca.

Hubert însă n-a învățat să tragă cu puşca şi de fapt nici nu era dispus să meargă la vânătoare, fiindu-i milă întotdeauna de minunatele păsări şi animale pe care tată-su le împuşca şi pe care

— Aduse de la vânătoare – Piotr le spânzura în balconul dinspre curte al locuinței lor.

Într-o zi băieții fură martorii unei scene mai mult decât neplăcute. Domnul Hube venea de la fabrică, dar în aşa fel încât să nu se întâlnească cu Zloty. La birou, oricum, lucrau bine împreună, deşi Zloty susținea că numai el munceşte, în timp ce domnul Stanislaw telefon ează cunoscuților pentru a se întâlni şi merge cu ei la vânătoare. În fabrică însă nu se puteau suporta. Bătrânul Hube, deşi nu-i lua în seamă pe muncitori, dorea oarecum să întrețină cu ei vinele relații de tip patriarhal. Hube, ce-i drept, n-avea pretenția ca muncitorii să-i pupe mâna ca argații de la moşie, dar, ca şi cum s-ar fi aşteptat la aşa ceva, trecea prin hală ținând mâna în aşa fel încât fiecare să poată s-o ajungă fără greutate şi părea decepționat când muncitorii nu-l tratau ca pe un paroh. De sărbători, întotdeauna voia să organizeze un oom de iarnă sau o masă de Paşti. Zloty se opunea. Zloty îşi exploata muncitorii până la sânge, le storcea ultima picătură de forță – cum spunea Janek Wiewiorski –, le plătea numai ceea ce era strict obligat şi-şi dădea toată silința să le scadă chiar şi o lețcaie dacă era posibil.

Într-o bună zi, când domnul Stanislaw îi luase pe băieți la fabrică, dădură acolo de Zloty, oare, în mijlocul curții, îl apostrofa pe Janek Wiewiorski cu glas tare.

— Ascultă. Wiewiorski. Să nu te mai urind prin hala cea mică, fiindcă n-ai să te alegi cu nimic. Bătrânul Schmidt s-a plâns că te tot învârteşti pe acolo fără întrerupere şi te zgâieşti la mâinile lui… Ascultă Wiewiorski, să nu te mai zgâieşti la

mâinile nemților…

Intr -un colț al curții, Jasio era ocupat cu despicatul unor scânduri vechi pentru foc.

— Domnule Zloty, zise domnul Hube repezindu-se la asociatul său, poate că are vreo treabă de făcut acolo.

— Tocmai asta-i! răspunse Zloty, roşu la față ca sfecla, stând în mijlocul uşii halei şi dând furios din mâini. Tocmai asta-i! Domnul conte se foloseşte în toate treburile de Wiewiorski…

Hube se îngălbeni iar băieții îl priveau tulburați.

— Te-nşeli, rosti el, nu sunt conte şi nu am nicio combinație cu Wiewiorski. Dumneata însă ai înnebunit. Mai curând sau mai târziu nemții vor trebui să plece de-aici şi atunci ce se va întâmpla cu maşinile?

— Nemții nu pot pleca de-aiici, strigă Zloty şi mai tare, fiindcă bădăranii ăştia îmi vor strica maşinile şi toată producția se va duce de râpă. Ce-ți închipui? Praful se va alege de maşini. Şi… vom plăti. Şi-aşa întreaga asociație a ajuns în buzunarul belgienilor… Dumneata nu ştii că ei, cât ai clipi, ne pot sufla de sub nas fabrica dumitale?

— Fabrica nu este a mea, iar întreaga construcție dumneata ai conceput-o. Mie mi-era de-ajuns magazinul.

— Da, dar nu te gândeşti că dacă magazinul va da faliment, iar fabrica va cădea în mâinile belgienilor, dumneata va trebui să plăteşti totul…

— Îmi dau bine seama, ridică glasul şi Hube, ştiu şi cum te-ai aranjat, domnule Zloty, aşa că nu poți să mă sperii.

— Dumneata îi demoralizezi pe toți, iar răspunderea va fi apoi numai a mea.

— N-ai să răspunzi, domnule Zloty, decât poate în fața instanțelor penale.

Wiewiorski, Bobkowicz, Piotr şi încă vreo câțiva, ce erau de față, izbucniră în râsete. Abia acum domnul Stanislaw zări ochii uimiți ai băieților care priveau când la el, când la domnul Zloty.

— Măi, băieți, de ce stați aşa gură-cască? Cărați-vă de-aici, zise el. Wiewiorski, condu-i la şantier.

Cu un glas moale, Jasio aruncă toporul şi porni fără să scoată un cuvânt în direcția turnului. Băieții, care țineau foarte mult la Wiewiorski, porniră după el. Dar nu izbutiră să ajungă încă la locul unde se construia turnul, când domnul Hube şi fu lângă ei.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, Wiewiorski, să nu-ți faci sânge rău. Spune-mi ai putut desluşi ceva?

— De ce nu? Credeți că meşteşugul e doar pentru unii? La nevoie, aş putea şi eu să-l încerc…

— Nu de alta, dar Zloty ăsta susține că muncitorii polonezi vor strica maşinile…

— Domnul ăsta Zloty e cam prost. Este, sau se preface că este. El vrea numai aşa să vă sperie, domnule preşedinte. La fel cu belgienii ăia, vrea să vă sperie, de fapt capitalul belgian nu-i chiar atât de puternic, cum i se pare lui…

Hube privi mirat la Wiewiorski. Apoi, socotind că e firesc să se priceapă şi el la situația capitalului belgian, îi spuse:

— Dar nu de asta e vorba, n-ai înțeles bine. Noi suntem o societate în comandită, eu răspund cu întreaga mea avere pentru datoriile întreprinderii…

— Şi el nu? întrebă Jas, mohorât.

— Ba da, şi el. Numai că el n-are niciun fel de avere!

— Ar fi de văzut, adăugă Wiewiorski.

În clipa aceea însă Hube nu-l mai auzea.

— Priveşte acolo, Wiewiorski, cum omul acela oară cărămizi, de două ori mai puține decât ar trebui. Şi Hube cu bastonul lui noduros îi arătă pe schelă un băiat slăbuț cărând cărămizi. Ce-şi închipuie, Wiewiorski, omul ăsta?…

— Cară şi el cât poate căra. Dar ce-şi închipuie el, asta nu ştiu.

— Ai putea însă, Wiewiorski, să-l goneşti.

— Sunt eu oare administrator, sau aşa ceva?

— Piotr! de data asta se adresă şoferului – priveşte, băieții ar putea să cadă în groapa cu var.

— De ce i-ați adus aici pe toți, domnule preşedinte? Ar trebui să plecăm acasă…

— Vezi tu, i-am adus pentru că poimâine ei îl iau pe Hubert

al meu la țară, de Paşti. Am vrut să mă revanşez.

Uşor, domnul Stanislaw îşi îndreptă paşii spre ieşire, chemându-i pe băieți. Când intrară pe poartă, auzi cu urechile lui fragmente din convorbirea lui Piotr cu Wiewiorsi.i.

— Îl prefer pe evreul ăla, zicea Wiewiorski, ia pielea de pe om, dar… ştiu pentru ce. Nu pot însă suporta ce face ăstălalt… dragă, cum îmi vâră el bastonul sub nas; aşa i-aş trage vreo câteva…

— Uuh… exclamă Piotr, e un om atât de aiurit…

Lui Hube nici nu-i trecu prin minte că era vorba chiar de el. Nu-şi luă rămas bun de la Zloty şi nici de la meşteri. În schimb îl luă cu el pe Wiewiorski. I se părea că face o mare grație unui muncitor când cere să-i repare ceva de-al lui. În ochii lui asta echivala cu o evidențiere.

— Uite, Wiewiorski, zise el, la mine în closet bazinul are din nou scurgeri. Hai cu noi să mi-l repari.

Fără să spună un cuvânt, Jas îşi puse cascheta. Plecară.

— Pe drum ne Vom opri la magazin, zise domnul Hube. Hubert zâmbi. Îi plăcea foarte mult să se oprească la magazin.

— Ai copii, Wiewiorski? întrebă domnul Stanislaw, la jumătatea podului.

— L-ați mai întrebat o dată, domnule preşedinte – mormăi Piotr – n-are.

— Sunt oare eu obligat să țin minte câți copii are fiecare om? se indignă domnul Hube. Băieții izbucniră în râs pe înfundate.

— Ce rost are atunci întrebarea? se răsti din nou Piotr. Jasio nu scoase însă niciun cuvânt.

Se opriră în fața magazinului „Călărețul şi vânătorul”. Cu zgomot, băieții se couorira din automobil, iar Hube, dându-se jos, se înclină în fața unei doamne frumoase, înalte, care tocmai trecea pe lângă ei, îmbrăcată într-o pelerină cafenie îmblănită. Doamna zâmbi cu toată gura ei roză, într-un chip foarte agreabil.

Hubert îl apucă pe tată-su de mână şi intrară împreună în umbra întunecată a magazinului, de unde se profilau contururile iepurelui alb şi a bufniței polare.

— Tată, întrebă Hubert pe neaşteptate, cine era domnişoara aceea pe care ai salutat-o?

— A, o domnişoară, spuse Hube, răspunzând în acelaşi timp şi la salutul vechilor vânzători din magazin şi totodată arătându-le ceva, spre un raft, cu bastonul lui noduros. Aţi vândut trompeta aia? întrebă el cu un accent pur varşovian. Întorcându-se apoi spre fiu-su, adăugă: E o actriţă, o cheamă Marysia Tatarska…

— Aha, zise Hub-huby şi se uită prin geamul prăfuit spre trotuarul scăldat de soarele de primăvară, ca şi cum acolo ar fi putut să mai zărească încă umbra actriţei ce trecuse.

Scrisoarea lui Edgar Szyller către Ola Gotbkowa:

„New York, aprilie 1931

Dragă doamnă Ola!

Fireşte că vă scriu cu cea mai mare plăcere şi îmi face chiar bucurie. Trebuie însă să recunosc că sunt îndemnat şi de dorinţa de a scrie cuiva care se află în Varşovia, fiindcă părinţii mei continuă să stea legaţi de veşnica lor fabi'ică de zahăr, Elzunia este aici cu mine, Rysio a murit, Artur Malski e la Lodz – ca să vă vorbesc doar despre oamenii ce-mi sunt cei mai apropiaţi, şi care, după cum ştiţi, nu-s prea numeroşi. Pentru mine, cel mai trist lucru este că nu ştiu cum se face dar în ultimul timp nu mă mai pot înţelege cu Janusz, ceva străin a intrat în el. Socot că nu degeaba este el fiul bătrânului şambelan Myszynski; în el continuă să se dezvolte anumiţi acizi ai unui neam nobil decăzut şi cu toată bucuria de viaţă pe care Janusz neîndoios că o are, ei i-o otrăvesc. Am impresia că existenţa lui Janusz este o luptă internă continuă şi mă doare foarte mult că nu-şi înhamă prietenii să-l ajute în lupta asta. Iar eu – ştiţi bine, doamnă Ola, cu toate că par slab şi tăcut, ca şi cum n-aş fi capabil de o zgomotoasă încrucişare a spadelor – sunt, uneori, dimpotrivă, foarte indicat să dau o mână de ajutor în asemenea înfruntări spirituale cu stihiile trecutului, cu propria imaginaţie, cu pasiunile, cu viciile. Cu un singur lucru n-aş putea să lupt – căci nu sunt în stare să o înfrâng nici în mine însumi –, cu propria micime. Şi lucrul cel mai rău este tocmai acesta, că omul se vede în propriii săi ochi atât de

mic şi de neintere-ant. De fapt, îl compătimesc pe Janusz, împlineşte treizeci şi patru sau cinci de ani şi continuă să fie acelaşi veşnic tânăr – *dar ewige Student* – ce nu-şi poate găsi în viaţă locul, situaţia, ceva în sfârşit ce i-ar putea asigura o oarecare poziţie. Spune mereu că aşteaptă unele evenimente capabile să-i de o soluţie în viaţă. Impresia mea este că nu-i decât un pretext fiindcă niciun eveniment nu poate da o dezlegare unei vieţi care, la drept vorbind, nici nu există. Nu e aşa, doamnă Ola? Spuneţi dumneavoastră, care sunteţi întotdeauna – ori ce s-ar zice – atât de blindă şi de înţelegătoare cu viaţa? Sunt curios să ştiu cum le veţi vorbi fiilor dumneavoastră despre viaţă? Aţi vrea să-mi spuneţi şi mie?

Şi-acum, din moment ce mă aflu în America, ar trebui să scriu despre ea, când de fapt nu prea am ce scrie. Ştiţi cât de mult sunt eu un patriot al Europei, aşa că nu prea mă simt bine aici, poate şi pentru motivul că nu mă prea pricep să mă înfig pe primul plan, să dau din coate până la primul rând şi poate că nici nu prea am cu ce, fiindcă ştiţi că americanii nu se prea uită la o marfă ca a mea… Elzunia e altceva, o admir şi propriu-zis îl admir pe Rubinstein, soţul ei. Cum se pricepe el să pună lucrurile pe roate! Vocea Elzuniei nu mai este cea de acum cincisprezece ani, e puţin mai palidă, nu mai are acel crescendo, acea plenitudine şi căldură, mai ales în registrul de sus, ca şi cum moliile i-ar fi ciupit unele coarde; fireşte, ea cântă încă frumos, dar cu ce efort! Abia de mai poate răsufla. Dacă i-aţi vedea apartamentul din hotelul Piaza (eu nu locuiesc acolo, e prea scump pentru mine) v-aţi prăpădi de râs. E întocmai ca la operetă: într-un colţ un pictor îi face portretul, în altul secretara numără banii, la mijloc pe o canapea, doi studenţi-admiratori cu trandafiri, iar în anticameră un emigrant rus, un prinţ caucazian, pe care, pentru comportarea lui, trebuie să-l dea pe uşă afară. Cântă doar arii ce se bucură de succes în faţa publicului, deşi nu mai cântă ca la Odesa. Vă mai aduceţi aminte?

— *Verborgenheit, Gretchen am Spinnrade, Die Mondmacht!* Aud întotdeauna secundele acelea din acompaniamentul la

Mondmacht, de câte ori îmi aduc aminte de Odesa. Publicul, spune ea, este cel mai bun judecător al pieselor bune. Are desigur dreptate. Fireşte, aşa este. De aceea nu cântă ariile mele. Am scris aici patru arii pe versurile poetului care vă este atât de drag: Cherubin Kolyszko, versuri pe care, cândva, mi le-ați recomandat. Atunci mi s-au părut prea încărcate cu elemente poetice, dar aici, după ce am ales un ton potrivit, mai puține instrumente pentru acompaniament şi câțiva başi neobişnuiți, am obținut – socotesc – rezultate bune.

M-am ferit întotdeauna să dau lucrărilor mele titluri ce-ar aminti parfumurile pariziene – aşa cum avea unele Debussy – şi totuşi mi s-a întâmplat – ele trebuind să poarte titlurile versurilor

— Să semene tus-patru cu reclamele unui salon de frizerie. Prima arie poartă titlul de *Şehereada* (mă gândesc să dau această denumire ciclului întreg), a doua se numeşte *înflorirea liliacului*

— Îmi amintesc că există o apă de colonie *Houbigant* numită *Au temps des lilas* –, iar celelalte ceva mai bine *Aşteptare* şi *Flaut în noapte,* deşi au şi acestea un aspect de galanterie. Totuşi aş vrea să ascultați acompaniamentul la *Aşteptare.* Sincope pizzicato şi imitație de chitară, dar altfel decât la Ravel. De asemenea în *Flaut* este un loc pe care aş vrea să vi-l arăt. De altfel, cântecul întreg, cu tot titlul lui, este fără flaut! Vocea trebuie să înlocuiască flautul. Ah, dacă Elzunia gy vrea să cânte aria asta! Spune însă că pentru ea e ceva prea greu, şi s-ar putea să aibă dreptate.

Se apropie Paştele; ştiu cum va fi la dumneavoastră. Aici, ca în fiecare zi, căci nu se țin sărbătorile. Circulația, poate, va fi ceva mai mică, lumea va pleca la țară, soții Rubinstein vor merge la mare; cred însă că eu voi rămâne pe loc. Am primit o scrisoare atât de plăcută de la Artur Malski; el încă îşi mai aduce aminte de mine. La Lodz se simte trist, se face muzică puțină. În schimb aici atât de multă, încât ți-e lehamite; ar ajunge pentru vreo douăzeci de oraşe şi orăşele şi încă ar prisosi. O! de-ar fi auzit Malski personal – cât aş fi dorit – cum i-a cântat Rachmaninov concertul! Tocmai l-am ascultat

aseară. Dar ce perfectă pustietate! Sunteți singura care ştiți că nu din trufie mă exprim aşa, şi numai dumneavoastră aş putea să vă repet: câtă pustietate! Fiecare vrea să-i întreacă pe ceilalți, prin ceea ce scrie… pentru sine! Dar de ce să se scrie pentru sine? Eu şi aşa port în mine însumi toate notele mele.

Dragă doamnă Ola, vă rog să-mi răspundeți în trista mea stradă 42; aştept cu nerăbdare scrisoarea dumneavoastră, vă sărută mâinile al dv. Devotat

Edgar Szyller

P.S. Ce veşti de la Marysia Bilinska?"

Scrisoarea Olei Golqbkowa către Edgar Szyller: „Varşovia, Sâmbăta Mare, 31 dimineața

Dragă domnule Edgar!

Chiar acum o clipă mi-au adus scrisoarea dumneavoastră din America şi m-am bucurat nespus de mult. Sunt singură în casă, cu Helenka, care-i bolnavă de pojar şi cu domnişoara Romana, care-mi ajută s-o cresc. Franio cu băieții (l-a luat cu el şi pe micul Hube, ştiți cine e? fiul lui Stanislaw din Roitocznia) şi cu mama au plecat la Puste Lşki, la mătuşa Royska. Eu strat chiar mulțumită că am putut rărriâne, sub pretextul bolii Helenkăi, fiindcă singurătatea îmi face foarte bine, îmi dă câteva clipe de răgaz să meditez. Şi tocmai sosi scrisoarea dumneavoastră, la timp. Am puțină vreme liberă şi poit să vă răspund imediat, căci socotesc că ați scris scrisoarea ca să vă răspund. Nu-i aşa? În scrisoare v-ați referit la multe chestiuni. Nu voi putea să vă răspund la toate. Dar ştiți bine cum sunt eu. Nu-s în stare să filosofez. Un singur lucru aş vrea să afirm şi anume că n-ar trebui să vorbiți despre compozițiile dumneavoastră ca despre nişte jucării, ori nişte lucruri puțin importante. Sunt convinsă că de fapt dv. Gândiți altfel despre ele; dar nici în glumă n-ar trebui să vă îngăduiți atâta desconsiderare. Ştiți bine cât de mult ținem noi toți la cântecele dv., că aici sunt aşteptate cu nerăbdare, iar dacă doamna Elzunia crede că pentru ea sunt prea grele, poate că într-adevăr sunt prea grele pentru ea, sau poate numai i se par aşa. Căci pentru ea – sunt sigură – ar fi cea mai plăcută bucurie să vă cânte lucrările şi desigur prin ea să fie înțelese

de cel mai larg public. Dar şi asta va veni cu timpul, dragă domnule Edgar, fiindcă nu-i posibil aşa… dintr-o dată.

Îmi scrieţi despre fiii mei, despre copiii mei – întrucât Helenka, deşi micuţă, are nevoie de asemenea de multă îngrijire şi de o bună creştere. Le consacru mult timp, dar dacă aţi avea copii, aţi înţelege singur cât de ingrată este munca asta şi cum uneori, omul ajunge fără voie să-şi mărturisească în gând că-şi creşte singur duşmanii. Şi cel mai trist este faptul că aceşti copii par atât de străini, de parcă n-am şti că sunt opera noastră cea mai directă, rupţi fiind din propriul nostru trup. Soţul meu nu se prea preocupă de problema asta; iar copii s-ar părea că ţin mult la el, fiindcă nu-l simt ndoi îngrijorat, nici exigent cu ei, cât mă simt permanent pe mine. De aceea, mai ales Andrzej şi Helenka sunt mai ataşaţi de el. Antek este un băiat liniştit, echilibrat, activ, pare – încă de pe acum – un mic bărbat, cu lumea, colegii şi cărţile lui. Lucrează mult – construind într-un mic atelier mecanic modele de avioane perfecte, pe care ore întregi le încearcă în curte împreună cu un întreg stat major de aghiotanţi de gardă, ca fiul paznicului, fiul cizmarului de vis-â-vis, şi aşa mai departe. Helenka este drăgălaşă. Cu Andrzej am cel mai mult de furcă, adică la el mă gândesc cel mai mult, deşi este atât de liniştit şi de tăcut, cade adesea pe gânduri, devine posomorit, vorbeşte foarte puţin şi… dumneavoastră ştiţi cât este el de frumos. Adesea stă într-un colţ şi nu scoate nicio vorbă. Deşi nu suntem nici eu nici soţul meu bisericoşi, Andrzej este foarte pios, poate şi datorită influenţei domnişoarei Romana, membră a ordinului terţiarilor. Este mai legat de soţul meu, dar nici lui nu i se destăinuie. De multe ori l-am întrebat pe Franciszek despre acest lucru, dar el râzându-şi de mine îmi spune: „Ce-ar putea să aibă de destăinuit un astfel de puşti?” Eu mai îmi aduc aminte de copilărie şi de singurătatea mea, când aveam doar zece ani şi ştiu cât de mult îmi plăceau destăinuirile. Dar mai ştiu şi că nu te poţi vârî cu sila în sufletul copilului, care creşte şi se dezvoltă sub ochii tăi, întocmai ca o ramură de liliac cultivată în odaie, fără a putea face altceva decât să-l priveşti şi să culegi fiecare zâmbet ca pe

un dar dumnezeesc. Nu nefericirile, ci mai degrabă împrejurările fericite stau cel mai adesea la baza tristeților materne. Cred – din moment ce ați ridicat în scrisoare problema micuților mei – că mă veți înțelege.

Mă bucură ariile ce le-ați scris pe versurile lui Cherubin; a fost chiar ieri la mine şi m-a găsit citindu-i versurile. Am vorbit despre dv. Şi, domnule Edgar, aveți în el un om foarte devotat. Ființă nespus de sărmană, soarta lui ascunde o taină, ca şi zâmbetul, ca şi mica şi îngrozitoarea lui locuință de lângă azilul pentru bătrâni! Versurile lui – întotdeauna frumoase – sunt întotdeauna precum păhărele umplute numai pe jumătate. Iar mie mi-ar plăcea să fie mereu pline. În volumaşul ce-l am, am găsit poezia *Şeherezada* şi m-am bucurat foarte mult că tocmai poezia asta ați ales-o; celelalte versuri nu le-am găsit; desigur, sunt dintr-un alt volum pe care nu-l am la îndemână.

Robul cel orb din ulicioara umbroasă
Smulge din flaut triluri duioase…

Parcă aud cât de armonios răsună cuvintele în aria pe care ați compus-o.

Janusz lipseşte din Varşovia locuind în permanență la Komorow şi aproape nici nu mai trece pe la noi. Cultivă acolo nişte „coleuze” şi „beloperoane”! Se pregăteşte, se pare, să plece în străinătate. Nu tot ce scrieți însă despre el îmi pare just. Nu oricine poate fi poet. Janusz, fireşte, se simte rătăcit în lumea noastră practică, dar dumneavoastră, oare, nu pierdeți din vedere lucrul cel mai valoros la el, infernalul lui jar interior, abia tăinuit de răceala exterioară, de ochii lui distrați, dar cu vederea slabă, de ochelarii şi de mişcările lui neîndemânatice? Prețuiesc nespus la Janusz una din trăsăturile lui şi anume: patima adevărului, dorința de a cunoaşte adevărul. Poate că-i va fi chiar dat, cândva, să-l cunoască, fiindcă cel ce doreşte cu înverşunare ceva, până la urmă îl dobândeşte. De tatăl lui se temeau toți, în timp ce eu m-am putut înțelege cât se poate de bine cu el. Bănuiesc că şi bătrânul domn Myszynski s-a zbătut, deopotrivă un căutător al adevărului. Păcat că nu l-a iubit nimeni, după cum nici pe

Janusz nu-l iubeşte nimeni, ceea ce poate explică toate lucrurile rele şi neterminate pe care le vedeţi la el.

În ce priveşte sora lui, am întâlnit-o chiar aseară, Ia „pelerinaj*4. Şedea sau urma să şadă la „cheta" – cum anunţase *Kurier Warszawski,* ca în timpurile vechi şi bune. Nu ştiu nimic despre ea. Mergeam însă cu soţul meu şi, la vederea ei, el s-a înroşit tare şi i s-a înclinat calm ca un vânzător de prăvălie – fiindcă n-am ce să-i fac lui Franio, sărmanul de el s-a simţit întotdeauna micşorat de prezenţa ei.

…Am întrerupt pentru o clipă scrisul, fiind chemată sus, unde locuieşte, după cum ştiţi, doamna Szymanowska, născută Walowska întocmai ca pianista aceea – v-o aduceţi aminte –, cu singura deosebire că prenumele ei este Ludwika. Bătrâna are acum nouăzeci şi doi de ani, a căzut din pat peste noapte, n-a mai avut putere să se ridice, a zăcut până dimineaţa pe pardoseala rece şi astăzi are temperatură. Va face desigur pneumonie şi dumneavoastră ştiţi ce înseamnă pneumonia la vârsta ei, femeie absolut părăsită, cele două fiice – care de altfel niciodată nu s-au ocupat de ea – nelocuind la Varşovia. Vedeţi ce înseamnă uneori să ai copii. Acum înţeleg şi ce însemnează singurătatea la bătrâneţe. E ceva îngrozitor; îngrozitoare seri lungi, zile lungi de urâtă singurătate, în aşteptarea sfârşitului la o margine de drum. E ceva înspăimântător! Fiindcă până şi cea mai rea dintre singurătăţi, adică singurătatea omului încă tânăr, este împletită cu o oarecare speranţă nedefinită, dar oricum, speranţă.

Revenind deci la Marysia, arată întotdeauna frumos şi întotdeauna ca o regină; s-a uitat la mine destul de rece, desigur că nici nu m-a observat, aşa cum s-a întâmplat întotdeauna. Ce eram eu pe-atunci? O fată mică şi prostuţă, iar acum

— Poate tot atât de proastă – dar femeie şi, oricum, mai învăţată, prin chiar frecuşul cu viaţa. Maternitatea este peste măsură de darnică, domnule Edgar, ea schimbă femeia aproape cu totul. Acum, când o întâlnim pe Marysia Bilinska, soţul meu este cu mult mai enervat decât mine şi de aceea i se înclină mai mult decât ar trebui şi asta fără nicio altă cauză.

Scriindu-vă altfel, acum o clipă, am fost răutăcioasă în mod cu totul gratuit. Dar întotdeauna sunt eu gratuit răutăcioasă cu soțul meu.

Şi-acum, dragă domnule Edgar, n-avem încotro trebuie să încheiem convorbirea asta, pentru mine, desigur, mult mai plăcută decât pentru dumneavoastră. La revedere; spcot că prin iunie – după marele sezon parizian – veți reveni la Varşovia. Pianul vă aşteaptă. Vă trimit salutările mele cordiale şi rămân sinceră binevoitoare.

Aleksandra Go\qbkowa

P. S. Şeherezada aceea este într-adevăr, ca executare, atât de dificilă?”

XII

„Domnişoara44 căreia bătrânul Hube i se înclinase, se numea Marysia Tatarska şi juca la „Pisica şi salutul14, teatru ce făcuse pe Vremea aceea marc’ vilvă la Varşovia. Condus de Halina Wyczerowna

— Cândva artistă a teatrului din Kiev – ea a transformat un teatru mic şi obişnuit într-un institut în care începuse să se petreacă şi din punct de vedere artistic „ceva”. Asta nu înseamnează însă că spiritul reformator al Wyczerownei acționase deosebit de înviorător asupra inimilor şi cugetelor unor făpturi ca Marysia Tatarska şi prietena ei Basia Budna.

Încă în seara aceea Marysia îl întâlni pe bătrânul Hube şi-l atacă la pungă:

— Hai, Stasiek, nu fii zgârcit, dă-mi ceva; vineri mergem cu colegii la „gustarea de peşte44 1. Ştii doar că în zilele astea are loc şi Congresul Zasp-ului35, iar colegii sosesc.

— Doamnele nu mergeau pe vremea mea la „gustarea de peşte”.

— Nu fii plicticos, dă-mi ceva bănuți.

— Şi chiar dacă mergeau, ele nu plăteau.

— Nici acum nu plătesc, dar dacă va trebui totuşi să plătesc? Fără franci în pungă, nu mă pot duce.

---

35 **ZASP = Uniunea artiştilor scenei din Polonia.**

— Ascultă, dacă ar şti Zloty cât cheltuiesc eu cu tine, m-ar ameninţa din nou cu belgienii.

— Ce fel de belgieni?

— Să ştii că am să ajung în sapă de lemn!

— O! Până la sfârşitul vieţii îţi ajung banii.

Hube privi plin de reproşuri pe „ingrata44 sa amantă şi până la urmă îşi deschise portofelul. Wyczerowna îşi dăduse silinţa să introducă în teatrul ei alte moravuri şi în parte izbutise. Teatrul rămâne însă teatru, mai ales pentru Hube, care socotea că totul pe pământ are valoare numai atunci când este făcut pentru a-i satisface plăcerile. Wyczerowna fusese ani de zile îndrăgostită

— Încă de pe vremea când era la Kiev, în admiraţia lui Jozio Royski – de bătrânul decorator teatral Malik, un om bun dar ciudat, care umbla tot anul în sandale şi se bărbierea rar. Fularele lui largi, colorate, formau nişte legături fantastice în jurul bărbii, iar ochii lui căutau la Halina cu adoraţie, dar şi cu o profundă dezaprobare.

— Comediantă! obişnuia el să-i spună, pe jumătate cu dragoste, pe jumătate cu dispreţ.

La „gustarea cu peşte” s-au dus la restaurantul Simon, înitr-un grup alcătuit de Wyczerowna, Malik, Gorbal, care era acum actorul cel mai de seamă la teatrul din Powisle, Marysia şi Basia, precum şi doi actori tineri din Poznan, colegi de şcoală. Aceştia însă, cum fac bărbaţii care ţin cu orice preţ să se producă cât mai mult, mai jucau şi în provincie. Wyczerowna avea voalul lăsat până sub nas; când gusta din votcă ridica voalul cu mâna stângă. Voalul – cu numeroase picăţele negre numite „muşte” acoperea faţa ofilită a actriţei, iar de sub aceste „muşte” negre scăpărau doi ochi castanii şi foarte dulci. Malik ciocnea cu ea şi mânca heringi, muşcând dintr-o chiflă unsă gros cu unt şi presărată cu ceapă tăiată mărunt, plescăind tiare de tot.

Tinerii – Mietek şi Zbyszek – discutau aproape în şoaptă cu colegele lor despre roluri şi salarii, despre condiţiile de locuit la Poznan, înjurând de mama focului că-i scump şi că nu te poţi aranja în oraşul ăsta. Vorbeau cu vocea scăzută din respect

pentru actorii mai vârstnici. De! era o. Mare onoare să şezi la aceeaşi masă cu Wyczerowna şi cu Gorbal, sau cu bătrânul Malik, care

VIU de mult crease nişte decoruri atât de grozave pentru *Bărbierul din Sevilla* încât îi uimise pe toți.

— Măi băieți, zise Halina cu o voce groasă, joasă, adresându-se actorilor tineri, ciocnim sau ba?

Băură.

— Căci uite, orice s-ar spune – grăi deodată marea actriță de parcă ar fi continuat o conversație întreruptă, şi se pare că aceasta era eterna ei conversație cu Malik – mie îmi place să joc roluri din Ibsen. Gândesc că întotdeauna voi juca în *Nora, Rebecca, Hedda Gabler, Stâlpii societății…*

— *Stâlpii societății?* întrebă Gorbal, dar în piesa asta nu există niciun rol…

Malik îl examină, oprindu-şi în aer furculița în care era înfiptă o bucată de hering umplut.

— Artă însă este! exclamă el în gura mare.

Când bea câteva păhărele. Malik devenea zgomotos. Din om blând şi tăcut se transforma în scandalagiu. Deodată, nu se ştie de unde, apăru Walerek. La vederea lui, Basia se înroşi. Wyczer6wna o privi amenințător prin rețeaua „muştelor” negre, iar voalul chiar i se ondulă câteva secunde sub nas, mişcat de răsuflarea mânioasă a directoarei. Walerek nu observă însă nimic, se salută pe rând cu fiecare, se prezentă celor doi tineri actori, pe care nu-i cunoştea şi se aşeză la masă, răstindu-se de la înceaut la chelner, fiindcă nu sărise să-l servească încă de la apariția lui. Actorii cei tineri se uitară la el cu antipatie, iar Marysia şi Basia îşi aplecară ochii în farfurii. Numai Gorbal, fără a-şi pierde stăpânirea de sine, mişcă din palme, îşi sprijini coatele de masă, căută la oaspetele nepoftit şi clipi din ochii lui negri şi caustici.

Priviți! priviți! Măi Walerek, grăi el în sfârşit, rar, printre dinți, de mult nu te-am văzut, frățioare. Te-ai îngrăşat ca un vier.

Zâmbind, Walerek îşi dezveli dinții lui albi şi lungi şi astfel dădu feței îndată o expresie obişnuită.

— Cum de te exprimi tu astfel – Spuse el jumătate în glumă, jumătate în serios – în fața doamnelor?

Se vede însă că Gorbal era băut, eâci, privindu-l necontenit, adăugă:

— De ce te-ai aşezat aici? Niciodată nimic bun n-a ieşit din întâlnirile noastre.

Cele două tinere actrițe se uitară neliniştite la Gorbal şi pleoapele lor începură să bată ca patru fluturaşi. Chelnerul aduse felurile comandate şi puse pe masă un nou litru de vodcă, Malik căuta întrebător la Wyczerowna,

Halina puse mâna pe gâtul sticlei.

— N-o fi prea mult? întrebă ea pe Gorbal cu o voce Joasă.

— Ce-are a face! răspunse el. N-au decât să bea cât vor; eu am de-ajuns.

Pe Walerek îl bucura nespus mutra mohorâtă a oaspeților.

— Dragii mei, zise el, m-ați primit ca. Pe un bolnav de tifos sau de holeră; nici chiar domnişoarele nu m-au privit cu ochi mai buni.

Basia singură negă.

— Dar… faci dumneata cinste? întrebă Malik concret.

— Fireşte, zise Walerek râzând.

Urmărindu-i trăsăturile, cândva atât de frumoase, iar azi încărcate de grăsime, Gorbal îl întrebă:

— Hai spune, ai pus iarăşi la cale vreun pogrom?

Wyczerowna îşi ridică voalul din nou, cu mâna stingă, iar cu dreapta îşi turnă pe gât un păhărel mare de vodcă, în timp ce ochii ei mari, sperioşi, ca de pasăre se îndreptară spre Gorbal.

— Nu. De data aceasta nu-i vorba de pogrom, ci de o mare bucurie, răspunse Walerek ironic, mă însor.

Basia se înroşi din nou şi se uită la Walerek cu ochi plini de întrebări. Royski, care şedea lângă ea, îi apăsă mâna pe tăblia mesei.

— Hai, nu te mira, Basia, mă însor, dar nu cu tine.

Toți cei care aveau cunoştință de relațiile dintre Walerek şi Basia îşi încleştară gura şi deschiseră ochii uimiți.

Doar Marysia Tatarska şopti încet:

— Walery!

— Hai să bem! adăugă Walery şi din nou dădu pe gât un păhărel. Băură cu el numai Mietek şi Zbyszek, neînțelegând nimic din toată conversația, dar simțind că în sfârşit au găsit elefantul dorit.

— Măi, să nu beți cu atâta înverşunare, li se adresă Gorbal, vă cere el să beți, dar să ştiți că nu plăteşte.

— Acum va plăti, să ştiți că va plăti, strigă Walery cu glas tare şi-l chemă din nou pe chelner.

Nimeni nu acordă vreo atenție faptului că Basia îşi plecase capul şi lacrimile i se prelingeau pe obraji, fără ca ea însăşi să observe lucrul acesta.

— De ce nti stai la țară la tine? întrebă Gorbal.

— Ah, acolo? au adus atâția copii! Nu pot suferi copiii.

— Ce fel de copii? întrebă Marysia.

— Naiba ştie? copiii verişoarei mele. Nici nu-i pot distinge. Prefer însă să nu stau acasă.

— Ai venit de sărbători?

— Nu! Duminica voi fi la Siedice, la... logodnica mea.

Gorbal îşi lăsă mâinile să cadă în jos.

— Ascultă, bețivanule, nu umbla cu gogoşi. La ce logodnică?

— Uite aşa, la logodnică. Ți-am spus că mă însor.

— Eşti doar însurat!

— Am fost, frățioare, am fost. Şi am fost pe termen foarte scurt. Acum sunt liber ca o păsărică.

— Ți-a dat mama divorțul?

Walery se îngălbeni pe loc, privindu-l pe actor ca un turbat.

— Cine eşti tu, sfânta inchiziție, ca să mă întrebi aşa? Ce vrei? adăugă el brusc şi cu violență.

— Ce vreți, domnilor, fir-ar să fie? şi zicând aceste cuvinte Wyczerowna îşi ridică amândouă mâinile ei mari la voal. Ceva peşte nu ne dați să mâncăm? Ce mai aşteptați?

Tonul ei sever calmă pe Walery, care se adresă celor doi actori tineri:

— Sunteți de la Poznan?

— Tu, draga mea, spuse chiar atunci Malik, sărutând mâna directoarei, te exprimi întotdeauna cum trebuie.

În răstimp Basia se mai calmase puțin şi se uita zâmbind printre lacrimi la Tatarska. Marysia, care şedea de partea cealaltă, lângă ea, o îmbrățişă.

— O consolezi, nu-i aşa? zise Walerek observând gestul, iar după glas se vedea bine că era tare băut şi nu mai putea răspunde de cele ce spunea. N-ai pentru ce s-o consolezi, treaba asta o vor face alții şi pentru tine şi pentru mine… Priveşte cum o soarbe din ochi tânărul acela —

şi-l arătă pe Zbyszek –, domnul acela tânăr şi blond. (Zbyszek dădu din umeri). Acesta ori altul o vor consola, când eu voi gusta fericirea alături de Klima mea. Căci soția mea se va numi Klementvna, iar nu Joasia, nu Msrvsia. Nu Julisia, nu Basia, ci Kle-men-ty-na. Klementyna! „înțelegi matale?” cum spunea „domnul Zagloba”.

— De unde până unde „domnul Zagloba”? se indignă Gorbal.

— Soția mea este o femeie obişnuită; prima soție a fost o contesă, a doua o „țărăncuță11.

— Dă-o-ncolo, domnule, cu. Nevestele dumitale, mormăi Wyczerowna, ele nu ne interesează deloc.

— Pe Gorbal îl interesează, izbucni Walerek, beat de-a binelea, pe Gorbal îl interesează, căci Gorbal este prietenul meu.

— Da! Când o face plopul mere şi răchita micşunele! exclamă Gorbal.

— Nu-l contrazice, nu vezi că e beat? zise Malik indispus şi apoi adresându-se Halinei: Ce zici, n-ar fi bine să ne îngăduie să plecăm acasă?…

Tocmai atunci domnul Hube se apropie de masă, se înclină în fața Wyezerowned şi făcând de la distanță un salut omagial spre Tatarska, îi anunță:

— Automobilul e în fața casei. Veniți! Vom merge să gustăm „peştele” la Wilanow.

Tinerele actrițe s-au ridicat imediat de pe locurile lor.

— Da! Să mergem la Wilanow.

— Luați-i şi pe tinerii aceia, adăugă domnul Hube, avem loc în automobil şi pentru ei.

Toată societatea îşi luă repede rămas-bun de la Wyczerowna şi Malik, şi cât putură de grabnic părăsiră masa. Walerek nici nu-şi dădu seama cum de rămăsese singur la masă, numai cu vârstnicii.

— Basia! urlă el.

— Taci, interveni Gorbal pe un ton de gheață, să stai liniştit, dacă nu, să te cari în cele patru vânturi.

Pentru o clipă Walerek se sperie de tonul actorului.

— Gorbal, domnul se teme de tine, zise Halina, întorcându-se la el, prin punctele negre ale voalului.

— Să încerce numai să nu se teamă, vorbi din nou Gorbal, răspicat şi rar.

Walerek, beat criță, îşi pierdu cu totul echilibrul. Se aşeză lângă actor şi, înconjurându-i gâtul cu brațele, începu să-i şoptească la ureche:

— Trebuie să ştii că sunt cu desăvârşire pierdut, nu-mi mai rămâne nimic, sunt un om sfârşit, nu mai exist, soția m-a lăsat… iar eu mă însor cu o țărancă obişnuită, o muncitoare… lucra la mama în grădină, fir-ar să fie, a rămas grea… iar tatăl ei s-a repezit la mine cu pumnii…: „Insoară-te, boierule, zice el, că fata-i de «neam nobil»-44!… Fir ar să fie cu neamul ei cu tot… aşa o nobilă… totuşi o să-mi nască… iar mama gândeşte ca el… Şi spune-mi, ce pot face? Spune, Gorbal, spune!

— Mai du-te la naiba, îl dădu Gorbal în lături, la o lungime de braț, fir-ai să fii. Ce pot eu să te sfătuiesc?

Walerek râgâi peste măsură de tare.

— Du-te la W.C., poate vei putea să verşi.

Într-adevăr Walerek se ridică greu şi porni spre partea din fund a restaurantului străbătând straturile albastre de fum ce învăluiseră şi lămpile şi felinarele,

A fost un băiat frumos, zise Gorbal uitându-se în urma lui; s-a schimbat atât de mult.

De data asta Wyczerowna îşi ridică voalul de tot şi-l aşeză pe pălărie. Ochii ei mari, Castanii se îndreptară spre urmele lui.

— Frumos? zise crispându-şi gura. N-aş spune.

— Eh, parcă tu te pricepi, spuse Malik, făcând un gest de resemnare, băiat frumos, numai că bea, iar fața îi e umflată de

băutură.

— De Unde îl cunoşti? întrebă Halina.

— Încă din armată, răspunse Gorbal, contrariat.

— Dar de ce hoinăreşti cu el? mormăi actrița, cu aversiune.

— 1 În primul rând, dădu din umeri Gorbal, nu hoinăresc cu el, el singur s-a lipit de mine… de noi. În al doilea rând… Ce să mai lungesc vorba?

Eu țin la el!…

Uimită, Wyczerowna căută la Gorbal. Nu ştia dacă vorbea serios sau ironic! Bătrânul pictor, plictisit, lăsă din nou să-i cadă mâinile în jos.

— Fir-ar să fie de bețivan, ne-a stricat toată petrecerea.

XIII

Şederea lui Janusz la Komorow era ceva nenormal. El singur considera exilul acesta drept un provizorat, dar lunile şi anii treceau fără rost, iar starea lui sufletească tot nu se schimba. Fireşte, față de Szuszkiewicz, de Adas şi de grădinar, ba chiar față de el însuşi, se prefăcea că-l interesează gospodăria sau grădinăritul. Vizita expozi țiile horticole şi se lăuda cu noul Soi de roşii obținut de domnul Fibich. Din clipa întoarcerii de la Paris şi a loviturii de stat din mai 1926, simțea un gol pe care nu-l putea înlătura.

Existau în amintirea lui două Ariadne: aceea de la Odesa şi aceea de la Paris – amândouă oarecum neautentice, asemenea amintirilor unor frumoase spectacole teatrale sau concerte neobişnuite. O dată sau de două ori primise scurte scrisori de la ea – din Paris sau din Roma –, dar nici lucrul acesta nu-i rămăsese în minte. Ceea ce fusese dragoste sau o imagine a dragostei se spulberase aproape cu totul, aproape deplin. Acolo, la fund, nu mai exista decât un fel de ecou răsunând prin ungherele inimii. Şi dacă ziua nu-şi aducea aminte de Ariadna, îi apărea însă noaptea, în vis. O visa întotdeauna la fel: stând pe treptele unei scări înalte – scara locuinței lor din Odesa, ori scara teatrului des Champs Elysees, sau scara din Mankowka – însă neschimbată, în aceeaşi rochie sclipitoare, cu perle artificiale la gât, şi privindu-l cu aceeaşi implorare în ochi şi întindere a mâinilor: ea fără să spună vreun cuvânt, iar

el să se poată urca pe scară.

Ziua se gândea mai de grabă la Hania Wolska, la doamna Evans. Şi nu la aspectul ei „american”, la toaletele, giuvaerurile şi la tragedia glasului ei, ci la căldura, la cordialitatea pe care era în stare să i-o arate, când erau singuri. Cordialitatea aceasta şi-o manifestau reciproc, fiecare resimţind nemiloasa singurătate. Hania era ceva concret; şi în amintirea lui ea nu se transforma în ceaţă, ci dimpotrivă, devenea o trăire reală şi ar fi vrut mult să o revadă. La Zosia Zgorzelska

— Când îi venea în minte numele ei – îşi dădea toată silinţa să nu se gândească şi când îşi reamintea totuşi de faţa ei micuţă, crispată de plânset, simţea în inimă o durere atât de mare, încât îşi înăbuşea amintirea asta cât mai grabnic, printr-un gest de răutate lăuntrică, prin nerăbdare sau cinism.

Obiectul grijilor lui, când avea răgazul să cadă pe gânduri, nu numai ziua, dar – cum suferea mereu de insomnie – şi noaptea, îl forma raporturile cu soră-sa şi cu Alo. În calea înţelegerii dintre ei – atât de simplă de altfel – stătea întotdeauna Spychala. Janusz privea cu teamă aventurile „presupusului41 său cumnat şi în prezenţa lui încerca tot mai mult un sentiment de spaimă. Nu ştia de ce, dar statura înaltă a lui Kazimierz ca şi slăbiciunea lui fizică tot mai înfricoşătoare, îl tulburau. Adas îi raporta toate cancanurile varşoviene – deşi Janusz nu manifesta niciun interes pentru ele – după cum îi comunica tot ceea ce oamenii vorbeau despre Spychala. Când a dispărut – în mod misterios – unul dintre generalii cei mai de seamă şi tot oraşul vuia de indignare, Adas repetându-i ştirile aflate, lega numele generalului dispărut – probabil asasinat – de numele lui Spychala. Janusz alunga aceste vorbe ca pe nişte insecte obsedante. Cu acest prilej se pomenise deopotrivă şi numele lui Walerek… Janusz nu voia să ştie nimic despre acest lucru şi timp de trei luni n-a mai apărut la Varşovia. Veştile rele au ajuns totuşi până la el. Dormea mai puţin ca de obicei şi când în sfârşit aţipea îi apărea în vis Ariadna pe scara cea înaltă şi se trezea

cutremurându-se, de parcă auzea, de departe, şuieratul unei locomotive.

Din această stare de apatie îl smulse ştirea primită de la domnişoara Tekla, că în casa de pe Bracka izbucnise primul scandal între Alo – avea acum paisprezece ani” şi Kazimierz Spychala.: Situația devenea tot mai spinoasă pentru adolescentul Alo, care aflase de la cineva – poate chiar de la Adas Przebija Lşki – că mamă-sa oferise luă Spychala o sumă mare de bami din averea lui, ea nemaiavând propriu zis nimic. Alo ascunsese bine – în buzunarul lui – informația fără să sufle vreun cuvânt lui Spychala – şi nici mamă-si, care desigur ar fi fost foarte mirată că Alo poate să se orienteze în treburile lui, câtă vreme pentru ea el rămăsese „micul Alo”. Totuşi, la prima ocazie, la o observație făcută de Kazimierz în timpul prânzului, Alo făcu un scandal enorm, spunându-i chiar lui Spychala: „Casa asta nu-i a unchiului, deci nu are dreptul să facă astfel de observații! Unchiul poate să vorbească aşa la el acasă… în Baranowka”. Întrucât nici Bilinska, nici Spychala nu ştiau cât de bine este Alo informat, au fost tot atât de surprinşi ca şi cum le-ar fi vorbit o piesă din mobilierul sufrageriei. Au hotărât, în consecință, să-l trimită în Anglia, spre disperarea domnişoarei Biesiadowska, care l-a chemat pe Janusz pentru ca prin influența lui să înlăture tragica hotărâre.

Janusz a venit la Varşovia, dar insistențele au fost zadarnice, întâmpinând privirea rece a lui Kazimierz, iar soră-sa nev rând nici măcar să stea de vorbă cu el. Janusz recurse la Edgar, dar, contrar aşteptărilor, acesta aprobă proiectul plecării în Anglia.

— Uite, îi zise el lui Janusz, şocat că pentru un adolescent în dezvoltare este mai bine să nu locuiască acasă câtva timp… Într-o astfel de casă, adăugă el după o clipă.

Hotărârea fu deci luată şi Alo se duse la Komorow, când totul fusese stabilit, să-şi ia rămas bun de la unchi-su. Djscută cu Janusz ca un om adult. Nu se putea spune că este neobişnuit de inteligent; cu atât mai puțin că are înclinații sau aptitudini artistice, dar toată comportarea lui, în modul de a şedea la masă, ca şi în tonul cu care

i se adresa lui Myszynski, se putea simți o demnitate specială, o anume pregătire, pe care Janusz nu o înțelegea. În decursul ultimului an – când Janusz aproape că nu venise în casa de pe Bracka

— Băiatul crescuse, se maturizase şi se schimbase. Janusz îşi punea întrebarea dacă nu-i cumva vorba chiar de vreo suferință. Şi-şi reproşa că lăsase să se scurgă, să treacă pe lângă el viața celei mai apropiate ființe pe care o avea în lume. Din toate acestea trase concluzia că Alo era în stare să facă față tuturor problemelor, că amână revanşa până la majorat – şi că ştie bine de ce merge în Anglia. Răceala Mariei trecuse în fiul ei.

Alo a plecat. Rămas din nou singur, în Komarow, Janusz se scula târziu – nedormit – şi apoi urma ziua cu toate angaralele ei. De-abia seara rămânea singur, cu cartea sau cu gândurile care erau şi ele nelimpezi. Acum nu mai scria versuri, dar în fiecare seară simțea un fel de nelinişte, de parcă ar fi fost gata să-şi deschidă caietul cel gros şi pe hârtia albă să înşiruie cuvinte alese ce puteau deveni, în întregul lor, un fel de versuri.

Era primăvară, când primi o scrisoare neaşteptată. Hania Wolska îi scria că pe la jumătatea lui aprilie va fi la Heidelberg şi ar dori să-l întâlnească acolo. Totodată îi trimitea un bilet de tren pe traseul Varşovia-Berlin-Heidelberg şi înapoi, valabil două luni. În primul moment, Janusz se simți oarecum jignit, mai apoi însă îşi zise că din moment ce astea-s obiceiurile americane, n-are rost să se supere.

După întoarcerea lui Spychala din concediu îşi făcu îndată rost de un paşaport şi la sfârşitul lui aprilie plecă la Heildelberg. În scrisoarea ei, Hania pomenise ceva despre cursurile lui Marres* Chouart, dar lucrurile nefiind clarificate nu se a prea înțelegea despre ce este vorba. Se gândea 1 însă cu plăcere la întâlnirea cu Hania, care acum 1 nu se mai chema doamna Evans, întrucât cu doi 1 ani în urmă se căsătorise cu domnul Daws. La, Heidelberg urma să fie singură. Deşi Janusz se i obişnuise cu singurătatea şi nu-i lipsea nici timpul necesar reflecțiilor, totuşi călătoria asta

primăj văratică îl făcuse visător. Mergea cu trenul de dimineață prin Krzyz spre Berlin şi era singur în compartiment. Săracul peisaj polonez, deşi î îmbrăcat în cele mai strălucitoare straie ale priI măverii, i se desfăşura modest şi plat în fața; ochilor, în timp ce recapitula, în sinea lui, toate î treburile rămase până atunci baltă. De altfeliperația asta nu era prea grea, fiind doar un fel i de adunare a unei coloane de cifre, cu multe zerouri, cifre multe, a căror rotunjime îl caiiuruiseră ca pe o sită.

Frontiera o trecu liniştit; spre seară se aproJ pia de Berlin, dar gândurile – mereu aceleaşi – roteau în jurul aceluiaşi punct. Timp de mulți ani nu făcuse nimic şi nici nu meditase măcar asupra acestui lucru; acum începuse să se ocupe foarte sistematic de Komorow şi sub conducerea domnului Fibich presta chiar o muncă fizică, în sera cea mare şi în grădină. De la întoarcerea din Paris, pornise să trăiască în chip firesc, încercând să treacă dintr-o zi în alta, ca şi cum ar fi trecut dintr-o cameră în alta. Modul de viață ve. Getativ era tot un fel de refugiu. Străbătuse Berlinul fără chiar să-i observe urâțenia; coborî în Gara Sileziană şi ajunse cu taxiul la Anhalter Bahnhof, unde aşteptă trenul spre sud. Avea un loc în vagonul de dormit, se culcă şi adormi butuc. Dimineața, foarte devreme, sosi la Heidelberg.

Oraşul acesta ciudat îl cuprinse deîndată în vraja lui magică. De altfel nu-i văzuse decât dealurile ce înconjurau, din toate părțile, un conglomerat restrâns de case din valea Neckar. Însăşi numele străzilor i s-au părut romantice. Hania locuia la Schlosshotel, pe o colină deasupra oraşului, iar din camera ei se putea admira o neobişnuită privelişte a întregit văi a Neckarului, spre Ludwigshafen şi Mannheim, întinsă ca în palmă, de parcă ar fi fost – în apusul soarelui

— O încheiere compozițională a unui tablou. Hania îl primi şezând într-un fotoliu, de unde cuprindea această privelişte ca din avion: castelul cel roşu dărâmat, poduL de jos, vegetația de munte şi râul zglobiu încadrat de codri.

— Ştii ceva? zise ea, nu înțeleg de ce, dar aici, în fața acestei ferestre, mi-am dat seama că numai tu ai putea aprecia

priveliştea asta şi romantismul vrăjit de linia colinelor, că numai tu mi-ai mai putea adăuga ceva la acest peisaj şi de aceea ţi-am scris pe loc. Ştiam că vei veni.

Se aşeză lângă ea şi privi pe fereastră spre sud-vest. Dinspre coline pătrundea, în cel mai cald oraş al Germaniei, răsuflarea sudului, şi în timp ce-şi reaminti aerul serei lui din Komorow, Hania îi spunea:

— Nimeni nu poate aprecia lucrul acesta, nici Marres, pentru care în natură nu există decât atomi, nici prietenul lui, studentul acela mărunţel, care locuieşte aici de când era copil şi pentru care totul îi este cunoscut întocmai ca o carte citită până la ultimul cuvânt. Uite, eu mai citesc încă şi cred că romanticii au înţeles cel mai bine iubirea. Nicăierea ca-n Heidelberg nu poţi iubi mai frumos…

Janusz o examina mirat. Avu impresia că Hania nu mai seamănă, deloc, cu cea de la Paris, fără a mai vorbi de cea cunoscută la Odesa. Minunata atmosferă a oraşului îşi exercitase întreaga ei înrâurire, făcând-o să vorbească despre iubire aşa cum vorbeşte un profesor german despre filosofie, iar toată teoretizarea asta contrasta vădit cu modul ei de a fi, cu cuferele ei americane, cu camerista ei spaniolă ce o însoţea pretutindeni.

Totuşi, se lăsă cucerit de verva ei. În timp ce la Paris cel mai plăcut lucru fusese tocmai *c-L* nu-şi vorbiseră mai nimic şi nu-şi mărturisiseră simţămintele lor de dragoste – supunându-se doar, şi fără nicio împotrivire dezmierdărilor ei, dar fără a le duce dorul şi fără a-şi exterioriza sentimentele prin cuvinte, aici, dimpotrivă, ea vorbea nespus de mult şi numai despre iubire. Janusz se împăcă, acum, cu această euforie, tot atât de uşor după cum la Paris se împăcase cu tăcerea. Într-o bună zi, la o plimbare – fiindcă Hania îl tot lua în nesfârşitele ei promenade prin pădurile de castani din jurul Heiidelbergului, de-a lungul costişelor abrupte, a trecătorilor înguste şi a tulpinilor cenuşii ale arborilor, către Molkenkur şi Aussichtsturm, până spre piscuri, printre care din loc în loc se deschidea perspectiva apelor verzi, a coturilor râului, a zidurilor castelului ca şi de cealaltă parte a Neckarului, a

caselor profesorilor – deci, o dată, la o astfel de plimbare, Janusz o întrebă:

— Şi ce-i cu Daws al tău?

Ea însă nu-i răspunse; se vede treaba că persoana bărbaților ei americani distona cu atmosfera romanticului oraş.

Marres Chouart – care ținea în adevăr cursuri aici – venea uneori pe la ei şi îi însoțea în plimbările lor. Câteodată Hania cobora în vale cu funicularul, îndreptându-se de cealaltă parte a Neckarului, unde locuia Chouart, la unul dintre profesori, într-o vilă splendidă, pe un loc înalt, îl luau şi pe Chouart şi împreună se preumblau pe cărarea numită Philosophenweg, de unde apărea cea mai frumoasă priveliste, spre ruinele castelului şi spre pădurile de castani şi stejari, acoperite în amurg de o uşoară ceață. De cele mai multe ori îi însoțea şi „micul student44, prietenul lui Chouart, Horst Schneefocht, care vorbea o comică franțuzească germanizată. Nimeni nu ştia de ce – în acest centru al filosofiei germane cu profunzimile ei cețoase, care privea totul, chiar şi fenomenele cele mai obişnuite, printr-o prizmă metafizică – fusese chemat Marres Chouart sa țină un ciclu de cursuri în cel mai franțuzesc, şi mai extrem de precis spirit, despre cele mai noi cuceriri ale fizicii, despre teoria cuantică, despre teoria dublă a luminii şi despre structura atomilor. Chouart îi ironiza pe bătrânii profesori care filosofau încă a la Hegel, se ocupau de istoria re ligiilor ori analizau, cel puțin, contrastele culturii şi civilizației, obligându-i să asculte precisele lui considerații şi să se ocupe de formulele pe care le desena cu creta pe tablele din aula centrală a Universității din Heidelberg. Horst susținea că prezența lui Chouart constituia un mare eveniment în lumea ştiințifică din Heidelberg. Hania, de altfel, îl asculta şi ea pe Chouart fără să spună un cuvânt, punându-i doar, uneori, întrebări ce dovedeau că nu era câtuşi de puțin o neinițiată în aceste probleme. Janusz află apoi de la Chouart că-i înlesnise, cu banii unuia din bărbații ei, cercetările asupra structurii atomilor şi că laboratorul ce-l construise cu doi ani în urmă la Asnieres luase ființă tot datorită subvențiilor ei.

Îndeosebi o interesa problema dezintegrării ato milor, în care cercetările întreprinse de Ruthefort şi Bohr erau continuate de Chouart.

Plimbările pe Philosophenweg erau nespus de interesante, pădurile şi munții din jur – prin bogăția, strălucirea şi valoarea lor – întrecând cu mult modestele clădiri ale orăşelului cu coşurile lor cu tot. Doar ruinele roşiatice ale castelului, înălțându-se oarecum paralel cu râul şi podul baroc – împodobit cu statui – constituiau pete deosebite de culoarea pădurii. De jos se ridicau, în amurg, cețuri primăvăratice, alburii.

— Lucrul cel mai ciudat şi cel mai înspăimântător, spunea Chouart, explicând esența materiei, este marele vid cosmic. Dacă atomul ar putea să crească până la mărimea unei sfere cu un diametru de zece metri, atunci nucleul şi electronul ar avea o rază egală cu o zecime dintr-un milimetru. Iar dacă atomul ar fi de hidrogen, atunci am avea două pulberi de câte o zecime de milimetru ce s-ar roti la o distanță de cinci metri una de alta. Restul ar fi vid… Lumea este uimitor de pustie…

Hania se uita la Chouart ca la o divinitate. I se adresa cu evlavie, asculta expunerile lui ştiințifice şi cu tot caracterul lor abstract le aplica şi vieții ce-i fusese sortită. Astfel, când învățatul afirmase că lumea este uimitor de pustie, ea se porni să-l aprobe cu însuflețire, suspinând şi repetând:

— Da! aşa e, lumea este uimitor de pustie!

Şi… cu ochii îl căuta pe Janusz.

Chouart vorbea şi despre starea ştiinței, despre reacția profesorilor germani față de susținerile lui, despre posibilitățile dezvoltării ştiinței şi direcțiile acestei dezvoltări, repetând afirmația lui Pierre Curie: dacă tainele, cucerite, ale materiei vor ajunge în mâinile unor oameni răi, atunci va fi vai şi amar de lumea asta. Cum însă în curând va veni epoca lumii guvernată de oameni de ştiință, vom avea atunci secolul de aur pe pământ.

Hania era încântată de peisajul Neckarului, ca şi de lumina jucăuşă de pe pădurile şi înălțimile Odembergului. Din când în când Schneefocht se oprea şi, uitându-se la oraşul luminat tot

de razele oblice ale soarelui de primăvară, la vegetația. Închisă la culoare, a colinelor ori la pomii fructiferi înfloriți, recita versurile poetului căruia îi spunea doar: *„dar Dichter”*

*…lebt dir noch einmal, liebe, dar oktober und unser irrgang, unser jrohe hajt, als wir durch laubes lohenden zinnober…*36

Hania, însă, îi atrase atenția că nu suntem în „oktober” ci în „april44, iar pe copaci nu-i nici urmă de „cinabru44, ci doar victorioasa verdeață a primăverii.

Într-o zi tustrei – Janusz, Marres şi Hania – s-au dus până la Molkenkur, pe deal, la un concert al corului studențesc, ce avea loc în sala unui restaurant, unde numeroşi studenți ai Universității din Heidelberg, la mese lungi, beau bere ori vin uşor dar foarte bun, din viile din preajmă. Corul cânta pe estradă, iar numărul cel mai important al programului erau valsurile lui Brahms pentru două coruri bărbăteşti şi două piane, lucrare cunoscută de Janus7 încă d» la Manvowva şi din Odesa, unde lui Edgar îi plăcea s-o cânte. În anul 1914 Brahms era unul din compozitorii cei mai îndrăgiți de Szyller. Executarea valsurilor de către corul studențesc era cât se poate de bună, iar tânărul dirijor excelent. Cei trei străini, retraşi într-un colț, ascultară cu voluptate melodiile astea pătrunzătoare *(innig),* pline de o poezie cețoasă şi de nedefinite sentimente: nostalgie, înaintare, iubire, şovăitor erotism. Încă de la început îi vrăji primul vals cu tonalitatea lui incertă, oscilând între gama majoră şi cea minoră, cu salturi mari de sexte, în jos, semănând la vocile bărbăteşti înalte cu o alunecare către o nepământească fericire, urmate de alte glasuri, cu o sextă mai joase, imitând şi ele salturile – până ce totul se contopea într-o armonie plină de dulce drăgălăşenie, destrămându-se într-un pianissimo acompaniat de sunetul aproape şoptit al celor două piane la care cântau doi studenți cu păr bălai. Janusz îşi reaminti de o pictură nemțească

---

[36] Fie ca-n mintea ta, iubito, octombrie să reînvie Şi pasul nostru rătăcitor şi îngîndurat,
Precum atunci cînd păşirăm împreună
Sub crengile de cimbru aprinse cum e focul... (germ.).
(Citat dirt Ştefan George).

înfățişând doi prieteni ce străbăteau o pădure, în față cu o lună imensă, ce răsărise nefiresc de mare, inundând crengile pădurii. Aici, La Heidelberg pricepu el, simți cum tabloul acesta pătrunsese în el cu acea completă înțelegere cu care numai unele opere de artă se împletesc cu sufletul nostru spre a ne rămâne pentru totdeauna.

— Dar unde-i tânărul nostru paj? întrebă Marres Chouart la sfârşitul valsurilor. De ce nu-i cu noi?

— Şade acolo, cu colegii lui, în fața estradei.

— Într-adevăr, exclamă Hania, dar cât de ciudat arată.

În fața estradei, în jurul unei mese separate şedeau câțiva membri ai corporației „Borussia”, cu caschetele lor mici, studențeşti, colorate. Printre ei era şi poeticul Schneefocht, ciocnind cu colegii paharul lui verde cu vin de Sân şi prefăcându-se că nu-şi vede tovarăşii de plimbări zijnice pe Philosophenweg. Când, în sfârşit, întâlni privirea doamnei Daws, îşi înclină uşor capul, dar în aşa fel ca ceilalți studenți să nu observe nimic.

— Ce-a pățit oare? Bietul Horst! zise doamna Daws care nu putea înțelege lucrul acesta.

Când ieşiră din Molkenkur şi, în asfințitul cald, străbătură cărările întunecoase spre hotel (Janusz cunoştea de-acum aproape fiecare copac), Myszynski simți brusc cum mâna cuiva îi pătrunde sub braț, iar deasupra urechii auzi glasul lui Horst, în şoaptă:

— Scuzați-mă, dar colegii mei n-ar fi văzut cu ochi buni dacă aş fi stat de vorbă cu străini, mai ales cu polonezi. Astăzi a fost seara noastră, aproape o „messa”… N-am avut încotro. Mâine sâatem invitați la baroneasa Ixhuhl… Va fi din nou Brahms.

A doua seară s-au dus deci la cină, la baroneasă, care era proprietatea unor splendide şi vechi podgorii lângă Spira pe Sân. Porniseră încă de dimineață într-acolo, spre zidurile uriaşe şi turnurile catedralei din Spira, în ale cărei subterane odihnesc împărații Germaniei. Conducându-i Horst le explica, profund emoționat, însemnătatea mormintelor. Hania nu prea înțelegea bine de ce vorbeşte Horst atât de mişcat despre

profanarea mormântului împăratului Henric IV şi scoaterea din sicriu a rămăşiţelor mantiei sale, expuse apoi în muzeul catedralei. Seara, ascultară din nou muzică de Brahms. La cină, baroneasa servi, după fiecare fel de mâncare, cele mai bune şi mai vechi vinuri de Rin, iar la desert un altul care umplu întreaga încăpere cu mireasma lui

— Amestec de iz de butoi de stejar şi miros de flori de tei – atât de tare, încât fiecare simţi cum ameţeşte. Când Janusz îndepărtă de lângă farfuria lui ultimul pahar, Marres Chouart fu peste măsură de indignat:

— Ar trebui să beţi vinul ăsta… nu veţi mai avea curând prilejul să vă întâlniţi cu o asemenea licoare…

După cină, profesorul Shelting, pianist de seamă

— Elevul lui Neubaus din Elisavetgnad – şi tovarăşul lui, specialistul în istoria religiilor Uhde, interpretară două sonate pentru vioara de Brahms. În salonul cel mare al baronesei – ale cărei uşi dădeau spre parcul de lângă curtea castelului în ruină, dezvăluind în sus priveliştea fagilor, a iederii şi a ruinelor ce se confundau în ceaţa serei de primăvară – răsună, deodată, muzica asta largă, nedefinită, mai şcolărească decât valsurile din ziua precedentă, dar cu atât mai neobişnuit de adâncă, de îngăduitoare. Auditorii o ascultau aşezaţi în fotoliile şi pe canapelele risipite în penumbra încăperii.

Horst ieşi cu Janusz. Era deja întuneric; Janusz locuia în partea de jos a oraşului, la hotelul „Cocoşul”. Hania plecase cu automobilul ei splendid, pe care aici, sus, nu-l folosea aproape deloc, Marres mai rămăsese cu profesorii lui.

— Marres a mai rămas, zise Horst luându-l pe Janusz de braţ, profesorii de aici îl vor despuia de toate secretele.

— Dar tocmai Marres, râse Janusz, n-are niciun fel de secrete. Profesorii ăştia ai voştri, deşi nu se ocupă de atomi, ei sunt misterioşi.

Horst tăcea. Apoi recită din nou din versurile lui George. Ploaia de primăvară stropise cu o clipă înainte străzile Heidelbergului. Pe strada largă a Universităţii se îndreptară spre gară. Erau puţini trecători; lumea se culca devreme în micul orăşel.

— Ție îți plac francezii? întrebă Janusz.

Horst iarăşi tăcu şi abia după câtva timp irupse din el, cu glas înăbuşit:

— Îi urăsc.

— Uite, vezi, la ce bun toată muzica şi versurile astea, ca şi orăşelul ăsta minunat, dacă voi vă urâți.

— Da, ne urâm! E adevărat. În ura noastră există însă eroism.

— Adevărat? Eşti sigur?

— Dar dacă ne vom găsi cândva față în față?

— Adică, cum?

— Unii împotriva altora.

— Oh, dragul meu, viața ne joacă atâtea renghiuri... De, n-am să am încotro! Voi trage! Cred că nici tu nu vei declama versuri?

— Nu! Eu voi declama versuri şi voi trage.

— Eşti imposibil, Schneefocht... râse Janusz încet. *1

— Tu, însă, eşti prea blând din fire, mormăi Horst.

A doua *zi* noaptea Hania şi Janusz şedeau la fereastra care dădea spre sud, spre valea Neckar, spre Ludwigshafen, spre Mannheim. Era întuneric în Odemberg şi din când în când fulgera. Se apropia o furtună de primăvară. Hania sporovăiaîntruna despre dragoste. Janusz şedea într-un fotoliu mare, chiar lângă ea, foarte aproape, simțindu-i în palmă minunatul ei trup, bine copt. Tăcea. Îi mângâia părul.

— Uite, să ştii, zise el ridicându-se, te preferam la Paris, unde nu spuneai nimic. Ce-i drept, nu erau acolo privelişti asemănătoare, nici codri de castani, nici Horst – „pajul” lui Marres Chouart

— Şi nici muzica lui Brahms care destinde nervii oamenilor. Dar, înțelegi, eu prefer atmosfera serei mele, fiindcă acolo pot ieşi şi am aer şi miros de bălegar, şi cereale, şi câinele Frelek care latră la rândunele şi pe domnul Fibich, care spune că „grădinăritul ajută seninătatea cugetului44. Uite, vezi, eu mă reîntorc acolo. Trenul spre Berlin pleacă la orele douăsprezece şi douăsprezece minute.

— Nu rămâi? se mişcă neliniştită Hania.

— Pentru ce? Tu îl ai pe Evans, pe Daws sau pe Marres al tău…

— Oh! pe ăsta nu. Te asigur că nu!

— Mai ştiu şi eu? Eu, aici, nu mai pot… Mi-a venit în minte altceva! Ai fost vreodată la Cracovia?

— Aş! Nu! Niciodată!

— Uite, voi pleca direct la Cracovia. Vreau să compar cele două oraşe: Heidelbergul şi… Cracovia.

— De ce?

— Nu ştiu. N-ar trebui să mă întrebi chiar tu, care te supui atât de uşor tuturor capriciilor. Am şi eu un capriciu. Aşa vreau. Şi, crede-mă, voi face un lucru bun.

— Spune-mi, nu te-ai gândit să te însori cu mine?

— Al cincilea? Cred că nu… E oare absolut necesar?

— La averea mea?

— Orice s-ar zice, zâmbi Janusz, ai vrea să devii o contesă poloneză. Nu-i aşa? Este un patriotism demn de laudă. Dar eu nu sunt bun de aşa ceva.

— Gândeşte-te ce respingi!

— Să ştii că în fond nu chiar cine ştie ce. Eşti foarte drăguță – atâta tot! Dar tu vrei să cânți… iar eu?

— Ce vrei tu?

— Eu, nimic. Vreau să iubesc.

O sărută pe gură. Îşi închipuise că acel „să iubesc” se referise la ea, dar Janusz se ridică din fotoliu, aprinse lumina şi-şi strânse micile lui lucruri.

— Într-adevăr trebuie. Trenul pleacă de fapi la douăsprezece şi douăsprezece, adică peste o jumătate de oră.

XIV

Janusz călătorea adesea la Cracovia, unde avea rude. Îi plăcea şi oraşul. Dacă sosea vara, doar cu o mică valiză, nu lua trăsură, ci direct de la gară, prin aleea umbrită de arboi'i, mergea pe jos până la „Grand Hotel44. Fiind rudă îndepărtată cu proprietarul hotelului, portarul îl primea întotdeauna cu plăcere. Dar cel mai mult îl bucura străbaterea aleii arborilor, mireasma trandafirilor înfloriți încă din strada Lubicz, castanii plini de umbră, Poarta Florianska sau drumeagul dintre

copacii de dincolo de biserica Piarilor până la colțul străzii Slawkowska. Acest prim contact cu sufletul Cracoviei, era, întotdeauna, cel mai plăcut. Florile din aleea arborilor se îmbinau nemijlocit cu amintirea unei reveniri la lucrurile vechi. În frageda lui copilărie fusese aici, cândva, cu tatăl lui, locuiseră la „Hotelul Rozelor44, văzuseră spectacolul *Ko&ciuszko în Radawice* şi-l însoțise pe tatăl său în câteva vizite pe strada Bracka şi „Pod Baranami”, la câțiva muzicieni, care locuiau atunci în Cracovia. Aleea arborilor însemna pentru el şi o revenire la Mankowka.

Întorcându-se de la Paris, avusese aceeaşi impresie, resimțită atât de tare şi la sosirea din Heidelberg: o revenire la realitate, la treburile zilnice, mereu importante, concrete şi uşor de conceput. Acum şederea lui la Heidelberg i se părea ceva extrem de fantastic, o pânză de păianjen fără suport. Vântul putea sufla şi rupe uşor, în orice clipă, păienjenişul acesta. Intre timp chiar la Cracovia – a cărei atmosferă sufocantă, cu ceața ei din vale şi cu văzduhul invadat de vapori, putea să schimbe oraşul ăsta plin de biserici colorate, într-o feerie ori viziune de vis – el simțea pământul tare sub tălpi, ca un lucru cu adevărat real. Şi ca de obicei în astfel de cazuri, se lăsă năpădit de gânduri.

Simpaticul domn Tadeusz, portarul de la „Grand Hotel”, îl salută prietenos, îi dădu ca de obicei cheia aceleiaşi camere, situată sus de tot şi care fusese construită ca o anexă la clădire. Era lungă, înaltă şi se ajungea la ea urcând câteva trepte. Un perete era împodobit cu o gravură ce înfățişa o fecioară ieşind din valurile mării. Ferestrele camerei dădeau într-o curte mică, întunecoasă. Se dezbrăcă şi tot umblând încolo şi încoace prin cameră, îi veni în minte că îşi legase prea puțin soarta de aceea a țării. Subit, avu impresia că şi el este un om în genul Haniei Evans, Daws sau oricare alt nume, ori cineva în genul lui Wiktor Gdanski, adică un porc cosmopolit, cum se numea acesta pe sine însuşi. Reflecțiile acestea durară însă puțin, fiindcă dună o clipă îşi justifică purtarea şi cu multă uşurință încă.

Adormi liniştit, ca şi cum ar fi luat, în gând, o hotărâre. Visă

apele largi şi limpezi ale unui lac, *pe* Horst Schneefocht dirijând o orchestră şi nişte versuri nereținute în minte.

Se trezi foarte târziu şi nu-şi aminti la început de ce venise aici. Până ce se bărbieri şi se îmbrăcă, până ce îşi luă dejunul jos la cafenea, privind indiferent la trecătorii străini de pe strada Slawkowska, se făcu destul de târziu. Totuşi se hotărî să meargă pe jos până la Salwator. Drumul era lung, puțin variat, dar dimineața era minunată, caldă, înmiresmată.

Trecând pe lângă şcoala mare de băieți zări o clasă întreagă jucând volei în curte. Câțiva elevi, mai la o parte, aruncau greutăți, unul dintre ei având chiar aspectul unui atlet profesionist, ce arunca greutatea destul de departe, folosind în mişcarea ciudată a piciorului un stil foarte amuzant. În timp ce Janusz privea aceste distracții sportive, pe poartă ieşiră trei băieți ținându-şi cărțile în mână.

„O, îşi zise el, iată-i şi pe intelectualii clasei, ei nu participă la antrenamentele sportive.” Potrivindu-şi pasul cu acela al băieților, fără să vrea îşi încordă auul şi le ascultă conversația. Mergând puțin mai în urma lor, putea să le vadă precis figurile. La mijloc era un băiat înalt, svelt, cu urechile mici şi brusc înroşite; se vedea că dădea importanță discuției la care participa. După îmbrăcăminte provenea dintr-o provincie cu tradiții nobiliare; ceilalți doi erau eleganți după moda din Cracovia, cu pantaloni scurți şi cămăşi colorate. Cel ce mergea pe dreapta, tip de intelectual, se mişca iute şi spunea:

— Deci dacă-i aşa, spune-mi de ce minunile se întâmplă doar la chinezi, malaiezi şi negri, la oameni care n-au auzit niciodată despre creştinism?

Janusz râse în sinea lui. De unde o fi aflat el despre minuni la chinezi? De unde le ştia? Şi toate astea le spunea cu credința neclintită a tinereții, cu credința în cărți, în ziare, în povestirile călătorilor.

Al doilea, cel din partea stângă, un brunet cu tip de frumusețe italian, mai mult pictor, după aparență, decât filosof, zise:

— Toate astea dovedesc că există o bază generală, un fel de platformă comună, pe care au loc minunile.

— Bine, dar ce este, după părerea voastră, o minune? se apără destul de slab cel ce mergea la mijloc. Se putea vedea bine că el crede profund în ceea ce susține, dar nu găsea destule argumente pentru a-şi apăra credința.

— Deci, râse brunetul cel frumos, dacă mă voi duce la cinematograf şi întâmplător voi întâlni acolo pe Zosia, lucrul acesta îl voi considera drept o minune?

„Pe Zosia?” repetă Janusz în gând.

— Spui prostii, Eryk, zise intelectualul din dreapta. Eu nu consider câtuşi de puțin lucrul acesta drept minune.

— Fireşte.

— Dar cum vă imaginați voi acest lucru, întrebă tânărul din mijloc, cum vă imaginați voi că cineva poate trăi fără să ştie că sufletul este nemuritor?

— După moarte nu mai există nimic, rosti Eryk.

— Atunci de ce să tindem spre perfecțiune?

— Deci, cum e posibil, exclamă Janusz, care nu se putu abține şi se amestecă în conversație, să se pună zălog dezvoltării omului? Moartea este deci o limită, dincolo de care perfecțiunea noastră nu poate răzbate?

Fără a fi mirați, tinerii se opriră. Erau prea aprinşi, ca să dea atenție comportării inoportune a unui străin.

— Vi se pare aşa, răspunse băiatul cel înțelept, pentru că gândiți în spiritul categoriilor individualiste. Individul nu ne interesează. Este vorba de fericirea colectivității, de perfecțiunea socială.

— Bine, fie şi aşa, conveni Janusz, dar cum o veți scoate la capăt cu etica, fără o bază morală?

Toți, laolaltă, începură să strige, fiecare însă altceva. Stăteau pe trotuar şi dădeau din mâini, iar trecătorii se uitau la ei. Primul care îşi reveni fu Janusz.

„Ne comportăm ca nişte smintiți, îşi spuse el în gând! Ce fac eu aici, pe stradă, cu nişte băieți străini? De ce apăr nemurirea sufletului, de care întotdeauna m-am îndoit? Ce mai nebunie!”

Cât putu mai grabnic îşi impuse firească ordine şi-i salută pe studenți care rămaseră pe trotuar cu chipurile foarte aprinse şi continuând să-şi agite mâinile.

„S-o întâlneşti pe Zosia la cinematograf, îşi repetă Janusz, iată o minune!”

Cu surâsul pe buze, persiflându-se, luându-şi în derâdere credinţa şi speranţa, ajunse până la mânăstirea Norbertanelor. Era tocmai amiaza. Din turnul bisericii bătu douăsprezece şi apoi răsună clopotul cel crăpat; îi cunoştea legenda: topitorul care-l turnase – după crăparea clopotului – se înecase de disperare. Acum, clopotul acesta bătea „pentru cei ce se înecaseră în Vistula”. I-ascultă o clipă loviturile uscate, şuierătoare, hodorogite. Mânăstirea se ridica dreaptă, neobişnuit de poloneză. Se uită în curtea ei. Iarba o năpădise şi într-un colţ se înălţa un castan mare „splendid, care abia înflorea.

„La Heidelberg castanii şi-au scuturat deja florile11, îşi zise el în gând.

Şi îndată apăru Vistula. Curgea ca un şuvoi limpede, nevinovat şi sigur, cu tot sunetul hodorogit al clopotului crăpat. I se păru şi mai frumoasă din locuinţa mătuşii Zosiei Zgorzelska, unde – avu el impresia – curgea chiar sub ferestrele casei înalte, luminoase ca în viziunea lui Wyspianski37.

Pe Zosia n-o găsi aoasă. Mătuşa Marta, zveltă, cândva frumoasă, o doamnă foarte elegantă, impunătoare, purtând în jurul gâtului un guler de catifea violetă, şi nepronunţând litera „r”, îi spuse că în sfârşit, Zosia fusese angajată la o profesoară Wagnerowa din strada Golţbia, şi de-abia de două săptămâni are în grija ei doi copii, foarte drăguţi.

Mătuşa Marta îl pofti pe Janusz să ia loc la o masă de culoare deschisă, acoperită cu o faţă de masă îngustă, brodată în stil naţional şi apoi se pregăti să-i povestească amănunţit despre Zosia. Janusz, mai ales că nu ştia nimic despre ea, nu se opuse.

— De la moartea tatălui, Zosia este foarte stingheră,

---

[37] *Stanislaw Wyspianski* **(1869-1907), dramaturg, poet şi pictor polonez, luptător pentru eliberarea Poloniei.**

accentuă bătrâna doamnă semnificativ, foarte stingheră şi să vă spun drept mi-e milă de ea. Singură, fără lețcaie, şi nioi eu nu-s prea în larg.

Involuntar, Janusz se uită la pereții albi ai odăii unde erau atârnate fotografii cu privelişti din Tatra, iar printre ele frunze uscate.

— A cam început să îmbătrânească.

— Domnişoara Zosia? Să îmbătrânească? Curios…

— Da, domnule, aşa-i, are deja vreo treizeci de ani. Vreo! Aşa se spune, de fapt a împlinit treizeci în februarie… înțelegeți…

Janusz nu înțelegea nimic.

Nu înțelegea nici chiar ce-i spune doamna aceasta. Căci nici nu prea avea ce să afle despre Zosia! Se sculă, aşadar şi-şi luă rămas bun.

— Ah, scuzați-mă, zise doamna Marta, nu v-am întrebat nici cum vă cheamă. Ce să-i spun nepoatei când o voi întâlni?

— O voi căuta pe domnişoara Zosia la doamna profesoară Wagnerowa, răspunse Janusz calm, îmi voi da silința s-o întâlnesc. O voi întâlni chiar în mod cert.

— Doriți să-i propuneți un post?

— Da, întocmai.

— O, domnule! Şi este un post bun? Căci ea, sărmana, după o aşteptare atât de lungă, a găsit un servici la familia Wagner, undet se simte foarte bine. Este drept că niciodată nu s-a ocupat de creşterea copiilor şi asta o oboseşte, deocamdată, foarte mult, dar soții Wagner sunt nişte oameni atât de cumsecade. Poate că-i mai bine s-o lăsăm deocamdată acolo? Ce părere aveți?

— Am aceeaşi părere ca şi dumneavoastră, zise Janusz în antreu. Voi proceda aşa cum va socoti că-i mai bine domnişoara Zosia.

Spre strada Golțbia luă tramvaiul.

Urcă scările fără vreo emoție prea mare. Casa din Golebia era o veche clădire cracoviană. Cu o intrare în locuință, ciudată. Din casa scării se intra într-o galerie mare lungă cu geamie ia al cărei capăt era o uşă cu inscripția: „Profesorul

Jozef Wagner.” Janusz apăsă pe o sonerie cu arc, puțin cam ruginită. Uşa fu deschisă de un fecior, în antreul lung, întunecos, desnărțit de o mare draperie de culoarea bronzului, primul lucru pe care-l zări fu rochia de culoare deschisă a Zosiei. Aplecată pe podea, era ocupată cu scoaterea ciorDilnr din Diciorușele unui cooil urât şi slab. R are şedea adânc într-un fotoliu prăfuit. Locuința părea veche, neglijată şi plină de mobile şi de buşituri de ghips. Zosia se ridică repede şi rămase în fața lui Janusz nespus de încurcată.

— Ați venit la mine? întrebă ea ridicând spre Janusz ochii ei albaştri.

— La cine aş fi putut veni? răspunse Janusz cu o nuanță oarecum de nerăbdare. De fapt, Zosia îl făcea întotdeauna nerăbdător, de câte ori îi vedea privirea supusă.

— Chiar acum m-am întors cu copiii de la plimbare, continuă ea. Îndată va fi masa, imediat ce se va întoarce profesorul.

Din fundul locuinței prăfuite, ca din dosul unor perdele de păianjeni, se auzi o voce aspră:

— Domnişoara Zosia, a venit cineva la dumneata?

— Da, doamnă, răspunse Zosia, şi se vedea bine că nu ştia ce să facă. E doamna profesor… adăugă ea.

— Puteți să ieşiți cu mine? întrebă Janusz.

— Nu ştiu. Aici, va fi îndată masa, şopti ea nesigur.

— Vom lua masa în oraş.

Zosia întorcându-şi fața către partea din fund a casei zise:

— Vă rog să mă scuzați, nu pot rămâne la masă. Trebuie să ies.

De după draperie apăru o persoană înaltă, într-un halat purpuriu. Cu capul făcu un semn de salut lui Myszynski, măsurându-l de sus până jos.

— Să mă scuzați, doamnă, interveni Janusz, am veşti foarte importante pentru domnişoara Zosia…

— Poate veți binevoi să i le comunicați în salon, rosti doamna Wagner, arătând cu un gest impunător uşa din dosul draperiei.

— Nu, nu, se opuse Janusz, în grabă, vom ieşi pentru o

clipă.

— Mă voi întoarce îndată, adăugă Zosia, până atunci nici nu veţi fi terminat masa…

— Cum doreşte domnişoara, se precipită doamna profesor, apucând copilaşul urâţel, care în timpul convorbirii se aşezase în fotoliu fără să ţină seama că era desouiţ, şi-l trase în fundul locuinţei.

Zosia, aşa cum se afla, fără să-şi pună pălăria, sări spre galeria cu geamlâc, iar apoi spre scară, Janusz de-abia putu s-o ajungă. Pe podiul din casa scărilor se opriră şi începură să râdă fără să-şi spună un singur cuvânt măcar. Apoi, continuări să râdă, coborând treptele şi făcând unele constatări răutăcioase la adresa doamnei profesor.

— Vă va fi desigur ruşine, zise Zosia, pe stradă, să mergeţi cu mine, aşa cum sunt, fără pălărie.

— Într-adevăr, e ceva îngrozitor, spuse Janusz luând-o de braţ.

— Încotro mergem?

— Unde doriţi, domnişoară?

— Să mergem în piaţă, la „Sukiennice”. Bine?

— Da, bine.

La „Sukiennice” era cam întunecos şi răcoare, deşi domnea o mare forfotă şi înghesuială. Proprietarii prăvăliilor îndemnau cu glas tare pe trecători să cumpere şi chiar, uneori, îi trăgeau de mânecă. Broboade verzi şi roşii atârnau printre obiectele împletite din răchită albă şi cafenie, într-una din prăvălii atârnau costume cracoviene. Zosia admiră o frumoasă scurtă veche din catifea roşie cu flori albastre, împodobită în faţă şi pe mâneci cu broderii de mărgele roşii şi cu fire aurii.

— Ah, ce splendidă el zise Zosia.

— S-o cumpărăm! exclamă Janusz.

— E foarte scumpă, desigur.

— Cum foarte scumpă? Ce-i foarte scump? protestă negustoreasa. E chiar prea puţin pentru o scurtă atât de minunată. E mai frumoasă decât orice fel de corsaj şi e lucrată chiar de doamna Rydlowa din Bronowice…

— Văd că toate costumele din Sukiennice, râse Janusz,

sunt de la doamna Rydlowa. Şi cât costă?

— Treizeci şi doi de zloți, răspunse negustoreasa zâmbind, apoi, binevoitoare, adăugă: ca pentru dumneavoastră.

Janusz plăti, luă pachetul şi uitându-se în portofel spuse:

— Ştiți ceva? Am cheltuit ultimii bani. Mi-a rămas doar pentru masă, vreo optsprezece zloți.

— Şi-acum ce veți face?

— Voi telegrafia după-amiază bătrânului Szuszkiewicz.

— Acela care a cumpărat Komarow-ul?

— Da, lui. Îmi va trimite telegrafic iar la hotelul „Grand" voi sta pe credit.

Se opriră într-un loc de trecere, unde prin deschizătura porții se putea vedea înălțându-se edificiul de un roşu închis al bisericii Mariane, scăldată toată, până sus, în razele soarelui. Coroanele de pe turn străluceau. Sus de tot se deschise o ferestruică şi răsună semnalul de trâmbiță.

— Uită-te, rosti Janusz, luând-o iarăşi la braț, este ceva mult prea pitoresc. Ca într-un decor de Vicleim…

— Ce vreți să spuneți? E minunat!

— Unde preferați să vă cununați? întrebă Janusz neglijent, aici ori la Komarow?

Zosia se uita la el. Atentă, dar privirea lui alunecă în sus spre trâmbițaşul care cânta pe turn, ca şi cum n-ar fi acordat nicio însemnătate cuvintelor spuse.

— Parohia Komarow-ului este la Brochow, răspunse ea încet, acolo unde s-au cununat părinții lui Chopin. Şi pronunțând „părinții lui Chopin" simți cum o strânge ceva de gât şi cuvintele, ieşindu-i cu greutate, îşi înghiți pe loc saliva.

Janusz se aplecă atunci, deodată, spre ea, până ce-i atinse obrajii (era doar cu mult mai scundă decât el) şi-i şopti, rar, semnificativ, ca şi cum ar fi pronunțat cu totul alte cuvinte:

— Ne vom cununa aşadar la Brochow? Bine?

Zosia nu răspunse. Janusz simțind că-i gata-gata să plângă adăugă voios:

— Iar doamna profesor Wagnerowa n-are decât să turbe de ciudă. Şi acum să mergem la masă, avem doar încă optsprezece zloți.

Şi porniră prin piaţă spre Poarta Florianska, în soare, printre coşurile cu flori ce se aflau în faţa monumentului lui Mickiewicz.

XV

De la biserica din Brochow plecară cu vechiul şi hodorogitul automobil primit în dar de Janusz de la soră-sa. În biserică fuseseră aproape singuri, martori fiind şoferul şi paracliserul. În schimb, acasă erau aşteptaţi de Bilinska şi de soţii Szuszkiewicz. Fosta domnişoară Potelos se ocupase de pregătirea meniului şi de aranjarea mesei. Marysia Bilinska adusese argintăria şi tablourile şi-i împrumutase bucătarul. În acest timp Kazio Spychala însoţindu-şi ministrul a Geneva, la sesiunea Consiliului Ligii Naţiunilor, nu putuse veni la căsătorie. În afară de miri mai era în automobil şi Adam Lşcki, care îl irita însă pe Janusz prin slugărnicia lui şi prin urările cum nu se putea mai convenţionale, folosind cuvinte umflate, spuse cu multă emfază. Şezând acum lângă şofer îi tot repeta: „domnule Felix mai încet!” – deşi Felix ştia bine fără să-i mai spună cineva că trebuie să meargă cât se poate de încet, fiindcă nu era permis să hurducăie automobilul şi tânăra pereche, pe pietroaiele drumului de pădure. Traversară de-a curmezişul codrul Kampinoski, ocolind şoseaua care era mai departe. De altfel amândoi – Janusz şi Zosia – voiau să ajungă la Komorow cât mai repede.

Ziua de iunie era nespus de frumoasă, de însorită şi senină, copacii păreau acoperiţi cu ghirlande de frunze, iar în luncă şi poaene iarba înaltă era gata de cosit în fiecare clipă. Un miros puternic de răşină şi plante medicinale stăruia îm pădure, curenţii de aer înmiresmat ajungând până la călători prin ferestrele deschise ale înaltei caroserii a automobilului. Zosia era îmbrăcată cu o bluză albă cu dungi albastre, nespus de plăcută la vedere, cu o fustă gri destul de largă şi cu o pălărie albă cu voal. Şi ea, şi Janusz îşi prinseseră pe piept câte un buchet de rozmarin, pe care li-l pregătise Fibich. Gând se apropiară de Komorow, Janusz porunci lui Felix să oprească.

— Auzi? spuse el Zosiei, vom merge pe poteca din pădure pe care am trecut cu zece ani în urmă venind pentru întâia oară

la Komorow. Îți aduci aminte?

— Mai e vorbă?

Automobilul se urni din loc împreună cu insuportabilul Adas, iar ei rămaseră singuri printre arbori. Făcură câțiva zeci de paşi şi ajunseră la marginea pădurii.

— Aici am vrut să te sărut, spuse Janusz.

— O, nu, a fost cu mult mai în fundul pădurii.

— Îți aminteşti?

— Da! sigur că-mi amintesc.

— Şi de ce n-ai vrut atunci să mă săruți?

— Te uram.

— De ce?

— Mi-ai făcut impresia unui aristocrat nerod, care vrea să cumpere moşia şi domnişoara la un preț foarte redus.

— Moşia am cumpărat-o.

— Şi într-adevăr prețul a fost redus.

— Oare atât de redus?

— Ai plătit?

— Uite, vezi, dacă n-ar fi fost bucățica asta de pământ, totul în viața mea ar fi apucat un alt drum. Cred că nu m-aş fi căsătorit.

— Desigur. Dacă n-ai fi cumpărat Komorow-ul nu m-ai fi cunoscut nici pe mine, nici pe tata… deci, nu te-ai fi însurat cu mine. Socot însă în general că tot te-ai fi căsătorit. Bărbatul, la un moment dat, trebuie să se căsătorească.

Janusz îşi reaminti de Heidelberg şi de Hania Wolska şi, lucru ciudat, pentru o clipă regretă cele întâmplate atunci. Dar îndată se uită la Zosia. Stătea la un pas sau doi în fața lui, sprijinindu-se de tulpina groasă a unui pin roşcat ce crescuse aici. Îi văzu profilul şters de umbra sinilie a pălăriei albe, dungile bluzei ce deveneau gri în lumina puternică a zilei acesteia învăluită de un cer albastru-închis ca safirul, şi fusta gri, pe care se reflectau umbrele verzi ale crengilor gemând de frunzişul des al lunei iunie. Zosia ținea în mână un buchet mare de liliac alb, de trandafiri albi şi de flori albe de călin, fiecare din aceste flori având albeața ei proprie, specifică, albeața zăpezii, a trupului sau a cearşafului. Tot acest desen,

ca decupat din hârtie, stătea lipit pe fondul câmpului verde şi al cerului luminos. O ramură mare de pin se înălța deasupra capului Zosiei ca un deget negru amenințător. În tăcere Janusz privi câteva clipe imaginea asta şi apoi îşi şopti:

— Soția mea.

Zosia întoarse capul spre el şi pălăria albă îi întunecă ochii feriți din lumină, astfel încât pupilele afundate în pleoapele negricioase păreau mărite. Trăsăturile ei – şterse o clipă – fură luminate de un zâmbet nespus de voios.

— De ce nu mă săruți acum? întrebă ea.

— Nu cutez, răspunse Janusz.

— Oare eşti atât de timid? Dar atunci?

— Atunci ai fost pentru mine a fată oarecare, de care nu eram obligat să țiu seama. De altfel, nici nu ştiu de ce am vrut atunci să te sărut, în general, nu fac parte din bărbații ce atacă femeile îndată ce rămân singuri cu ele. În gestul acela era închis un soi de destin.

— Nu mi se pare să fie chiar aşa, râse Zosia din toată inima. Dacă n-aş fi venit la tine după un răstimp de zece ani spre a ți-o reaminti, ai fi uitat de mine cu desăvârşire.

— Nu, nu. Ai existat întotdeauna în mine, deşi învăluită de o sumedenie de alte treburi oameni şi chinuri Dar de cp ai venit atunci la mine?

— Cum de ce? Să-ți cer un post, ajunsesem în sapă de lemn.

— Cum de m-ai ținut minte?

— Te-am ținut minte ca pe un domnişor arogant. Te uram. Acolo, îin seră, am văzut însă un om.

— Mă schimbasem?

— Nu. Erai acelaşi, numai că în acelaşi contur aveam impresia că văd, străveziu, altceva.

— Nu te temi că ai putea să mă urăşti?

— Nu. Te iubesc, răspunse ea simplu.

Intre pădure şi fermă, la fel ca şi atunci, creştea secara; în anul. Acela foarte înaltă, stufoasă. La începutul lui iunie, spicele erau bine crescute şi pe alocurea se putea vedea puful cafeniu al florii. În partea de jos, lângă poteca pe care mergeau, luceau pintenaşi şi albăstrele. Dar cu puține flori,

deoarece sămânța fusese aleasă cu grijă. Zosia mergea înainte purtând pe brațe snopul de flori albe şi, când porni în urma ei, Janusz avu impresia că buchetul are forma unui copil pe care îl poartă soția lui mergând înainte pe potecă. Şi priveliştea aceasta îl bucură şi-l nelinişti, în acelaş timp.

Spicele erau atât de înalte, încât o izbeau pe Zosia peste față; umbla deci cu băgare de seamă aplecându-le cu mâna liberă. Rând pe rând ridica mâna. Dar ele. Revenind i ’beau bratp’e ’ui Tanusz. Călcând peste spice, vedea parcă câmpul unduindu-se sub bătaia insesizabilă a aerului – într-o parte şi în alta – sau. Învolburându-se precum valurile unei mări apărute aici, pe neaşteptate.

Zosia, ajunsă la locul unde poteca atingea un zid de piatră ce forma hotarul grădinei lor îşi aşteptă, acolo, bărbatul. El o văzu cuprinzând florile cu amândouă mâinile, zâmbind sub pălăria ei de culoare deschisă, toată în soare, fericită şi, mai presvs de orice: dragă. I se păru simplă; şi viitoarea lui viață, toată, i se păru limpede şi obişnuită: Komarow-ul, soția, copilul, poate versurile, cultura florilor şi a fructelor.

Timp de o clipă îi trecu prin minte că: „Viața nu se soluționează de regulă atât de simplu, omul nedepinzând numai de el însuşi”. Dar… nu mai avea timp să analizele ideea asta şi, apropiindu-se de Zosia care stătea, micuță, copilăroasă, în locul de trecere printre pietre, îşi ridică mâinile în sus, strigându-i:

— Acum poți să mă săruți!

CONCERT LA FILARMONICA

I

În toamna anului 1933 Elzbieta Szyllerowna (în actele englezeşti purta numele de Elisabeth Rubinstein) venind la Varşovia, dădu câteva concerte. Cel mai interesant fu concertul simfonic de vineri. Programul celebrei cântărețe de faimă mondială cuprindea uvertura *Plutaşului* de Moniuszko, aria *Reginei nopții* de Mozart, *Şeherezada* – patru cântece pentru voce şi orchestră mică de Edgar Szyller, fratele cântăreței, şi *Simfonia a V-a* de Beethowen. Programul era accesibil şi interesant, faima cântăreței imensă, astfel încât se

strânsese un public foarte numeros.

În ziua concertului, Elzunia, care locuia la „Bristol”, nu primi niciun fel de vizite, respectând regula: în ziua concertului nu adresă nimănui niciun cuvânt. Evident, adesea nu respecta această regulă, cum făcu şi de data asta, explicând cameristei dejunul ce dorea să-l ia şi apoi făcând cu Edgar o mică repetiţie a cântecelor lui. Urma să le cânte, pentru întâia oară de la compunerea lor şi avea un trac puternic. Deşi nu mai prezentau o dificultate atât de mare, cum i se păruse la început, totuşi îşi spunea în gând că ele sunt ingrate”, că adică nu vor plăcea publicului larg, nu vor avea succesul ce-l aveau de fiecare dată ariile din *Halka,* din *Manon* sau din *Dama de pică.* Elzunia sosise de data asta fără soţul ei – doar cu câteva eleve străine, care ţineau, însoţind-o la Varşovia, să asculte în prima lor audiţie cântecele lui Szyller, a căror faimă era deja stabilită, deşi încă nimeni nu le auzise.

Printre discipole se afla şi Hania Wolska, doamna Daws, care-şi imagina fireşte că-i de-ajuns zece lecţii cu marea cântăreaţă, pentru ca să cânte ca şi ea.

Edgar era puţin cam supărat pe soră-sa, pentru că de atâţia ani o lăsa pe Hania să-şi facă iluzii, promiţându-i o carieră de cântăreaţă.

— Află, râdea Elzunia, că pentru cât îmi plăteşte aş fi putut să-i promit că va deveni chiar o Adelina Patti…

— Dar lucrul acesta este o mare cruzime!

Începură repetiţia, Edgar fiind puţin cam iritat, iar execuţia Elzunei nefăcându-l să-şi recapete umorul. Prima arie ieşi cu un contur mai accentuat, mai dramatizat, se recurse chiar la „fermate”, lucru pentru care Fitelberg făcuse scandal la proba cu orchestra. Notele înalte căpătară acum acuitate, iar Elzunia le forţă şi mai tare, voind să le dea mai multă expresie şi putere. Edgar nu spunea nimic, dar buzele lui crispate puteau mărturisi soră-sii că nu era prea mulţumit de interpretarea ei. Fără niciun fel de observaţii sau de piedici, cântară totul până la capăt, când Edgar închise caietul cu note şi, liniştit, se duse în odaia sa.

— Va fi bine! spuse el, ieşind, soră-sii; deşi, în privința asta avea mari îndoieli.

În cameră îl aştepta deja Artur Malski, un evreu scund, slab, cu o voce foarte ascuțită şi cu un fel de a se exprima ce nu îngăduia îndoială. Față de Edgar se topea, devenea umil şi tăcut. De data asta aproape îi smulse manuscrisul *Şeherezadei* din mâini.

— Am venit din Lodz să văd lucrarea.

Edgar îi dădu notele şi, aşezându-se într-un fotoliu roşu, îi zise:

— Ai bani pentru biletul de întoarcere?

— N-am – şi nici tren după concert. Trebuie să înnoptez undeva.

— Înnoptează aici pe canapea.

— Se poate? întrebă Artur.

Acest „se poate” se referea însă la altceva. Mialski voia să încerce melodiile la pian, mai degrabă la pianina modestă, pe care proprietarul hotelului i-o punea, întotdeauna, aici, la dispoziție lui Edgar.

— Am să-ți arăt, zise Edgar.

Puse notele pe pupitru şi, fără chef se aşeză la pian, puțin într-o parte. Zdrăngăni ici-colea pe claviatură şi interpretă cu un glas răguşit şi în falset partea vocală a ariei.

Malski, dacă nu s-ar fi uitat la note, n-ar fi înțeles nimic. La un moment dat, se impacientă:

— Lasă-mă, domnule, eu o pot cânta mai bine.

Edgar râse, încetă să mai cânte şi, cu mâinile încă în sus, se învârti pe taburet.

— Ce lucru îngrozitor! Domnul profesor nu-i în stare să cânte la pian.

— Hai, arată, râse din nou Edgar, arată tu ce poți!

Malski execută acompaniamentul ariei fără ca Edgar să-l asculte. Continua să se uite la uşă. Malski se opri.

— Aştepți pe cineva, domnule? întrebă el nerăbdător.

Edgar rămase încurcat.

— Nu, nu… şopti el. Nu-ți plac ariile astea?

Malski însă nu cedă.

— Hai, domnule, spune-mi pe cine aştepţi?

— Cât eşti tu, Artur, de ciudat, spuse Edgar jenat, şi puţin cam nedelicat…

— Domnule, şopti zâmbind Artur, te-ai gândit la Rysio?

— De unde ştii? întrebă Edgar.

— Am înţeles din expresia feţei dumitale – şi Artur lăsă să i se vadă pe faţă un zâmbet ce semăna mai degrabă cu o dureroasă crispare. De altfel, eu însumi m-am gândit la el. Tocmai ar fi trebuit să intre şi să ne întindă mâna cu timiditate şi cu fruntea năpădită de sudoare… Ţi-l mai reaminteşti?

— Îmi reamintesc, dădu Edgar din umeri, mai bine decât tine. De fiecare gest al lui… Cine altul îşi va putea reaminti de el, dacă nu eu şi tu…

— Ba da, şi domnişoara Helena, răspunse Malski recăpătându-şi stăpânirea de sine.

Edgar se întoarse spre fereastră, Malski continua să cânte la pian *Şeherezcida,* dar cu mai puţină ardoare, parcă.

— E genială, rosti el după o clipă şi se opri sprijinindu-şi mâinile mărunte pe claviatură. Mare porcărie, înjură el pe neaşteptate, că nam putut ajunge la Lowicz. Numai în condiţiile noastre o telegramă trimisă din Lowicz la Lodz poate face şase ore!

— În definitiv, nu s-a întâmplat nimic, zise Edgar încet, ca şi cum ar fi vrut să-l liniştească pe Malski; eu am fost lângă el…

— Singurul lui noroc, adăugă Malski, cu un tipic accent evreiesc ce-i apărea, întotdeauna, în momentele de mare mâhnire.

Tăcură câteva clipe.

— De altfel e mai bine că nu se află acum aici, zise repede Artur, la o muzică europeană. Te-ar fi întrebat, îndată, ce importanţă are ea pentru Polonia, ce importanţă are pentru Lowicz?

Era mania lui. Ce poate însemna pentru Lowicz muzica dumitale?

— Poate că tocmai asta-i partea rea, continuă Edgar, revenind de la fereastră şi începând să se preumble prin cameră. Rysio era îndreptăţit să întrebe ce însemnează muzica

mea pentru *Lo* wicz. E doar ştiut că ea n-are, acolo, nicio însemnătate…

— Şi ce-i cu asta? se indignă Malski, recăpătându-şi glasul ascuţit şi aspru. Ce-i cu asta? Dumneata nu scrii pentru Lowic…

— Dar poate că trebuie să scriem pentru Lowicz?… rosti Edgar cu tristeţe. Poate n-aş fi atât de stingher…

— Dumneata nu pricepi nimic, zise Malski, dând din umeri. Dumneata tiu eşti singur… Eu sunt cu dumneata. Creaţia dumitale, repet, nu-i pentru Lowicz, e numai pentru Europa.

Zâmbetul lui Edgar se topi. Nu ştia cum să-i spună lui Malski că muzica lui n-are nici cea mai mică însemnătate pentru Europa.

Toată situaţia asta absurdă fu întreruptă de soneria telefonului. Artur ridică receptorul. Atâta folos aveai de la el, că se pricepea să le facă vânt oamenilor insuportabili. Din păcate, de data asta, Edgar fu silit să răspundă personal. O cunoştinţă bună îl ruga să obţină o invitaţie la recepţia dată de familia Remeyow, după fiecare eveniment muzical mai de seamă, la care fiecare ţinea să fie invitat deoarece lucrul acesta constituia marele şic al Varşoviei. În zadar explică Edgar doamnei respective că nu poate invita oameni străini într-o casă străină, ea insită îndelung şi până la urmă primi făgăduiala unui răspuns eu prilejul concertului, tocmai când trebuia să-şi asculte pentru întâia oară lucrarea într-o concentrare deplină. Din fericire, Elzunia dispuse cu atâta energie să nu intre nimeni la artişti, încât în încăperea triunghiulară, goală şi destul de rece, tremurau îngrijoraţi, înainte de concert, numai patru persoane: Fitelberg, Edgar. Elzunia şi doamna Daws, care îndeplinea funcţia de secretară a Elzbietei.

De după uşă ajungea până aici vuietul înăbuşit al sălii şi acordarea instrumentelor. Elzbieta, palidă, se uita din când în când în oglindă. Era îmbrăcată cu o rochie de moar de culoarea fildeşului, pe cap purtând pene albe prinse sus. Edgar critică penele şi prin aceasta o făcu pe soră-sa să-şi piardă stăpânirea de sine, uitându-se tot mai des în oglindă şi

încercând chiar să le scoată, dar pieptănătura nu-i îngădui, ceea ce îi cam ciufuli părul.

— Să ştii că nu-ți spun toate astea pentru ca tot concertul să te gândeşti la coafură, adăugă Edgar.

Fitelberg ieşi, dar mai aşteptă câteva clipe pe treptele ce duceau la estradă. Foşnind, doamna Daws se strecură spre loja de la parter. Concertul urma să înceapă îndată.

— Au locuri bune bătrânii? întrebă Elzunia, continuând să stea în fața oglinzii. Au tras la Kazi?

— Da, la Kazi. Au locuri bune; puțin laterale, dar bune. Tata a îmbătrânit mult…

— Ce mai vrei? E o fericire că poate încă să muncească.

— Cred că puțin timp încă.

— În Polonia lucrează de doisprezece ani. Totul are un sfârşit.

— De când ai plecat de la Odesa au trecut cinsprezece ani.

— Dacă aş fi avut un copil, acum ar fi avut patrusprezece ani.

Elzunia trecu încet prin camera rece şi se aşeză lângă fratele ei. În sală se auzeau aplauze, destul de îndelungi, apoi urmară primele măsuri ale uverturii atât de fermecătoare.

— Îți aminteşti cum am cântat duetul din *Țiganii* lui Moniuszko?

— Era de ziua mătuşii Antosia…

— Nu! Era onomastica mamei. Pe pian era o glastră cu trandafiri galbeni imenşi… Nu-ți aminteşti?

— Şi tu cântai groaznic de fals… stai… în măsura a patra… unde era un la bemol. Nu-i aşa?

Elzunia râse.

— Îți aminteşti când ne-am întors de la nunta doamnei Royska?

— Nu prea. Eram prea mică.

— Mi-aduc aminte că purtai un paltonaş cu pelerină în dungi albastru cu negru.

— De paltonaş îmi aduc aminte.

— Era cu noi şi domnişoara Hanfca, iar tata o întreba mereu pe mama: *a qui est cette femme de ehambre?* 1

Râseră amândoi din toată inima. Edgar o apucă de mână pe Elzunia, câteva cline se uitară în fața lor şi în jos, ca şi cum ar fi zărit Odesa, nunta doamnei Royska, pe papa Szyller, mereu distrat şi mai ales paltonaşul cu dungi albastre şi negre.

Deodată Edgar, ridicând capul, o nrivi; îi văzu frumosul ei profil clasic, cu nasul puțin cam mare şi claia de păr blond, din care se înălțau pene mari albe, ca nişte pânze de corabie aplecate într-o parte. Continua să fie îngândurată.

— Ascultă, zise el, tu eşti fericită. Priveşte câtă lume a venit să te asculte. Eşti celebră…

Elzunia ghici îndată gândurile lui Edgar, şi le răspunse:

— Creatorul nu este niciodată singur. Toate generațiile viitoare sunt alături de el. Dar despre noi, cine îşi mai aduce aminte după moartea noastră?

— Nu pomeneşti pe nimeni după moarte?

Elzunia se uită oarecum speriată la Edgar.

— Nu, zise ea, nesigură.

— Nici pe Jozio? întrebă Edgar.

Elzunia scoase din gât un sâsâit, se sculă şi, încrucişându-şi mâinele pe piept întoarse capul spre fereastră. Din sală răsună uşor motivul uverturii.

— Te-ai gândit la Jozio? zise ea după o clipă. Da, Jozio este fericit. Se odihneşte în ceea ce aş putea numi: falǎ.

— Fala radiază, spuse Edgar zâmbind, întocmai ca radiul, dar după câtva timp se stinge în însăşi fața radiației.

Elzunia întoarse capul:

— Îți închipui ce înseamnează să te gândeşti aşa, într-o doară, că trupul acela s-a spulberat, s-a împrăştiat în neant. Mi-a spus doamna Royska că la exhumare n-a mai găsit aproape nimic… doar portofelul cu hârtii care, se pare, pe puțeau îngrozitor chiar după luni de zile; a trebuit să *e* ardă. Acolo era şi fotografia mea, puțea…

Amândoi stăteau acum în picioare, Elzunia sprij'. Nindu-şi amândouă mâinile de brațul ridicat al lui Edgar şi uitându-se în ochii lui.

— N-ai idee ce corp avea, şopti ea.

Edgar zâmbi, se întoarse şi vru să se reaşeze.

— Ştiu, spuse el simplu, pe ton de conversaţie, ştiu. L-am văzut gol puşcă, atunci la Odesa, când a dormit la Janusz. Am băut împreună. Era foarte frumos. M-am convins doar personal. Cu un uşor zâmbet amar se aşează pe fotoliu ridicându-şi privirile spre soră-sa, caire, aplecându-se, îl întrebă:

— Tu ai ştiut? îndată, chiar atunci, ai ştiut?

— Am ştiut, răspunse Edgar scurt.

— Şi de ce n-ai spus nimic?

— Ce-aveam de spus? Repet, am verificat doar dacă-i destul de frumos pentru tine…

Elzunia, oarecum contrariată, îşi puse mănuşa de piele albă, ca de cretă şi se apropie de oglindă, în sală răsunară aplauzele.

— Pe Rubinstein însă nu l-ai verificat, exclamă ea mârâind.

— De! asta a fost treaba ta şi, socot, orice s-ar zice, că ai procedat foarte cuminte.

Elzunia se întoarse brusc, se apropie din nou de fratele ei şi cum acesta nu se sculă, se aplecă puţin şi, ca să nu se uite în ochii lui, îl prinse de spate şi-şi ascunse capul în braţele lui, însă cu băgare de seamă, ca să nu-şi răvăşească coafura din nou aranjată şi să nu-şi strice frumuseţea penelor.

— Ascultă, tu nu ştii. Am avut un copil. Copilul lui Jozio… băieţel, s-a născut şi a murit îndată la Constantinopol… ar fi avut acum piaisprezece ani…

Edgar, deschizând gura, aspiră aer, ca şi cum s-ar fi sufocat. O dădu uşor la o parte şi-i zise:

— Asta n-am ştiut-o!

Elzunia se ridică în picioare. Stătea drept, cu capul ridicat în sus şi cu ochii închişi. Privind-o, Edgar îşi zise în gând că are pleoape atât de minunate, ca petalele unor flori exotice. Şi repetă.

— Acest lucru nu l-am ştiut.

Deodată, intră în fugă oboistul Wiewiorski şi privi uimit pe Edgar şi pe sora acestuia.

— Poftiţi, doamnă, poftiţi, zise el grăbit, directorul vă aşteaptă. Uvertura s-a terminat de mult. E rândul

dumneavoastră, doamnă…

— O, Doamne! exclamă Elzbieta învârtindu-se prin cameră, fiindcă acum trebuia să-şi dezbrace haina, să-şi tragă bine mănuşile, să-şi găsească notele. Dar noi nici n-am auzit măcar aplauzele.

— Nu face nimic, nu face nimic rosti Edgar, el însuşi speriat. Te vei calma imediat.

— Mai repede, zorea Wiewi&rski, mai repede!

Elzunia grăbi paşii şi, deodată, când să iasă din cameră, se întoarse şi trimise fratelui, cu mâna înmănuşată, un sărut. Ochii ei zâmbeau din plin. Era ceva cu desăvârşire teatral.

Iî

De câte ori veneau la Filarmonică, Janusz şi Zosia lăsau paltoanele, întotdeauna, la aceeaşi garderobieră, la stânga, în primele despărțituri ale splendidei garderobe care, nu se ştie de ce, datorită capriciului unui arhitect *fin de vece,* avea drept model trapezăria din castelul Malbork. Stâlpii din marmoră roşie nu se armonizau deloc cu cuierele obişnuite şi cu despărțiturile de lemn în fața cărora se tot foiau nişte garderobiere cochete şi amabile. Spre a şti de ce Janusz se adresa întotdeauna primei garderobiere din partea stângă, trebuie să recurgem la arborele genealogic al familiei Wiewiorski. Stnniisifiw lorheul prințesei Ana, avea un frate mai vârstnic, Tadeusz, cu care se lua de-a binele la bătaie în tinerețe, la maturitate se urau fiindcă-şi aleseseră o singură „logodnică”, iar la bătrânețe nu numai că nu se mai întâlneau, dar nici nu vroiau să mai ştie unul de celălalt. Copiii lor însă, între ei, aveau relații. Tadeusz era om de serviciu cu vechime la Filarmonică; el era acela care ieşea în pauză pe estradă şi uneori era aplaudat, când dintr-o smucitură puternică cu amândouă mâinile mişca pianul cel negru cu coadă, din ascunzătoarea lui discretă, în mijlocul estradei. Tadeusz avea doi fii: unul lucra la Philips şi era însurat cu o tânără frumoaşă, aceea tocmai care prin protecția socrului obținuse locul frontal la garderobă, iar mezinul, Bronek, prim oboist în orchestră, era un artist foarte bun, jucând peste câțiva ani un rol în societatea iubitorilor de muzică veche. Janusz continua

să întreţină relaţii cu Janek Wiewiorski – lucra acum la fabrica., So? nnva” – şi prin el cu verii lui. Aşa se explică de ce trebuia să intre în vorbă de fiecare dată cu doamna Dosia Wiewiorska. Ea îl saluta mereu în acelaşi fel:

— Respectele mele, domnule conte! — la care Janusz îi răspundea printr-o strâmbătură. Doamna Dosia spunea însă, de regulă, aceste cuvinte în sensul „domnului conte al nostru”, ori „domnului conte”, pe care vărul nostru îl tratează drept „burjui11. Aşa că salutul căpăta, astfel, un aspect destul de agreabil.

Venind din Komorow la concertul Elzbietei. Se opriră, şi de data asta, tot în faţa despărţiturii doamnei Dosia.

— Ce mai faceţi, doamnă? zise Janusz.

— Dar micuţa dumitale? întrebă Zosia.

Doamna Dosia o cuprinse însă dintr-o privire rapidă ce Myszynska şi. Bătând din palme, i se adresă:

— Vai, scumpă doamnă, ce slabă sunteţi! Ce s-a întâmplat?

— Am fost puţin bolnavă, mormăi Zosia timid.

Aflându-se la un pas de soţia sa, Janusz se uită la doamna Dosia şi-i făcu un semn cu degetul pe buze.

Doamna Dosia atârnă blana Zosiei în cuier şi, întorcându-se după paltonul lui Janusz, adăugă:

— Eh, probabil lumina s-a proiectat aşa pe chipul dumneavoastră doamnă (Zosiei nu-i spunea niciodată „contesă”), deoarece lămpile astea au un astfel de luciu. De aceea am avut impresia că sunteţi cam verzuie. Dumneavoastră însă arătaţi bine, da, destul de bine… Şi aşa scundă, îndesată şi blondă cum era, porni în grabă cu paltonul lui Janusz.

— M-a compătimit, zise Zosia lui Janusz, zâmbind.

Doamna Dosia se reîntoarse, spunându-le:

— Poftim numărul.

Zosia îşi petrecu mina micuţă sub braţul lui Janusz şi porniră în sus pe scara înaltă. Janusz mergea la Filarmonică întotdeauna, pe aşa zisele jetoane, pe locurile oermanente ale familiei Bilinski, întrucât contribuise în mare măsură la construirea edificiului. Locurile erau în rândul al treilea sau al

patrulea, în partea dreaptă; nu erau prea comode, deoarece placa de rezonanță acoperea mâinile pianistului şi chiar solistul, cântărețul sau violonistul nu puteau fi văzuți, fiind acoperiți de dirijor.

Zosia urca încet scara, doarece era într-adevăr slăbită. Cu câteva săptămâni înainte avortase, în luna a treia, lucru ce-o epuizase nu numai fizic, dar şi moral.

— Janusz, eu îți aduc nenorocire. Piersicii au înghețat în sera cea mare, iar fiul nu ni s-a născut…

Janusz era foarte răbdător, dar astfel de vorbe îl mâhneau. Fugea la florile lui şi o lăsa pe

Zosia singură. Chiar astăzi,. Abia se lăsase convinsă să vină la concert.

— Din nou să fiu singur? Şi aşa mă duc peste tot fără tine, ceea ce face o impresie proastă. La concertul acesta trebuie să merg. Edgar e prietenul meu cel mai apropiat şi, chiar dacă n-ar fi, vreau să ascult noua lui compoziție.

— Şi va trebui să înnoptăm tot în casa de pe Bracka? E îngrozitor!

Zosia se temea de Maria Bilinska ca de foc, şi încă şi mai mult – ceea ce părea poate ciudiat – de domnişoara Tekla Biesiadowska. Avea poate dreptate, deoarece Mariei îi era întru totul indiferent cu cine i se însurase fratele, iar domnişoara Tekla visa pentru Janusz al ei nişte minunății atât de mari, încât Zosia i se părea o biată epavă.

— Desigur. Îi spunea ea doamnei Szusskiewiczowa, Bilinska este bucuroasă că fratele ei s-a căsătorit fără să aleagă prea mult, fiindcă în felul acesta i se va reproşa mai puțin legătura ei cu Spychala.»

Dar Szuszkiewiczowa nu era de acord.

— *Oh, madame,* răspunse ea, *un mariage cest quand meme une chose difj’erente*!…

Fireşte, aceste cuvinte se puteau referi la căsătoria ei, ca şi la încăpățânarea cu care domnişoara Tekla rămânea domnişoară bătrână.

De altfel ea chivernisea cu mână tare toată gospodăria de la Bracka, împotrivindu-se chiar prințesei şi răzgâindu-l iarăşi ce

Alo, întors din Anglia după doi ani, neschimbat, aşa cum plecase. Toate sentimentele pe care le avusese mai înainte pentru Janusz, acum (după căsătoria acestuia cu „Dumnezeu ştie cine”) le dăruia lui Alo, făcându-l foarte capricios. De pildă nu voia să-l lase astăzi la concert.

— Ce-i poate folosi unui copil să asculte o aiurită, susținea ea cu tărie.

Mamă-sa făcu însă după capul ei şi-l luă la Filarmonică. Intrând în sală, Janusz şi Zosia îi mtâlniră tocmai în fața uşii; acum el era un adolescent înalt, zvelt, de cincisprezece ani, pe care, privindu-l, Janusz gândi, fără să vrea:

„Tare aş vrea să ştiu dacă al meu ar fi fost tot ca el.”

— Ce mai faci, Zosia? grăi Bilinska, întinzându-i mâna. Cum te mai simți?

— Mulțumesc, foarte bine, răspunse aceasta, încercând să ia o înfățişare corespunzătoare.

Dând mâna cu mătuşă-sa, Alo se înroşi atât de puternic, încât moțul bălai ce-i spânzura cu îndărătnicie pe frunte se făcu şi mai bălai. Sub căutătura albastră, rece şi plină de reproş a mamă-si, Alo îşi acoperi ochii cu pleoapele şi îşi întoarse fața. Zosiei îi păru rău şi, reluând singură conversația, zise:

— De&ia Wiewiorska spune că numai lumina e de vină, eu însă cred că arăt în adevăr foarte rău.

— Dosia Wiewiors a? *Qui est-ce?* 1 întrebă Bilinska îndreptându-şi ochii ei reci spre Zosia.

— Ah, uite, tu nu cunoşti toate ramificațiile familiei Wiewiorski, explică zâmbind Janusz. Ele nu există în *Almanachul de Gotha.*

— Orice, dar snobismul nu cred că mi se poate imputa, se bosumflă Bilinska.

Zosia surprinse privirea lui Alo, uitându-se cu admirație la mamă-sa, care în lunga ei rochie de catifea de un albastru închis şi şiragul de perle al prințesei Anna era splendidă. Din părul vopsit într-o nuanță mai deschisă, dispăruseră firişoarele albe răsărite nu de mult. Se întorsese de la Paris numai de câteva săptămâni. Zosia, făcându-şi curaj, îi zise:

— În schimb tu, Marysia, arăţi minunat.

Bilinska o ţinu la distanţă, ca de obicei, cu o privire străină, dar spre a îndulci puţin impresia răcelii de care-şi dădea desigur seama, zâmbi uşor, din buze.

— Mama arată întotdeauna splendid, articulă Alo, deschizând pentru întâia oară gura.

Vrând să glumească, Zosia se adresă nepotului:

— Dar eu?

Regretă însă pe loc. Alo se înroşi atât de tare, încât i se opriră două lacrimi în ochi. Din fericire răsună soneria şi toţi se îndreptară spre locurile lor.

După câteva clipe Janusz şi Zosia şedeau pe scaunele lor incomode şi scârţâitoare, căptuşite cu muşama roşie şi cu vederea spre o frescă urâtă de deasupra „scoicii" orchestrei. Muzicanţii intrau fără grabă.

— Sunt nesuferită, zise Zosia apropiind drăgăstos braţul de acela al lui Janusz, nu mă pricep să conversez cu familia ta. Întotdeauna trebuie să spun ceva nelalocul lui.

— Consolează-te, răspunse Janusz, aşa mi se întâmplă şi mie în conversaţia cu Marysia. Orice aş zice am întotdeauna impresia că spun altceva decât ceea ce ar fi trebuit; lucrul acesta a ajuns un fel de manieră. Mereu m-am simţit jenat faţă de ea, chiar prin faptul că tata ţinea cu mult mai mult la ea…

— Eşti sigur?

— De ce anume?

— Că tata a iubit-o mai mult?

— Îmi amintesc de moartea lui.

Şi aşa, deodată – uitându-se la muzicanţii care intrau, salutând pe cunoscuţi, ca de pildă pe domnul Hube, care venea la concerte întotdeauna cu un evreu bătrân – Janusz începu să-i povestească despre boala şi moartea tatălui şi despre faptul că înainte de a muri îşi exprimase dorinţa de a o vedea neapărat pe Bilinska.

— Şi la ţanc a sosit şi ea, călare, cu doi cazaci. La noi acasă era Kasio Spychala, pe atunci lucrând în Organizaţia Militară Polonă (P.O.W.)…

Zosia îşi aplecă capul şi, uitându-se pieziş la Janusz, şopti:

— Ce ciudată clipă ai ales pentru toate aceste reamintiri.

Înțelegând la ce se gândise Zosia, Janusz întrerupse povestirea. Nu-i vorbise niciodată de moartea tatălui ei şi nici n-o întrebase vreodată. Era în această privință un fel de înțelegere tacită. Zgorzelski murise de inimă rea, după ce vânduse Komorow-ul pe nişte hârtii fără valoare.

— Unul dintre cazaci îi restituise Marysiei punga cu bijuterii, continuă totuşi Janusz, iar în schimbul acestor giuvaieruri soră-mea a cumpărat Komorow-ul pentru mine. Iată – puse el punctul pe „i" – ce-am vrut să-ți spun.

Uitându-se la primul violonist, care exersa încet, în fața pupitrului, un pasaj complicat, Zosia clipi din ochi.

— Regreți aceste giuvaeruri? întrebă ea.

— Socot că între soți nu trebuie să existe, niciodată, chestiuni băneşti, adăugă Janusz.

— Şi eu gândesc la fel, şopti Zosia.

Acordarea instrumentelor orchestrei se înălța ca un nestăpânit suspin, ce se ciocnea de arcul de deasupra scoicii, în timp ce viorile şi oboii se luau la trântă ca doi luptători. Şi, deodată, totul amuți, ca tăiat cu cuțitul. Fitelberg, în plastronul lui imaculat apăru pe estradă, se întoarse pe podiu, cu fața la public şi-şi arătă într-un zâmbet larg dinții lui strălucitori.

III

Profesorul Ryniewicz locuia pe strada Polna, vizavi de Politehnică; alesese anume locul acesta, ținând seama că fiul lui, oare studia arhitectura, era aici mai aproape de locul de muncă. Tânărul făcea progrese admirabile la învățătură, fiind bucuria părinților. Bătrânul trebuia însă să meargă destul de departe până la universitate, unde cursurile de biologie nu aveau prea mulți auditori. În ziua concertului Elzbietei, profesorul, foarte agitat încă de dimineață, ținu cursurile – numai două în ziua aceea – contrar obiceiului, de mântuială. Stătu puțin de vorbă cu studenții. Cu acest prilej fu ridicată problema băncilor separate pentru evrei, dar pe un ton calm. Citi apoi câte ceva din cursul litografiat şi astfel se scurseră într-un fel orele care-l despărțeau de masa de prânz. Fiul lipsi

de la masă, reținut de lucrări la atelierul de arhitectură sau plecat undeva cu colegii – nu se ştie unde. Doamna Ryniewicz, o femeie calmă, încă frumoasă, neştiind să explice lipsa fiului, fu silită să asculte câteva observații amare. Apoi profesorul mincă, fără să spună un cuvânt, supa şi rasolul cu sos de muştar, iar când fu servit compotul de mere, îşi rugă soția să-i dea ziarul de dimineață, orice ziar. Doamna Ryniewicz observă că examinează coloana de pe ultima pagină: „Unde mergem astă seară”, după care dădu la o parte ziarul. Desigur voise să se asigure la ce oră începe concertul de la Filarmonică şi cum ştia că mergeau întotdeauna la aceeaşi oră, adică la opt, consideră preocuparea profesorului ca un efect al enervării. Suspinând uşor îi zise:

— Mai e compotul, Feliks.

— L-ai făcut desigur cu scorțişoară.

— De ce să fie cu scorțişoară? Doar ştiu că nu-ți place. Țin seamă de gusturile tale, adăugă ea oarecum semnificativ. Profesorul însă nu observă nimic şi-şi sfârşi compotul. Odată masa terminată, ea aduse ceaiul din bucătărie, când tocmai atunci apăru Jerzy. Zâmbitor şi mulțumit, el povesti despre un coleg care căzuse la examen în mod stupid. Ea râse. Observă însă că soțul urmăreşte norii prin fereastră fără să asculte pălăvrăgeala fiului. Afară, o zi obişnuită de octombrie, cu nori în straturile de jos ale văzduhului, dar fără vânt puternic.

Fireşte, ea înțelese că gândurile lui Rvniewicz reveneau la o altă toamnă, deşi întâmplarea nu avusese loc toamna.

„Stai puțin, stai, îşi zise ea în gând, când a fost?” Şi adăugă cu glas tare:

— Când te-ai întors din Rusia, Feliks?

Ryniewicz se uită la ea ca trezit din somn.

— Nu-ți aminteşti? zise el cu tristețe. În anul 1918.

— Nu-i vorba de an. Asta o ştiu. Adănoă ea, lăsând mâna în jos, ci de lună, în ce lună? în octombrie?

— În octombrie!

— Nu-ți aminteşti, mamă? zise Jerzy mâncându-şi compotul. Eu îmi amintesc ca şi cum ar fi fost ieri. Mă jucam cu trenul meu electric, când tata a intrat pe neaşteptate… Nu

l-am recunoscut.

Profesorul Ryniewicz se uită cu recunoştinţă la fiu-su.

— Da, şi eu mi-am zis aşa, grăi ea, căzând deodată pe gânduri. Vremea asta de octombrie mi-a reamintit de reîntoarcerea ta. A fost ceva foarte ciudat…

— De ce foarte ciudat? întrebă Jerzy brusc, aprinzându-şi ţigara. Consider că a fost lucrul cel mai firesc din lume; s-a reîntors la noi, ce altceva putea face?

— Ar fi putut sa nu se mai întoarcă, zâmbi ea.

— Jadwiga mea! zise Ryniewicz încet, cu implorare în glas.

— Nu ştii cum se întâmplă uneori? rosti doamna Ryniewicz, cu amărăciune.

— Fînd tata a fost în Rusia, cred că nu s-a îndrăgostit, spuse Jerzy râzând, fiindcă pentru el înamorarea., bătrânului” era tot atât de ridicolă pe cât de imposibilă.

Doamna Jadwiga îşi privea neliniştită feciorul, dar văzându-l cum fumează, indiferent, conchise dând din umeri:

— N-ar fi fost nimic extraordinar.

— Vorbiţi despre mine ca despre un absent, mormăi profesorul, devenit nerăbdător, mă trataţi ca pe un moş căzut în mintea cornilor..

Incetând să fumeze, Jerzy se uită la tată-su cu o privire atât de rece, ca şi cum ar fi vrut să-l străpungă cu ascuţişul ei.

— Iertaţi-mă, rosti el sec, stingând ţigara în scrumiera de sticlă.

Profesorul se ridică şi, fără să spună vreun cuvânt, se îndreptă spre birou.

— Trebuie întotdeauna să-l superi pe tata cu ceva, zise doamna Jadwiga, punând zaharniţa în bufet.

— Mamă, protestă Jerzy, eu doar n-am spus nimic. Adevărul e că vreţi să stau mereu acasă, nu-mi permiteţi să ies nicăieri, iar în casă creaţi o atmosferă imposibilă. Mai gândiţi-vă şi la chestiunea asta.

Doamna Ryniewicz închise uşa bufetului, mai puternic decât ar fi fost necesar şi adăugă, mergând la bucătărie:

— Trebuie să ştii că neexaminarea acestei situaţii nu este păcatul *nostru.*

Jerzy se uită pe fereastră.

Într-adevăr, vremea era neplăcută, vântul puternic bătând dinspre câmpia Mokotow, alunga nu numai norii din înaltul cerului – care, ondulați, parcă zbârciți, se înghionteau năvalnic ca o cireadă de vite – dar deopotrivă şi grămezi mari de frunze suflate de pe trotuarele cenuşii, ca şi măruntele semințe de arțar burate şi e'e îmne în vârtejuri impresionante. Jerzy se apropie de fereastră, dădu perdelele albe la o parte şi urmări câteva clipe iureşul frunzelor şi al semințelor.

— La naiba, grăi el, câinească vreme. Viață de câine!…

Profesorul se aşeză la birou; cum însă nu lucra, îşi întoarse şi el fața către fereastră, nrivind iocul frunzelor şi al norilor. Îşi aminti de întoarcerea aceea, de care începuse să vorbească Jadwiga şi de strădțințele făcute pentru fixarea normelor zilnice de muncă, hrană şi somn, de educație şi învățătură lui Jerzy. Fusese, desigur, lucrul cel mai greu, dar trecuse. Acum totul mergea aproape bine, poate chiar bine de tot: universitatea, cursurile, învățătura. În biologie aveau loc în clipa de față transformări atât de mari, încât chiar numai urmărirea publicațiilor străine devine o călătorie într-un viitor nemaivăzut. Teoria revenirii epocii glaciare fusese admisă în străinătate. Şi… numai Jerzy ăsta! între părinți continua să existe o răceală, o prăpastie. Încerca să-şi reamintească conduita lui față de tatăl său un mic sluibas al administrației bunurilor familiei Sobanski! „Oare nici eu nu-l înțelegeam? Oare tot aşa trezea în mine clipe de nerăbdare? Cred că da”.

Ryniewicz nu-şi dădu nici el seama cum, fără să lucreze, fără să scrie sau să citescă, rămase câteva ore în fața biroului. Vântul alungase norii; se făcuse întuneric. Dincolo de fereastră era beznă, iar în casă linişte. Fu trezit de ceasornicul din sufragerie, care bătu rar şi profund ora şapte, îşi aminti că trebuie să se scoale şi să plece: va merge pe jos din strada Polna şi până la Filarmonică nu era atât de departe şi-şi va omorî timpul. În vârful picioarelor trecu în antreu, îşi îmbrăcă pardesiul, înfăşurându-şi cu grijă şalul în jurul gâtului, îşi luă pălăria şi umbrela: s-ar fi putut să plouă. Când să iasă, uşa de la bucătărie se deschise şi pe fondul luminos se schiță silueta

gravă a Jadwigei.

— Feliks, unde mergi?

Profesorul tăcu.

— Ascultă, continuă ea liniştită, la ce bun toate astea? De ce să zgândăreşti, din nou, nişte sentimente învechite? Nu te du, dă-i pace.

Profesorul fără s-o privească, dar cu mâna pe clanță, zise:

— Nu pot.

— Eh, fă cum vrei, dădu ea din umeri, eu însă am socotit că…

Fără să-şi termine fraza închise cu zgomot uşa bucătăriei şi în antreu se făcu iarăşi întuneric. Profesorul rămase însă o clipă la uşă. Apoi se întoarse în vârful picioarelor. Îşi scoase pardesiul, îl atârnă în cuier şi, tot aşa, în vârful picioarelor reintră în cabinet. Fără să facă lumină, se aşeză la birou. Pe stradă se aprindeau felinarele. La lumina lor slabă, scoase din sertar o fotografie şi încercă să privească trăsăturile ei cam şterse. Era însă prea întuneric.

IV

Edgar trecând pe furiş prin coridor intră în loja joasă de la parter, de lângă orchestră. În acest moment tunetul aplauzelor, care, străbătind sala de sus până jos dură câteva clipe, îl vesti că Elfunia, urmată de Fitelberg, păşea în estradă. Zgomotul sălii se prelungi. Edgar, aşezat să n-o vadă nici pe soră-sa nici pe dirijor, auzi stingerea treptată a aplauzelor, tuşitul uşor, caracteristic al Elbietei, ciocănitul baghetei şi acordurile de început ale cvartetului. De la prima notă, ieşită din gâtul Elzbietei, de la prima gamă, care ajunse repede la înălțimi amețitoare, Edgar simți că „va merge bine!” Elzunia cânta pe Mozart uşor, şăgalnic, aproape ca şi cum s-ar fi jucat. Poate că nu acesta era tonul indicat pentru aria *Reginei nopții,* căreia i se potrivea un caracter mai artificial, asemănător mu zicii mecanice din *„boite a musique”* 1 Publicul însă, ascultându-i vocea minunată, încremenise.

„Nu, timpul nu schimbă nimic, gândi Edgar, dimpotrivă, maturizarea ei este deplină. Încă un an, doi. Notele înalte sunt puțin prea ascuțite, prea țipătoare, dar asta nu strică deloc.”

Când începu preludiul *Şeherezadei,* Edgar se afundă adânc în fotoliu pentru a prinde cât mai bine primele măsuri: pizzicato-ul contrabaşilor în ritmul lor ciudat şi flautul cu fraza lui şerpuitoare, repetată – cu o cvintă mai jos – de oboi. Fraza asta de un farmec copleşitor ce contrasta armonios cu accentele başilor era pentru Edgar – fără să ştie însă nici el de ce – un lait-motiv al morții… Tot povestind la basme despre minunății neasemuite, Şeherezada se gândea totodată la moarte; dacă basmul nu-i plăcea lui Şahriar, putea fi dată, în orice clipă, pe mâna călăului. Ceva din farmecul acesta mortal era în sunetul flautului – fireşte – neştiut de nimeni, neînțeles de niciunul dintre ascultători: era ca o chemare delicată, dulce, sentimentală chiar, a morții. Şi odată stins glasul flautului şi oboiului, răsună glasul Elzuniei, ca pentru el:

„O! nu mă mai chema, Doniazada O! soarele m-a şi chemat la el…”

Cântecul urma cu vioaiele pasaje ale viorilor şi apoi Elzunia strigă:

„Soarele răsare atât de palid deasupra oraşului de parcă nu mi-ar auzi glasul…”

Dar… unde au dispărut „fermatele” țipătoare? Dar falsul dramatism? Elzunia prezenta atât de simplu textele muzicale, ca şi cum ar fi stat de vorbă, obişnuit, cu flautul, cu oboiul, cu viorile. Le cerea pare-se sfatul:

„Ce-aş mai putea spune azi iubitului?
Ce mi-aş mai putea smulge din suflet?
Cu ce i-aş mai învălui inima?”

Edgar ştia bine că nu sunt răspunsuri de dat, că sunt doar întrebări, că inima va înceta să bată şi împreună cu ea toată viața asta frumoasă, tăinuită în flaute şi oboiuri; că şi inima ce n-a iubit niciodată, va muri şi ea şi odată cu ea însăşi nădejdea unei iubiri mântuitoare. Viorile prin suspinul lor ridicau sus de tot, apoi solo de vioară se opri la flageoletă şi împreună cu ea Naltul de diez al Elzuniei. Intonat pianissimo, se stinse şi pieri ca un oftat. Sala nu aplaudă.

Când începu cel de-al doilea cântec, Edgar îşi mărturisi în gând, că – desigur – nu se va găsi nicicând un cercetător al

lucrărilor lui care să observe că ceea ce grăiau acum violoncelele era o sporire şi o ranversare a „temei morţii1’ rostită de flaut, în cel dintâi cântec. Mulţi muzicieni ascund în felul acesta, în paginile partiturilor lor, aluzii, citate ori glume, cunoscute doar de ei, despre care ascultătorul nu ştie niciodată nimic, iar cercetătorul află abia uneori. Şi doar tocmai „sporirea” asta făcea ca atmosfera cântecului, murmurul violoncelului, tot ceea ce Elzunia şoptea – de parcă ar fi povestit doar persoanelor din primul rând de fotolii – despre micuţul ei fecior născut şi mort la Constantinopol – să aibă o legătură directă cu atmosfera primului cântec din care şi izvora.

„… Trebuie doar să-ţi afunzi faţa în nemărginita mireasmă a liliacului şi îndată viaţa, tinereţea, timpul Devin un mare şi alinător vis…”

Edgar îşi reaminti ceva ce-i apăruse limpede în faţa ochilor, pe când, afundat în fotoliu şi cu pleoapele aplecate, asculta frematătoarele suspine ale arcuşurilor, scoţând acorduri nu la unison. Dar suocedându-se. Cândva – fiind încă foarte fraged, n-avea decât paisprezece ani, gimnaziul de la Odesa fiind tocmai atunci închis din cauza unei epidemii – mamă-sa îl trimisese la Molince, în vacanţă. Era în primele zile ale lui mai; în jurul conacului creşteau tufişuri dese de liliac şi el se juca, atunci, cu fiica bucătăresei, cu micuţa Maşka, fără a bănui că în jocurile lor erau gata să încolţească primii muguri ai iubirii.

Odată, venind Maşka în faţa casei cu o întreagă cunună de liliac pe cap – „cu liliacul înflorit11

— Cum spunea ea, Edgar, mirosind chipurile liliacul, o muşcă de ureche, şi acum – când Elzunia, aproape fără voce, înălţându-şi cântecul în mici terţe, şoptea:

„… Tu ştii, ştii tu,

Ce voie bună ascunde liliacu-n floare…” j

— Simţi, cu adevărat, mireasma liliacului de primăvară, ca şi mirosul trupului Maşkăi când o muşcase, şi-şi reaminti apoi că Maşka avea ochii. La fel cu ai Helenei. Li învăluise atât de mult şi pe de-a-ntregul strălucirea acelei zile de primăvară – venită atunci, după ploaie – cu frunzele ei ca nişte inimi ce

luceau, umede încă şi cu miros amar, în razele calde de soare; sosise din Skwira cu cai închiriați – căci nu găsise brişcă din Molince –, iar pe poteca din fața pridvorului, în glia ei moale se-ntipăriseră adânc urmele paşilor lui…

Nu-şi dădu seama cum se trecuse la cel de-al j treilea cântec. Aici nu mai sunau flaute, deşi titlul ariei era chiar *Flaute în întuneric,* ci un uriaş oftat, al tuturor coardelor, clocotea molcom, de la început, spre a izbucni sus, la cuvintele:

Flautele cântă, tu însă nu mai eşti,
Şi-i întuneric, întuneric beznă, şi-i noapte întunecată…”

Încet-încet, Edgar se descătuşă din amintirile acelea despre care ştia doar că sunt închise undeva în aceste cântece şi tăinuite acolo, asemeni izvoarelor din adâncuri ale muzicii. În delicata lor țesătură muzicală se ascundea Maşka, şi mirosul trupului ei fraged de copil, şi luciul frunzelor de liliac, şi urmele paşilor pe glia încă umedă, şi chiar imaginea papucului ei galbenlucios, ce-l avea atunci în picior.

Ascultă a treia arie ca pe ceva ce nu-i aparținea. Aici, Elzunia luă un astfel de crescendo, cum nu mai aiuzise de mult. Glasul ei spori ca o apă uriaşă, tot mai năvalnică şi, deodată, când orchestra amuți, el rămase singur sub cupola Filarmonicii, ca un fel de coloană albă, dreaptă.

Începu cel de-al patrulea cântec. Publicul asculta cu urechea încordată şi fără a întrerupe cu aplauzele lui după fiecare arie. Acum îşi luară zborul, prin orchestră, fragmente puternice (compuse şi ele pe lait-motivul Şeherezadei) ce goneau tumultuos – în timp ce vocea surorii sale acoperind tumultul, povestea egal, liniştit şi plin:

„Când luna străluci pe ceru-ntunecat,
Nori grei voiră s-o alunge…”

Dar cel mai frumos lucru fu liniştea asta deplină cu care Elzbieta, străbătând furtuna orchestrei, îşi intona înaltele ei efluvii.

În clipa aceea, Edgar se aplecă pe scaun şi-i văzu profilul, pe deasupra arcuşului primului violonist – în urcare şi coborâre. În această primă clipă avu impresia că-i o persoană

necunoscută. Penele îi alungeau de prisos forma corpului, în plus Elzunia se schimbase nespus de mult de la aceea mai plină de bucurii, din întâlnirile lor, când la Odesa cântase aria *Verborgenheit.* După o clipă însă îşi reaminti acea ri dicare a capului, acel gest splendid – *le port de la tete, cum* spunea mătuşa Michasia – ce-l observase la ea, atunci, pentru întâia oară; şi acum o vedea din nou, ridicându-şi capul la fel şi lansind rând pe rând nota la bemol (de care el abuzase atâta în acest cântec), până undeva, sus, la galerie.

„Ah, uoamne, se întrebă în sinea lui, de unde mai scoate atâta voce şi atâta *Innigkeit.* Ce i schimbă în totalitate caracterul cântecelor? De unde ia acel ceva, care-mi multiplică atât de mult tot ceea ce scriu? Are oare şi ea, în permanență, acelaşi presentiment al morții? În tinerețe aveam impresia că voi muri tânăr, dar abia mai târziu am aflat că întotdeauna omul moare tânăr. Şi tocmai despre asta vorbesc cântecele mele. Înțelege ea oare? Desigur, nu! Ea n-are presentimente şi senzații atât de îngrozitoare, de răscolitoare. Toate astea ea le descoperă fără voie şi le oferă altora, fără a le gusta, ca un fel de mâncare, la masă. Ea este o adevărată Şeherezadă.”;

Şi o examină atent. Era cu gura închisă, fiindcă orchestra – acum aproape „tutti” – se afla iarăşi în ascensiune, lovea prin acorduri frânte în bolta cerului, dorind parcă să acopere luna îndrăgostită. Şi din nou răsună mi-bemolul – la bemolul Elzuniei coborându-se apoi cu câteva note în jos. Cvarta aceasta avea în sine ceva din arşița şi praful Odesei, din tropotul cailor polițaimaistrului Târlo, din izbirea valurilor mării de stânci.

Mai târziu, nicăieri marea nu s-a mai zbătut aşa, lărgindu-se în cozi înspumate, în muzica cvartelor, în strălucirea soarelui, ca atunci la Fântâna Mijlocie. „Tare-s curios, gândi Edgar, ascultându-i efluviile, oare se gândeşte ea, acum, la Odesa?” Eliunia îşi închise încă o dată gura; într-un j freamăt surd orchestra se avântă prin toate scările muzicale şi, deodată, țâşni un uriaş acord major, iar cântăreața atinse acel la bemol al ei, pur şi cristalin. Apoi, totul amuți. Izbucniră aplauzele şi în sfârşit strigătele:

„Autorul, autorul!” Edgar, îndreptându-se spre estradă, pe scara cea mică, se întâlni cu soră-sa: pieptănătura i se ciufulise nițel pe frunte, iar penele i se strâmbaseră. Avea ochii plini de lacrimi. Se aplecă deodată spre frate-su şi, apucându-l de braț, îi zise:

— Niciodată în viață nu voi mai cânta aşa cum am cântat astăzi!

v

Domnul Hube mergea de regulă cu domnul Zloty la concertele simfonice, pe acest tărâm având aceleaşi gusturi, deşi în realitate şi în acest domeniu Zloty exercita o imensă influență asupra lui Hube. Zloty detesta orice operă muzicală contemporană şi îndeosebi muzica lui Edgar. În momentul când Elzunia, ridicându-şi trena rochiei ei albe şi mişcându-şi penele de deasupra frunții, părăsea estrada, Hube, continuând să aplaude, se adresă asociatului său, cu zâmbetul pe buze, convins fiind – deşi neinstruit în această materie – de măreția şi puterea emoțională a *Şeherezadei:*

— De data asta cred că ți-a plăcut muzica lui Szyller.

Domnul Zloty însă, care venise astăzi împreună cu tânăra şi frumoasa lui soție, luă mina unui om puțin convins şi, fără să bată măcar o singură dată din palmele lui groase, dădu doar negativ din cap.

— Socot totuşi că cel puțin vei recunoaşte, adăugă Hube, cât de frumos ştie ea să cânte.

— Da, cântă frumos, răspunse Zloty, indiferent.

— Minunat, confirmă doamna Zloty, asupra căreia cea mai mare impresie o făcuse toaleta Elzuniei şi peneie ei albe de deasupra capului.

Publicul se ridicase în picioare. În fața lui Hube, cu câteva rânduri, şedea Ola cu cei doi fii ai ei. Antek şi Andrzej veniseră astăzi pentru întâia oară la Filarmonică şi bătrânul Hube, observând băieții de la spate, văzuse cum le ardeau urechile chiar de la începutul concertului şi cum şedeau drepți ca nişte lumânări de ambele părți ale scaunului mamei. Acum însă nu mai putură să reziste şi, ridicându-se din locurile lor, începură să se agite. Mama îi certă sever.

— Andrzej nu ştie să se poarte, mormăi Antek către mamă-sa.

— Astâmpărați-vă, zise Ola şi i se adresă lui Hube: De ce nu l-ați luat la concert şi pe Hubert?

— Hubert a trebuit să meargă astă seară la un coleg al său, răspunse Hube.

Băieții ştiau că nu-i adevărat şi se uitară unul la altul cu subînțeles.

Se ştia că antipaticul Zloty îl detesta pe Hubert şi nu-i permitea domnului Hube să vină la concerte cu feciorul. Cel puțin astfel le prezenta Hubert situația... Doamna Ola, socotind însă adevărate spusele lui Hube, adăugă:

— Oh! ce păcat; i-ar fi plăcut desigur ariile unchiului Edgar.

Ola îi spunea lui Edgar „unchiul”, fiindcă aşa-i spuneau, fără niciun temei, şi băieții ei. Ea socotea că fiecare băiat de vârsta lui Antek sau Andrzej trebuie să-i spună lui Szyller „unchiul Edgar”. Auzind cele rostite de Golşbkowa, Hube o privi chiorâş.

— Adevărat? Aşa credeți dumneavoastră, doamnă? Părerea mea este că ele nu pot plăcea nimănui, cu atât mai puțin unor adolescenți. Cum ar putea să înțeleagă ei aşa ceva?

— Ai mei le înțeleg; nu-i aşa, Andrzej? se adresă ea mezinului, care, fără să ştie despre ce vorbeşte mama, o confirmă, pentru orice eventualitate.

— Da! Da!

Hube dădu din umeri.

— Dumneavoastră, doamnă, îi creşteți în respectul muzicii contemporane încă din primele lor clipe, zise el ironic. Sunteți rudă cu familia Szyller?

— Nu, dar îi cunosc din copilărie şi de aceea copiii îi spun domnului Edgar „unchiule11. Dar, oricum, recunoaşteți cred, că ştie să cânte frumos.

În clipa aceea, amestecându-se în convorbire şi domnul Zloty care se ținea scai de Hube zise:

— Da, pe Mozart l-a cântat într-adevăr minunat.

Ola se uită la Zloty cu oarecare mirare. Hube rămase perplex.

— Nu-l cunoaşteți, doamnă, pe asociatul meu

— Şi-l prezentă: domnul Seweryn Zloty.

Domnul Zloty, întinzându-i mâna, spuse:

— Pe domnul Golbek îl cunosc foarte bine, este un comerciant foarte serios.

— Şi un om foarte simpatic, adăugă Hube, azi n-a venit la concert?

— Nu, râse Ola, muzica simfonică îl plictiseşte groaznic, iar acasă… e sătul de canto.

Andrzej se uită la mamă-sa destul de încruntat, iar urechile lui înroşite se făcură stacojii.

— Mare păcat, rosti Hube, pierde mult din cauza asta. Dar pe tineri îi obişnuiți încă de timpuriu? Nu-i aşa?

— Ca dumneavoastră cu vânatul, râse Ola, care avea în clipa aceea o înfățişare nespus de frumoaşă, cum se putea vedea chiar din privirile lui Hube.

— Dumneavoastră, doamnă, cântați adeseori?

— Nu, nu, negă ea cu prea multă vioiciune, numai atunci când nu mă aude nimeni.

— Uneori eu trag cu urechea, când mama cântă, grăi deodată Antek, cu o voce de semibas.

— Vedeți, doamnă, şi dumneavoastră aveți ascultători, glumi Hube, fiul meu mi-a spus adeseori că v-a auzit.

— Oh, Hubert este la noi aproape ca de-ai casei.

Băieții o luară însă pe mama lor în foaier şi băură sifon cu suc la bufet, în spatele căruia era o domnişoară frumoasă, cu coafură înaltă şi aurie, lucru ce fu încă o plăcere, ca şi audiția întregului concert. Hube rămase cu Ztotv şi cu soția acestuia, care nu-l lăsau nicio clipă singur.

— Vezi, acolo-i ambasadorul Belgiei, zise deodată Hube, aplecându-se spre asociatul său, ce-ar fi dacă ne-am apropia de el?

— Nu ajută la nimic, răsounse Zloty în şoaptă, ce ne-ar putea sfătui? Nu ne poate face nimic. Dumneata crezi că „Fabrique Naționale” ascultă de guvern? Ea şi numai ea dictează guvernului cum şi ce. Reprezintă doar un capital uriaş.

În clipa aceea ambasadorul Belgiei se înclină amabil în direcția lui Hube, care nu se putu abține şi se apropie de el. Se salutară.

— Aş putea veni pentru o clipă la dumneavoastră? întrebă el.

— Fireşte, ca întotdeauna. Chiar vă aştept, adăugă zâmbind, mă aşteptam să privesc vizita dumneavoastră. Şi îndată după aceste cuvinte semnificative se retrase ca un diplomat adevărat pe un teren neutru. Nu-i aşa că a cântat frumos cântăreața asta?

Hube observă că străinii nu pronunță numele poloneze, chiar când ele au o rezonanță cunoscută ca, de pildă, „Szyller". Domnul ambasador spusese „cântăreața asta".

— Splendid, confirmă Hube şi se îndreptă din nou spre Zloty.

— Ei, ce zice? întrebă domnul Seweryn.

— De, nimic. A spus să mă duc la el.

— Nu va face el cine ştie ce.

— Tot ce se poate. Dar nu strică să mă duc.

— Cel mai bine e să stăm de vorbă cu avocații.

— Avocatul te lasă întotdeauna lefter. Nicio brânză. Avocații se înțeleg între ei şi în plus îşi împart câştigul. Nu, mai bine să te conduci după propria minte. Dacă Hubert, de pildă, va prelua toate acțiunile, va fi oare şi el răspunzător?

Domnul Zloty examină o clipă, atent, ce Hube; apoi, dând din umeri, îşi întoarse privirea spre înțeleptul ce medita în fața unui craniu, cum se putea vedea pe fresca din partea dreaptă a estradei.

— Cred că nu e nevoie să ne uităm în statute.

— Deci, domnule Zloty, spune: da sau nu?

— Cred că nu.

Investițiile imense făcute de firma „Călărețul şi vânătorul" pentru construirea fabricii epuizaseră toate creditele. Tocmai atunci „Fabrique Naționale" din Belgia ceruse restituirea imediată a tuturor creanțelor. Atât „Călărețul şi vânătorul11, cât şi fabrica „Snlonka" fiind o societate» în comandită, Hube – ca unul din reprezentanții firmei – răsnnndea de această

imensă creanță externă cu întreaga sa avere.

Deci, situația era tragică. Din Belgia sosise un funcționar special, ce urma să soluționeze chestiunea, cu care domnul Zloty pertracta seri întregi la Hotelul „Europejski” conferințe, de la care se întorcea cu previziuni cât se poate de sumbre.

— Ei s-au agățat de dumneata, spuse el lui Hube, pentru că ai o avere bine conturată…

— Desigur că am o averbine conturată, deoarece niciodată nu m-am ocupat de afaceri îndoielnice. Dumneata vrei însă să spui, domnule Zloty, că am o avere uşor de concretizat.

— Da, tot ce se poate. O avere concretă.

Chestiunea aceasta îl chinuia nespus de mult pe domnul Hube, şi chiar acum, la Filarmonică, nu înceta să se tot gândească la ea.

— Deci Hubert n-ar corespunde? întrebă el încă o dată.

— Cum să corespundă? Un copil! oftă domnul Zloty.

Intre timp, strecurându-se din foaier îndărăt spre sală, Ola zări în umbra balconului, şezând la o parte, pe domnul Szyller senior cu soția. Doamna Szyllerowa, înaltă, trupeşă, nu se schimbase deloc, bătrânul domn Szyller însă se micşorase, căruntise, se cocoşase, iar ochii nu-i mai avea distrați, ca odinioară, ci oarecum înfricoşați, sau poate nerăbdători. Apropiindu-se, el o privi neîncrezător şi – ceea ce Ola nu voia nici să-şi închipuie – cu aversiune.

— Nu v-am mai văzut de atâta vreme, spuse ea, stați închişi mereu în fabrica dumneavoastră de zahăr. Nu veniți niciodată la Varşovia?

— Uneori, răspunse Szyllerowa pentru amândoi, dar numai când are vreo treabă, soțul dă o fugă până la Varşovia şi pleacă îndată înapoi. E foarte mult de lucru în fabrică şi, la vârsta lui…

— Slavă Domnului că ați putut să veniți măcar acum.

— Se putea să nu venim la concertul Elzuniei? Trebuia. Chiar şi acum, când campania de zahăr la fabrică e de-abia la început. Dar la concertul Elzuniei…

— Ah, cum cântă de minunat, zise Ola, nu-i aşa?

— Hm, doamnă Ola, ce să mai spunem noi, bătrânii, grăi

din nou doamna Szyllerowa. Şedem încântaţi, *taj hodi* – cum spune o expresie ucrainiană.

În clipa aceea bătrânul Szyller aruncă spre Ola – tot pe furiş – o privire plină de aversiune.

— Oare dumneavoastră, i se adresă ea cu simplitate, nu împărtăşiţi admiraţia doamnei Szyllerowa?

— Recunosc, doamnă, zise Szyller, mişcându-se pe scaun cu nerăbdare şi învingând parcă ceva în sinea lui, că nu-i înţeleg pe copiii mei.

Ola avu un sentiment de regret. Doamna Szyllerowa, încercând să şteargă impresia asta, zise zâmbind:

— El nu spune niciodată ceea ce gândeşte, sunt convinsă că ariile lui Edgar l-au emoţionat.

— În oarecare măsură, răspunse bătrânul Szyller, ca şi cum s-ar fi coborât pe pământ, dar mă simt, de asemenea, foarte jenat. În artă, după gustul meu, este prea multexhibiţionism. Mărturisesc, sunt stânjenit când o văd pe fiica mea pe estradă, gătită, fardată, cu pene pe cap şi povestind oamenilor adunaţi gândurile fiului meu. *Que voulez-vous? C'est trop fort pour moi.*38

— Trebuie să recunoaştem că are dreptate, zise domna Szyllerowa, uitându-se cu sfială la

Ola. În oarecare măsură şi eu am resimţit aceeaşi senzaţie.

Şovăind, Ola continuă:

— Ei ne oferă totuşi atâtea lucruri minunate.

— Da, desigur, suspină doamna o yiiero.ve. Pentru noi însă ei sunt, înainte de toate, copiii noştri.

Bătrânul Szyller îşi suflă nasul şi, pufăind tare, conchise:

— De, e greu, dar n-ai ce-i face. Copiii sunt întotdeauna altfel decât părinţii.

VI

— Ştii ceva? nu vreau să-l mai ascult pe Beethoven, zise Zosia lui Janusz. Hai mai de grabă în camera artiştilor… la Elzunia şi Edgar.

---

[38] **Ce să-i faci ? E prea mult pentru mine (fr.).**

Janusz o examină atent. În ochii ei, cu orbitele adâncite, se ascundeau luciri tulburătoare.

„Ştie ea oare că acolo-i Hania Daws?” îşi spuse el în gând. Dar se linişti pe loc. Zosia îl luă la braț.

— Ariile astea m-au cam enervat un pic, zise ea aproape şoptind.

Şoptitul ăsta nu-i prea plăcea lui Janusz. El era, de fiecare dată, expresia unor stări psihice pe care nu le putea desluşi. În astfel de clipe Zosia devenea un străin şi, totodată, de neînțeles. Oricât nu voia el să recunoască, dar şoptitul ăsta al ei – cu aspectul lui special, de parcă gâtu i-ar fi fost strangulat de o senzație prea puternică – îl umplea de spaimă.

— Cum vrei tu, consimți Janusz, nici mie nu-mi prea place simfonia asta…

Se strecurară prin spațiul larg dintre scaune, în direcția ieşirii din spatele „culiselor” scenei, deşi mulțimea, fiind destul de densă, se putea înainta numai cu greutate. Deodată cineva îl bătu pe umăr. Se întoarse brusc. La spatele lui se afla un domn scund, pe care Janusz nu-l recunoscu de la început. Totul durǎ doar o clipă, în care un ghem întreg de amintiri strânse se desfăşură deodată, dezvăluind perspective îndepărtate.

— Henryk, rosti Janusz pe jumătate bucuros, pe jumătate uimit.

Era într-adevăr Antoniewski. Nu-l mai văzuse de la Paris; aflase doar că pictorul se lăsase de meserie şi se apucase, pe neaşteptate, să facă politică. Mai ales în ultimii ani.

— Uite, chiar mă gândeam cum să fac să te întâlnesc, mărturisi Antoniewski strângându-i mâna. Tocmai îi spusesem soției, la plecarea mea în capitală: aş dori să-l revăd pe Janusz. Şi-acum, spune-mi, ce se întâmplă cu tine?

Janusz zâmbi şi, reamintindu-şi de un gest din tinerețe, îşi aplecă capul într-o parte şi pieziş, în ciudă, se uita la Antoniewski.

— Cu mine, nimic interesant. Dar ce se întâmplă cu tine? Iată un lucru uimitor.

— Nu cine ştie ce, răspunse Antoniewski. Doar îți

aminteşti… la Kiev. Întotdeauna am făcut politică.

— De care însă? întrebă Janusz plin de ciudă.

După cum se vede, Henryk considera că-i mai bine să nu precizeze nimic, aşa că-l rugă să-l prezinte soției.

— Ai dreptate, râse Janusz, tu încă nu-mi cunoşti soția! Şi, pe un ton oficial, adăugă: Domnul voievod Antoniewski, soția mea.

Zosia, cu un soi de spaimă ori de şovăire, întinse mâna prietenului soțului ei.

— Ce-ți mai face soția? continuă Janusz, pe acelaşi ton oficial, ca să facă pe omul bine educat, întrebarea conținea prea puțină cordialitate.

— Mulțumesc, perfect, răspunse Antoniewski.

Convorbirea părea epuizată. Era prea puțin pentru întâlnirea a doi prieteni, care trecuseră împreună prin atâtea şi care nu se văzuseră de atâta vreme.

Până la urmă, dorind să întrețină conversația, Henryk reveni la spusele lui Janusz:

— Nu văd deosebire atât de mare între politica mea din trecut şi cea de azi.

— Vrei să realizezi o înțelegere polono-ucraineană? făcu Janusz zâmbind ironic.

Henryk tuşi răguşit.

— Nu o fac eu, ci noi toți.

Janusz îşi reaminti de prințesa Anna, de scepticismul ei în anumite cazuri, exprimat în foarte puținele cuvinte:

— *Vous le croyez, monsieur?*39

Henryk înțelese cuvintele, dar nu sesiză intențiile lui Janusz.

— Este doar o frumoasă sarcină, exclamă el; gândeşte-te puțin; de altfel tu însuți te-ai născut şi ai crescut în mijlocul acestui popor. Cum e posibil aşa ceva?

Janusz râse. Examină atent pe Antoniewski. În aparență, nu se schimbase deloc, acelaş păr lung cum poartă pictorii –

---

[39] **Dumneata crezi în aşa ceva ? (fr.).**

căzut vâlvoi pe frunte – aceeaşi ochi de culoare deschisă şi tot bulbucaţi. Dar faţa i se mai rotunjise şi părea mai arătoasă. Odinioară, nicicând nu se gândise la acest lucru, dar acum, uitându-se la prietenul lui, avea impresia că ar arăta grozav într-un contuş.

— Numai că politica asta nu poate avea un aspect uniform, constată Janusz, la miazănoapte ai un vecin, la miazăzi altul – şi concepţiile voastre sunt diferite… Şi, încă, în chestiuni cardinale.

— Văd că eşti la curent, spuse Antoniewski, scuturându-şi degetele şi uitându-se nu la Janusz, ci la spaţiul gol din faţa sa. Şi cu ce te ocupi tu, la drept vorbind?

— Eu? se cruci Myszynski. Gospodăresc.

— Unde?

— Aici, în apropierea Varşoviei, la Komorow.

— Ce fel de gospodărie?

— O fermă mică. Nu sunt ameninţat de reforma agrară. Flori, trufandale…

— Poftim! suspină Antoniewski. Cred că nu-i departe de Moszezenica mea?

— Şi crezi că poţi face faţă cât de cât? întrebă Janusz, ca şi cum ar fi vrut să-şi influenţeze prietenul de odinioară. Zosia, ridicând ochii către soţul ei, i se păru că nu-i ca de obicei. Nu-l ştia pe Janusz din vremea prieteniei cu pictorul. Nu degeaba te-ai născut în moara de la Moszezenica. Eşti ţăran… şi morar.

— Dacă aş fi ştiut!… scăpă Antoniewski intimidat de privirile lui Myszynski. Acum evenimentele toate se află sub un semn de întrebare..

— Toate? întrebă Janusz, continuând să-l preseze.

— Ce-i asta, se impacientă Antoniewski, mă supui unui examen politic? Nu-i un loc potrivit pentru aşa ceva; vino mâine la hotel. Sau, uite, vino la mine, la Luck, vei vedea la faţa locului, vei putea sta de vorbă cu oamenii… O, voi, varşovienii…

— Acum câteva clipe mi-ai spus că m-am născut şi am crescut printre ucrainieni.

— Te-ai schimbat însă în varşovian, zise Antoniewski

râzând şi arătându-şi dinţii lui mari, albi. Am venit aici să-l admirăm pe Edgar al nostru şi pe frumoasa lui soră. Nu-i aşa?

— Într-adevăr, se dumiri Janusz, renunţând pe dată la atitudinea lui agresivă. Nu ştiu ce m-a pişcat. Mai ales că chestiunile astea mă interesează într-o măsură destul de mică.

— Cum adică? întrebă el după o clipă de nejustificată tăcere. Nu-ţi vine niciodată să te urci într-un tren necunoscut şi s-o porneşti, undeva spre Sud?

Antoniewski se uită la el, pe jumătate inconştient, reamintindu-şi, desigur, pe undeva, de vorbele astea, dar fără să-şi dea seama de unde le ştie.

— Ne-am spus cuvintele acestea la Paris? întrebă el.

— Aş, de unde, zise Janusz zâmbind, cu mulţi, mulţi ani în urmă. Când încă Parisul nu era pentru noi o realizare concretă, ci ni se părea inaccesibil...

— Atunci, când am fost la munte?

— Da, la munte, răspunse Janusz.

— Aha, îmi reamintesc, îmi reamintesc. Dar nu-i adevărat că am realizat mai târziu proiectele noastre din munţi. Citaşi de puţin. Ceea ce am realizat, a fost cu totul altceva.

Janusz dădu din cap.

— Iar ceea ce realizezi acum, este un lucru şi mai deosebit, zise el şi-l strânse *ne* Antoniewski de braţ. Pot să te asigur. Cu desăvârşire deosebit.

Janusz vru să plece.

— Şi ce-i cu Ariadna? întrebă Antoniewski. Nu ştii nimic?

— Nu ştiu nimic, răspunse rece Janusz şi, întorcându-se spre soţie, îi zise: Hai, Zosia, să trecem în camera artiştilor.

Şi-i întinse mâna lui Antoniewski, ca unui „cunoscut îndepărtat41.

VII

Doamna Royska, coborându-se în pauză de la balcon, unde îşi avea locul, se întâlni pe scară cu Spychala. Stătea neglijent, re-emat de oerete şi fuma. În ultimul timp avea o figură gălbejită, nesănătoasă; se spunea că nu o ducea prea bine cu plămânii şi că avea mult de lucru la minister. Doamna Royska se bucură de întâlnire. Nu-l mai văzuse pe fostul preceptor al

copiilor ei, de ani de zile.

— Bună ziua, domnule Kazio, zise ea.

Era seară: nimeni, de mult, nu-i mai spusese „domnule Kazio” – aşa că-i sărută mâna zâmbind. Înfiriparea acestei conversații îi provocă o voioasă stare de spirit. Îşi reaminti că nu mai avusese o convorbire mai lungă cu Royska, încă din memorabilele zile de la Odesa, când doamna Ewelina promisese să o trimită pe Ola „drept consolare”. Kazimierz ştia că doamna Royska nu putea uita purtarea lui cu nepoată-sa, aşa că-l bucură tonul cordial folosit de fosta stăpână. Se vede treaba că se gândise şi ea la acelaşi lucru, că îşi reamintise de timpurile de odinioară.

— Cu dumneata n-am mai vorbit pe îndelete încă de pe vremea Fântânii Mijlocii, zise ea, cuvinte din care Spychala înțelese că va urma o convorbire mai lungă. Totuşi, doamna Royska rostind aceste vorbe tăcu şi – deşi sta în fața lui Kazimierz – deodată îşi îndreptă privirea într-o parte, ca şi cum dincolo de geamul ferestrei ce se afla acolo ar fi zărit nu coloritul albastru-cenuşiu al unei nopți de octombrie, ci o îndepărtată privelişte. Tăcea. Spychala îşi aminti că ultima convorbire, de acum nouăsprezece ani, era în legătură cu Jozio, ceea ce-l făcu să priceapă că doamna Royska se gândea la fiul ei. Nu prea ştia cum să îndrepte conversația spre alte subiecte, mai puțin dureroase.

— Elzunia încă de pe atunci cânta nespus de frumos, şopti în cele din urmă doamna Ewelina şi întorcându-şi ochii de la fereastră se uită la Spychala, aşa, de parcă spusele ei ar fd avut un conținut cu totul altul, straniu şi cu mult mai profund. Spychala se agăță însă de tema asta şi repetă cuvintele Mariei:

— Fireşte, nu mai are astăzi prospețimea de atunci, în schimb a câştigat ca forță de interpretare.

— Adevărat, adevărat? confirmă cu vioiciune doamna Royska. Şi ce mai cântece minunate. Edgar este un foarte mare muzician…

Spychala mai adăugă cele câiteva fraze auzite de la Maria şi de la doamna Daws, fiindcă, deşi habar n-avea de muzică, nu

voia să se trădeze (nu se ştie de ce) şi cum doamna Royska dând din cap îl aprobă cu aceiaşi vioiciune, el spera că aşa va încheia convorbirea, voit redusă, cât mai mult, la un schimb de fraze goale. Simțea bine că orice depăşire a acestui nivel amenința cu implicarea unor chestiuni dezagreabile şi dificile. Cum însă tot trebuia să spună ceva, o întrebă:

— Şi ce mai face… fiul dumneavoastră?

Chiar în clipa când adresă întrebarea, îşi dădu seama că-i scăpase din minte numele acestui fiu.

De aceea o şi întrebă atât de ciudat. Doamna Royska îi veni în ajutor:

— Walerek? rosti ea indispusă. Locuieşte în Siedice cu noua lui soție. Au o fiică. Un copil foarte drăguț…

— Nici n-am ştiut că s-a însurat a doua oară, zise Spychala, aşa, ca să spună ceva. Desi ştia că Walerek divorțase; se temea însă ca de foc de orice pauze în conversația asta, ca şi de privirile doamnei Ewelina îndreptate spre fereastră. Tocmai atunci trecu pe scară Ola cu fiii ei. Spychla se aplecă plin de curiozitate spre doamna Royska şi-i vorbi fără pauză:

— De mult s-a întâmplat lucrul acesta?

— Ah. Chestiunea tronează de câtiva ani. Răspunse Royska cu indiferență. Walerek are numai un divorț orsvrav'iic phi'"în chestiunea asta aş fi vrut să discut cu dumneata.

Snvehala îşi înălță tru'Xi' Enria oreocu nării şi dispăruse de pe față. Ola cu băieții dispăruse în partea de sus a scării printr-o uşă ce ducea în sală.

„Deci, e totuşi vorba de un interes". Îşi mărturisi Spychala în gând, nu fără satisfacție. Îl olăcea să se ştie o persoană importantă, necesară oamenilor şi era încântat când oamenii credeau că multe lucruri stau în puterea lui. Nu putea ghici ce vrea Royska şi nici nu vroia să-i înlesnească situația. Fără să vrea, în gând spusese: situația „bătrânei Royska", şi-i cercetă părul.

Încărunțea – fireşte – dar de sub părul tot mai cărunt strălucea necontenit aceeaşi frunte albă, curată, care – îşi aducea bine aminte – făcea asupra lui, la Molince, o impresie atât de puternică. Iar ochii, tot atât de vioi, de mari, de lucitori

mereu ca şi cum abia cu o clipă mai înainte fuseseră udați de lacrima unei emoții sau a unei înviorări.

„La naiba, cugetă Spychala. Câți ani o fi având? Odinioară, la Molince, era desigur tânără de tot iar mie mi se părea că-i bătrână”. Tot farmecul amintirilor legate de casa veche, de familia aceea, de dragostea lui pentru Ola. Gândi el, era justificat doar de faptul că această casă era patronată de o femeie fermecătoare şi atât de tânără, încât astăzi, când şi lucrul acesta şi-l reamintea, îl cuprindea groaza.

După o clipă şi făcând un efort, doamna Royska începu o frază, dar, în acelaşi timp, fără a-i da ascultare, Spychala zise:

— Doamnă sunteți mereu atât de frumoasă ’ Întrerupându-şi vorba, doamna Royska se uita atent la Kazimierz.

Fața lui – rasă fin şi destul de plină, pielea brună ca a unui sudic bronzat, capul lui înălțat şi foarte sigur de sine, privirea pătrunzătoare a ochilor lui mari, reci şi cenuşii, nu-i reaminteau deloc studentul modest din Odesa. Involuntar, doamna Royska îi examină picioarele, dar nu-i văzu vechii bocanci „galițieni” atât de grosolani. Panofii lui Spychala – lucrați ’a cei mai buni cizmari varşovieni, cu vârfurile lor de lac şi tăiați elegant pe de lături – erau de asemenea tot atât de puțin asemănători cu încălțămintea lui de odinioară, ca şi privirea lui sinceră de atunci în comparație cu cea de astăzi atât de rece şi necontenit pironită pe chipul ei.

— Îți adresez dumitale rugămintea, deşi nu ştiu măcar dacă acesta-i drumul cel bun, zise ea în sfârşit, bâlbâindu-se uşor la rostirea cuvântului „rugăminte”. „Să-i spun oare direct Mariei?” cugetă mai departe doamna Ewelina, uitându-se din nou la încălțămintea lui Spychala.

— Despre ce-i vorba, doamnă? întrebă Kazimierz, e ceva ce necesită mai mult timp? În cazul acesta poate că-i mai bine să stăm de vorbă la birou…

— Da, fireşte, zâmbi doamna Royska şi lui Spychala zâmbetul ăsta i se păru învăluit de tris tețe, de voalul anilor sau al doliului – dar la birou dumneata eşti atât de inaccesibil. Pur şi simplu mă simt intimidată în fața dumitale…

Spychala dădu din umeri.

„îşi bate joc, ori nu ştie ce vrea?” îşi zise el în gând. Tocmai doamna Royska era aceea care, întotdeauna, îl intimidase. Aşa rămăsese statornicit încă de pe vremea când se afla la Molince, încât, în raza privirilor ei îşi simţea mâinile şi picioarele înţepenite şi era incapabil să-şi concentreze gândurile.

„La naiba, adăugă el în gând, oare eram îndrăgostit de ea? Nu de Ola?”

— E vârba de o chestiune foarte simplă. Fac stăruinţe ca să obţin pentru Wnlere divorţul catolic; înţelegi dumneata, divorţul în faţa bisericii ortodoxe nu-i este de-ajuns.

— Evident înţeleg, răspunse Sovehala. În timp ce pete roşii îi acoperiră pe loc faţa.

Doamna Royska, observând roşeaţa, îşi pierdu cu desăvârşire cumpătul. Din câte chestiuni puteau fi discutate cu Spychala ori cu Maria. Cea mai lipsită de tact era aceea a căsătoriei. Trebuia însă să meargă până la capăt Doamna Ewemna Privind din nou spre fereastră, dincolo de spatele lui Spychala. Continuă bâ’bâind-’ se to*

— Marysia cunoaşte bine pe părintele Meysztowicz din Roma, care a fost un prieten atât de mare al răposatei prinţese Anna. Ar putea oare să-i scrie un cuvânt de sprijin în cauza asta?

Bujorii dispărură de pe obrajii lui Spychala. Îşi luă un ton oficial, ca şi cum ar fi şezut la birou în cabinetul lui.

— Cauza se află deja la Roma?

— De trei ani.

— N-aţi fi preferat, doamnă, ca ambasadorul nostru să ridice chestiunea în Consistoriu?

— Nu, fireşte că nu. I-am scris lui Skrzynski, ne cunoaştem încă de la Kiev. Aici însă totul depinde de părintele Meysztowicz, iar el numai la sunetul numelui Mariei…

Spychala se îmbujoră din nou.

„Nu mai ştiu nici eu de ce”, îşi zise în gând Royska, corectându-se totuşi:

— Numele prinţesei Anna va rezolva totul. Walerek singur nu-şi poartă de grijă şi nici soţia aia a lui…

— Evident, voi comunica doamnei Maria…

Spychala îi sounea Bilinskăi. Doamna M «ria”

ori de câte ori vorbea cu persoane din cercul prietenilor.

— Ea, desigur, va scrie…

— De altfel eu însumi îi voi reaminti acest lucru, adăugă doamna Royska redobândindu-şi siguranța de sine, prin care din nou îl domină pe Spychala. Am vrut să acționez şi prin dumneata fiindcă astfel s-ar putea să mă bucur de o… trecere mai mare.

În jurul lor, pe scară, se făcuse gol. Uşierii în vestoane vişinii trăgeau draperiile pe uşile ce se mişcau în ambele părți. Urma să înceapă partea a doua a concertului.

— Trebuie să mergem în sală. Spuse Snvehala.

Deodată doamna Royska deveni gravă. Îi puse mâna pe umăr; erau aproape singuri pe scară.

— Pentru mine e un lucru atât de important! Mi-e atât de teamă de soarta lui Walerek!

Pe loc însă şi din proprie inițiativă lepădă gravitatea aceasta. Ochii ei, lărgiți pentru o clipă, zâmbiră subit şi adăugă, păşind în sus, pe scări:

— Dumneata îți vei închipui despre mine cine ştie ce. Ar trebui să mă înțelegi, ca mamă…

— Vă cunosc doar, doamnă, de atâta vreme, exclamă Spychala, înaintând după ea, în sus.

Royska întoarse capul.

— Dumneata ai ținut atât la Jozio, şopti ea şi din nou i se lărgiră ochii. Nimeni nu l-a cunoscut atât de bine.

În clipa aceea însă izbucniră aplauzele şi fură siliți să se grăbească foarte tare pentru a-şi ocupa locurile. Se despărțiră în fața uşii ce ducea spre sală.

VIII

La partea a doua a concertului, Edgar nu s a mai întors în lojă. Într-o cameră triunghiulară şi rece, aşteptând sfârşitul simfoniei, şedeau el, Elzfoietka, Hania Daws şi Malski. Acesta sporovăia într-una înălțându-se pe tălpile lui micuțe şi alergând prin încăpere.

— Nu ştiu de ce, dar mă tot gândesc, mereu, la sărmanul

Rysio! strigă el cu un glas ascuţit. De parcă s-ar uita la dumneavoastră, doamnă! Sărmanul, se uita întotdeauna atât de ciudat la femei… Precum copiii la vitrinele magazinelor… Ca şi cum femeia ar fi ceva mai mult, sau poate mai puţin decât un om…

— Când a murit propriu-zis Rysio? zise *Elz~* bietka întorcându-se spre Edgar. Nu-mi amintesc…

— Uite, şi mie mi s-a şters din memorie data aceasta…

— Luaţi loc, domnule, se adresă doamna Daws lui Malski.

Acesta însă tropăia mai departe de colo până colo prin odaie.

— După astfel de întâmplări, strigă el, nu te poţi linişti, nu-ţi este îngăduit să te linişteşti. Asemenea lucruri trebuie să ne mişte până în adâncul sufletului…

Edgar, adâncit în fotoliul apropiat de sofaua pe care se întinsese, pe jumătate, Elzunia, nu-l asculta pe Malski. Nu lua aminte la nimeni şi, tăcut, îşi pironise ochii pe fereastră. O ţinea pe Elzunia de mână – de mănuşa ei albă şi mată

— Aşa, de parcă erau doi copii. Elzunia, deşi culcată pe sofa şi cu capul sprijinit pe perne, îl urmărea totuşi din ochi pe Malski şi-i zâmbea.

O amuza nespus de mult tot ce spunea Artur. Cu mâna liberă îşi făcea vânt, cu toate că în încăpere era destul de rece; obrajii însă îi ardeau, iar părul şi penele, răvăşite cum erau, fluturau uşor sub această adiere de vânt.

— E ceva intim, strigă din nou Artur alergând prin cameră, ceva chiar necuviincios. Da, da, necuviincios, exhibiţionism ordinar, nu artă…

Hania Daws era indignată.

— Asta depăşeşte, continuă el, orice limită permisă. Da, într-adevăr! Şi tocmai Rysio era acela care voia artă şi pentru Lowicz! Sărmanul Rysio!

— Una este pentru Lowicz, alta pentru lumea întreagă, în limitele permise, interveni Hania.

— Zguduitor, zguduitor, exclamă Malski, cutremurându-se din tot corpul.

— Mai ales, doamnă, în interpretarea dumneavoastră, completă Hania, de parcă ar fi vrut să-şi justifice lipsa de

aptitudini vocale.

— Da, da, într-adevăr, într-adevăr, strigă iarăşi Malski cu frenezie şi bătând din palme ca o domnişoară bătrână. Într-adevăr, într-adevăr şi mai ales în interpretarea dumneavoastră, doamnă. Doamne, şi cum mai cântă femeia asta! Nu-i aşa, doamnă Daws, cât de frumos a cântat…

— Într-adevăr, confirmă Hania dând să-şi aprindă țigara.

În clipa aceea se deschise însă uşa şi doamna Daws nu şi-a mai aprins țigara. Se întoarse cu fața spre persoanele ce intrau – erau Janusz şi Zosia – şi pentru o clipă rămase ca o stană de piatră. În zăpăceala ce o cuprinse – cu chibritul aprins în mână, cu gura pe jumătate deschisă şi cu fața întoarsă spre Janusz – se schimbă deodată şi cu desăvârşire. De sub fard, de sub mască, de sub zâmbetul stereotip american ieşi la iveală, pentru o clipă, chipul slav, simplu, şi se poate spune chiar – cordial, al Haniei Wolska, fiica paznicului din Odesa. Mirată, Elzunia se uită la ea: mişcarea – de altădată – a capului, zâmbetul ei timid, ca şi expresia aşteptării din ochi o transpuseseră atât de mult şi subit în vremea de odinioară, de dinaintea plecării la Constantinopol, încât inima îi bătea să se spargă. Se încurcă şi, adresându-se lui Edgar, zise: „E Jazio şi Zosia”, în loc de: „E Janusz şi Zosia”.

Toate astea durară atâta timp cât arse chibritul. Flacăra, ajunsă la capăt, arse degetele Haniei care scoase un țipăt şi aruncă bățul ce părea un fir înnegrit. Malski fu cuprins de nelinişte.

— Ce-ați făcut, doamnă? întrebă el oprindu-se în mijlocul odăii cu mâinile în buzunare. Nu vă pricepeți să aprindeți o țigară?

Doamna Daws nu răspunse nimic. „Masca” îi reveni atât de repede, de parcă cineva i-ar fi acoperit fața cu o batistă colorată. Aprinse un alt chibrit. Intre timp Janusz se salută cu Elzunia şi Edgar. O atrase în conversație şi pe Zosia care, deodată şi fără rost, se intimidă. Se putea vedea bine că-şi măsura fiecare cuvânt, neştiind ce să mai spună. Brusc, scotea chiar unele sunete admirative.

— Hai, Janusz, vorbeşte, făcu Edgar, spune-mi sincer, cum

ți-au plăcut ariile mele?

Janusz se aşeză pe un scaun liber şi rămase puțin pe gânduri, uitându-se la mâinile lor, prinse laolaltă.

— Uite, începu el după o clipă, îți voi spune adevărul. Ariile astea nu-mi spun nimic.

— Ah, Doamne, gemu Zosia, aşezându-se pe canapea alături de Elzunia.

— Cum înțelegi tu lucrul acesta? întrebă Edgar, cât se poate de calm, dar rece.

Malski rămase înmărmurit. Se opri în mijlocul încăperii, îşi scoase labele din buzunare şi neputând scoate niciun sunet, le agită ca omul ce ar vrea să strănute şi nu poate.

— Îți voi explica îndată, continuă Janusz agale şi, ridicându-şi ochii, îşi roti privirile asupra celor adunați acolo. De-abia după ce le văzu tuturor mutrele, înțelese că spune lucruri fără rost. Se întrerupse deci, şi tăcu, perplex, câteva clipe.

— Am impresia că am produs o indignare generală, adăugă el după o clipă, dar nu face nimic. Îmi voi da silința să mă explic, nu este vorba câtuşi de puțin de o condamnare a lui Edgar…

— Nu mă tem de acest lucru, exclamă Edgar ironic.

— Câtuşi de puțin. Dar, mă refer la următorul lucru…

Şi din nou rămase o clipă pe gânduri, uitându-se la mâinile lor prinse laolaltă.

— Pentru mine nu-i lucru indiferent, explică el în sfârşit, dacă, şi în ce măsură, compozitorul a fost sincer compunându-şi opera. Ştii bine, preciză el pe un alt ton, că am văzut. Cândva fotografia ta, Edgar, într-unul din magazinele americane ilustrate – şi fără să vrea, în treacăt, privi pe doamna Daws. Zâmbeai din toată inima şi țineai în mână o floricică, o margaretă, ca într-un tablou din timpul Renaşterii. Mi s-a părut ceva îngrozitor, poza ta şi floricica asta! Ceva nespus de nesincer, de neadevărat, de nereal. Oare în noile tale cântece nu există ceva din această margaretă?

Îşi roti pentru a doua oară privirea peste chipurile celor prezenți şi din nou văzu expresiile lor confuze.

— Cu dumneavoastră, oare, nu se poate vorbi sincer?

Malski, recăpătându-şi, în sfârşit, capacitatea de a vorbi, exclamă patetic, oprindu-se în fața lui Janusz:

— La ce bun? Cui foloseşte sinceritatea? Ce folos poate avea cineva de pe urma sincerității dumneavoastră? Doar răposatul Rysio vorbea necontenit de sinceritate.

— De ce-l tot pomeneşti pe Rysio? şopti

Edgar.

— Aşadar, eu n-am nimic de spus? se supără Janusz.

— Poate că aveți, strigă Artur rățoindu-se la el, dar nimeni n-are nevoie de aşa ceva. Nu-i permis să vorbiți aşa despre Edgar, nu-i permis!

— Dar ce-i cu interdicțiile astea? Ce înseamnează „nu-i permis14? De ce? întrebă Myszynski.

Edgar se mulțumi să zâmbească fumându-şi țigara şi examinându-şi vârfurile pantofilor. Elzunia se uita când la Janusz, când la fratele ei, cu ochii ei bulbucați şi care nu înțelegeau nimic.

— Eu nu pricep nimic, repetă ea. Ce-i asta? Ce vrea el de la tine, Edgar? Apoi, întorcându-se spre Janusz, îl întrebă fățiş: Nu-ți plac aceste cântece? Sunt doar frumoase!

— Frumoase, într-adevăr frumoase, răspunse Janusz, dar eu nu concep astfel frumusețea.

— Ai rămas mereu acelaşi om ciudat, interveni doamna Daws, pe neaşteptate. Zosia se uită la ea mirată.

Chiar atunci intră, foarte grăbit, Cherubin Kolyszko; se vede că nu fusese la concert, că întârziase şi acum venea direct de-afară. Nu se putuse dumiri dintr-odată dacă ariile scrise pe cuvintele lui fuseseră deja interpretate sau nu. Salutându-i pe cei de față, aşteptă să i se adreseze cineva şi să-i înlesnească situația; dar nimeni nu scoase un cuvânt, aşa că până la urmă fu silit să se aventureze singur.

— Minunat, minunat, doamnă Elzbieta, exclamă el sărutând mâna cântăreței.

Zâmbiră cu toții, dându-şi seama că Cherubin mințea; dar lui îi era îngăduit orice. Singur Edgar se uită la el cu ironie.

— Nu meriți, domnule, astfel de cântece, îi strigă Malski

întinzându-i mâna; apoi făcu un gest de desconsiderare, ca şi cum ar fi vrut să alunge prezența poetului, chiar şi din cugetul lui.

Janusz se posomori. Se întrebă în gând de ce i-or fi îngăduit lui Cherubin să mintă atât de fățiş. Nu-i plăcu lucrul acesta. Zosia, observând încruntarea lui, îi zâmbi copilăreşte, dezarmant.

Li pare însă că Janusz nu reținu zâmbetul şi ulorcându-şi capul asculta în continuare falsele explozii de admirație ale lui Cherubin.

De-abia acum îi plăcură ariile.

IX

În odaia mare a organistului Jarzyna din Lowicz era, la ora aceea, cam umed şi cam întuneric. Cu zgomot, Helena aşeza vesela spălată în bufet. Bătrânul şedea într-un fotoliu adânc, cam rupt, cu cască la urechi, pe acea vreme concertele fiind transmise direct din sală. Bătrânul Jarzyna avea un mic aparat cu galenă şi două perechi de căşti.

— Îndată vor fi transmise şi ariile domnului Kdgar, zise el Helenei, care, ghemuită, punea j hârtie curată sub farfuriile din partea de jos a bufetului.

Prefăcându-se că nu-l aude, nu răspunse nimic tatălui ei. Îşi îndreptă doar trupul şi-şi îndoi spatele. Şira spinării o durea foarte tare, toată ziua lucrase la maşina de cusut, fiindcă doamna judecătorului avea mâine nevoie de rochie.

— Ascultă, Hela, reluă vorba Jarzyna, blajin.

— Nu mă interesează, mormăi ea, mă pot lipsi de aşa ceva – şi se îndreaptă încet spre bucătărie.

Deşi trecuseră atâția ani de la moartea lui Ilysio, pe pian se afla încă deschis caietul cu însemnările muzicale ale defunctului.

Jarzyna nu cuteza să se atingă de el; Edgar promisese să-l răsfoiască, dar din ziua când „micuțul44 murise, nu mai venise deloc la Lowicz. Jarzyna îi scrisese chiar, dar nu primise răspuns.

Acum şedea cu casca la urechi, ceea ce-i dădea aspectul unu câine costumat. De departe ajungea până la el glasul

crainicului, care pronunța titlurile cântecelor şi numele autorului textelor. Semăna cu cititul catalogului horticol, atât de străine erau astea pentru bătrânul Jarzyna. În sfârşit ajunse până la el şi muzica. Mai întâi aria Reginei Nopții.

Bătrânul Jarzyna, deşi fără şcoală, avea totuşi sensibilitate muzicală. Era în stare să aprecieze vocea splendidă, ca şi şcoala de canto a ElzuneiJ şi cu toate că muzica ajungea până la urechile) lui deformată de imperfecțiunea recepționării, totl farmecul lui Mozart şi precizia executării erau’ accesibile şi unui organist. Din păcate ceea ce urmă îl decepționă profund. J

Auzise multe despre Edgar de la nepotul său.’

Cei doi ani pe care Rysio îi petrecuse la Varşovia, după terminarea scolii din Lowicz, îi trăise în anturajul cel mai nemijlocit al lui Edgar. Deşi taciturn, totuşi, când venea în vacanță îi povestea uneori bunicului despre dascăl. Rysio urma j conservatorul şi avea acolo profesori, dar pentru el Edgar era „dascălul11, în sensul vechi, biblic! al acestui cuvânt. Rysio ținea minte tot ce-’ j spunea Edgar, deşi nu înțelegea totul şi cu atât mai puțin ştia să repete. Dar din cuvintele astea se formă în ochii bunicului o imagine a muzicianului cu totul deosebită de cea a omului care mâncase cândva la ei supă de raci şi care mai târziu venise să o ia pe Helena la plimbare prin Arkadia.

Acum însă, când asculta cele patru arii, nevăzând nici sala plină, nici penele albe ale Elz-. Bietei – ci având în față doar camera întunecată, umedă, joasă, cu puținele ei mobile şi pe Helena în continuă mişcare, ori aplecată în fața bufetului cafeniu şi scund, cu mici coloane lucioase

— Imaginea muzicianului nu putea, nici într-un fel, să devină reală. În urechile lui pătrundeau nişte sunete ce i păreau neorinduite, ca şi cuvintele rostite limpede de Elzbietka, dar care-i vorbeau de lucruri necunoscute şi neatractive, sau dacă folosea noțiuni cunoscute (de exemplu: flaut), acestea erau în legătură cu lucruri de-a” dreptul stranii.

Când răsună nota supremă „la bemol” – pură, înaltă şi care lăsa impresia că prinde ca într-o uriaşă clamă intensele emoții

ale auditorilor din sală şi când izbucniră aplauzele – acel zgomot necoordonat, stupid şi inexplicabil în cască – bătrânul Jarzyna desfăcu legăturile şi, scoţându-şi scoicile negre de pe urechi, se uită prin odaie, ca şi cum ar fi vrut să se asigure că aici în Lowicz nu s-a schimbat nimic. Apoi închise pe jumătate ochii şi se adânci în fotoliu. Când îşi ridică pleoapele, Helena, care stătea în faţa lui, îl întrebă, ţinându-se de mijloc:

— Ei, ce zici?

Jarzyna întoarse capul.

— Nimic… răspunse el. Nu ştiu.

— Cum ţi se pare Edgar ăsta al nostru?

Pronunţă însă aceste cuvinte cu atâta amărăciune în glas, de parcă întrebarea ar fi avut un alt conţinut. Neprimind răspuns, se îndreptă din nou spre bufet. Jarzyna o urmări cu o expresie dureroasă.

— Dacă ar fi fost aici Rysio, şopti el.

— Ei, şi ce? rosti Helena, pare-se foarte atentă la vorbele tatălui ei, din moment ce-i auzise şoapta de la o distanţă destul de mare.

— Dacă ar fi fost aici Rysio, repetă organistul ceva mai tare, atunci poate că mi-ar fi explicat.

— ’ Chiar aşa, tată, nu înţelegi?

— Nu înţeleg, constată bătrânul, neputincios.

Helena se îndreptă spre bucătărie, dar, oprindu-se din mers, zise, ca şi când şi-ar fi vorbit sie-şi:

— Ce poate fi aici de înţeles? Fiecare muzică este la fel, puţină gălăgie şi gata… nici n-ai despre ce discuta!

— Tu n-o simţi, oftă Jarzyna.

— Ce-ai vrea să simt? E o distracţie pentru domni. Domnul Edgar n-are ce face, se-apucă să scrie una-alta şi oamenii trebuie să asculte.. J Şi ce rost are să-l asculţi? De ce să mai şi discuţi despre cele scrise de el? Ca să-i vâri banii în buzunar? Şi aşa n-are el destui bani.

— De unde ştii? întrebă bătrânul.

— Ştiu, uite că ştiu, răspunse Helena iritată. La fel cealaltă, umblă prin Londra şi prin America şi-i tot o târfă ca oricare alta…

— Vai de mine, Hela, nu greşi, îi apără, slab, J arzyna.,

— Nu te teme! Ce parcă, eu nu ştiu? Domnul Edgar mi-a povestit că s-a măritat cu uni evreu bogat, pentru banii lui.

— Vorbeşti deşi nu cunoşti treburile astea... se irită în sfârşit şi organistul.

— Vezi bine că nu le cunosc. Pot eu oare să ajung până la domnii cei mari? se opri ea acum în mijlocul odăii, agitând în mână o cârpă şi făcând impresia că-i ajunge capul până în tavan. Astea nu-s pentru mine. Şi pot să-ți spun, tată, că toată muzica asta a lor nu-i pentru noi. Şi-i bine că Rysio a murit, căci nici el nu era bun pentru toate astea...

— Ai o limbă îngrozitoare, Hela, grăi Jarzyna.

— Mai curând sau mai târziu l-ar fi chinuit şi pe el. Îți aminteşti, tată, ce spunea el întotdeauna? Cum? Nu-ți aminteşti? „Cu ce se alege Lowicz din toate astea? Eu vreau ca muzica asta să fie pentru Lowicz.44 Şi Helena râse. Numai că: şi el s-a înşelat. Pentru Lowicz, în general, nu există muzică.

— Dar chiar şi tu asculți – adăugă bătrânul organist lăsând să-i cadă mâinile în jos – în fiecare duminică. Cântăm doar *Misa* lui Moniuszko...

— Iar babele urlă mereu: „îl vrem pe Dumnezeu, îl vrem pe Dumnezeu. Şi asta-i muzică oare?

Făcu câțiva paşi către uşă, se opri şi amenințându-l pe tată-su cu degetul repetă cu un joc lăuntric în glas:

— Pentru Lowicz altă muzică nu există – ceea ce însemna, desigur, în concepția ei: „Pentru Lowicz nu există fericire44.

Bătrânul Jarzyna rămas câteva clipe cu capul în jos, îşi ascunse fața în palme. Rysio nu mai exista, zăcea acolo lângă zid, n-au mai rămas din el decât oasele. Dar, cum o fi arătând cocoaşa lui în schelet?

Îşi reaminti toate amănuntele de parcă a fost ieri'. Asudat, Rysio zăcea în alcov şi arăta ca scos din sicriu. Edgar sosise cu automobilul şi intrase repede în odaie, trăgând uşor piciorul după el. Dăduse la o parte pe Helena care şedea la masă. „Ați venit, domnule, la cei morți, zise ea, cei vii n-au decât să moară.” Edgar rămase dincolo, la alcov şi se aşeză lângă pat. Rysio era conştient, şi-i zâmbi. Numai că nu putea vorbi...

Edgar îl apucă de mână...

Bătrânul Jarzyna se ridică şi se apropie de pian, deasupra căruia, într-o ramă îngustă, aurită, era atârnată fotografia lui Rysio în costumul lui de primă comuniune în lipsa alteia mai recente. Fotografia era groaznică, trăsăturile copilului şterse, iar culoarea violetă a reproducerii pătase imaginea, lăsând să se vadă doar ochii mari ai băiatului şi o mare cocardă albă deasupra cotului.

— Nimic n-a mai rămas din tine, nimic, bolborosi bătrânul organist câteva cuvinte aproape de neînţeles. Tu mi-ai fi explicat... fiindcă eu nu înţeleg nimic...

Cu mâinile tremurânde începuse să umble prin grămada de hârtii cu portative rămase încă pe pian, aşa cum le lăsase Rysio. Dintre ele alunecă portretul lui Edgar Szyller, o tăietură dintr-un săptămânal străin, ce-l reprezenta într-o poză destul de artificială, cu mustaţa tăiată scurt – ceea ce îi dădea frumoasei sale feţe o înfăţişare de fante – şi cu ţigareta în mână.

— Domnule Edgar – repeta Jarzyna de parcă ar fi fost beat, ţinând în mână tăietura asta – pe Dumnezeul meu, nu pricep.

Intră Helena şi văzând că tatăl ei ţine ceva în mână, se aplecă peste braţul lui.

— Tsss, sâsâi ea, de unde a mai răsărit şi asta? De atâtea ori am cotrobăit prin hârtii şi n-am văzut-o.

Îi luă din mână chipul lui Edgar şi-l ridică spre lampă, cercetându-l cu o expresie ciudată, sarcastică, dar oarecum parcă mai indulgentă.

— Ia uitaţi-vă ce băiat elegant, zise ea, dar ştii că-i seamănă?

— Ai cotrobăit prin hârţoage? întrebă organistul alarmat.

— Da, am luat de-aeolo hâirtie, răspunse ea neglijent, fără a-şi lua ochii de la portretul ce-l ţinea în lumina lămpii.

— Ţi-am spus doar că nu-i voie să mişti ceva din loc.

Dând din umeri Helena ascunse portretul lui Edgar în buzunarul de la piept şi zise:

— Dar hârtiile astea nu vor rămâne veşnic aici, pe pian... Muştele or să le păteze.

Jarzyna apucă grămada de note muzicale şi cântărind-o în mână i se păru cu mult mai uşoară.

— Ce-ai făcut cu toate acestea? întrebă el brusc.

— O! tată, iarăşi începi, spuâe Helena iritată. A fost doar evreul ăla din Lodz, Artek, şi a luat câte ceva…

— Chiar după vizita lui Malski grămada era mai mare.

— Doar n-o să zacă aici veşnic.

— Helena!

— Are cineva vreun folos din astea?

Jarzyna se apropie domol de fiică-sa. Trupul i se încordase şi devenise rigid, dar, în acelaşi timp, grotesc, îngrozitor. Helena încercă să râdă apoi se răzgândi.

— Văleu! exclamă ea şi fugi la bucătărie.

Bătrânul aruncă grămada de hârtii muzicale pe pian şi se apropie repede de bufet. Deschise uşița dar cum era cam întuneric, nu văzu nimic înăuntru. Îşi întinse deci mâinile în interiorul bufetului şi începu să pipăie hârtiile aşternute sub pahare şi ceşti. Ou degetele lui delicate, sensibile simți pe hârtie desenul portativelor. Gemu încet şi începu să smulgă hârtia de sub veselă cu gesturi violente, nervoase. O mulțime de păhărele alunecă pe podea cu mare zgomot, dar bătrânul nu luă nimic în seamă şi continuă să smulgă hârtiile.

Helena ieşi repede din bucătărie.

— Tată, strigă ea, te-ai îmbătat sau ce-ai pățit? Cred că nu vrei să distrugi vesela.

Bătrânul ridică cu amândouă mâinile filele recuperate. Ochii îi luceau crunt.

— Tu, ticăloaso! strigă el printre dinți, întotdeauna l-ai urât. Întotdeauna ai fost invidioasă pe el… iar acum, după moarte, vrei să-i dai ultima lovitură… definitivă…

Helena nu se mai putu stăpâni.

— Da, ultima, urlă ea înspăimântatâ, sunt sas tulă de stafia asta! Aici nu se mai poate trăi nu există decât Rysio, şi iar Rysio! Aşa a foă întotdeauna. Dar eu, oare, n-am şi eu propri mea viață? Oare nu sunt şi eu om? Oare viaţj nu-mi este dragă şi mie?

Se lăsă pe unicul fotoliu şi izbucni într-ui plâns zgomotos,

sincer, făţiş, în sfârşit din toatj l puterile, din toată inima.

Jarzyna, speriat de plânset, se îndreptă cu pas mărunţi şi repezi spre fotoliu, lăsând hârţoagelţ' pe bufet şi începu să-şi mângâie fiica pe creşte®

— Hela, ce ai? repetă el fără sens. Nu mal plânge, fata mea. Ce, nu eşti tu fata mea? Ultimi mea fiică?

— Se vede că nu-ţi sunt fiică, strigă Helena printre lacrimi, dacă nici tatăl meu nu mă com-l pătimeşte. Asta-i viaţa mea… întreaga mea viaţă. Ji

Un geamăt dureros îi opri cuvintele în gâtlej

— Nu-mi rămâne decât să mă omor, strigă oa deodată.

Bătrânul îi cuprinse capul cu mâinile.

— Fiica, fiica mea eşti, şopti el. Dar cum a putea să te ajut? Eu însumi… eu însumi…

Şi nu putea spune niciun cuvânt mai mult! îşi apropie doar capul duios de obrajii uzi de lacrimi ai Helenei şi-l podidi plânsul şi pe el.

Dosiei Wiewiorska, muzicală din naştere, i sa ascuţise într-atâta urechea după atâţia ani petre-l cuţi în garderoba Filarmonicii, încât distingea da departe, de jos, toată desfăşurarea concertelor! Când după minorul tragic răsună splendidul ma jor al finalului *Simfoniei a V-a* se cutremura, alungă somnolenţa ori îngândurarea – ce o cotropise de vreo jumătate de oră – şi începu să se pregătească de treabă. Îşi aruncă privirea spre rândul paltoanelor şi blănurilor, atârnate, în masă Compactă, pe cuiere, se uită apoi la pălăriile amestecate – de bărbaţi şi de femei – observând dacă totul este în ordine şi încercând să ghicească cu ce haină va începe. Observă atunci că în holul vast, printre persoanele venite în întâmpinarea celor din sală, erau şi câteva figuri cunoscute. Chiar în faţa despărţiturii, a „împărăţiei” ei – cum îi plăcea s-o numească – se plimba în sus şi în jos, aşa cum îi cerea grăsimea de pe el, masivul Franciszek Golqbek, care îi şi zâmbise amical.

— Bună-ziua, mai bine zis bună-seara, domnule director, zise Dosia. Am văzut, am văzut, soţia a venit astăzi cu fiii. S-au făcut atât de mari băieţii!

Golqbek întrebă:

— Nu ştiţi cumva, se termină curând?

— Trebuie să se termine îndată, se aud trompetele, răspunse Dosia.

— Soţia mea şi-a lăsat hainele aici, la dumneavoastră?

— Nu, doamna director şi le lasă întotdeauna mai în fund, la Weronika. Dar să nu mergeţi acolo, e o mare aglomeraţie.

La triumful fanfarelor se putu vedea o anumită înviorare, uşierii în vestoane roşii apărură pe scări, în partea de sus: şoferii oare se încălzeau în hol ieşiră pe stradă. Câteva persoane coborâră scările, se îmbrăcară în grabă şi părăsiră Filarmonica. Era dar: concertul se terminase.

Deodată uşile de sticlă ce se deschideau în ambele părţi se uniră repede şi o fată tânără, înal tă, aproape ca se izbi nas în nas cu Goişbek. Se dădu brusc la o parte şi cu toate că avea faţa îngrijorată, zâmbi fără voie. Se înclină.

— Era cât pe-aci să mă izbesc de dumneavoastră, domnule director, scuzaţi-mă. Dar mă grăbesc să ajung la mătuşa mea. Se îndreptă către despărţitura garderobei, de unde Dosia, puţin cam neliniştită, îi zise:

— Jadzia, ce-i cu tine? Puteai să vii mai de vreme, să stăm de vorbă. Concertul s-a terminat chiar acum.

Jadzia, adică „Jermena44, se apropie de despărţitură şi se uită aşa de ciudat la Dosia, încât aceasta se tulbură.

— Ce s-a întâmplat? Te-ai prostit, spune? întrebă ea nerăbdătoare.

Pe un ton cât se poate de obişnuit „Jermena” zise:

— L-au arestat azi după-amiază pe unchiu. La noi se face acum percheziţie.

— Vai de mine! păli Dosia, dar ce s-a întâmplat?

— Ştiu şi eu? A venit cineva şi mi-a spus. Portăriţa nu m-a mai lăsat să mă urc sus, zicându-mi că au venit jandarmii şi fac percheziţie.

— Ce fel de jandarmi? Acum nu mai sunt jandarmi.

— Eu nu mă pricep. De-ajuns că au venit…

— O, Doamne!… Dosia îşi frânse mâinile… Ce-o să facă Jasio?

— Da, asta-i... şopti „Jermena”. Ce-o să facă el acum?

Golşbek, pe care-l interesa convorbirea lor, se apropie de garderobă şi întrebă:

— Ce s-a întâmplat? Amândouă aveți nişte mutre...

— Nimic, nimic, răspunse repede Wiewiorska şi făcu cu ochiul Jadziei, ca să nu vorbească.

În clipa aceea izbucni sus o furtună de aplauze şi îndată începu să se reverse valul de oameni pe scările de marmoră. Alergau de parcă-i gonea cineva, iar bărbații toți țineau pe degetul ridicat în sus numerele de tablă ale garderobei. Holul fu inundat dintr-odată de o mare mulțime, în timp ce sus răsunau încă aplauzele. În fața garderobierelor se făcu înghesuială mare şi chiar începură să se cam împingă.

Mâinile Dosiei tremurau când luă primele numere. Nu mai era în stare să nimerească îmbrăcămintea respectivă, iar publicul porni să se impacienteze.

— Mai repede, mai repede, strigau unii.

— Îndată, îndată, răspundea Wiewiorska restituind greşit paltoanele.

— Aici, aici! strigau spectatorii enervați.

„Jermena14 se dăduse doar cu un pas înapoi şi suporta cu răbdare înghesuiala din jurul ei. Din cauza ei oamenii se cam supărară.

— De ce stați aici, domnişoară? Şi aşa este mare înghesuială, i se adresă un domn înalt, uscățiv.

— Din moment ce stau, înseamnează că trebuie, răspunse ea. *Voilă!*

Domnul se uită la ea, mirat.

Băieții lui Golqbek coborâră scările alergând, destul de târziu, în schimb însă ca un uragan.

— Rămâi cu copiii, spuse Ola soțului, ridic eu paltoanele de la garderobă.

Andrzej îl apucă pe tată-su de mână şi timp de câteva clipe nu zise nimic; avea atâtea de spus şi toate vorbele i se înghesuiau în gât, încât amuți. Antek i-o luă înainte spunând:

— Domnişoara Elzunia a cântat ca un înger. A fost şi domnul Hube.

— Dar pe Hubert nu l-a adus, izbucni în sfârşit Andrzej, şi mai mult, a spus că Hubert s-a dus la un coleg, ceea ce nu-i adevărat. De ce minte domnul Hube?

— Fiindcă se teme de Zloty, mormăi Anton.

— Băieți, nu vorbiți prostii, glăsui domnul Golşbek zâmbind.

— Nu-s prostii, tată. Dar Andrzej îl trase de mânecă; îşi recăpătase acum întreaga stăpânire de sine şi nu-l lăsa pe Antek să spună şi el un cuvânt, chiar când era purul adevăr.

Ola sosi cu paltoanele.

— Cum a fost? întrebă domnul Franciszek.

— Minunat, zise Ola şi deodată două lacrimi şi jucară în ochi. Rămase puțin dezorientată, cu paltonaşele băieților în brațe. Domnul Franciszek se prefăcu însă că nu-i vede emoția.

— Hai, dă-mi-le, să-ți ajut, zise el apoi, fără să se uite nici la soție, nici la băieți.

Întotdeauna simțise ea o oarecare nemulțumire a soțului când îi lua pe băieți la teatru, iar acum, când îi luase cu ea, pentru întâia oară, la Filarmonică, nemulțumirea domnului Franciszek era şi mai mare. Fireşte, el înțelegea lucrul acesta ca o îndepărtare de* el, într-un domeniu ’ ce-i era străin. Îl irita faptul că soția sa găsea în muzică – inaccesibilă lui – atâta delectare. Ola, dându-si seama, voia să-l consoleze într-un fel.

— Păcat că n-ai fost cu noi, am întâlnit atîția cunoscuți. Hube s-a interesat de tine…

— Şi Zloty de asemenea, se amestecă Antek, cu ironie, a spus că-l cunoaşte pe tata.

— Da, desigur, mă cunoaşte, zise Golbek, îl cunosc şi eu, ca pe un cal breaz.

Janusz şi Zosia îşi luară rămas-bun de la prieteni în camera artiştilor şi coborâră în tăcere spre garderobă. Bilinska îi ajunse din urmă şi-i întrebă:

— Nu mergeți la familia Remey?

— Nu, Zosia este foarte obosită, răspunse

Janusz.

— În cazul acesta veniți la mine, la ceai, înainte de culcare.

— Zosia, ştiind că „ceaiul” acesta avea o semnificație prea

textuală, se uită la Janusz cu ochi trişti.

— Da, desigur, zise el, vom coborî la ceai. Apoi, aplecându-se spre Zosia, adăugă în şoaptă: Domnişoara Tekla ne va da desigur ceva pentru cină.

Jos îl întâlniră pe Szuszkiewicz cu soția. Ea îl apucă pe Janusz de braț. De la întârziata ei căsătorie devenise foarte romantică şi adulmecă pretutindeni porniri amoroase.

— *Quelle femme charmante que cette madamme Rubinstein,* zise ea, *vous etiez amoureux d'elle a Odesa, n'est-ce pas*?,40

Bătrânul Szuszkiewicz tuşi uşor şi îşi acoperi cu palma mustățile albe. Zosia nu-l putea suferi, reamintindu-i de fiecare dată vânzarea fermei din Komorow.

— O, pentru mine este o veste cu totul nouă, rosti ea râzând şi uitându-se la Janusz, care dădu din umeri.

Tocmai atunci, cu mare zgomot, apăru pe neaşteptate Adas Lecki, sărutându-i mâna „mătuşii" Szuszkiewiczowa şi „doamnei contese"

Zosia. Avea o manieră insuportabilă de a pronunța titlurile cu glasul lui ascuțit.

— Aş vrea să stau de vorbă zilele astea cu domnul conte, grăi el către Janusz.

După convorbirea din odaia artiştilor, Janusz nu se prea interesa de treburile pe care i le-ar fi putut prezenta Adas. Era vorba desigur de o nouă propunere a unei afaceri destul de neclare, pe care nepotul lui Szuszkiewicz i-o propunea sistematic, fără să țină seama de repetatele refuzuri.

— E ceva în legătură cu cumnatul meu Goldman, adăugă Lşcki.

Bătrânul Szuszkiewicz îşi încreți fruntea cu dezgust.

— Se poate să vorbeşti aici de afaceri, dragă Adas? îşi mustră el nepotul.

— Ce să fac, domnul conte este atât de greu accesibil, dădu înapoi Przebija-Lqcki, cu aceeaşi gură mare.

Doamna Dosia întârzie o clipă manevra paltoanelor, se opri

---

40 **Ce femeie drăguță, doamna Rubinstein... ați fost îndrăgostit de ea la Odesa, nu-i aşa ? (fr.).**

cu numărul în mână şi, şovăind, se uită la Janusz. Nu ştia ce să facă; să-i spună sau nu. „Jermena44 se apropie cu un pas şi atinse cotul lui Janusz. Zosia, neliniştită, îşi privi soțul.

— Ați aflat, domnule conte? şopti Dosia. Janek a fost arestat.

Janusz nu înțelese.

— Cum, pentru ce? întrebă el mirat.

De după umerii soțului, Zosia se uită la „Jermena44. Era înaltă, zveltă, cu sprâncenele strânse şi cu pleoapele lăsate în jos. Deşi nu i se puteau vedea ochii, întreaga ei atitudine avea ceva provocator.

— Ce întrebare, şopti ea lui Janusz; adresându-se apoi Dosiei îi spuse: Putem fi de vreun folos?

— Poate prințesa, şopti Dosia abia perceptibil, de parcă trebuia să ascundă că roagă pe cineva pentru protecție, dar, desigur, îi va spune

Stanislaw.

— Sărman bătrân, oftă Janusz.

E drept că grosul publicului părăsise holul, Ola şi soțul ei, ce-l ținea pe Andrzej de mână, ieşiseră de mult, dar la garderobă mai erau încă destule persoane care începeau să se impacienteze de lunga conversație a Dosiei cu Janusz şi Zosia.

— Doamnă Wiewiorska, grăi aspru Hube *ce* stătea alături, lăsați conversațiile pentru mai târziu.

Dosia se uită fugar la fabricantul cărunt şi sări cu o mişcare de adevărată veveriță după blănurile soților Myszynski. Jadzia se apropie de Hube. La spatele lor erau soții Zloty.

— Domnule director, spuse Jadzia cu o nuanță persiflantă în glas, aşa cum obişnuia ea, l-au arestat pe unchiu.

Zloty, auzind aceste cuvinte, se întoarse brusc spre ea.

— Ce te-a apucat de vorbeşti aici aşa? se indignă el.

— Dar unde să vorbesc, zise „Jermena44 cu glas tare. La comisariat?

— Ce s-a întâmplat? exclamă domnul Hube cam tare de urechi, luând din mâinile doamnei Dosia blana sa frumoasă de focă. Pe cine l-au arestat?

— Pe Wiewiorski, răspunse Zloty cu tristețe şi indignare.

— Pe care Wiewiorski? întrebă din nou, cu glas tare, Hube, neputând nimeri mâneca.

— Pe Janek, omul acela care urma să-i înlocuiască în uzină pe maiştrii nemţi.

Hube izbuti în sfârşit să-şi îmbrace paltonul!

— Cum aşa, muncitorul meu a fost arestat a şi pentru ce? Hube se miră că i s-a putut înl tâmpla aşa ceva. El este doar muncitorul nostn cel mai bun.

— E însă comunist – şi Zloty se aplecă *li* urechea lui Hube încercând să îndrume convorbirea pe alt plan.

— Desigur, era membru al partidului.

Hube se miră şi mai mult.

— Comunist? Imposibil. Avea o situaţie des tul de bună. Câştiga de-ajuns.

, jjermena” râse cu toată gura, Dosia se opri cu blana doamnei Zloty în mână şi, măsurând-o din Cap până în picioare cu o privire gravă şi mânioasă, se adresă „Jermenei”:

— Pleacă, n-ai nimic de făcut aici.

Fata îşi frânse râsul, se răsuci pe călcâie şi, fără să spună vreun cuvânt nici doamnei Dosia, nici altcuiva, o porni spre ieşire.

În uşa rulantă se apropie de soţii Myszynskij Trecând pe lângă ei se întoarse cu faţa spre Ja-j nusz şi-i zise nu fără satisfacţie:

— Domnul conte, încă la Paris fiind, i-a pre-j zis unchiului lucrul acesta.

La auzul glasului, Zosia se lipi şi mai tare dei braţul lui Janusz.

— E o fată îngrozitoare! rosti ea cu vocea! tremurândă.

XI

Domnul Hube coborî împreună cu Zloty scările frontale. Automobilul îl aştepta acolo. Limuzina mare, neagră, cu Piotr la volan, era goală de tot, dar lui Hube nici nu-i trecu prin minte că l-ar puteâ invită pe asociatul său ctt soţia să urce în ea. Îşi luă rămas bun de la ei, chiar în uşa automobilului.

— La revedere, pe mâine. Va trebui să-i telefonăm ambasadorului Belgiei.

Zloty reacţiona însă aşa ca şi cum Hube l-ar fi invitat să ia loc în maşină.

— Mulţumesc, mulţumesc, noi cu Anielka ne întoarcem întotdeauna pe jos acasă. E aproape. E sănătos înainte de culcare.

Îşi luară rămas bun şi plecară. În clipa aceea, de la spatele limuzinei sări un băiat zvelt, înalt pentru cei doisprezece ani ai lui, îmbrăcat cu un cojocel de la Zakopane şi încins cu un cordon.

— Hubert! De unde ai răsărit aici? exclamă Hube, care luase deja loc în automobil.

— Am venit după tata. Dar m-am ascuns să nu mă vadă ăia, şi făcu dispreţuitor cu capul în direcţia soţilor Zloty oare se îndepărtau; urcându-se apoi repede în maşină, luă loc lângă Piotr. I-am întâlnit pe Antek şi Andrzej; ei mi-au spus că a fost fain concertul.

— Cum se face că domnişoara Felicia te-a lăsat să pleci? mormăi bătrânul Hube.

— Nici n-am întrebat-o. Dar de ce nu m-ar fi lăsat? Acasă mă plictisesc. Lecţiile le-am făcut, băieţii lui Golqbek au plecat la concert…

Am telefonat la ei…

— Stai prea mult la telefon. Toată ziua telefonezi.

— Cum pot să telefonez toată ziua, când nu telefonez decât la fraţii Golbek? spuse Hubert cu reproş în glas.

— Da, aşa-i, mormăi Piotr.

— Dar cum a cântat doamna Szyller? întrebă

Hubert.

— Foarte frumos.

— Şi cum era îmbrăcată? se interesă din noii Hub-huby.

— Ce te interesează toaletele de damă? s6 irită domnul Stanislaw.

— Fiindcă îmi place când femeia e bine îmbrăcată, zise Hubert sentenţios.

Piotr zâmbi.

Hubert; aducându-şi aminte de o pelerină cafenie îmblănită, îl întrebă:

— Dar domnişoara Tatarska n-a fost la concert?

Domnul Hube se nelinişti.

— De Unde o cunoşti tu pe domnişoara Tatarska?

— Tată, mi-ai arătat-o singur anul trecut, răspunse Hubert lungind cuvintele, şi acum văd că nu-ți aminteşti. Este o persoană foarte frumoasă, adăugă el pe un ton serios.

Piotr nu se mai putu abține.

— Pe domnul Hubert îl interesează deja domnişoarele, făcu el întorcându-şi fața spre Hube.

Acesta se irită de-a binelea.

— Piotr, nu te uita la spate, să nu călcăm iarăşi pe cineva.

— Iarăşi, din nou iarăşi, mârâi Piotr, care iarăşi? Am mai călcat noi cândva pe cineva?

— D-apoi gâsca aia de lângă Naclarzyn? interveni Hubert.

— Gâsca nu-i cineva, spuse Piotr.

Soții Zloty ocoliră colțul edificiului Filarmonicii şi se îndreptară prin strada Sieszkiewicz spre Marszalkowska. Locuiau destul de departe, pe strada Sienna, aproape de clădirea asociației vânzătorilor din magazine, dar se întorceau pe jos întotdeauna de la teatru – unde mergeau rar, sau, în fiecare vineri de la concert. De-abia trecură de colțul edificiului Filarmonicii când observară la poarta din spate un grup de oameni, adunați în aşteptarea artiştilor.

— Cum de le vine să-i aştepte pe frigul ăsta

— Zise doamna Zloty – şi la ce bun?

— Cum la ce bun? Vor să-i vadă pe artiştii noştri *au naturel,* zâmbi domnul Zloty.

— Va ieşi ea pe stradă tot cu penele alea?

Se interesă doamna Zloty.

— Ce-ai vrea să facă?

Se opriră o clipă lângă cei adunați, deoarece nu izbutiră să se strecoare mai departe.

— Ce vor face acum, după concert? întrebă doamna Aniela.

— Hube mi-a spus că vor merge la o recepție, la Remey.

— Ce fel de Remey?

— Stanislaw Remey. Fiul bătrânului Remey din Aleea Rozelor.

— Aha! Oameni bogați?

— Bogați. Mai bogați decât noi! E neîndoios că-i așa. Numai că în ultimul timp dau prea multe recepții. Dar-ar Dumnezeu s-o ducă tot așa cât mai îndelung.

În clipa aceea unul din oamenii staționați în fața porții se uită după ei și, zărindu-l pe Zloty, îl salută. Înghesuiala nemaifiind atât de mare, soții Zloty putură să se strecoare prin mulțime.

— Cine te-a salutat? întrebă doamna Aniela.

— Profesorul Ryniewicz, răspunse el, cumpără întotdeauna de la noi cartușe. Probabil vânează undeva, nu știu însă unde.

— Ce fel de profesor?

— De biologie, la universitate.

— Profesor de biologie și stă așa, în fața porții!

— Ai dreptate, confirmă Zloty părerea soției. Ryniewicz stătea acolo de o bună bucată de timp, împreună cu studenții, cu elevele de la Conservator, cu câțiva melomani incorijibili, pe care întotdeauna îi vedeai în rândul al doilea al balconului din stânga. Se simțea oarecum încurcat, dar în același timp avea impresia că este în anii studenției, când o inundau cu flori pe Modzejewska și când deshămau caii de la cupeul lui Paderewski. De altfel nu-l cunoștea nimeni aici și era liniștit că nu-i vor dezvălui incognito-ul.

Îl impacientase doar apariția soților Zloty, dar, după o clipă, ei dispărură. Oamenii din fața porții începură să se neliniștească.

— A trecut atâta vreme și tot nu ies, mormăi un bas răgușit alături de profesorul Ryniewicz. Acesta-l privi și rămase înmărmurit. Lângă el era Gorbal, înfășurat într-un pardesiu subțire de toamnă. Actorul îl recunoscu.

— Și dumneavoastră, domnule profesor? Gorbal spuse aceste cuvinte cât se poate de natural, dar, după o nuanță greu de sesizat, Ryniewicz își dăduse seama că Gorbal era beat.

— Da, am trecut pe-aici, mormăi el nesigur.

— Eu însă am venit aici anume, zise Gorbal cu încăpățânare. Anume! Stau în vânt… vreau să văd cum va

trece ea, fără să se uite la nimeni… regină…

— Ați fost la concert? întrebă profesorul.

— Am fost. Are un fel de pene pe cap… şi-i regină…

— Intră oare în obligațiile unei regine să nu se uite la nimeni? se impacientă profesorul.

— Glumiți, domnule profesor, iar eu…

Nu se ştie ce ar fi putut spune Gorbal, fiindcă în clipa aceea mulțimea se puse în mişcare, iar şoferii dădură drumul la motoare. În fundul porții apăru în penumbră grupul oamenilor aşteptați.

Mai întâi răsări Malski, care-i explica ceva lui Fitelberg, înfăşurat într-o blană neagră. Sărea în jurul lui, când de o parte, când de cealaltă, vorbind insistent şi cu glas tare.

— Evident, domnule, nu trebuie să vă explic că aceste cântece sunt geniale sau că Szyller este

— În toate privințele – genial.

În fund apăru între splendida haină a Haniei Daws şi Edgar – cu mişcările ei lente – figura nu prea mare a Elzbietkăi. Purta o blană lungă de hermină, iar gura o avea acoperită cu un fular alb, ce-i cuprindea capul întreg, nefiresc alungit din pricina penelor. Îl recunoscu imediat pe profesor şi-i făcu un semn voios cu mâna. Nu scoase însă niciun cuvânt, ferindu-şi glasul. Pe deasupra, îşi acoperea şi buzele cu mâna, într-o mănuşă albă. Ryniewicz se strecură până la ea şi-i sărută cealaltă mână.

— Am vrut măcar aşa, zise el.

Eliunia dădu din cap şi în luciul felinarelor de pe stradă ochii ei sclipiră de voioşie. N-a rostit însă niciun cuvânt. Se opri o clipă şi privindu-l pe profesorul ce tăcea, părea că aşteaptă să-i facă un compliment. Dar profesorul nu fusese la concert, nu o auzise; deci tăcea. Cineva de la spate îl trăgea de palton. Se dădu înapoi, iar grupul de artişti porni spre maşini, ale căror uşi se deschiseră cu zgomot. Cei adunați încercară să bată din palme, dar sunetul lor înghețat răsuna slab în aer.

Omul ce-l trăsese de mânecă pe profesor era chiar Gorbal, care-i zise:

— Să mergem, profesore şi aşa ea n-o să vă spună nimic.

Între timp soţii Zloty înaintau încet pe strada Sienna în direcţia locuinţei lor. Era destul de întuneric şi mişcarea trecătorilor se rărea pe măsură ce se depărtau de Marszalkowska. Câteva clipe au mers în tăcere. Doamna Aniela se gândea la Hube. De mult era curioasă să cunoască societatea din care făcea parte asociatul soţului ei. Nu înţelegea încotro plecase cu limuzina lui neagră, splendidă. Ce făcea în locuinţa sa din Aleea – lucind de lămpi – fără soţie, fără gospodărie. I se părea că este foarte frumos. Fireşte că pentru ea lucrul cel mai important erau propriile lor interese, dar afacerile lui Hube o neliniştea. Simţea că domnul ăsta vârstnic şi cărunt era prea uşuratic.

— Severine, se adresă ea soţului, poate că nu-i bine că Bronek al nostru merge la băiatul lui Hube?

— Oh, Bronek ăsta, zise domnul Zloty, nu-l prea poate ajuta nimeni.

— Tu nu vorbi aşa, oftă doamna Aniela, Bronek nu-i decât un copil. Numai că i-a intrat în cap pictura aia.

Indignat, domnul Zloty conchise:

— Băiatul are treisprezece ani, fumurile astea o să i se evaporeze.

— Desigur, încă nu s-a culcat, observă doamna Zloty; ne aşteaptă şi desenează. De ce nu l-ai luat la concert? Ai văzut, băieţii lui Golbek erau!

— Dar Hubert n-a fost.

— Aşa-i, ai dreptate.

Câteva clipe merseră în tăcere.

— Cu ce o să se aleagă el din toate astea? zise deodată doamna Zloty; desenează şi iar desenează. Numai hârtia aia cât costă!

— Îi vor ieşi din cap deprinderile astea stupide, mormăi domnul Zloty.

Doamna Zloty continua să aibă îndoieli. Limuzina lui Hube nu-i dădea pace. Câtva timp păşiră fără să scoată un cuvânt. Apoi, doamna, nemaiputându-se stăpâni, zise:

— Ascultă, Sever în, ce-i cu belgienii ăia? Oare pot ei cu adevărat să-i ia toată averea lui Hube? Pe ce temei?

— Ce te pricepi tu la treburile astea, se enervă Zloty, căruia nu-i plăcea când soția discuta afaceri, deşi recunoştea că în privința asta nu-i „aşa” de proastă.

— I-o pot lua, şi gata. Aşa-i legea.

— Dar dacă legea le dă dreptul să intre în averea lui, de ce ai spus tu că nu pot intra în averea lui Hubert? Dacă o pot lua, o vor lua şi de la băiat, nicio transcriere nu-i poate opri.

Domnul Zloty ştia că Anielcia se pricepe la afaceri, raționamentul însă îl uimi. Dar tăcu.

Aniela îi tot dădea zor.

— Dar de ce ai spus că față de Hubert nu vor avea pretenții?

— Eu n-am spus nimic, izbucni în sfârşit Zloty; el însuşi a spus. Dar dacă cineva este atât de prost încât stă la conducerea firmei douăzeci şi cinci de ani şi nu pricepe statutul asociației, n-are decât să tragă singur ponoasele.

— Dar tu, tu nu poți salva întreaga afacere? mai întrebă Aniela, când erau aproape de casă.

— De ce s-o salvez? Nu-i afacerea mea. Când va fi a mea, o voi salva.

Sunară. Le deschise Bronek, somnoros şi ciufulit, care-i chestionă îndelung asupra concertului şi despre băieții lui Golbek.

Gorbal atrase pe profesorul Ryniewicz într-o cârciumă mică, denumită „Locul pierzaniei11, de pe strada Sienna, nu departe de Marszalkowska. În duhoare şi fum şedeau aici, la măsuțe, nişte locuitori modeşti din împrejurimi, cu mutre cenuşii. Vodca era călduță iar scrumbia din zacuscă era tare şi acoperită cu un fel de ceapă ofilită. Dar Gorbal nu dădea lucrului nicio importanță. Fu cuprins deodată de elocvența bețivanilor; el, de regulă taciturn, deveni nevoie mare de vorbăreț, ceea ce-i uşură situația profesorului, nu prea dispus să converseze şi căruia nici păhărelul al doilea şi nici chiar al treilea nu-i dezlegară limba. Resimțea ceea ce încercase câteodată şi la unele cursuri: o plictiseală de neînvins şi neputința de a-şi birui dorința să-şi ia câmpii. Şi cum nu se putea mişca, se refugiase în tăcere.

Tot timpul Gorbal nu vorbi decât despre Elzunia, ținându-se

ca un maniac de tema asta, fără să-şi dea seama că vorbele lui puteau mâhni pe Ryniewicz, că fiecare din cuvintele astea – de altfel destul de vulgare – îl rănea dureros.

— Domnule, femeia asta cântă la nebunie, zise Gorbal, sfredelindu-l pe profesor cu ochii lui de viezure, şi ştii dumneata de ce are ea nevoie ca să cânte aşa? Talent – evident, voce – fireşte, dar mai înainte de orice – putere de muncă! Câtă muncă pentru o astfel de perfecțiune! Cum de a putut ea să-şi însuşească totul? Ştii dumneata, domnule, cum muncea Modrezejewska? Cum a învățat ea la bătrânețe rolul Laodameiei? Se prăbuşea pe fotoliu şi urla ca un castor şi apoi se apuca din nou de uc'ru. Munca este baza fiecărui artist, fiecărui urtist adevărat…

— Dumneata o cunoşti de mult pe Szyllerowha? întrebă profesorul, puțin cam neliniştit.

Încă de la Odesa, când mergeam la ei din iân ci în când, în timpul războiului. Şi pe dumneata, domnule profesor, tot acolo te-am cunoscut, nu-i aşa?

— Mi se părea că ne-am cunoscut abia la V arşovia. Dar, e adevărat, îmi amintesc, dumneala ai fost la noi în iarnă… atunci… da, aşa-i…

Profesorul se opri şi se uită în zare ca şi cum ur fi avut aievea în fața ochilor acele timpuri îndepărtate. Privirea îi devenise sticloasă: vodca, hat-o vina!

— Da, mormăi el, timpuri de demult…

Îşi roti ochii în jurul lui şi, pe rând, cu înțepeneala unui om cam băut, examină consuma-
ı orii aflați acolo. Un maniac de pictor cu o fatămodel având părul roşcat, câțiva muncitori şi eițiva tipi din oraş şedeau în jurul unor măsuțe acoperite cu fețe de masă pătate. Profesorul se îngrozi de societatea asta.

— Rău am brodit-o, zise el, e o cârciumă groaznică.

Gorbal îl privi cu dispreț, trecând chiar cu ochii peste el şi, după năravul lui, izbind cu pumnul în masă, se porni să peroreze îndelung. ('a toți alcoolicii, după o mică doză de vodcă, era beat criță.

— Cum ai spus, profesore? strigă el. Ai spus bine, profesore!

Rău am brodit-o, şi încă pentru o femeie am brodit-o aşa. Ce-i ea pentru mine? Şi îi dumneata? Ce importanță are? O femeie? Aiurea! Domnule profesor, aiurea! O ceață uşoară, un praf nevolnic, o nimica toată… Dar cântă, domnule… şi cum cântă… ca o privighe-’ toare. Adelina Patti, Kiepura – vax în fața ei… şi iată că doi oameni serioşi stau pentru ea în mulțimea de pe stradă… un profesor şi un artist… nimic în plus. Ea trece şi nu spune nici măcar amin… Tăcere… nu poate vorbi; păcat să-şi irosească glasul pentru alde noi… Glasul ei şi noi… ce deosebire… Ea şi noi… Regina şi slugile…

Profesorul încercă să protesteze, dar Gorbal îlj inundă cu o revărsare de vorbe în aşa mod încât nu fu chip să zică pâs… În sfârşit îşi domină to-i varăşul cu glasul:

— Vorbeşti prostii, domnule. Ce legătură poate fi între una şi alta? După concert desigur că. N-a putut să vorbească în aer liber. Trebuie să-şi 1 menajeze vocea, e doar o avere.

Gorbal însă se ghemui ca un cocoş de munte şi nu auzi cuvintele profesorului. — Prințesa şi crescătoarele de porci, ştii, j domnule, ca în basmul lui Andersen… n-a bine-i voit nici să se uite… fir-ar să fie…

— Domnule, domnule, încercă să-l potolească profesorul. Gorbal însă nu se lăsa de loc.

— Închipuieşte-ți, domnule… aici, evenimente atât de mari… atâtea posibilități… Omenirea în agonie, cultura pe ducă. Înțelegi, domnule? I Amurgul culturii… şi ea tiu-lu-lu, tir-lir-lir, iar apoi nu stă de vorbă cu omul. Te orientezi, domnule profesor, în disproporțiile astea?

Ryniewicz simți că se cam înțepeneşte, totuşi, îl apucă pe Gorbal de mânecă, reținându-l.

— De unde ştii dumneata că-i sfârşitul lumii? j

— Nu ştiu… nu ştiu… icni Gorbal, idee n-am, prea scumpul meu savant, dar simt lucrul Ista. Înțelegi, domnule? Intuiție!

— ar ştii dumneata că suntem amenințați în fiecare moment cu întoarcerea epocii glaciare?

— Cum aşa! Glaciare? zise Gorbal înlemnind.

— Glaciare! În mod regulat globul pământesc se acoperă cu o pojghiță de gheață, la fiecare câteva zeci de mii de ani. Şi asta

se întâmplă după ceas, re-gu-lat! Şi mai ştii ceva, domnule? Eu am calculat cu precizie… de două sute de ani pământul trebuia să fie, deja. Iarăşi un simplu gheţar.

— De două sute de ani? Simulând uimire – sau într-adevăr imaginea învelişului îngheţat al pământului făcuse o impresie fulgerătoare asupra cugetului lui întunecat de vodcă – de-ajuns că Gorbal deschise ochii mari.

— Da! A întârziat… perioada glaciară a întârziat… adăugă profesorul.

— Ei, şi ce-i cu asta?

— Înţelegi, domnule? Nu înţelegi, domnule? însemnează că acum, în orice clipă, dar absolut în orice clipă, gheţarii se pot întoarce.

— Nemaipomenit, şopti Gorbal.

— Începe iarna. Rece, zăpadă, ger. Ceva normal. Apoi însă se face tot mai rece. Martie – ger. Aprilie – frigul tot mai mare. Şi treptat – în iunie să zicem, în iulie, munţi de gheaţă încep să se mişte de sus în jos, de la miazănoapte la miazăzi, îngheţăm, domnule Gorbal, îngheţăm…

Faţă de elocinţa lui Gorbal, teoria ştiinţifică se transformase în capul ameţit de băutură al profesorului Ryniewicz într-o imagine din calendar. După câteva clipe îşi dădu seama că spune prostii.

— Evident că nu este chiar aşa, zise el; în realitate lucrurile sunt cu mult mai grave.

Gorbal izbucni în hohote de râs.

— Ce? strigă el. Şi mai grav? Să fii dumneata fericit, scumpe domnule profesor, dar nu pricep cum e posibil ca toate astea să ia o formă şi mai gravă. Şi zici că îngheţăm sloi? Iar noi, aici – hahaha! hihihi!

— Spui prostii, domnule, se indignă Ryniewicz.

— Dar dumneata, domnule profesor? Muierea' aia ţi-a sucit capul până la ultima limită, până, în fundul iadului, până în perioada glaciară… Şi Gorbal se tăvălea de râs.

Profesorul Ryniewicz vru să protesteze aspru.

Dar, fie că băuse prea multă vodcă, ori că-l; moleşise duhoarea şi căldura din cârciuma „pier-j zaniei”, fie că totul se

întâmpla sub influența emoțiilor din ziua aceea, simți deodată o greață; cumplită. Se ridică repede de la masă, chelnerul îi arătă uşa de la toaletă, spre care se nă-J puşti şi de-abia intră, că şi vărsă brusc vodca, ! scrumbia şi chiar mâncarea de la prânz. Şi sel porni să sughițe zguduitor.

— Fir-ar să fie, zise el îndreptându-şi şalele, * şi totuşi compotul a avut scorțişoară!

XIII

e. 12 – 1B4I „Slavă şi falǎ"

Janusz şi Zosia aveau de făcut doar câțiva paşi de la Filarmonică până la locuința Bilinskăi de' pe Bracka. Trecură prin străzile Jasna şi Zgoda j până la micul palat ținându-se la braț şi fără să spună un cuvânt. Zosia observase că ştirea ares-, j tării lui Wiewiorski făcuse o puternică impresie asupra lui Janusz şi ar fi vrut să-i îndrepte gândurile în altă direcție. Nu prea ştia însă despre ce să-i vorbească. Îi stăruia încă în urechi glasul Elzbietei şi tonurile orchestrei ca valurile tot mai năvalnice ale unui fluviu, dar, după cele spuse de Janusz în camera artiştilor, nu mai atinse tema asta, fiindu-i neplăcut că el nu-i împărtăşea entuziasmul.

Când sunară, le deschise domnişoara Tekla, spunându-le că prințesa cu Alo se întorseseră şi-i aşteaptă în micul salon de sus. Scoțându-şi în fața oglinzii mari bereta împletită ce-i acoperea capul, Zosia oftă din greu. Janusz stătea aproape în spatele ei şi se uita la sticla mată, învechită, a oglinzii. O bătu uşor pe umăr.

— *Du courage,* zise el, ceaiul nu va dura mult.

Zosia zâmbi uitându-se la imaginea lui din oglindă.

— Uită-te la noi, adăugă Janusz, oare nu suntem noi o pereche frumoasă?

Imaginea lor în oglinda adumbrită de negura uzurii nu era prea clară. Slabi şi palizi, făceau impresia că plutesc într-o apă verzuie, ca două alge alungite. Zosia se cutremură.

— Semănăm cu noi înecați, zise ea şi-şi întoarse capul spre anticameră. Hai să mergem, adăugă mai voioasă şi, apucându-l pe Janusz de mână, alergă împreună cu el sus pe scări. Janusz începu să gâfâie.

— Zosia, zise el râzând, las-o-ncolo! Ai şi tu nişte idei!

— *Du courage, mon ami, du courage,* se revanşă Zosia şi, deplin degajată, pătrunse repede în salon.

Maria se ridică de pe marele ei fotoliu aşezat lângă un pian alb şi se uită cu o oarecare uimire la perechea care intră. Alo, sprijinit de pian şi îmbujorat, se uită la unchiul şi mătuşa lui cu o privire fericită.

— Iată-vă, în sfârşit, zise Bilinska cu un glas mai îngroşat. Alo era nerăbdător să vă vadă. El trebuie să meargă deja la culcare.

Zosia se uită la Alo cu gratitudine, nu ştia însă ce să-i răspundă. Alo, de asemenea, ar fi vrut să spună ceva, dar neputându-se hotărî, tuşi doar adânc. Soții Myszynski se aşezară pe fotolii şi prințesa sună servitorul.

Când Stanislaw aduse ceaiul, Janusz şi Zosia schimbară priviri semnificative. După expresia feței lui Stanislaw se putea vedea că deja ştie despre arestarea fiului; de altfel nu făcea o mutră îndurerată sau dramatică. Se putea vedea însă că-i mânios. Zosia îşi zâmbi sie-şi, atât de surprinzătoare i se păru mutra lui Stanislaw.

Bilinska, oferind ceştile cu ceai fierbinte şi aşezând pe masă farfurioare cu prăjiturele uscate şi cu bucățele de pâine neagră prăjită (specialitatea casei!), încerca să-şi distreze fratele şi cumnata cu o conversație de societate.

— Cum v-a plăcut Szyllerowna? îi întrebă ea. Nu-i aşa că-i de prost gust să-ți etalezi pe o coafură înaltă nişte pene albe? Făcea impresia unei sălbatice, ca negresa aia de la Paris… Cum îi spune? Ca Josephine Baker…

Zosia, mai în largul ei, zâmbi.

— Sunt atât de provincială, zise ea. Mie, toaleta Elzunei mi s-a părut încântătoare.

— Îi flatezi pe toți cu maniera asta a ta, zise Janusz, amestecând nerăbdător ceaiul cu lingurița.

Zosia se înroşi până la rădăcina părului.

— Uite, aici n-am pe cine flata, bolborosi ea.

Şi atunci, fără voie, se uită la Alo. Şedea ca pe ace şi era tot aşa de roşu ca şi ea. Ochii lui mari, albaştri – semănând cu un

porțelan siniliu – contrastau cu purpura obrajilor. Încercase o senzație destul de neplăcută.

— Janusz nu-i astăzi în apele lui, se adresă cumnată-si, a vorbit atâtea despre *Şeherezada...*

— Zi, nu ți-au plăcut ariile lui Szyller? făcu Bilinska.

Janusz se uită la Zosia cu reproş.

— Trebuie să repet totul din nou? întrebă el. Am explicat deja că îmi plac foarte mult cântecele lui Edgar, dar că m-am referit la altceva...

Bilinska făcu un gest de dezaprobare.

— Nu-mi place teoria ta despre artă, zise ea. Furios, Janusz sorbi ceaiul cu zgomot. Câteva clipe domni tăcerea. Deodată se auzi Vocea lui Alo, uşor răguşită, înăbuşită de emoție:

— Unchiule, ce flori cresc acum în sera din

Komorow?

— Tuberoze, răspunse Myszynski laconic.

— Nici n-ai idee ce mireasmă minunată avem acum în seră, adăugă Zosia, adresându-se direct lui Alo, de cum intri simți că te îmbată. Se zice că aşa miros florile tropicale. Apoi, adresându-se prințesei: Dă-i voie, Marysia, lui Alo să vină cândva la noi. Să vadă florile din seră, să vâneze puțin. La noi în anul ăsta sunt foarte multe prepelițe.

— Nu-mi place când Alo trage cu puşca, grăi Bilinska categoric.

Janusz se uită atent la ea.

— Mă tem că va trebui să tragă mult în viață, mormăi el.

— Ce profeție îngrozitoare, spuse Maria râzând.

Şi pentru a şterge impresia neplăcută lăsată de temerile lui Janusz, îl întrebă:

— Mai vrei un ceai?

— Mulțumesc, răspunse Janusz, trebuie să mergem la culcare. Zosia nu se simte încă bine, iar mâine trebuie să plecăm devreme la Komorow. Spune, Alek, adăugă el, când vei veni la prepelițe?

Alo se uită în tăcere la mamă-sa.

— La prepelițe, sau nu la prepelițe, dar vino, insistă cordial unchiu-su, şi-l sărută pe frunte.

Intrând la ei, în vechea odaie a lui Janusz de la etajul doi, apăru şi domnişoara Tekla.

Fireşte, începură să vorbească îndată despre arestarea lui Jas. Stanislaw aflase despre acest lucru după-amiază şi, spre uimirea tuturor, nu fu deloc mâhnit, ci mai degrabă furios. După cât se pare, el afirmase: „l-iaim spus întotdeauna că acesta va fi sfârşitul răscoalelor lui”. Povestindu-le toate astea, domnişoara Tekla adăugă:

— Nici nu mi-iaş fi închipuit ca Stanislaw ăsta să fie un om atât de cuminte. Am avut întotdeauna impresia că ne urăşte pe toți, şi uite, se dovedeşte un devotat.

Domnişoara Tekla se bucura – aşa reieşea cel puțin din comportarea ei – că mai este cineva care-i împărtăşeşte devotamentul față de casa Bilinski. Întreaga ei viață şi-o petrecuse în umbra existenței lor „mărețe” şi dorise din toată inima ca aceasta să fie în adevăr „măreață”, adică strălucitoare pe din afară. Un spin supărător i se părea căsnicia şi viața cenuşie, separată, de rând, a lui Janusz. Considera că Zosia este cauza pentru care Janusz se îndepărtase de „lume” şi pe capul ei îşi vărsă toate suspinele. De rândul ăsta convorbirea cu tinerii dură puțin, fiindcă, după câteva clipe, apăru Stanislaw şi-i ceru o față de masă şi şervete pentru a doua zi, aşa că-l urmă îndată, călcând uşor în pantofii ei de pâslă, cu blăniță pe margine.

Rămaşi singuri, Zosia începu să se dezbrace, iar Janusz se aşeză pe fotoliu şi începu să fumeze. Se gândea la timpul când, ca holtei, ocupa această odaie şi – studiind la Şcoala Comercială Superioară – visa să zboare la Paris. Pentru o scurtă clipă îi apăru în minte Ariadna şi capul ei tuns băieţeşte, după moda pariziană. Între timp Zosia îmbrăcă un halat „varşovian”, roz, scos din dulap, se aşeză pe pat şi de asemenea căzu pe gânduri:

— Ia aminte, zise ea deodată, aici viața decurge obişnuit: concert, ceai, tablouri, şervete curate, iar acolo, un om a fost dus la închisoare. Piatra a căzut în apă, iar broaştele orăcăie şi trestia freamătă…

Janusz lansa rotocoale de fum destul de nereuşite; învățase

să fumeze nu de mult, de la grădinarul lui. Câteva clipe tăcu, apoi zise indiferent:

— Aşa a fost întotdeauna!

— Nu-i adevărat, sări Zosia aprinsă, nu-i adevărat. A fost doar atunci, când lupta era în toi.

— Lupta continuă, mereu, mormăi Janusz somnoros.

— Lupta! Dar pentru ce anume? întrebă Zosia, tot aşa de înfierbântată. Iar tu eşti întotdeauna acelaşi: „Lupta! Lupta!” deşi de fapt dormi deja în fotoliu. Pentru ce te-ai apucat de fumat? insistă ea răutăcioasă.

— Draga mea, dacă voi striga, voi ridica glasul şi voi da din mâini, se va schimba oare ceva? Nici soarta mea şi nici soarta lui Jas nu se va schimba.

— Desigur, de vorbăria ta nu se va schimba.

— E-adevărat, recunoscu Janusz; în genere şi nu numai în clipa asta, eu nu vorbesc mult. Faptul însă că voi vorbi, sau nu voi vorbi, nu numai că nu ne va schimba soarta, dar, în general, nu va schimba nimic.

— Întrebarea-i dacă schimbarea e necesară.

— Nu, întrebarea e inutilă. Trebuie să se schimbe. Totul depinde însă nu de ceea ce voi spune, ci de ceea ce voi face.

— Nu faci nimic, şopti Zosia.

— Chiar nimic, confirmă Janusz.

Şi din nou scoase câteva rotocoale de fum şi le urmări cu atenție. Zosia se înfăşură mai strâns în halat. Tăcură.

— Aici e cam frig, zise Zosia, nu-mi vine să mă duc la baie.

Apoi, frângându-şi mâinile, exclamă patetic:

— Vai, cât nu-mi place să rămân aici peste noapte; întotdeauna-i atât de dezagreabil. Şi te năpădesc tot gânduri neplăcute.

— La Komorow îți vin gânduri plăcute?

— Îmi stă mereu în fața ochilor Jasio – continuă Zosia, fără a răspunde întrebării lui Janusz

— Şi deopotrivă expresia sfidătoare a fetei, când ne-a privit la garderobă. De ce oare s-o fi uitat la noi cu ochii ăia ce-i sclipesc necontenit? Antipatică mai e şi „Jermena” asta.

— Vezi, eu nu mă mir că ea ne-a privit cu atsfel de ochi.

Bănuiesc că nu pricepea deloc de ce suntem noi acolo.

— Crezi că nu înțelege ce înseamnează un concert?

— Desigur că înțelege ce este un concert. Dar ce înseamnează un concert chiar în ziua arestării unchiului ei, desigur că nu pricepe. Lucrul acesta poate că nu-l pricepem nici noi.

Zosia se mişcă în pat, dar în loc să se scoale, se culcă deasupra şi, ridicând un colț al plapomei, îşi acoperi picioarele.

— Aşadar, spuse ea după o clipă de gândire, tot ceea ce a fost atât de frumos, Elzbietka Szyllerdwna, cântecele lui Edgar, şi muzica aceea… gâdilitoare, nu, nu gâdilitoare, ci de-a dreptul captivantă, ca şi, apoi, acel Beethoven, pe care nu l-am ascultat, toate acestea n-au nicio însemnătate, numai pentru că Jasio Wiewiorski a intrat la dubă.

Janusz zâmbi, se aplecă pe scaun şi-şi puse palma peste mâna Zosiei care atâma în jos.

— Nu, toate astea au şi ele o însemnătate, dar o cu totul altă însemnătate…

— Care? întrebă Zosia neliniştită.

— Nu aceea pe care am dat-o ascultând concertul şi nici aceea pe care Edgar a dat-o cântecelor ce le-a compus şi pe care le-a ascultat apoi cu lacrimi în ochi. L-am văzut în lojă… Ei stăruie în credința că salvarea omenirii stă în artă. Asta am vrut să le-o spun după concert, dar nu m-a înțeles nimeni; şi nici chiar tu nu m-ai înțeles.

— Fiindcă nu m-ai pregătit pentru aşa ceva. Niciodată nu-mi spui la ce te gândeşti.

— Până acum, zise Janusz, din nou liniştit şi urmărind fumul țigaretei, n-am avut nici eu aceste gânduri. Tocmai în cursul concertului mi-au venit toate aceste idei şi apoi… Iată de ce nu ți-am vorbit niciodată despre ele. De altfel eu nu vorbesc, în general, despre astfel de lucruri; am impresia că este ceva prea patetic, prea mare, mai ales acolo, la țară, unde cotrobăiesc prin îngrăşăminte şi cultiv răsaduri. Vezi, adăugă el, spre deosebire de tine, mie îmi place să înnoptez în casa de pe Bracka. Asta îmi reaminteşte de vremea când eram holtei, de toate clipele trăite aici, de altfel destul de puține. În

realitate, am trecut prin toate emoțiile acolo, la Marikowka; o tinerețe într-o singurătate deplină şi cu un tată maniac, al cărui cântat la pianolă nu avea în adevăr nicio însemnătate.

— Fiindcă tu vrei să găseşti semnificații metafizice în toate amănuntele vieții, în tot ce ne înconjoară.

Zosia se smuci din pat, se aşeză în fața oglinzii şi începu să se pieptene ca pentru noapte. Netezindu-şi părul, strâns tare, fața ei făcea impresia că este şi mai slabă, iar ochii şi mai căzuți în orbite. Expresia asta maladivă o supăra, după cum reamintirea nenorocirii prin care trecuse de curând o întristă şi mai tare.

— Dar de unde aş putea să te cunosc, se întrebă ea smulgându-şi coada cu pieptenele. De unde? N-am să te cunosc niciodată; stai ca un motan şi spui de fiecare dată altceva. De fiecare dată – ori de câte ori avem o convorbire mai lungă – îmi pari un altul şi, ce-i mai rău, nu unul nou! Schimbările tale sunt un fel de mişcare în jurul aceluiaşi cerc, de care eşti priponit printr-un fir invizibil, dar extrem de rezistent.

Janusz o urmărea atent. Îşi aprinse o altă țigaretă.

— Faci fum, constată Zosia.

— Vom aerisi, se dezvinovăți Janusz.

— Eşti întotdeauna aşa de închis în tine.

— Tu la fel. Janusz se mută pe alt scaun, ca s-o poată vedea mai bine; îi plăcea s-o privească pieptănându-se; mişcările ei, deşi nervoase, erau tare îndemânatice.

— În mine nu-i nimic, zâmbi ea, sunt un ulcior gol.

— Pentru flori frumoase de câmp.

— Ție nu-ți plac florile de câmp, îți plac doar tuberozele. Învârtindu-se pe taburetul de toaletă, Zosia se întoarse spre Janusz şi, în sfârşit, îi zâmbi Simplu şi luminos.

— Totuşi, tu mă cunoşti, zise Janusz cu ciudă. Spusa ta despre mişcarea mea în jurul aceluiaşi cerc dovedeşte limpede acest lucru. Mă cunoşti poate chiar mai Ijine decât ți se pare.

— Toate astea sunt mai degrabă presupuneri. Revenind la concert – continuă ea, destul de neputincioasă, lăsând să-i lunece mâinile în jos

— Oare în adevăr tu nu poți să-mi explici despre ce anume e vorba? Şi ce însemnătate are?

— Eşti încăpățânată, zise Janusz zâmbind. Întreabă-l pe Jasio, când îi vor da drumul din închisoare.

— Dar el ştie? se minună Zosia.

— Desigur!

Janusz se ridică şi îşi scoase vestonul.

— El ştie, desigur! Vezi, adăugă el. Atât de mult aş vrea să ştiu şi eu, măcar o dată în viață, ceva în mod sigur!

Apoi îşi sărută soția pe frunte.

XIV

Bătrânii soți Szyller de câte ori veneau la Varşovia – ceea ce se întâmpla foarte rar – trăgeau la o rudă îndepărtată, doamna Kazia Brzozowska. Locuia în strada Zgoda, deci într-un loc foarte bine situat şi nu departe de Fi larmonică. Doamna Kazia avea trei fii. Doi dintre ei, pictorul şi literatul, erau în clipa aceea în Anglia, iar mezinul se afla încă la Zakopane, deoarece îi plăceau ascensiunile alpine. Aşa că prin prezența lor nu pricinuiau rudei niciun deranj.

Cei doi bătrâni ascultară conştiincios *Simfonia* lui Beethoven şi, aşteptând să treacă înghesuiala cea mare de la garderobă, se îmbrăcară şi ieşiră, târşâindu-şi picioarele încet la direcția locuinței doamnei Brzozowska.

Toți îi uitaseră, aşa că rămăseseră singuri. Dar nici măcar nu amintiră cuiva lucrul acesta, fiind obişnuiți cu singurătatea.

Mergeau în tăcere. De-abia la jumătatea drumului doamna Paulina făcu o remarcă amară:

— Cât de prost crescuți sunt acum oamenii. Familia Remey ar fi trebuit să ne invite la recepție…

Bătrânul Szyller se cutremură şi, cum îi era obiceiul, mormăi:

— Tu eşti întotdeauna copilăroasă, Paulina. La ce-ai fi putut să te aştepți de la astfel de oameni…

— Nu mă aşteptam la nimic bun, lucru ce se înțelege de la sine. Dar, orice s-ar spune, suntem părinții lui Edgar şi ai Elzbietei…

— Ne poate mâhni doar faptul, se cutremură din nou Szyller, că ei au de-a face cu o astfel de societate. Asta-i societate? Negustori de semințe…

— Nu-i vorba de asta, nu-i vorba de asta, repetă doamna Paulina, ci de o nuanță, de cu totul altceva…

Locuința doamnei Kazia era în fundul curții, la primul etaj. Sunară şi le deschise însăşi gazda, o doamnă vârstnică, înaltă, curățică, cu părul cărunt, pieptănat cu grijă. Ochii ei albaştri îi priviră cu foarte multă căldură. Nici mişcarea ei uşoară din cap – un fel de tic nervos – nu era deloc neplăcută.

— Dezbrăcați-vă, se bucură ea de întoarcerea rudelor, şedeți şi povestiți-mi. Dar poftiți în salonaş, voi pregăti îndată ceaiul.

Bătrânul Szyller ajută soției să-şi scoată biana ei grea – îmbrăcată mai mult de paradă decât de frig şi intrară în salonaş. Era o cămăruță micuță cu câteva mobile, singura ei podoabă fiind pianul mare, negru şi raftul cu note. Bătrânii luară loc, Szyller pe un scaun mic căptuşit cu un material crem, iar doamna Paulina pe un fotoliu confortabil. Îşi aprinse, îndată, o țigaretă şi, după obiceiul ei, privi în sus – spre lampa urâtă ce atârna de plafon – suflând fumul în direcția ei, ca şi cum i-ar fi înălțat o închinare cu tămâie aprinsă.

— Propriu-zis, ce-am avea să-i povestim? întrebă doamna Szyllerowa, după o clipă de tăcere.

— Nimic, răspunse Szyller, mişcându-şi brațul drept.

— Am impresia, continuă doamna Paulina, că nu prea ştim nici noi prin ce clipe emoționante am trecut. Mi se pare chiar ceva umilitor. Bine i-ai zis micuței Ola.

Bătrânul Szyller luă de pe raft nişte caiete cu note şi, punându-şi ochelarii lui cu ramă neagră de corn, le examină atent.

— Ola asta, zise el uitându-se la soția sa peste ochelari, nu mai este mică; a fost mică la Odesa. Acum e o femeie în toată firea. Nu te pricepi, pur şi simplu, să observi cum totul îmbătrâneşte.

— Că tu îmbătrâneşti, zâmbi doamna Paulina, am observat de mult, şi mai ales că devii un bătrân aiurit şi insuportabil. Ai

pierdut pe undeva chiar şi putinţa de a fi distrat, dimpreună cu umorul şi optimismul tău. Dar astăzi, când au ieşit pe estradă, am observat că au îmbătrânit şi copiii noştri. Au îmbătrânit foarte mult.

— Copiii? întrebă domnul Szyller, neluându-şi ochii de pe note şi fredonând chiar încet melodia descifrată între o vorbă şi alta. Dar ce-ţi închipui? Au încetat de mult să mai fie copii…

— Pentru noi nu vor înceta niciodată…

— Aşa ţi se pare ţie. Uneori, pe la sfârşitul verii, găseşti printre tufişuri locuri goale, cuiburi părăsite… Păsărelele au zburat.

Şi, dând notele la o parte, se uită ţintă la soţia lui.

— Tocmai – doamna Szyller înţelesese dintr-odată ce vrea el să-i spună – dar copiii, pentru părinţii lor, rămân întotdeauna copii. Şi cel mai ciudat lucru e atunci când observi că propriii tăi copii au îmbătrânit. Au fost copiii noştri… acum însă'stau în faţă cu bătrâneţea. Ni-i aducem aminte în şorţuleţe, în primele lor uniforme. Iar acum, uite, am remarcat că Elzunia are deja peri albi; nu se văd ei încă, de departe, dar când se piaptănă…

— Ce spui tu? se cruci fără să-şi dea seama, bătrânul Szyller. Peri albi? Tu n-ai început să albeşti atât de timpuriu!

— Şi mai de timpuriu…

— Adevărat? Dar câţi ani are acum Elzbietka asta a noastră? Stai, stai… când s-a născut ea?

— Gândeşte-te, zise doamna Paulina rar, uitându-se tot la lampă, gândeşte-te numai, peste o lună împlineşte patruzeci şi cinci de ani… Pentru că noi nu avem nepoţi, iată de ce nu tu orientăm asupra scurgerii timpului. Michasia are deja o mulţime de nepoţi. I-ai văzut pe fiii Olei, sunt de-acum băieţi mari; vai, cum mai creşte totul…

— Cum mai creşte totul, repetă deodată, calm, bătrânul, şi cum se mai schimbă totul. Uite, de când eram băiat mic, nu-mi plăcea să găsesc cuiburi de-astea, cuiburi părăsite.

Acum doamna Paulina se indignă de-a binelea.

— Ce-i tot dai zor cu cuiburile? De! Au zburat şi gata! Au zburat! Şi când te gândeşti cât timp a trecut de când au

zburat! Ar fi trebuit să te obişnuieşti…

— Cum adică? Vrei să zici, poate, că nu m-am obişnuit?

Doamna Kazia intră cu ceaiul şi cu tartinele.

— Sunteți desigur flămânzi, zise ea aşezând platoul pe măsuță. De emoție n-ați luat nici prânzul.

— La prânz, am fost la Edgar la „Bristol”, răspunse doamna Paulina.

— Şi ce impresii aveți de la concert, mai întrebă doamna Kazia, aşezându-se pe scaun, aşa ca şi când s-ar fi pregătit să asculte o lungă poveste.

Soții se uitară unul la altul cu o oarecare nelinişte.

— Evident, ne-a plăcut foarte mult, spuse doamna Paulina după o clipă, cam în grabă, de parcă ar fi vrut să şteargă impresia nelinişteï lor. Elzunia arăta atât de frumos – ’şi a cântat minunat. Iar cântecele lui Edgar sunt de-a dreptul emoționante.

— Regret nespus de mult că Rudzio al meu n-a avut prilejul să asculte concertul. El termină conservatorul în anul ăsta, dar pentru el munții, după cât se pare, sunt o pasiune şi mai mare decât muzica.

Doamna Paulina zâmbi. Ştia că fiul cel mai mic al Kaziei mai are o pasiune, mai puternică şi decât munții şi decât muzica.

— Trebuie să recunosc că pentru mine tot ceea ce compune Edgar, zise Szyller calm, serios, este un lucru destul de străin. Ceva exotic, ceva ce răsună ciudat. Evident, ştiu bine că uneori părinții îşi pot înțelege cu greu copiii. Dar…

— Ce tot spui tu acolo, Ludwik, se indignă Kazia. Eu înțeleg perfect de bine pe copiii mei şi, după cum ştiți, fiecare din ei şi-a ales o altă profesiune artistică.

— Kazia, zâmbi doamna Paulina, nu-ți faci, oare, uneori, iluzii?

— Ce fel de iluzii?

— Uite-aşa, că ți se pare numai că-i înțelegi. În definitiv, copiii sunt copii, iar omul ar vrea ca ei să rămână copii pentru totdeauna. Dar ei cresc, se maturizează, îmbătrânesc chiar…

— Chiar îmbătrânesc, repetă Szyller.

— Şi toate astea se petrec oarecum în afara noastră. De la

un anumit moment al vieții noastre devenim „bătrânii ăia” şi nu mai avem nicio putere, nicio influență, ba chiar le stăm în cale, ca o piedică…

— Ca o piedică? Ce tot spui tu acolo, Paulina, făcu doamna Kazia întru totul sinceră şi fără a se* tulbura. Le suntem întotdeauna necesari.

— Mai ştiu şi eu? rosti domnul Szyller. Niciodată n-am simțit atât de mult ca astăzi că nu mai sunt necesar copiilor mei. Din fericire am viața mea, munca mea… Căci, încolo, ce-aş mai putea spune? Nici Edgar n-are nevoie de mine, spre a compune *Şeherezada* lui şi nici Elfbietka, spre a o cânta…

— Nu doriți încă un ceai? întrebă doamna Kazia.

— Da, Kazia, cu plăcere, răspunse Paulina. Poate mă duc eu singură să-l aduc?

— Vai de mine, se poate una ca asta? Sunteți doar oaspeții mei. Mă bucur atât de mult că vă văd aici. Şi gazda luă cele două ceşti şi se duse la bucătărie.

— Astfel de lucruri nu-i bine să le spui unor oameni străini, reluă discuția doamna Paulina, aprinzând o nouă țigară. Şi Olei, la Filarmonică, i-ai spus vrute şi nevrute.

— Ai dreptate, Paulina, grăi Szyller liniştit, dar lucrul ăsta mă doare atât de mult…

— Oh, în definitiv… reîncepu Paulina fără să-şi termine gândul.

Szyller luă din nou în mână acelaşi caiet cu note şi-l cercetă atent. Sub lentilele convexe ale ochelarilor ochii lui făceau impresia că sunt nespus de mari şi de lucioşi. Şi mormăi din nou ceva, pe nas, răsfoind paginile caietului aceluia lunguieț.

— La ce te uiți tu acolo? întrebă soția, de altfel fără interes.

— Sunt cvartetele lui Beethoven, la patru mâini…

— La patru mâini? Aşa cum au fost ale noastre?

— Cred că da. Sunt aceeaşi ediție.

— Arată-mi-le.

Szyller îi întinse caietul.

— Aha, zise doamna Paulina. Îți aminteşti când le-am cântat?

— Desigur, mărturisi Szyller, cu o oarecare schimbare a

glasului.

— Uite, vezi, iată cvartetul în fa major şi ăstălalt… în de major. Îți aminteşti de acest *Andante?*

Drept răspuns, bătrânul fredonă puțin mai tare prima frază din *Andante.*

Doamna Paulina deschise pianul, ridică pupitrul şi aşeză notele. Cu un deget ciocăni fraza pe care o fredonase mai înainte soțul ei.

— Oh, câte lucruri îmi aminteşte această frază, zise ea, depărtându-se de pian.

— Nu-i aşa? confirmă Szyller, cu o voce şi mai catifelată.

— Atunci eram gravidă, îl aşteptam pe Edgar.

— Da, chiar aşa. Poate că noi i-am transmis înclinația spre muzică…

— Cred că nu. Acest *Andante* însemnează renunțare…

— Tocmai pentru seara de azi, rosti bătrânul iarăşi cu o ironie uscată.

— Hai, Ludowik, să cântăm, îl îmbie Paulina.

— Cum vrei, consimți el.

Se aşezară la pian. Doamna Paulina la başi, el la violină, aşa cum cântau odinioară şi începură *Andante con moto quasi allegretto.*

Răsună fraza aceea largă, coborând şi urcând de câteva ori, persistent. Apoi, tema secundară, bazată pe un acord temperat. În muzica asta simplă, dar insistentă şi curgând în valuri largi, răsună o notă de tristețe şi resemnare, ca o adiere umedă de munte. Frazele unduioase, cărora le răspundeau variații pe toate tonurile, însuflețiră pe bătrâni. Domnul Szyller, fără să-şi dea seama, accentuă falsetul, dorind parcă să întărească melodia, sau, poate, să exprime şi mai profund sentimentele ce-l copleşeau. Îşi reaminti în clipa aceea de Edgar. Nici nu luă seama când doamna Kazia intră cu ceaiul şi, punând platoul pe scaun, se aşeză ea însăşi lângă uşă şi ascultă concentrată.

Andante trecu prin toate fazele, curgând aproape uniform în toate şesimile lui. Numai la sfârşitul primei perioade pătrunseră şi variațiile cu şaisprezecimile lor pline de

îngândurare, de totală renunțare. Doamna Paulina le execută cu emoție, iar domnul Ludowik le sublinia aproape în şoaptă, deschizând larg ochii ce-i luceau sub lentilele convexe. În sfârşit variațiile îşi încetiniră ritmul prin repetarea de patru ori a suspinului – a unui suspin profund.

…O muzică pură şi totdeodată o acceptare a vieții… o exprimare a acordului pentru viață…

Dar şi pentru moarte…

— Oh, ce minunat ați cântat, exclamă plină de entuziasm doamna Kazia apropiindu-se de pian.

— Adevărat? zise bătrânul cu ironie.

Continuară câteva clipe să rămână la pian. Nu se putură ridica în picioare. Se vedea bine că erau încă stăpâniți de emoție. Într-un târziu doamna Paulina reuşi să se mişte. Luă o țigaretă.

— Beethoven ăsta într-un fel ne-a purificat, şopti ea oarecum jenată şi cu un zâmbet aproape feciorelnic, adresat Kaziei.

CAPITOLUL ŞAPTE

MĂRĂCINI DEASUPRA CATEDRALEI

I

La câteva luni după moartea Zosiei şi la câteva săptămâni după moartea Malwinkăi, Janusz porni spre Cracovia. Era primul paroxism al bolii de care suferise în toți anii până la război şi care consta în dorința lui de a fi acolo „unde a mai fost”, de a revedea locurile unde găsise, cât de cât liniştea de o clipă, ceva din ceea ce îşi închipuise că ar reprezenta fericirea. Începuse cu localitățile din apropierea satului Komorow, pe unde se plimbase cu Zosia, locurile pe care le vizitase cu ea de cum se însurase, culturile horticole de lângă Sochaczew, unde descoperise la colegi, ca şi la domnul Fibich, noi varietăți de flori, de legume, ce şi-ar fi găsit loc prielnic şi în serele şi răsadnițele de la Komorow.

De cum se desprimăvărase – destul de timpuriu – porni să facă lungi plimbări, de câteva ore, drumețind prin pădurea de dincolo de grădină până către Codrul Kampinoski, la Brochow

— Unde avusese loc atât căsătoria lor, cât şi cea a părinților

lui Chopin – şi chiar până în părţile îndepărtate ale pădurii ce constituiau rezervaţia cea mai tăinuită – despre care nu scrisese nimeni vreun rând – şi care era atât de minunată şi avusese o atât de admirabilă înrâurire asupra stării lui de spirit.

La început nu se gândise că plimbările astea îi puteau face vreo plăcere sau, cel puţin, îi puteau aduce vreo destindere. Voia pur şi simplu să se obosească, pentru ca o dată întors să se prăbuşească în pat şi să doarmă butuc. Dorea să-şi mortifice trupul lui sănătos şi puternic, şi deopotrivă să doarmă atât de adânc, încât să nu viseze nimic. Dacă visa, îi apărea în mod obişnuit, de îndată, Zosia, fie în mijlocul unor raze, fie ciocănind chiar, uneori, la uşa dormitorului, sau numai crăpând-o uşor şi privind prin deschizătură, ceea ce era lucrul cel mai groaznic, fiindcă Zosia nu se lăsa văzută. Janusz ştia bine că este acolo, că stă în dosul uşii, că-şi caută copilul, că pentru el nu avea nicio privire de milă, niciun gest de dragoste, că se uita, din când în când, în dormitorul lor din Komorow, numai ca să vadă dacă nu-i copilul acolo. În vis, el voia să-i arate odaia copilului, odaia „dinspre grădină”, cu intrarea direct din cerdac, unde Malwinka dormise, cât timp inima ei nu se oprise încă. Ar fi vrut să-i spună: fetiţa este acolo, dar, cum dormea, nu se putea mişca, iar Zosia, din dosul uşii, aştepta să-i dea chiar el copilul. Într-un rând strigase îngrozitor: „Nu-i aici, nu-i, nu-i, doar l-ai luat tu însăţi!” Şi ţipătul lui răsunase în noapte, înspăimântător; el însuşi îşi dăduse seama cât fusese de înspăimântător. Şi chiar atunci auzi o ciocănitură înceată, tocmai dinspre odaia în care locuise Malwinka. Cineva bătea la uşa lui, prin perete, ca la închisoare. Era Jadwiga. După moartea copilului ea nu mai părăsise odaia şi abia mult mai târziu se mutase în camera de dincolo de bucătărie.

Jadwiga ajunsese la Komorow într-un mod cât se poate de firesc. Încă în ultimele luni ale sar cinii, soţiei lui Janusz îi venise ideea să se adreseze doamnei Dosia Wiewiorska, s-o roage să-i recomande o infirmieră, fiindcă se simţea tot mai slabă şi nu prea spera să-şi poată alăpta copilaşul aşteptat.

Doamna Zosia începuse să se gândească la „Jermena”, la Jadwiga, deşi doamna Dosia, ca şi Zosia, ştiau bine că Jadwiga nu se poate statornici nicăieri, din cauza caracterului ei insuportabil, ca şi din cauza neasemuitei ei mobilități. Amândouă ajunseseră însă la concluzia că fata „s-ar putea să se ataşeze de copil” şi că – mai ştii – lucrul putea avea rezultate bune.

Ce-i drept, Zosia încercase față de Jadwiga sentimente foarte ciudate şi complicate. Din seara aceea de la concert, când Jadzia se purtase atât de obraznic, se temea de ea, pur şi simplu. Chibzuind bine, se temea şi s-o cheme la Komor6w, s-o facă îngrijitoare copilului. Pe de altă parte însă Jadwiga o fascina; ştia că-i foarte ataşată de Janusz, că-i este recunoscătoare pentru că-l ajutase pe unchiu-su, ca şi pentru tot ce făcuse ca acesta să primească cea mai uşoară pedeapsă – lucru ce, de altfel, nu-i izbutise. Înțelegea bine că-i va fi nespus de greu cu Jadwiga, dar, în acelaşi timp, în nimeni altul n-ar fi putut avea încredere, în toate privințele.

Janusz nu putuse să uite ziua când Jadwiga venise la Komorow. Momentul acela îi revenea în minte, din când în când, chiar şi în vis. În fața pridvorului, în curtea aceea ce nu-i plăcea lui Janusz, în ploaie, se oprise o brişcă mică, galbenă. Înaintase în fața pridvorului – în vis nu putuse ajunge chiar în față, dar în realitate ajunsese – iar Janusz, în locul tulburării la care se aşteptase, fusese cuprins de o adâncă linişte. În sfârşit, era şi la Komorow cineva energic.

În ultimele săptămâni dinaintea naşterii, Zosia, mereu culcată, se simțea nespus de slăbită şi urma să plece la maternitatea din Varşovia. Naşterea venise însă atât de neaşteptat de repede, încât abia prididiră să aducă o moaşă din Sochaczew, iar odaia aceea mică, de copil, să fie grabnic transformată în cameră de naştere. Jadwiga frecase podele de le făcuse lună. Totu! se petrecuse la iuțeală şi în perfectă ordine. Janusz, deşi veghea în dormitor, auzise, ca prin vis, glasul noului născut, care din clipa aceea avea să ocupe un loc atât de important în viața lui.

Peste zece zile Zosia murise din motive cu totul de neînțeles.

Foarte slabă după naştere şi zăcând mai tot timpul, îşi recăpăta totuşi forțele, încet, dar… le recăpăta. Deodată: o hemoragie

— Şi încă una, pe gât, de unde sângele țâşnea ca dintr-o rană, din belşug. Au trimis imediat după medic, automobilul l-a adus după trei sferturi de oră, dar acesta o găsi în stare de inconştiență. Janusz, aplecat deasupra ei striga: „Zosia, Zosia!” ea însă ținea ochii închişi, iar părul ei negru, risipit pe pernă, răspândea un miros greu de sudoare.

N-o visase niciodată aşa palidă, zăcând în pat; nici bolnavă şi nici ca mamă a micuței Malwinka pe care o ținea în brațe. Întotdeauna o visa sănătoasă, umblând prin odăile din Komorow, ca prin gospodăria ei, fie în bluza pe care o purtase la căsătorie, fie în bluza cu desene roşii în care o găsise atunci când venise pentru întâia oară la Komorow. Şi acum – când visa noaptea că sta în dosul uşii şi, deschizând-o uşor, priveşte la el, la cameră, la toate – deşi n-o vedea, ştia bine cum era îmbrăcată. Bluza ei cu desene roşii, destul de obişnuită, avea acum o altă semnificație, simbolică, şi de fiecare dată când venea la el noaptea, îmbrăcămintea ei avea o semnificație ascunsă, dar foarte importantă. Semnificația asta îi era cunoscută atunci, în vis; când se trezea însă, nu mai era în stare să şi-o amintească, nu ştia să dea răspunsul dar, sincer, întrebării ce-i punea Zosia.

Şi doar – minată de instinctul ei de mamă – ştia că micuța nu va trăi. Ori, poate că nu ştia? Ar fi acordat ea, oare, atâta importanță botezării – fără doar şi poate cu numele de Malwina, al mamei sale de mult decedată? Ar fi vrut oare să dea micuței acest nume plin, colorat, dacă ar fi ştiut că se va prăpădi? Doctorul îi spusese – e adevărat – îndată după naştere, că fetița arc o deficiență a inimii, din naştere, ce nu poate fi tămăduită şi că nu va trăi nicio jumătate de an. Malwinka, însă, trăise şapte luni împlinite, gângurind lui Janusz şi Jadwigăi, aplecați deasupra pătucului ei. Visele erau însă groaznice. Mai târziu Janusz îşi reaminti că începuseră chiar din ziua morții Zosiei. Când, spre zori, căzuse într-un somn greu, deodată i se păru că merge în cupeu, sau

chiar în trăsura deschisă, la nuntă cu Ariadna. Echipajul era tras de patru cai albi, Ariadna îmbrăcată tot într-o rochie albă, de mireasă, cu voal, iar în loc de buchet ținea pe braț un copil, palid şi slab, cu mişcări asemănătoare unui pui de maimuță şi uitându-se la ei cu ochii lui mici şi galbeni. Ț, inându-l de braț şi lipindu-se strâns de el, deoarece caii ridicaseră în aer trăsura toată, ca şi pe ei împreună cu mica maimuță, Ariadna striga: „Ține-mă, ține-mă, să nu cad!" dar trăsura se şi răsturnă în văzduh, iar copilul sşu puiul de maimuță se prăbuşi jos, înaintea lor, rupându-şi toate mădularele. Janusz se trezi cu sentimentul îngrozitor că, deşi visul acesta nu fusese cel mai rău dintre coşmarurile lui, tocmai pe acesta nu-l va uita până la sfârşitul vieții.

La drept vorbind, nopțile lui erau alcătuite dintr-un amestec de vise şi insomnie, care-i schimbau existența într-o veghere trează, lipsită însă de simțul lumii înconjurătoare. Observă – dar de-abia după câtva timp – că, inconştient, scoate un fel de geamăt ori de oftat, dublu, o tuse scurtă, mai mult internă, adică fără a deschide gura. Zgomotul acesta groaznic îi plăcea chiar, uneori, şi cu timpul era în stare să şi-l provoace singur, fie umblând prin grădină sau chiar vorbind cu Fibich sau cu Bilinska. Aceasta considera ca o datorie creştinească – devenise tot mai pioasă – să vină cât mai des la fratele ei. Pentru Janusz însă era un adevărat chin. Se înspăimânta când vedea prin fereastra încăperii centrale masca automobilului Bilinskăi apărând în poarta curții presărate cu paie. Alo, dimpotrivă, nu-l irita deloc, deşi se afla acum într-o perioadă îngrozitoare a vieții lui, subliniind mereu că nu-i snob, că are prieteni „obişnuiți44, că merge la vânătoare cu reprezentanții unor cercuri vânătoreşti dintre cele mai comune, alcătuite aproape numai din frizeri şi chelneri. Era însă foarte impresionat de moartea Zosiei şi, fără a-şi putea exprima sentimentele, venea şi rămânea în odaia lui Janusz, nemişcat, iar acesta simțea la el mult mai multă sinceritate şi inimă deschisă decât la Maria. Acum el căuta şi protecția lui Janusz, în lupta cu mamă-sa şi împotriva lui Spychala, care ar fi vrut să-l trimită din nou în Anglia.

— Hai, pleacă şi tu pentru un an în Anglia, îl îndemna Janusz pe nepotu-su, ce-ai de pierdut? Apoi, vei urma cursurile de la Academia aia a ta, anostă.

— Nu, vreau să mă înscriu chiar acum la Academie!

Lucrul ăsta se repeta de fiecare dată când Alo venea la Komorow, şi acum venea destul de des. De altfel, mai era încă timp până la toamnă…

Edgar, şi el, i-a trimis doar o singură scrisoare. Până la urmă nu-i ieşise nimic din America aia şi acum, deşi şedea la Varşovia, nu cuteza totuşi să vină la Janusz. Astfel, drept vorbind, Janusz era nespus de singur. Nu avea cui să-i adreseze o vorbă şi, când cădea noaptea plină de beznă şi tăcere, de freamătul vântului şi al focului – aceste unice accesorii ale singurătății de la țară – el rămânea în ghiarele viselor şi al treziei amestecate cu vise.

Atunci, în mintea lui zdruncinată începu să crească ideea – propriu-zis nu ideea, ci nestăpânita dorință de a „relua” totul de la început. Ca în vis îi apăreau profilurile pădurii de la Heidelberg, întregul cadru „castaniu”, cuvintele poetului pe care Horst îl numise *„dar Dichter” şi* îl răzbea dorul de a se supune unei încercări. Se va înălța oare, din nou, din toate aceste întâmplări complicate, din toate priveliştele văii Neckar şi Mannheim, din fundul orizontului purpuriu, nesfârşita dorință şi dragoste pentru fata aceea simplă? Va abandona, oare, din nou totul şi va zbura la Cracovia?

Nespus de tare îi venea să joace încă o dată comedia aceea „inconştientă44, să pornească la drum cu gândul de a găsi, cu orice preț, fata ce venise la el de la Sochaczew, călcând în picioare noroiul drumului; voia să joace teatrul acesta – mare „pentru el însuşi44 – al călătoriei în nebunească viteză până la micul orăşel polonez.

Din vise se născuse nevoia de a revedea vechiul drum. Trăia încă Malwinka atunci când el ştia, deja, că va merge la Cracovia. Dar inimioara Malwinkăi – şi cât de neregulat bătea în pieptuțul ei când i se făcea baie – s-a oprit într-una din zile, cu desăvârşire, subit, pe la amiază. Nimic nu prevestise catastrofa. Chiar în dimineața aceea Malwinka risese –

propriu-zis nu râsese, ci-i zâmbise tatălui, puțin cam dintr-o parte –, ridicase picioruşele în sus şi îşi apucase degetele picioarelor. Nu era slabă, medicii spuneau că-i prea grasă. Dimineața zâmbise, la amiază, tocmai când puținul soare de toamnă pătrunsese în odaia ei, se stinse.

Şi chiar atunci Janusz se hotărî să plece la Cracovia. Nu voia să răspundă conştiinței lui pentru ce. Voia doar să vadă rasele de pe Salwator şi de pe Golebia, să intre în restaurantul acela, şi poate chiar la doamna doctor Wagner, să-i vadă antreul despărțit de portiera aceea cafenie de catifea şi să întrebe… Dar nu, mai bine s-o întrebe pe mătuşa Marta, care era atât de inteligentă, cândva frumoasă şi purtând la gât un fular violet de velur. S-o întrebe pe mătuşa Marta: „Vă rog, doamnă, să-mi spuneți, am iubit-o pe Zosia? 44

îl

Acum însă drumul până la Cracovia nu mai semăna cu acela din trecut. Atunci s-au înapoiat prin Czțstochowa şi înainte de a ajunge la

Varşovia au schimbat trenul în Gara de Vest, spre Sochaczew. Iar acum drumul trecea prin Radom, pe un traseu cu o singură linie nouă, ce făcea impresia unui drum neumblat. Stațiile păreau stinghere, iar linia ferată se strecura printre ogoare şi păduri, ca şi cum ar fi fost proaspăt aşezată, mai degrabă în glumă. Aici era stația Bartodzieje, ce-i reamintea ceva lui Janusz, numele acesta auzindu-l în casa familiei Golşbek. Câmpul umed, pădurile posomorite, toate acestea în lumina sumbră a toamnei, în şuvoaiele ploii care trecea repede deasupra pământului – când coborât, când parcă din nou înălțat – nu semănau cu priveliştile cunoscute, de iunie. De altfel se întunecă deîndată; la apus, dincolo de norii sinilii apăru o dâră lunguiață de culoarea zmeurei; în vagon se aprinseră becurile şi totul deveni atât de străin, încât lui Janusz îi venea să se întoarcă acasă.

Niciun oraş nu se schimbă atât de mult când vine toamna cum se schimbă Cracovia. Cel puțin aşa gândea Janusz când coborî în gară şi porni din nou prin „Aleea Plantelor” spre Slawkowska, la „Grand Hotel.44 Aleea era plină de noroaie şi

în trunchiurile desfrunzite şi sâab luminate ai fi căutat zadarnic formele arbuştilor şi copacilor din vară. Aici, de asemenea, solul cracovian mirosea a umed şi în aer se întindea lent o burniță deasă şi opacă. Pe sub poarta Florianska – scundă şi viorie – trecea un tramvai mititel, albastru, grotesc, care făcea impresia unei jucării de copil.

Spre regretul lui Janusz, la hotelul „Grand41 nu erau locuri. Portarul se jurase pe toți sfinții şi se vede treaba că într-adevăr aşa era. Fu silit să tragă la „Hotelul Saski.” Deşi erau situate alături, pe aceeaşi stradă, cele două hoteluri se deosebeau foarte mult prin confort. De altfel Janusz nu dădu nicio importanță faptului că nu era apă curgătoare la robinet, iar lavoarul vechi, mare, de faianță, de modă veche, de pe spălătorul de marmoră, era crăpat. „Părinții mei trăgeau la «Trandafirul şi le era bine44, zise el în gând. După sosirea la Cracovia se simți, în general, nemulțumit, deşi nu voia să recunoască nici că oraşul, lipsit de vegetație şi de farmecul căldurii, părea mohorât, nici că aici se temea de singurătate.

Se culcă cât putu de repede. Şi dormi profund până la trei, când auzi glasul unui bețiv ce trecea pe strada Slawkowska şi cânta cât îl ținea gura: „Cât e de frumos la război.” Janusz se trezi, ascultând cântecul, dar nu-şi prea dădu seama unde se află. Pe deasupra cântecul i se păru nepotrivit, nu putea fi cântat aici, fiindcă aparținea unui alt peisaj, altor vise. În adevăr, când ațipise, îi apăruse în vis Jozio Royski: sta lângă pat şi-i întindea mâna, spunând: „Nu-i nimic, Baka, nu-i nimic, Baska.44 Repetă cuvintele astea după. El, de parcă ar fi fost *Tatăl nostru* sau vreo altă rugăciune, şi cu cuvintele astea pe buze se trezi din nou, dar nu de tot, zăcea în pat şi i se părea că zace în el ca un cui într-o scândură. Şi prin vis repetă din nou: „Ca un cui în scândură.44

Când în sfârşit se făcu lumină, se sculă; era însă foarte nedormit şi nesigur dacă făcuse bine venind aici. Îmbrăcat şi bărbierit se aşeză în fotoliu şi se uită la imensa odaie, cu pat dublu, la lumina de noiembrie care pătrundea prin ferestrele aburite de ceață – şi rămase aşa îndelung. Se duse apoi la dejun, la cofetăria hotelului „Grand.44 Se aşeză în „loja44

dinspre vitrină şi privi oamenii ce treceau. Un chelner amabil îi servi ceaiul, chiflele şi untul pe tăblia de marmoră alunecoasă a mesei, punându-i alături şi *llustrowany Kurier Krakowski* în rama lui de bambus. Janusz însă nici nu atinse ziarul.

Fireşte că pe stradă treceau cunoscuți. Mai întâi soții” Ludwik Morstin în bunde îmblănite, semn că sosiseră chiar atunci de la țară. Doamna Morstinova zărise nişte cizmulițe în vitrina de pe cealaltă parte a străzii şi pornise repedeîntr acolo. Soțul ei uscățiv şi cam gârbov dădu din umeri şi porni mai departe, ținându-şi mâinile cruciş la spate. Janusz vru să-i spună ceva, dar nu ştia ce. De altfel Morstin nici nu-l observase şi se îndepărtă. Apăru apoi Franciszek Potocki, un uriaş deşirat şi cu o imensă pelerină până la pământ. Janusz chiar zâmbi. Cracovia era mereu aceeaşi.

Prin ceață şi noroi, îndelung îmbufnat şi capricios, apăru în sfârşit soarele. Era ora zece. Janusz gândi – oarecum uşurat – că trompetele de pe turnul Marian nu se aud până aici, fiindcă n-ar fi vrut să le audă glasul.

„E timpul să mă duc spre Salwator”, îşi zise el. Plăti şi porni către piață. De data aceasta nu era dispus să meargă pe jos până acolo. Vroia să facă drumul cu tramvaiul.

Cum însă tramvaiul pornea din fața bisericii Mariane, intră pentru câteva clipe în biserică. Fu captivat, pe loc, de forma celestă, forma unei zvelte corăbii cu pânze şi coloritul acela cafeniu, cald dar difuz „pe care îl are doar lăcaşul acesta în toată lumea. Altarul lui Stwosz era tocmai închis. În umbra gălbuie a bisericii aripile laterale sclipeau de luciul umed al aurului. În schimb grupul de la mijloc era luminat cu lumânări de ceară şi de recile lumini electrice. Cu tot numărul mare de femei, cu tot aburul ce se înălța din răsuflările oamenilor, Janusz pătrunse prin mulțime şi ajunse chiar în fața altarului, unde văzu chipul Madonei adormite.” întreaga prăbuşire a trupului Madonei o resimți acum, el însuşi, ca atunci, nu de mult, când îmbrățişase neînsuflețitul corp al firavei lui femei. Inertele palme ale Madonei, aşa cum erau căzute în jos, semănau cu firul subțire al unei ape ce se tot prelinge. Nepământeşti erau mâinile astea, nu şi restul, mai

ales povara, povara aceea pe care o purta uriaşul apostol, povara trupului ce se înțepenise, din care plecase… Ce? Ce plecase din trupul ăsta? Ce putuse să plece’ din moment ce tot ce fusese om devenise un pumn de putreziciune?

Nu putu rezista însă multă vreme în mulțimea aceea, în fața acelui altar ce întruchipa moartea unei femei tinere. Pereții de culoarea trunchiurilor de pini erau susținuți de prea mulți îngeri, pentru a putea să le acorde încrederea, spre a-i privi cu linişte şi a le urmări liniile gotice ce se îmbinau sus, deasupra uriaşului crucifix. „De ce aici, în biserica asta, sunt atât de multe chinuri?” se întrebă el în gând; iar, după o clipă, răspunse: „Pentru că toate astea se petrec nu în biserica asta, ci în mine.”

Silit a fost dar să iasă afară, în aerul mohorât de toamnă. Mickiewicz, aplecat fără rost pe spate, ca şi cum s-ar fi dat îndărăt în fața cuiva, stătea în fața bisericii; şi tot acolo staționau şi trăsurile. Până la urmă se hotărî să facă drumul până la Salwator cu trăsura, lucru regretat mai la urmă, deoarece tremură de frig, îl costă o mulțime de bani, iar Cracovia văzută dintr-o birjă cu mers agale, într-o dimineață de toamnă târzie, i se păru nespus de tristă. Vistula curgea chiar pe lângă căsuța mătuşei Marta şi era şi ea galbenă, umflată, neliniştită şi urâtă, cu totul alta decât aceea de acum cinci ani, pe care şi-o reamintea.

Abia sunând la uşă îşi dădu seama că n-are nimic de spus mătuşei Marta, şi că, în general, nu ştie de ce venise aici. O servitoare înaltă şi gravă i-a deschis şi l-a poftit în „salon.Îl Se uită din nou la pian, la fotografiile înrămate, la florile ce atârnau între ramele de pe pereți. Dinspre Vistula – ce curgea dincolo de ferestre

— Lumina gălbuie se proiecta pe pereții albi. Aşteptă destul de mult.

Apăru în sfârşit mătuşa Marta. Aceeaşi; înaltă, cu trăsături frumoase, cu gâtul acoperit de un velur violet. Singura deosebire era că acum n-avea ce să-i spună. Abia acum, în situația asta, observă el că mătuşa-i îndeajuns de inteligentă ca să nu se mire şi îndeajuns de bună ca să nu-i pună nicio

întrebare indiscretă. Vizita începu aşa de parcă ar fi fost lucrul cel mai firesc din lume. Porniră să discute despre vreme, relevând faptul că toamna este nespus de neplăcută la Cracovia şi că drumul din strada Gontyna şi până în oraş este atât de lung.

Janusz şedea pe canapea, cu capul uşor înclinat, ca şi cum ar fi examinat desenul şi ţesătura materialului cu oare era tapisată, răspunzând larg, cu glas uniform, la fazele conversaţiei iniţiate de mătuşă. La un moment dat însă, poate după o jumătate de oră, mătuşa, fluturându-şi puţin straiele şi şuviţele, se mută pe canapea, lângă el, şi-şi puse palma pe mâna lui. Janusz, se cutremură, o privi cu spaimă, aproape cu repulsie, ca şi cum ar fi comis cea mai mare gafă.

— Poate vrei să ai o fotografie a Zosiei? întrebă ea.

— Nu, vă mulţumesc doamnă, zise Janusz, eliberat parcă de un coşmar.

Şi voi să plece îndată.

— Nu vrei să mai stai câteva clipe? întrebă mătuşa Marta, care se mută din nou în micul ei fotoliu de alături.

Janusz dădu negativ din cap.

— Nu, zise el, trebuie să plec. Şi aşa n-am să-i găsesc nicăieri urmele.

Acum, mătuşa se înspăimântă de-a binelea. Îşi muşcă buzele. Janusz pricepu că spusese ceva lipsit de orice tact şi vru să reacţioneze.

— Iertaţi-mă, zise el pe neaşteptate.

Se ridicară amândoi. Janusz sărută mâna mătuşei Marta, silindu-se să nu se uite la ea; evitarea asta a privirilor mătuşei Marta îl făcu stângaci, împiedicându-se de două ori de fotolii.

Se apropie de uşă şi se prinse cu mâna de pervaz, ca şi cum ar fi vrut să se reazime. Mătuşa continua să se uite la el cu spaimă. Îşi dăduse seama: putea fi bănuit că-i puţin cam băut.

— Am vrut să vă mai întreb ceva, zise el pe un ton aproape nepoliticos. Dar, fireşte, nu pronunţă întrebarea la care se gândise pe drum. Rămăiseseră câteva clipe unul în faţa celuilalt, fără să pronunţe vreun cuvânt. Mătuşa, printr-o mişcare nervoasă netezi velurul fularului ei violet. Se vedea

bine că se teme de cuvintele lui Janusz. Acesta însă, înghițindu-şi saliva, îi spuse pe un ton aproape surd:

— Credeți, mătuşă, că aş putea să trec pe la familia Wagner?

Mătuşa Marta respiră uşurată.

— Fireşte. Doamna Wagnerowa este o femeie foarte bună.

Doamna Wagnerowa era într-adevăr foarte bună, dar nu prea deşteaptă. Astfel că se miră nespus de mult de vizita lui Janusz, punând întrebări inutile. Janusz răspundea la ele, păstrându-şi calmul. Locuința lor i se păru cu totul alta decât atunci când venise aici pentru întâia oară. Nu mai era nici atât de întunecoasă şi nici atât de prăfuită. Abia după o clipă înțelese că fuseseră scoase draperiile cafenii de catifea din antreu şi să spațiul devenise liber şi luminat, lângă pereți fiind acum rafturi înguste pline cu cărți străine. Abia aici îşi dădu seama că această încăpere nu fusese decât antreu şi de aceea marele cabinet profesoral cu dulapuri de stejar, înalte până la tavan, îi făcuseră impresia unei camere străine, dar frumoase. Doamna Wagner îl întrebă toate amănuntele morții Zosiei şi, lucru ciudat, tot ceea ce n-ar fi spus nici unui apropiat, spuse, cu toată uşurința, unei persoane absolut străine; ba, ceva mai mult, îi şi pricinuise o oarecare plăcere. În sfârşit putu să-şi descarce tot ce avea pe suflet şi îi vorbi chiar despre moartea copilului, deşi despre acest lucru nu-l întrebase. În cursul acestei convorbiri înțelese că în clipa aceea nu-l interesa, la drept vorbind, nimic în afară de aceste amănunte, că toate gândurile lui rotesc doar în jurul acestor amănunte: cum arăta Zosia, cât era de grea când au aşezat-o în sicriu, cum – pe jumătate conştientă – scotea din degete inelele şi i le dădea lui.

— Uitați-vă, acestea-s inelele, şi i le arătă doamnei Wagner, căci le purta întotdeauna în buzunarul de ia vestă: unul are cinci briliante, iar al doilea cinci rubine mici şi cinci briliante mici…

Doamna Wagner se uită la el uimită, mărturisindu-şi în gând că-l bănuieşte că vrea să-i vândă ei inelele.

— Vedeți, doamnă, zâmbi el uitându-se la ea, am ajuns un om foarte ciudat.

Se ridică, îşi luă rămas bun şi ieşi. Era poate ora unu. Soarele mijea prin ceață. Se uită spre Wawel, ale cărui turnuri, acoperite şi ele de ceață, căpătaseră o culoare viorie şi păreau îndepărtate, străine, artificiale, ca şi cum ar fi fost de hârtie tăiate anume pentru un vicleim.

„Uite, asta-i tot, îşi zise, cu glas tare, în sinea lui. Şi-acum ce-am de făcut mai departe?"

În adevăr vizitase două case şi nu ajunsese la niciun rezultat. Nici pentru o clipă măcar nu

i se umpluse golul acela monstruos pe care-l simțea nu atât în jurul lui, cât înăuntrul lui. Porni agale, târându-şi puțin picioarele prin noroi ca un bătrân, în direcția Pieței. Desigur, pe linia AB va întâlni pe cineva.

„E ştiut doar că la Cracovia e destul să stai cinci minute pe linia AB, şi-i vei întâlni pe toți locuitorii acestui oraş, şi pe cine vrei şi pe cine nu vrei." Se opri lângă magazinul lui. Fiszer şi-şi aruncă ochii spre Sukiennice, spre turnul municipal, spre turnul Mariacki.

„În casa asta a locuit Goethe, suspină el, dar de mult, la începutul vieții, pe când era încă departe de crearea celui de-al doilea *Feiust."*

Ştia, fireşte, că Edgar nu-i putea fi de niciun ajutor, că doar timpul îl putea ajuta. Timpul care trebuia însă petrecut într-un fel trebuia trăit, trebuia să existe în el. Şi pe deasupra mai trebuie să şi găseşti răspuns, în chiar această existență, la câteva întrebări, la câteva întrebări dintre cele mai simple. Nu la unele fundamentale ca, de pildă: ce este lumea? ce este omul? Ci la unele atât de simple, cum ar fi: „Oare am iubit-o pe Zosia? De ce am fugit din Heidelberg? De ce am venit, atunci, la Cracovia? Dar acum?"

Şi uite că nu întâlni nici măcar un cracovian get-beget.

Deodată însă, din mulțimea care la ora aceea se perindă, staționează, priveşte, se amuză, pe traseul AB – răsări o bună cunoştință din Varşovia, un tipic produs al Varşoviei: Adas Przebija-Lțcki.

— Ce-i cu dumneavoastră aici, domnule conte? Ce stați aşa, la colț, ca un felinar? exclamă el anuneându-i-ise aproape în

brațe şi strângându-i amândouă mâinile. Poftim ce mai întâlnire! Pe domnul conte nu l-am văzut de un car de ani (cuvintele „pe domnul conte” le rostea însă tare de tot, aşa ca să nu scape niciunui trecător, demonstrând astfel întreaga sa natură varşoviană, căci ce însemnătate ar fi putut avea titlul de conte pentru Cracovia?). Încotro merge domnul conte? Căci eu – continuă el văzând că Janusz se eschivează printr-un zâmbet inexpresiv – mă duc să iau masa şi n-am nicio societate. Mă aflu aici pentru nişte treburi ale unchiului, adică ale prințesei – sora dumneavoastră. E o întâlnire fericită, vom merge împreună la masă, sunteți de acord?

Janusz consimți îndată. De fapt îi convenea aşa ceva. Să meargă de unul singur la restaurantul unde fusese atunci cu Zosia, ce i-ar fi folosit, în fond? Aşa, va merge cu filfizonul ăsta, care va bea vodcă, îi va striga cu glas tare pe chelneri, îl va bate pe umeri şi va spune în gura mare „domnule conte.” Poate că era lucrul de care avea cea mai imperioasă nevoie: refularea durerii, ştergerea amintirilor, beția cu vodcă, aici, în Cracovia, în aceeaşi Cracovie. Se bucură chiaf la gândul acesta şi, îndreptându-se spre restaurant, îl apucă pe Adas la braț. Lşcki fu nespus de bucuros de cinstea asta şi îşi dădu toată silința să meargă cât mai domol, pentru ca un cât mai mare număr de oameni să-i vadă aşa. Trecând pe lângă localul „Pod Baranami” („La berbeci’*). Adas îl întrebă:

— Ați frecventat localul acesta?

Şi când Janusz. Zâmbind, negă din cap, el descifră în ochii rotunzi, ca de pisică, ai lui Adas, că nu-l crede şi avu chiar impresia că tânărul îşi spune în sinea lui:

„Mă duce tipul, dar las’ să treacă de la mine.”

Adas Lşcki era un oracovian cu mult mai versat decât Janusz. Îl conduse la un restaurant bun, deşi mic, de pe Grodzka, chiar lângă biserica Sf. Andrei. Janusz vru să se oprească, să o privească, să povestească ceva despre tătarii care o împresuraseră cândva; Adas însă nu-l auzea.

— Să mergem, domnule conte, să mergem, îl zorea el. Se vede treaba că se grăbea să ajungă cât mai repede la localul de alături de biserică.

Pe canapeaua roşie căptuşită cu muşama, Adas se simţi din prima clipă ca acasă. Şi începu să joace rolul de amfitrion, deşi nicio clipă nu-i trecuse prin minte că va achita el nota. Începu cu o jumătate de vodcă şi heringi. Lui Janusz îi era indiferent. Băură.

În restaurant era' doar bufetiera, uscăţivă – desigur tuberculoasă – cu ochii scânteletori şi un chelner respingător, scund, mult prea servil, care nu-i plăcuse lui Janusz din capul locului, iar pe măsură ce urechile se porniră să-i vâjâie, îi Dlăcea tot mai puţin.

Janusz, de altfel, vorbea foarte puţin, lăsându-l să pălăvrăgească pe Przebija-Lţcki. După vreo două păhărele acesta îi înfăţişa nişte perspective strălucite, nu atât pentru el, cât pentru nepotu-su care, peste un an sau un an şi jumătate urma să devină major şi să-şi ia în primire averea lăsată de bunică-sa şi administrată în prezent, provizoriu, de prinţesa Maria.

— N-aveţi idee, domnule conte, zise Adas, ungându-şi chifla cu unt proaspăt şi punând pe deasupra o bucată de hering, cât de precisă este în socoteli sora dumneavoastră, deşi are dificultăţi cu zestrea acelei prinţese franţuzoaice. Uneori. Unchiu-meu nici nu ştie ce să mai facă…

— Nu cumva tocmai asta-i o calitate? întrebă Janusz, asupra căruia vodca n-avea în seara aceea niciun efect. Îndeosebi când e vorba de bani străini.

— Ea, domnule, nu se pricepe însă să se folosească de prilej, spuse Adas pe şleau.

Janusz era neliniştit de faptul că Adas dădep semne de ebrietate după o cantitate atât de mică de vodcă.

— Ea păstrează toţi banii în hârtii de valoare, aşa cum o învaţă unchi-meu. Nu chiar totul, fireşte, fiindcă averea asta e, de fapt, imensă, dar o ţine în hârtii, are capitaluri peste hotare. Se pare că şi domnul Spychala îi plasează mari sume în bănci străine…

Janusz îşi încreţi fruntea. Adas – încă destul de treaz pentru a schimba, cât mai repede, tema conversaţiei – adăugă;

— Aşadar, domnule, ce-ar fi dacă ai amenaja, de pildă, o

herghelie cu cai de curse?

Lăsându-se cu spatele pe canapeaua roşie, pe Janusz aproape că-l pufni râsul.

— Domnule Adas, dar unde mai există astăzi grajduri pentru cai de curse? Nu ne dă mâna să ne ocupăm de aşa ceva…

— Dar, oricum, există, nu-i aşa, curse de cai?

— Pentru acest lucru avem, oricum, nevoie de specialişti.

Chelnerul aduse un platou de sticlă plin de râşcovi de culoare închisă, în oțet.

— Pentru rinichi, asta-i ceva mortal, constată Janusz.

— Suferiți de rinichi? întrebă Adas.

— Puțin.

— Rinichii? Fleacuri! Hai, să-i dăm drumul, mai departe – şi Lțcki ridică din nou paharul.

— Încetişor, încetişor, îl potoli Janusz, simțind cum vodca pune stăpânire şi pe el. Deocamdată avea impresia că nu-i nimic, dar îşi pierduse precizia mişcărilor, îl încurca furculița, şervetul îi căzu pe jos. Ridicându-l chelnerul rosti:

— Poftiți, domnule conte.

— Ştie deja că sunt conte, remarcă Janusz dând din umeri.

— Nu-i dați atenție, grăi Adas clipind din ochi, aici li se spuse tuturor „domnule conte.” Şi mie îmi spun tot aşa…

Janusz sş ruşină. Era încă destul de treaz.

— Construiți nişte grajduri la dumneavoastră, la Komorow, exclamă Adas cu însuflețire, după al treilea păhărel. E o afacere strălucită.

Janusz nu se lăsă însă cucerit de iluzia acestor perspective.

— De cât numerar dispuneți în total, domnule conte?

— Eu? N-am niciun fel de numerar, se dezvinovăți Janusz.

— Ei, glumiți, domnule Janusz, continuă Adas, vă stimez prea mult ca să pot bănui că n-aveți numerar.

— Vai de mine, domnule Adas, de unde?

— Hai, noroc, ridică Adas din nou păhărelul. Turnase singur, fără să-l mai aştepte pe chelner.

Janusz nu se opuse. Accepta orice păhărel, dându-l pe gât, dintr-odată, până la fund; avea capul mai tare decât Adas.

— Vă vom construi, domnule conte, nişte grajduri grozave, se lăudă Lțcki, vom trasa o pistă.

O pereche de jochei – şi gata. Ce lucru straşnic! Şi ce de bănet, când calul va câştiga. Un adevărat „fux”!

Cuvântul „fux” îl pronunță atât de tare, încât chelnerul îşi închipui că-l chemă pe el. Se repezi în goană la ferestruica bucătăriei şi aduse două fripturi în sânge, de culoare cafenie închisă, presărate cu un strat de ceapă bine prăjită. Le puse cele două farfurii în față şi se retrase alături, cu mutra unui câine ce priveşte cum mănâncă stăpânii.

Janusz simți o oarecare tulburare în ochi. În acelaşi timp inima i se umplu de gratitudine față de Adas, care-i adusese în localul ăsta: acum, nu mai trebuia să stea stingher la hotel şi să se întrebe, de ce – la drept vorbind – venise el aici!

— Îți sunt foarte recunoscător, domnule, încercă el să exprime acest lucru repetat de câteva ord, foarte recunoscător. Uite, am venit aici… stai, că nici nu mai ştiu de ce-am venit… uiteaşa am venit… şi vezi dumneata, domnule… Dar la ce bun să ne tot spunem domnule? Hai să ciocnim un *bruderşaft…*

Adas era atât de beat, încât nu-l mai impresiona nimic. Treaz de-ar fi fost, gândul că putea fi „per tu” cu Janusz Myszynski l-ar fi umplut de mândrie şi plăcere. Acum însă lucrul acesta-l lăsă rece.

— *Bruderşajt?* zise el. Bine, de acord, vom bsa *bruder.* Chelner, strigă foarte tare, deşi prea-plecata slugă era chiar acolo, foarte aproape, încă o sticlă!

— Cum aşa, întrebă Janusz înspăimântat, prima am şi dat-o peste cap?

— Am dat-o pe gât, răspunse Adas pe un ton de bețivan, ținând sticla goală de gâtlej şi întinzând-o chelnerului, am dat-o pe gât. Aşa beau conții! Pricepi?!

Dându-i sticla, vru să izbească cu pumnul în masă, dar Janusz îl apucă de mână.

Urmă deci *bruderşaftul.* Adas se mută pe canapea lângă Janusz şi-l umplu atât de groaznic de bale, încât acesta se şterse cu şervetul. Totul
i se învârtea însă în fața ochilor, iar Adas rămas lângă el,

bolborosea iarăşi ceva despre nişte afaceri.

— Căci… eu mă tot uit la voi şi nu mai ştiu ce să cred, repeta el într-una, mă tot uit şi nu ştiu ce să cred. Atâta bănet… şi totul se iroseşte… îl ascund prin seifuri, prin bănci… Şi doar aici e atâta nevoie de mişcare, mişcare, mişcare, arăta el cu mâinile în fața nasului lui Janusz, mişcare! Pricepi, Janusz?

Janusz se îmbătase de tot, dar fără niciun folos; îl cuprinse aceeaşi neagră disperare, de parcă nu se simțise niciodată atât de stingher. „O neagră disperare, o neagră disperare” tot repeta necontenit, deşi Adas nu-i dădea nicio atenție.

— Compot de ananas! comandă el bolborosind chelnerului.

Urmă apoi cafeaua şi alte băuturi tari.

— Tu nu mă înțelegi, îi explica Janusz, tu nu mă înțelegi. Tu nu pricepi că am rămas singur de tot.

Adas tot nu renunțase însă la propunerile lui.

— Trebuie să construieşti la Komorow grajduri, grajduri pentru cai de curse. Komorow-ul este o localitate foarte nimerită pentru aşa ceva.

De ciudă Janusz turba.

Dădu la o parte farfuria cu compot, răsturnând păhărelele şi cutremurându-se de dezgust, strigă:

— Mie mi-a murit nevasta, iar tu îmi vorbeşti de grajduri pentru curse…

Era atât de beat încât, acoperindu-şi fața cu palmele, rămase aşa nemişcat. Totul – în cap şi în jur – se învârtea vijelios şi se destrăma în mişcarea asta de rotire, în care lucrul cel mai îngrozitor, cel mai dezgustător era că nu putea s-o oprească, oricât efort făcea, de parcă avea în cap o maşină centrifugă, ce-i măcina creierul şi-l transforma în unt.

La ultimele cuvinte ale lui Janusz, Adas se cutremură şi el, lăsând impresia că se trezeşte. Ceru chelnerului socoteala. Afară se întunecase ae mult.

— Trebuie să schimbăm localul, propuse el grav, când Janusz îşi dezlipi palmele de pe față. Şi-l bătu uşor, prieteneşte, pe coapsă, gest socotit de Janusz ca fiind cel mai dezgustător.

Totuşi ieşiră. Era întuneric şi frig. Se ţineau de braţ. Porniră prin strada Grodzka spre Piaţă. Trecură din nou pe lângă biserica Sf. Andrei.

— Te rog să nu-mi mai vorbeşti de biserica asta, zise Adas. Cracovia e o gaură obscură.

Într-adevăr, Cracovia i se păru groaznică şi lui Janusz. Era întuneric, lămpile ardeau ca prin ceaţă, respiraţia era greoaie din pricina umezelii de toamnă. Mergeau cu paşi destul de nesiguri. Janusz nu mai asculta ce-i turuia celălalt, fără să se oprească. În sfârşit înţelese câteva din vorbele bolborosite de Adas.

— Crede-mă, Janusz, este acolo o fată grozavă! E un local clasa-ntâi! Crede-mă!

— Unde? întrebă Janusz.

— Să mergem, exclamă el, pornind ceva mai repede.

Ajunseră la staţia de taxiuri, dincolo de Sukiennice şi urcară într-o maşină veche, dar foarte încăpătoare.

— Automobilul ăsta, zise' Adas, e ca un pat, am putea s-o invităm pe faţa aia aici.

— Ho, ho, grăi şoferul, taxiul nu-i un astfel de loc imoral.

Adas râse şi o duse tot drumul în râsete până ce ajunseră la localul de noapte situat pe strada Wolska, în dosul unei clădiri arătoase.

Fireşte că era încă prea devreme pentru un local de noapte. Sala mare, inundată de o lumină gălbuie, era goală. Totuşi, la una din mesele ascunse discret într-o lojă adâncă şi cam întunecată, şedeau „dansatoarele14. În sală era, ca şi afară, rece şi umed, aşa că sărmanele îmbră aseră tot felul de pulovere de lână şi, pe andrele, tricotau pulovere asemănătoare. N-au fost prea impresionate de sosirea primilor muşterii şi lungile andrele de os continuară să se agite grăbit în mâinile lor. Erau patru sau cinci, urâte şi slăbănoage, lipite de masă ca Parcele nefericirii, împletind firele unor vieţi eşuate.

Janusz şi Adas luară loc la o masă chiar lângă „parchetul14 de dans. Masa mică putea fi folosită de cel mult trei persoane. Janusz observă că se cam trezise, sala de dancing nu se mai

înclina mereu într-o parte, ca restaurantul. Din păcate, când se uită la Adas, constată cu regret că starea acestui tânăr petrecăreț era cu mult mai proastă decât mai înainte. Şedea în fața lui, stacojiu şi transpirat, holbându-şi ochii.

Dar şi trezirea lui Janusz se dovedi a fi iluzorie. Afară, în frig, se simțise mai bine, dar de-abia se aşeză la măsuță, că din nou începu să i se învălmăşească totul în cap, iar măsuța rotindu-se, se îndepărta de el.

— Şvarț, comandă el chelnerului, care de mai multe clipe era lângă ei.

Când izbuti să-şi îndrepte în jur o privire ceva mai trează, observă că pe măsuță, se găsea un ibric de cafea neagră, iar în fața lui aburea o ceaşcă cu băutura asta. În plus mai era pe masă şi o sticlă de coniac franțuzesc. Lângă Adas şedea o femeie tânără, slabă, bolnăvicioasă şi urâtă îmbrăcată într-o rochie decoltată, verde, împodobită cu mărgele sclipitoare ce-i făcură lui Janusz impresia că-s nişte licurici în zbor. Adas o ținea pe fată de mână.

Cuprins subit de scrupulele bunei-cuviințe. Janusz se adresă lui Adam:

— Prezintă-mă domnişoarei.

— Las-o încolo, acum câteva clipe doar v-ați salutat, bolborosi Przebija.

— Nu-mi amintesc.

Fata râse şi se uită curioasă la Janusz, care observă că are ochi mari, negri şi extrem de expresivi. I se păru chiar simpatică.

Adas turnă coniac pe fundul paharelor mari, umflate, dar, cum mâna îi tremura, turna prea mult.

— Ai înnebunit, zise fata. Dacă torni în tine un pahar de coniac atât de mare, nu vei mai fi bun chiar de nimic.

Janusz încercă să-şi înmoaie doar buzele. Coniacul avea o mireasmă puternică şi atât de minunată, încât te amețea. Aspirarea aerului îi făcu bine, simți cum i se limpezeşte capul.

Muzica porni să cânte şi îşi dete seama că dancingul era plin de lume. Se vede treaba că stând aşa la masă ațipise câteva clipe. Fotoliile erau comode, Simți o adevărată uşurare, când

rămase singur, Adas invitându-şi fata la dans. Se aşeză mai bine în fotoliu şi se uită prin sala. Nu era chiar plină de tot. Câteva perechi dansau pe „parchet44. Muzicanții, purtând semifracuri albastre, cântau cu însuflețire. Era de-abia începutul…

Singurătatea lui Janusz fu întreruptă de un individ în costum gri deschis, care, nețінând seama de conveniențe, se aşeză la masa lui. Janusz îl fixă mirat, dar nu spuse nimic.

Omul, încă tânăr şi cu părul blond-deschis, îi zâmbi.

— Scuzați, zise el în sfârşit, văd că sunteți atât de singur.

Janusz, căruia cerculețele începuseră din nou să i se rotească în fața ochilor, zâmbi şi el, neputincios, adăugând:

— Omul este întotdeauna singur.

— Da, da, da, asta-i chiar aşa! se bucură necunoscutul, care, observă Janusz, era şi el beat.

După câteva clipe, liniştit şi uitându-se curios la Janusz, grăi:

— Pentru dumneavoastră singurătatea nu-i bună deloc.

— Din păcate, dădu din umeri Janusz, nu-i pot găsi leac.

— Dumneavoatsră nu trebuie să căutați consolare în pahar.

Janusz, indignându-se aşa cum fac toți oamenii băuți, spuse violent:

— Şi de ce?

— Fiindcă nu corespunde psihicului dumneavoastră, la fel cum nu vă corespunde nici societatea acelui individ – şi arătă cu bărbia spre locul gol, unde şezuse Adas.

— De unde ştiți? întrebă Janusz, aşa într-o doară.

— Ştiu. Îmi imaginez. E de-ajuns să vă privească omul ca să ştie totul.

— Eh, chiar totul…

— Da! fireşte, nu chiar totul. Dar starea în care vă găsiți în clipa de față… Uite, ştiți, zise el deodată, cordial, luându-i palma în mână, v-aş sfătui să vă sculați şi să mergeți îndată la hotel. Culvați-vă şi dormiți. Aşa vă va fi foarte bine.

Aplecându-se în fotoliu, Janusz clipi din ochi. În clipa acea ar fi dorit, în adevăr, o astfel de linişte, de tăcere. În definitiv, ce caută el aici?

— Aşa-i că am dreptate? grăi necunoscutul. Cel mai bine vă veți simți la hotel.

Janusz deschise ochii şi văzându-i chipul comun, dar luminat de o privire înțeleaptă, recunoscu:

— Da! Aveți dreptate, dar la hotel mă voi simți din nou îngrozitor de singur.

— Vă va fi însă mult mai bine. Vodca nu-i pentru dumneavoastră. Eu vă vorbesc aşa, pentru că şi eu sunt tot beat!

— Vă mulțumesc.

— Veniți cu mine, îl îmbie blondul, vă voi conduce până la garderobă.

Ieşiră. Blondul, care era mai treaz, îi luă numărul şi-i căută paltonul. Când Janusz era deja îmbrăcat, se repezi spre el Adas.

Se poate aşâ Ceva, Janusz! Tu îmi strici petrecerea, îi reproşă el lui Myszynski, ca şi cum ar fi petrecut împreună cel puțin două carnavaluri. De ce pleci? Nu se procedează aşa! Ce va spune Karolinka?

— Lucrul ăsta mă interesează cel mai puțin, răspunse Janusz surâzând. Din clipa în care se hotărâse să se întoarcă la hotel, se simțise admirabil. Era sigur de sine…

— Dumnealui, se adresă calm lui Adas omul blond, trebuie să meargă acasă.

Cuvintele fură spuse cu atâta autoritate încât Adas, presupunând că necunoscutul are unele drepturi speciale, cedă.

— Bine, de acord, voi merge şi eu cu tine.

— Îl veți conduce, până la hotel?

— Da, fireşte, îl voi conduce, numai că, Janusz dragă trebuie să plătim.

— Nu mai am bani, se strâmbă Janusz.

Darnic, omul blond făcu un gest cu mâna.

— Voi achita eu socoteala. Nu vă neliniştiți. Şi, adresându-se lui Adas, adăugă: Mergeți, domnilor, direct la hotel. Dar unde locuieşte domnul Myszynski?

— La hotel „Saski”.

— În definitiv, nu-i departe. Dar poate că puteți găsi un taximetru.

Când ieşiră pe stradă, Adas îşi exprimă regretul:

— Ah, Doamne, şi când te gândeşti că totul se anunța atât de frumos. De ce ai plecat?

— Nu ştiu, răspunse Janusz sincer.

— Şi. Cine a fost individul care s-a îngrijit de tine?

— Nu ştiu, repetă Janusz.

— Cum nu ştii? se cruci Adas, ca'orice om beat. E doar un cunoscut al tău.

— Îl văd pentru întââa oară, mărturisi Janusz,

— Făcea impresia că-i prietenul tău cel mai apropiat.

— Aşa se întâmplă între oameni beți „zâmbi Janusz.

Ajunse în fața hotelului. Intrară.

— Domnul acesta va. Înnopta la mine, spuse' Janusz portarului. Adas, dă-i domnului buletinul

Adas se uită mirat la Janusz.

— Aici te vei simți mai bine.

Portarul îi conduse pe amândoi până în cameră. Ei a puțin neliniştit, căci amândoi făceau impresia că sunt foarte băuți. Paturile erau alături şi amândouă erau făcute. Cei doi bărbați se dezbrăeară şi se culcară. Adam stinse lampa.

Janusz întinse mâna spre patul lui Adam şi-i cuprinse pieptul. Adas se sperie:

— Ce-i? Ai înnebunit? strigă el.

— Nu, nu. N-am să-ți fac nimic, îl asigură Janusz încet, am vrut numai să simt că e lângă mine un om.

Şi îşi opri mina pe pieptul păros al lui Adas. Îşi aduse aminte că odinioară adormea aşa, alături de trupul curat, frumos şi sănătos al lui Jozio. Trupul lui Adas era însă transpirat, păros, scârbos. Deşi îl umplea de dezgust, simțea totuşi sub degete bătăile inimii lui, ceea ce îl făcea să pice de somn, dar nu ca bețivul îngrozitor de beat, ci oa omul îngrozitor de singur.

Ni

Janusz se convinse că n-are ce să facă la Cracovia, mai ales când a doua zi se trezi în camera goală şi străină a hotelului, cu o puternică durere de cap. Se hotărî să se înapoieze la

Komorow. Şi cum Adas ieşise dis-de-dimineaţă, fără să-i lase niciun rând, se duse la Orbis, la colţul străzii Sf. Ioan, să-şi cumpere un bilet pentru trenul de după amiază.

Vremea continua să fie neplăcută, de toamnă; o ceaţă învăluitoare se lăsase deasupra Cracoviei, mişc'ându-se de colo până colo, aşa încât să poţi doar bănui soarele în dosul pânzelor ei. Care, îngălbenite, palide, se tot adunau şi se înălţau spre cer, asemenea unor cupole deasupra turnurilor.

În faţa bisericii Mariane, pe traseul AB, era o mică florărie. La Cracovia florile frumoase se găseau la florăresele din piaţă, prăvăliile nefiind prea grozave. Toamna mai ales erau puţine flori frumoase în vitrine. Atât doar că aci, chiar în mijlocul vitrinei, era expus un buchet de nuntă. Şi cum nu prea erau alte flori, proprietarul magazinului prinsese prilejul acestui buchet – cu destinaţie pentru după-amiază – ca să umple cu el vitrina goală a prăvăliei. Era un buchet simplu de trandafiri albi, împodobiţi cu voal şi prinşi într-o panglică. Spre a fi mai arătos i se mai adăugase şi două călii rigide – folosite şi la coroanele mortuare – ce-l făceau să semene cu un nou născut, înfăşurat în scutece albe. Buchetul era emoţionant atât prin naivitate şi prin aerul lui pretenţios, cât şi prin mărturia sărăciei de duh a unui oraş de provincie.

Văzându-l, Janusz gemu, dar, fascinat, se opri în faţa vitrinei. Îşi reaminti cum mersese cu Zosia pe cărarea dintre spice – care-o loveau pe ea peste obraz, iar pe el peste umeri – şi cum avusese impresia că, mergând înaintea lui, purta în braţe nu un buchet alb de nuntă, ci un copil. Dar, aici, cine se va cununa astăzi? Şi unde? În ce biserică? Fireşte, în biserica Mariane... Câtă credinţă – a omului în viaţă – este cuprinsă într-un singur buchet? Câtă credinţă neclintită, pe care nimic n-o poate speria?

În tren se hotărî să intre direct în vagonul restaurant şi să guste puţin vin roşu. Credea că-i va ajuta împotriva durerii de cap, împotriva mahmurelii rămase nu după coniacul din seara trecută, ci după vizitele de ieri de la mătuşa Marta şi de la doamna profesor Wagner. În definitiv, trebuia să se împace cu gândul că în anumite stări nu-i poate folosi nimic. Aşa precum

bolnavul caută uşurare luând o poziţie sau alta în pat, la fel şi el căuta un ajutor în întâmplările din afară şi, evident, nu-i erau de niciun ajutor. Nu numai în moarte este omul singur; moartea-i atât de unică, încât faţă de caracterul acestui eveniment şi-ar fi uitat poate de singurătate. În suferinţă însă, omul este şi mai stingher. Aici nu te mai poate ajuta nimic „nici fotografia oferită de mătuşa Marta, nici vodca lui Adas Przebija-Lşcki. Nu-i nimic altceva de făcut decât să rezişti.

Pe geam se perindau privelişti din jurul Cracoviei – dealuri şi văi acoperite toate cu tinerele vlăstare de toamnă ale secarei, ori cu brazde răsturnate. Înainte de a apune, soarele îşi aruncă încă o dată privirile printre nouri, făcând să planeze deasupra peisajului sărăcăcios şi trist o strălucire întârziată… „Trebuie să rezistăm”.

— Bună ziua, domnule, auzi el un glas, permiteţi să iau loc?

De masa lui se apropie omul blond, cu nasul cârn, care ieri seară, la dancing, se îngrijise de el, şi zise, aşezându-se:

— Iertaţi-mă, vă deranjez mereu cu prezenţa mea. Mă numesc Martwinski, doctorul Martwinski…

Janusz auzise undeva numele acesta, care de fapt nu-i spunea nimic. Totuşi, zâmbind, îi răspunse:

— Dimpotrivă, astăzi aş vrea să stau cu cineva de vorbă.

— Spre deosebire de ieri?

— O, şi ieri am vrut foarte mult, numai că n-am putut, continuă Janusz să zâmbească.

— Întoarcerea a decurs în condiţii fericite?

— Da, cât se poate de bune. Poftiţi, gustaţi un pic.

— Vă mulţumesc. Vinul roşu e foarte bun în asemenea cazuri – şi doctorul deveni deodată serios. Părerea mea este că n-ar trebui să repetaţi cele întâmplate. Aşa ceva nu-i pentru dumneavoastră.

— Oh, domnule doctor, dădu Janusz din umeri, lăsaţi. N-aveţl de unde şti ce e Imn şi ce e rău pentru om.

— Un medic obişnuit, fireşte, nu ştie. El are prescripţiile lui, pe care încearcă să le impună pacienţilor. Dar eu, după cum ştiţi, sunt psihiatru.

Janusz îşi încreţi fruntea.

— Poate freudist?

— Da, întrucâtva şi freudist. Desigur cu multe, foarte multe rezerve. Prin forța lucrurilor trebuie să fiu psiholog. Şi tocmai de aceea vă spun fă nu trebuie să vă apucați de asemenea lucruri. Tânărul care v-a însoțit, n-are decât, cât îi place, complexul lui e de taur, iar nervii ca de oțel, dar dumneavoastră… nu vă sfătuiesc.

— Dacă trebuie să fiu sincer, reluă Janusz, şi doar e ştiut că în fața unui psihanalist, trebuie să fii ca la spovedanie…

— Mai sincer – şi mai sincer decât la spovedanie. Nu trebuie un portret fals.

— Da. Deci dacă-i să fiu sincer, atunci ce-mi rămâne de făcut? Nu-mi rămâne decât un singur lucru: pustnicia.

— Şi impresia mea este că va fi cel mai bun lucru. Pustnicia, adică singurătatea, ruperea de lume. De altfel lumea, cu toate semnificațiile acestui cuvânt, nu v-a interesat, după cât se pare, niciodată.

— Ba da. Aspectele lumii.

— Călătoriile? Şi ele sunt o rupere, o rupere din mediul propriu, o alienație, o solitudine.

— *Die Liebe liebt das Wandern* \ zise Janusz, aşa pe neaşteptate, surprinzător chiar şi pentru el. Era un citat din aria lui Schubert, pe care o cântase Ola.

— Asta-i cu totul altceva, zâmbi doctorul Martwinski şi fața i se lumină atât de mult de imbetul acesta, încât Janusz simți o uşurare la inimă.

— Fiindcă, fără îndoială, închis în această singurătate, continuă medicul, vă va fi în curând lehamite de tot restul. Şi atunci, *per a contraria,* vă veți găsi în sfârşit locul în viață.

— Domnule doctor, zise Janusz, recunosc că de patruzeci de ani caut aşa-zisul meu loc în viață şi nu prea pot să-l găsesc. Sunt, în toate privințele, un diletant.

Martwinski dădu din umeri.

— Viața o poți privi şi aşa. Am avut însă impresia, spuse el, că aveți în dumneavoastră un material destul de solid, din care se poate face ceva cu adevărat. Nu există un diletantism veşnic,

— Şi totuşi... şopti Janusz şi căzu pe gânduri, cu ochii pe fereastra vagonului.

Peisajul din ținuturile Cracoviei şi Kielce se profila dincolo de fereastră, în viteza trenului, Nu semăna deloc cu peisajul din împrejurimile Komorow-ului, fiind pentru el – cum îşi mărturisi în gând —* un peisaj cu desăvârşire străin.

— Nu sunteți de părere că prăbuşirea provine din lovitura primită atunci, domnule doctor, şi care a făcut din mine *un deracine* 1. Dacă aş fi rămas în Ucraina, dacă m-aş fi alăturat curentului revoluției, oare n-aş mai fi resimțit înstrăinarea aceea de tot şi de toate? Aş fi fost oare legat de ceva?

Doctorul îl examină atent. Nu mai era o conversație de vagon-restaurant.

— Vă mirați, domnule doctor? întrebă Janusz. Eu, după beția de ieri, am încă limba dezlegată. Iar dumneavoastră acționați asupra mea atât de relaxant. Ştiți bine lucrul acesta şi tindeți singur spre el.

Martwinski zâmbi.

— Nici nu poate fi vorba de vreo tendință, Toate astea vin de la sine. Doar n-am avut cunoştință de nimic în clipa în care m-am aşezat la masa dumneavoastră, în localul de noapte.

— Oricum, e cert că ați ştiut ceva. Căci altfel nu v-ați fi aşezat la masă.

— Am ştiut un singur lucru, zise psihiatrul pe ton serios, şi anume că omul cu care ați fost nu este o societate potrivită pentru dumneavoastră.

— Mai degrabă eu l-am atras în localul acela.

— Da. Înțeleg. Dar, în general, de ce ați venit la Cracovia?

— Nici eu nu ştiu. Ceva mă goneşte din urmă. Vreau să vizitez locul amintirilor.

— *Gate* toate locurile amintirilor? întrebi Martwinski semnificativ.

Janusz zâmbi şters şi o clipă nu răspunse.

— Atât de străin e peisajul ăsta pentru mine!

— Căutați alte peisaje.

— Nu, zise Janusz, eu nu caut alte peisaje.

— Urciorul nu merge de multe ori la apă, observă medicul.

— Da, aşa-i. De aceea eu nu caut toate locurile amintirilor. Caut doar două feluri de peisaje. Ele însă se schimbă nespus de mult… Cel puțin în ce priveşte Cracovia.

Tădură câteva clipe. Janusz îşi concentră privirea asupra paharului cu vin roşu. Îşi încreți Sprâncenele adânc, ca şi cum s-ar fi pregătit să facă ceva important.

— Am iubit două femei, zise el deodată, ridicându-şi ochii spre doctor.

Martwinski făcea impresia că s-a cam speriat puțin de confesiunea asta, provocată chiar de el.

— Şi iată, nu sunt sigur dacă am iubit, adăugă Janusz. Apoi zâmbi din nou, neputincios, aşezându-şi mâinile pe fața de masă. Vreau să verific la fața locului dar, zise el, nu iese nimic.

— Asemenea reconstituiri vitale de regulă eşuează. Dar eu v-aş recomanda altceva: să plecați în țara copilăriei şi tinereții dumneavoastră. Să vedeți cu ce impresii vă veți alege.

— Am tocmai un astfel de plan, spuse Janusz pe un ton serios; deocamdată, am vizitat Cracovia.

— Da. Numai că ați ales o metodă nepotrivită. Alcoolul nu limpezeşte niciodată nimic, mai degrabă întunecă. Alcoolul e ceva prea primitiv. Şi-apoi, societatea în care vă găsiți…

— Altfel aş fi foarte singur, şopti Janusz.

— N-ar fi ceva nou pentru dumneavoastră.

— Da, însă tocmai ieri a fost ceva de nesu*portat.

— Oamenii de tipul lui Adas Przebija-Lşcki nu distrug singurătatea. În plus, chiar şi la beție, ei urmăresc soluționarea unor afaceri.

Şi chiar în clipa aceea pătrunse în vagonulrestaurant Adas în societatea unei femei tinere, foarte elegante. Şovăi o clipă, neştiind dacă trebuie să nu-l observe pe Myszynski sau să-l salute. Dar era prea târziu, nu mai putea da înapoi. Se repezi deci la tovarăşul său de ieri seară.

— Ah, Janusz, scuză-mă, te rog cât se poate de insistent, dar a trebuit să te părăsesc în zorii zilei, strigă el cu glas tare, să-l audă tot vagonul, subliniind în mod deosebit cuvântul „te”. Şi nici măcar n-am căzut de acord când să mă întorc.

— Ai fi putut să-mi laşi câteva rânduri, dacă țineai să nu mă

trezeşti, zise Janusz indiferent.

— Evident, – natural, se indignă Adas pe sine însuşi, dar, uite, am promis mătuşii mele că voi înnopta la ea. E verişoara mea, zise el, mai încet, arătând-o cu ochii pe doamna ce ocupase un loc în fundul vagonului; mi-a fost însă teamă că mătuşa, sărmana, va fi neliniştită, m-am sculat repede în zori şi m-am dus imediat în strada Batory. Te rog să mă ierți. Ne vom întoarce însă împreună…

— Da, e admirabil, confirmă Janusz.

— Scuză-mă, dar, înțelegi, repetă Adas înciinându-se nepăsător. Mirosea a vodcă şi apă de colonie de calitate superioară. Şi, triumfător, se îndreptă spre însoțitoarea lui.

— Domnule doctor, îşi reaminti Janusz, dumneavoastră ați plătit aseară pentru noi?

— Într-adevăr, o nimica toată, spuse Martwinski şi strânse în palma lui albă mâna lui Janusz, apropiind-o de fața de masă: Amicul dumneavoastră Adas a apucat o însă pe un drum greşit. Ar fi bino s-o preveniți po Sora dumneavoastră.

— Soră-mea nu primeşte sfaturi de la mine, zâmbi Janusz ironic, mai ales în probleme administrativ-financiare.

— Vreți să treceți în compartiment? mai întrebă doctorul.

— Da! Poate că voi putea ațipi înainte de a ajunge la Varşovia. Am un fotoliu foarte bun, lângă fereastră.

— Dacă veți avea nevoie de mine, adause medicul, sunt întotdeauna la ordinele dumneavoastră.

Janusz zâmbi de data asta, altfel, cu neîncredere.

— Vreau să ştiți că deocamdată n-am de gând să merg la doctori.

— Ați avut vreo decepție?

— N-am avut, deoarece niciodată nu le-am acordat încredere. Doar în ce priveşte copilul… m-au prevenit, îndată după naşterea lui, că are inima hipofuncțională, sau… cum i-o mai fi zicând medicii…

— Eu sunt numai psihiatru, preciză Martwinski, cu o nuanță ironică, adică un medic de suflete…

— Ironia lui devenind acum şi mai clară.

Janusz se indignă.

— Nu-mi place când cineva vorbeşte ironic de propria lui profesiune.

— Eu nu ironizez.

Martwinski puse din nou palma lui caldă pe mâna îngheţată a lui Janusz şi, uitându-se ţintă în ochii lui, vorbi:

— Aşadar porniţi la drum. Mergeţi şi căutaţi locurile unde aţi pierdut bucăţică cu bucăţică tot ce avem mai preţios: viaţa. Uitaţi-vă la tot şi la toate. Tinereţea şi aşa n-o veţi regăsi şi nu veţi putea răspunde la niciuna din întrebările ce vi le puneţi. Să aveţi însă grijă de un singur lucru: niciodată să nu staţi la marginea prăpastiei…

Janusz îşi retrase mâna, chemă chelnerul şi plăti. Luându-şi rămas-bun de la doctor îi spuse simplu:

— Mulţumesc.

Merse apoi în compartimentul lui, îşi rezemă capul de capătul fotoliului şi adormi, ori moţăi. Simţi cum Adas se opri de două ori la marginea compartimentului; se prefăcu însă că doarme, numai ca să nu-i audă îngrozitoarea lui voce. Târziu, seara, ajunse la Varşovia şi înnoptă în casa de pe Bracka. Vorbi despre Adas cu domnişoara Tekla, dar ea dădu doar din umeri:

— Despre ei nu ştiu să-ţi spun nimic. Este favoritul favoritului.

IV

La Odesa, Janusz ajunse în vara anului 1936, după repetate stăruinţe făcute de Spychala pentru obţinerea vizei. Nu putu să călătorească însă prin Kiev, nici prin România ori pe mare, aşa cum dorise o clipă, ci fu silit să facă drumul prin Moscova. De altfel petrecuse aici doar o seară, de la o gară la alta, iar a doua zi înainta spre sud, prin cunoscutul peisaj al Voliniei şi al Ucrainei. Cu cea mai profundă emoţie regăsea orizontul bine întipărit în memorie, nespus de larg, neacoperit cu niciun fel de copaci, cu nicio pădurice. Până la limita vizibilităţii se întindeau nes fi. Nşitele lamuri de cereale. Secerişul nu începuse încă, dar spicele se îngălbeneau, devenind aurii. Soarele asfinţea pe cerul curat, ca şi cum s-ar fi cufundat în valui'ile aurii ale grânelor. După apusul soarelui

nu se făcea răcoare, dar domnea căldura aceea, caracteristică nopților ucrainiene. Trenul înainta încet şi se oprea destul de des. Când apărea un sat, era un sat adevărat, întins, risipit de-a lungul văilor înguste sau pe malurile unui iaz imens, azuriu. Spre seară ajunseră pe întinsul stepelor. Arate şi însămânțate, ele se deosebeau însă de ogoarele Ucrainei. Erau netede ca masa şi lipsite de farmec. Nu aveau nici dealuri, nici livezi pitoreşti. Până şi vâlcelele – concave – aveau un alt caracter.

Peste noapte nu dormi. Își reaminti călătoria de la Mankowka, în urmă cu douăzeci şi doi de ani. Şi oum făcea aproape acelaşi drum, numele stațiilor, configurația terenului şi însuşi ritmul trenului, care nu se schimbase, îi readuceau în minte amănunte ce i se păreau de mult şi cu desăvârşire uitate. Acum, îşi aducea aminte – deşi cu o săptămână mai înainte n-ar fi putut răspunde nimic – cu ce cai venise la stație. Cum era căptuşită brişcă care îl transportase şi cine era vizitiul de pe capră. Ținea minte ce haine purtase – gri – dar mai exact de un albastru închis, cu guler înalt (scrobit, s-ar fi putut altfel!) şi cu cravată verde, Când închidea ochii i se părea uneori, mai ales când dormita – că este aceeaşi călătorie – şi că în curând o va cunoaşte pe Ariadna, că va lega prietenie cu Edgar. Dar Volodia? Doar trebuia şi el să fie undeva pe-aici.

Când se coborî dimineața în gară, fu acaparat imediat de reprezentanta „Inturist”-ului, micuța şi negricioasa Fanny Naumova. I-a spus categoric că este sub ocrotirea ei şi într-adevăr îl conduse ca pe un bagaj la hotel, părăsindu-l abia după ce-l plasase în cameră, după pertractări destul de îndelungate cu diferite organe, nespus de numeroase la fiecare etaj. Hotelul era vechiul „Continental”, în prezent „Moscova11. Când în sfârşit rămase singur în odaia înaltă, imensă, cu arcade la ferestre, se simți obosit şi se culcă. Se dezbrăcă, intră în pat şi adormi atât de adânc, încât nu ştia – când s-a trezit – unde se află. Patul mare şi tavanul înalt i se părură o viziune de coşmar. Trecu destulă vreme până să-şi vină în fire.

Ll trezi, de-a binelea, telefonul. Fania Naumova îl întrebă într-o franceză impecabilă (Janusz se prefăcuse că uitase

limba rusă), ce planuri are pentru după-amiază. Janusz îi spuse că nu are niciun fel de proiecte şi rugă ghidul să treacă pe la orele şapte, să meargă împreună undeva la cină.

— Astăzi e atât de cald, zise Fania, vom merge pe terasă.

— Cum doriți, aprobă Janusz, putem să mergem şi pe terasă. Dar unde-i terasa asta?

— Nu-i departe, în noul hotel „Leningrad".

— Perfect.

Janusz consimți bucuros, deoarece chestiunea nu avea pentru el importanță. Se sculă, se îmbrăcă şi ieşi pe stradă. Încă de dimineața, îndată după sosire, avusese senzația – acum statornicită în el definitiv – că se afla într-un oraş cu desăvârşire străin, necunoscut. Deşi de la plecarea lui din Odesa oraşul nu crescuse, i se păru mai mic, inferior celui ce-l avea în minte. Şi, în plus, locuit de oameni ce i se păreau cu desăvârşire exotici. Nu erau asiatici, dar nici europeni nu erau. Îmbrăcați cu toții în pantofi de pânză identici, în pantaloni bleumarin decolorați şi în nişte cămăşi stranii. Îl uimi şi faptul că toți purtau serviete.

— De ce, la naiba, or fi ținând ei servietele alea în mână?

Mulțimea nu era tristă, dimpotrivă, era plină de o înviorare meridională, iar femeile (celebrele „odesiene") foarte chipeşe. Numai că toate astea, la un loc, i se păreau cu desăvârşire străine, de neînțeles. Fu izbit, pe deasupra, de lipsa culorilor. Ambalajul, hârtia, rochițele fetelor, încălțămintea, bomboanele – toate aveau aceeaşi culoare ştearsă. Era aspectul cel mai străin. De aceea ochii-i fugeau spre colțurile străzilor, locuri unde mese întregi de lemn pe rotile erau încărcate cu grămezi de căpşuni şi zmeură. Culoarea deschisă a fructelor îi bucura inima.

Şi în plus îl punea nespus de mult pe gânduri faptul că atâția oameni se aflau pe stradă. Mişcarea neîncetată, grăbită a oamenilor îl făcu să se gândească la versurile lui Puşkin:

Skoliko ih, kuda ih goniat.

Cito tak jalobno poiul?41

Trotuarele erau ticsite de oameni care se grăbeau, toți umblau repede, întrecându-se unii pe alții, fără să se uite unul la celălalt, călcând în fugă spre țeluri ce nu puteau fi precis definite.

Privind fețele oamenilor, citi pe toate aceeaşi grabă şi încordare. Expresiile chipurilor erau lipsite de destindere, muşchii fețelor obişnuit rigizi, gurile crispate, iar ochii evitau privirile altora. La persoanele mai vârstnice se putea observa, mai ales, întunecarea totală a expresiei chipurilor lor. Tinerii, ca tinerii. Râdeau. Băieții se uitau după fete. Janusz nu-i putea defini dacă sunt muncitori de port, tineri funcționari, ori studenți? Şi toți la fel de scunzi, de iuți şi de străini. Cu desăvârşire străini. Şi doar, odinioară, se simțise ca la el acasă în oraşul ăsta. Se întoarse destul de repede la hotel şi o aşteptă pe Fania Naumova. Se tot gândea ce să-i spună: de ce a venit la Odesa; dar Fanny Naumova nu-i puse întrebarea asta, de parcă n-ar fi interesat-o, ori ar fi ştiut precis despre ce este vorba. L-a întrebat ce ar vrea să vadă.

— Evident, marea, răspunse Janusz; vom merge mâine dimineață la plajă, la locurile anume de viligiatură.

Fanny Naumova de asemenea nu-i puse nici măcar întrebarea – atât de simplă – dacă a cunoscut anterior Odesa.

La propunerea de a vizita *„dacinâh mestnostei”* 1, i-a sugerat să meargă, mâine, „la Fâwtâni”.

— Aici sunt aşa-zisele trei fâmtâni, porni ea să explice, dar, apoi, se opri brusc şi se uită la Janusz. Era limpede că ştia totul.

Totuşi, nu ştia totul şi se convinse chiar în seara aceea, când merseră la cină.

Luară loc pe terasa unei clădiri înalte; la mesele vecine şedeau oameni la fel de fără noimă, ca şi cei de pe străzi, cu singura deosebire că se vedea că sunt veniți din altă parte, din Moscova, din Leningrad, din alte capitale şi priveau cu

---

[41] **Cîţi sînt ei, încotro îi alungă de cîntă atît de jalnic ? (rus.).**

oarecare dezaprobare pe cei de pe terasă.

Lui Janusz însă îi plăcu. Atât serviciile de masă, cât şi siluetele chelnerilor păstrau unele urme ale timpurilor trecute. Chiar mesele îi reaminteau sala centrală din Koziatân – nod de cale ferată, pe unde trecuse odinioară, de câte ori fusese nevoit să meargă la Kiev sau la Jitomir. Pe terasa asta, adăpostită de un înalt perete de sticlă şi de marchize, domnea acelaşi miros ca la Kaziatân: mirosul de borş ucrainian cu smântână şi de piroşcă cu varză. Pofti să rupă în două o piroşcă scoasă din cuptor şi să-i miroasă umplutura de varză, amestecată cu orez şi cu ciuperci tocate. Comandă pentru el un bulion cu piroşti. Îşi făcuse iluzii că vor fi identice cu cele din Koziatân. Dar, deşi palmierii din doniţele mari erau aceiaşi, şervetele scrobite absolut identice cu cele de odinioară, din gară, iar chelnerul binevoitor, ţirietenos, aidoma celui de demult, când Janusz şedea cu tată-su la rotunda masă centrală

— Piroştile erau cu totul altele, din făină proastă şi necoapte. Deşi pe terasă domnea apetisantul miros al unui restaurant străvechi, umplutura piroştilor era lipsită de această mireasmă. Fanny Naumova ceru să se servească un vin din Crimeia. Fiind bine răcit în sticle suple, Janusz – căruia i se păru excelent – căpătă buna dispoziţie şi porni să glumească cu ghidul pe tema modului de viaţă burghez, pe care-l ducea tot conducând străinii prin Odesa.

— Uitaţi că am şi eu casa mea, suspină însoţitoarea – şi treburile mele personale.

Spusese cuvintele astea cu atâta sinceritate, încât lui Janusz îi păru rău.

Bău şi al doilea pahar din minunatul vin.

Şi atunci, observă că cineva se uită la el pătrunzător, chiar sub peretele de sticlă. Era un militar. Alături, doi copii, mai de grabă nişte adolescenţi, fata, poate de cincisprezece ani, iar băiatul de vreo doisprezece. Amândoi, foarte bruneţi, de o frumuseţe meridională care, în clipa aceea, sărea tuturor în ochi. Se putea spune, chiar la o privire fugară, că frumuseţea acestor tineri va fi de scurtă durată. Tatăl lor, militarul, fusese desigur şi el, cândva, foarte frumos. Îi rămăseseră doar ochii,

mari, umezi, sudici, care la locuitorii Caucazului capătă o puternică expresie, precum ochii căprioarelor, ori ai unora din dansatoarele ruse. Acum, ochii aceştia zăceau într-un chip deformat, nasul cândva ascuţit se schimbase într-un organ inflamat, ovalul feţei atârnând într-un chip deosebit şi formând, sub bărbie şi sub urechi, cute adânci.

La început Janusz ignoră privirea militarului, persistent aţintită asupra sa. Nu cunoştea gradele sovietice şi nu ştia ce rang are ofiţerul ce şedea în faţa lui. Janusz îşi concentră atenţia asupra frumoşilor lui copii. Fata se ruga cu drăgălăşenie să i se toarne ian pic de vin, ceea ce se vede că tatăl nu-i îngăduia. Apoi, văzând că militarul nu se ocupă de copii, ci priveşte ţintă, în spaţiu, cercetă pe fratele ei. Frăţiorul era surprinzător, bine făcut, de statură mijlocie, cu ochi negri nespus de mari şi cu o expresie ce da un farmec de nedescris feţei lui slabe, lunguieţe, dar de rasă. Un oarecare luciu al ochilor îi reaminti unele impresii, nedefinite. Un fel teatral de a ridica ochii (băiatul simula ceva şi era vizibil că joacă teatru pentru tatăl şi sora lui, ca şi pentru chelner, ambiţiile lui oprindu-se aici, fără a acorda atenţie celor din jur, ca şi cum ar fi fost acasă) îi aduse aminte, cu siguranţă, o anumită seară petrecută la Odesa şi fără voie recită o strofă veche, uitată:

O, *krasnii parus V zelionoi dali,*

Ciornâi steklarus Na temnoi şali. 1

Fanny Naumova râse.

— Spuneaţi că nu cunoaşteţi limba rusă, şi aţi recitat versurile lui Blok.

1 O, velă roşie / În depărtarea verde,

Mărgel? negre / Pe şalul de culoare închisă (rus.).

Janusz se zăpăci.

— Le-am uitat! Astea sunt versurile lui Blok?

— Desigur. Cum de le ţineţi minte?

Janusz nu răspunse; se uită însă atent la militarul de vizavi. Observă cum acesta, printr-un gest încet, de-abia vizibil şi continuând să-l privească, ridică degetul arătător în sus şi-l duse la buze. Semnul tăcerii era foarte elocvent.

Janusz se făcu palid şi-şi întoarse ochii. Deabia acum îl

recunoscu. Era Volodia. Se porni pe un râs nefiresc şi reluă conversația cu Fanny Naumova.

— Îmi cunoaşteți desigur biografia, zise el aplecându se spre ghid. Știți că am absolvit gimnaziul din Jitomir. Numai că de-atunci n-am mai vorbit limba rusă şi am uitat-o cu desăvârşire. Dacă doriți, putem încerca să vorbim ruseşte... Numai că-îmi vor lipsi cuvintele...

— *Mais non, non, non,* râse destul de neaşteptat Fania,*ori parle francais, şi c'est plus facile pour vous.*42

— *Comme vous voulez*43, răspunse Janusz.

Chelnerul se aplecă în mod discret şi turnă din nou vin în pahare.

Janusz, ridicând paharul la gură, observă că-i tremură mâinile. Îi fu teamă să se uite la masa din față, deoarece zărise cu coada ochiului că acolo se petrecea ceva.

Fanny Naumova râse.

— Priviți, domnule, ce frumos e băiatul ace. La. Dar răzgâiat... *(„bolovanii malcişka...”),* adăugă ea pe ruseşte.

Janusz se uită în grabă. Băiatul îngenunchiase pe scaun, sprijinindu-şi coatele pe masă şi în chipul acesta îşi mânca înghețata. Tatăl, mânios, îi spuse ceva amenințător, arătându-i că toată lumea se uită la el, lucru ce însă nu-i făcu băiatului nicio impi'esie.

Janusz îşi luă, cât putu de repede, ochii de la masa aceea. Văzuse că Volodia, vorbind fiului, aruncase câteva priviri în direcția lui. Fu înspăimântat de gestul tăcerii. Înseamnă el, oare, închiderea definitivă a trecutului şi pentru el şi pentru Volodia?

— Se pare că sunt nişte cântăreți – spuse ghidul.

— Cum aşa? Cântăreți?

— S-ar părea că micuții cântă – aşa mi-a spus chelnerul, zise ea. Cu toată experiența dobândită într-o oarecare măsură, Fanny Naumova nu observase jocul privirilor între cele două

---

42 **Nu, nu, nu, voi vorbi în limba franceză, dacă e mai uşor pentru dumneavoastră (fr.).**

43 **Cum doriţi (fr.),**

mese. Chemă chelnerul şi-i ceru să servească şi îngheţată. Janusz se sperie. Îi era teamă să nu dureze prea mult.

— Poate e mai bine să renunţăm?

— De ce? Au aici o îngheţată foarte bună, zise Fania cu bonomie.

Mâncară îngheţata şi băură cafeaua. Janusz simţea asupra-i privirea militarului cel gras. De teamă să nu se uite cumva în partea aceea, se ridică de la masă, simulând că este foarte captivat de conversaţia cu Fanny Naumova. Citise în ochii tinerei femei expresia unei spaime. Aceasta nu prea ştia cărui fapt poate atribui înviorarea lui Janusz şi accentul atât de puternic ce-l punea în conversaţia cu ea. Din fericire părăsiră terasa şi Janusz nu-şi mai întoarse privirea. De altfel nici nu mai avea nevoie să se uite. Ajungând în odaia de la hotel, bine încălzită, abia închise pleoapele, că şi zări, îndată, pe militarul cel gras uitându-se la el fără întrerupere, ca şi perechea aceia de fermecători copii ce se zbenguiau, atât de capricioşi, în jurul mesei. Nu vru însă să recunoască, în sinea lui, că micuţul – în orice poză, în fiece mişcare şi mai ales când îngenunchiase pe scaun şi devora cu lăcomie îngheţata – îi reamintea de Ariadna.

Venise la Odesa ca să-i caute urma, să-şi reamintească de strada şi casa unde venise şi în care o cunoscuse. Şi n-a găsit niciuna, nici alta, totul fiind cu desăvârşire schimbat, cu desăvârşire străin. Dar copilul acela îngenunchiat pe scaun, băiatul acela cu micuţul lui chip bărbătesc, tuns aşa cum se tundea Ariadna la Paris, cu slăbiciunea lui tinerească, era Ariadna aidoma, tânără, vie. Se admiră chiar pe sine însuşi că, deşi nepregătit pentru aşa ceva, avusese atâta forţă, acolo, la masă, să stea de vorbă cu Fanny Naumova, să bea vin, să mănânce îngheţata şi chiar să nu răspundă nici printr-o singură clipire de ochi la gestul lui Volodia poruncind tăcere.

Fu cuprins totodată şi de un sentiment de nelinişte. Atât de mult se perfecţionase în „educaţia perfectă”, încât era în stare să nu lase să se vadă cât de puternice erau sentimentele ce-i zguduiau sufletul. Inima începu să-i bată ca un ciocan; pe neaşteptate se simţi tânăr, altul, renăscut şi niciunul din toate

aceste simțăminte nu se exterioriza.

Ce-i de făcut? Avea de-acum totul. Se putea întoarce la Varşovia. Asemănarea cu Ariadna a nepoțelului ei rezolvase toate problemele: întotdeauna şi pretutindeni doar Ariadna. Dar, Ariadna de odinioară – cea în rochia ei pretențioasă cu perle de sticlă, prima Ariadnă, Ariadna cu versurile din Blok – aceea nu mai exista, dispăruse de mult şi în niciun chip nu mai putea să apară.

Adormi. În vis, îi apăru Zosia. Ştia că a murit, dar era vie şi stătea cu el de vorbă, pe canapea, la Komordw. Îşi dăduse capul pe spate, aşa cum făcea întotdeauna, când, în viață fiind râdea şi era bine dispusă. Râdea nespus de voios şi, deodată, încetă să mai râdă şi-l apucă de mână. Se uită țintă în ochii lui Janusz şi-i zise: „E bine, desigur, că ani murit, o vei putea iubi pe Ariadna aia a ta!” Apoi îşi apropie obrazul de obrazul lui şi ochii de ochii lui. Şi ochii ei se măreau uitându-se la el, şi fața ei întreagă se mărea, se apropia şi în acelaşi timp se destrăma jurîmprejur.

Se trezi țipând.

Nu dormea, dar nici deplin conştient nu era. Nu ținea minte precis şi voia să-şi reamintească dacă Zosia ştiuse despre Ariadna. Dacă îi vorbise el vreodată de ea? A trebuit să-i vorbească; desigur, i-a vorbit. Dacă nu i-a spus de Ariadna, a înşelat-o în mod nedemn. A trebuit, desigur să-i spună că în viața lui a existat o astfel de femeie. Dar Ariadnei, i-a vorbit oare de Zosia? Acum înțelegea că pe jumătate moțăie şi că gândurile ce creşteau în el sunt vise. Treptat, gândurile se schimbau în căpşuni roşii, risipite pe mesele din piață, în timp ce toată iubirea lui devenea o mare grămadă de astfel de fructe. Zosia se apleca deasupra căpşunilor, iar el îi spunea: „Eu ți-am spus întotdeauna, Zosia, că eu vă iubesc!” Vorbise la plural, fiindcă Zosiile fuseseră multe, vreo zece-cincisprezece. Dând din cap negativ, ea-i explica: „Nu-i aşa cum zici, fiindcă eu am murit şi bine am făcut că am murit; acum cel puțin ştiu că nu m-ai iubit!” „Dar eu te-am iubit!” strigă Janusz şi din nou se trezi doar pe jumă tate. Cu greu putea să doarmă în hotelul acela din Odesa, după întâlnirea cu Volodia şi copiii

lui.

Dar a doua zi se sculă oarecum odihnit şi pe la unsprezece Fanny Naumova îşi făcu apariția. Ținea în mână un plic.

— O scrisoare pentru dumneavoastră.

— Scrisoare? se miră Janusz.

— Vreo invitație.

Janusz văzu cu uimire că este invitat pentru seara aceea la un concert organizat cu prilejul întâlnirii corpului pedagogic din Odesa. Fu foarte uimit. Numele artiştilor care luau parte la concert nu-i spuneau nimic. Se uită la Fania.

— Nu mergeți?

— Ce părere aveți?

— Ştiu şi eu? Socot că ar putea să vă intereseze un astfel de concert al amatorilor noştri. Vă sfătuiesc să mergeți.

— Sunteți înțelepciunea întruchipată, domnişoară Fanny, proclamă Janusz amuzat, aşa pe neaşteptate.

— Şi acum vom merge la mare, propuse ghidul.

Porniră, ca pe vremuri, cu tramvaiul. Coborâră la Fântâna de Mijloc.

De-abia când printr-o potecă ajunseră la plajă, ! Janusz îşi dădu seama că acolo era chiar vila familiei Szyller. Schimbările exterioare ale intregii case îi cam zdruncinară liniştea. Gardul, împrejmuitor fusese dărâmat, sau poate furat, grădina dispăruse, lăstarii de Salcâmi în care se ascundea Jozio şi unde Ola vorbea cu Spychala (Janusz cunoştea locurile astea din spusele altora), nu mai existau, după cum fusese desființată şi ieşirea „particulară44 din vilă spre plajă. Când o priveai de jos, dinspre plajă, casa părea goală şi gălbejită, făcând impresia unei construcții nespus de vechi. Se adâncise în pământ de bătrânețe, ca o ciupercă şi acoperişul pe alocurea prăbuşit lăsa desigur apa să curgă înăuntru. Prin ferestrele lipsite de perdele se puteau vedea în toate odăile, şi sus şi jos, paturi de fier. Era aici un fel de colonie de vară sau preventoriu pentru copii. O mulțime de oameni mărunți, cu şorțuri decolorate se tot învârteau în jurul casei, iar copiii, ca nişte insecte, umpleau balcoanele şi deschizăturile ferestrelor, unii fiind chiar goi şi zgâindu-se la soare.

Stând aşa pe plajă (fără să se dezbrace nici el, nici ghidul), şi privind fie frumoasa revărsare de talazuri – invariabil largi – ale mării azurii, fie vila aceea împuţinată şi părăsită, ca pe o casă a copilăriei pierdute, Janusz simţi acum mai mult ca niciodată apartenenţa lui, ca existenţă umană, la o colectivitate în care, trăsăturile lui individuale, erau doar accesorii fără' importanţă. Şi cu toate că el era doar un component al colectivităţii ăştia umane, o picătură doar a acestui val, totuşi încerca să înţeleagă însemnătatea tălăzuirii şi a destrămării ei în spumă. Zadarnic. Efortul lui cerebral – îşi dădea seama – era echivalent cu acela al unei molecule din apa mării, care ar fi vrut să priceapă însemnătatea, truda şi destinaţia valului din care făcea parte.

Nu-l izbise niciodată, mai mult ca acum, neputinţa asta de a cugeta pentru toţi, de a înţelege pentru toţi. Valul şi izbirea lui de ţărm, ca şi destrămarea lui în spumă nu au nicio însemnă tate. Nu pot fi explicate în niciun chip. Deznădăjduit, se aşeză pe nisip şi plin de jale se uita la Fania, care – neacoperindu-şi capul sub umbrela ţinută în mână cu voluptate – îşi expunea faţa la soare, închizând ochii ei mari, negri, „dulci."

— Semănaţi cu un chinez, zise ea zâmbindu-i şi deschizând uşor pleoapele.

— Aş, ce idee! râse Janusz.

Şi tot uitându-se la Fanny Naumova se gândi i la expresia atât de diferită pe care o pot avea i ochii aceştia negri, umezi, apoşi, dăruiţi ome' nirii de ţările Asiei şi cele limitrofe. Ochii Faniei erau cu totul altfel decât ochii băieţaşului care mâncase ieri îngheţată.

— Ce zi frumoasă avem astăzi, spuse el, doar ca să nu facă insuportabilă tăcerea asta din care Fanny Naumova ar fi fost în stare să ghicească totul.

— Veţi merge la concert? întrebă ea.

— Nu ştiu încă.

Şi deodată se supără pe el, ca şi pe doctorul Martwinski care-i spusese: „încearcă domnule, ; ai să vezi." Ce să vadă? Un joc cu desăvârşire j ridicol şi nedemn pentru un bărbat de patruzeci de ani, iată ce ar fi fost dorinţa de a reveni la; clipele

şi sentimentele de mult apuse. Şi nici. Nu mai era necesară o nouă experienţă – îşi; mărturisi el – fiindcă e de-ajuns doar raţiona1 mentul: ulciorul nu merge de multe ori la apă. Dorinţa oricărei reîntoarceri este, ca atare, cu* neputinţă. Şi dacă ne-am imagina o astfel de revenire şi am scri-o pe hârtie, ar fi tot o decepţie, căci reîntoarcerea pe hârtie ar fi doar o adu-: nătură de fragmente, de felurite vorbe, de variate culori şi de diferite resturi de sentimente aparţinând curentului acelor vremi, apus însă în întregime şi fără întoarcere. Îl putea reţine doar un singur mijloc: fotografia. Şi îşi reaminti că avea pe undeva la Komorow o fotografie îngălbenită a grădinii de aici – acum inexistentă – cu doamna Royska, cu J6zio, şi cu o panglică a Elibietei, pe care Edgar Szyller o ţinea în mână, înfăşurată în parte, pe degetul lui. Un bob mărunt desprins din realitatea de atunci, fotografia asta era cum ar fi o picătură luată din fluviul timpului şi păstrată într-o eprubetă până azi. Picătura s-a uscat, a rămas din ea doar o urmă care ne dovedeşte cât de departe se întindeau marginile ei.

La ce bun, dar, a venit până la Odesa? Ar fi putut să scoată fotografia din sertarul biroului din Komorow şi să o privească aşa cum cercetează uneori, fotografiile Zosiei, ca şi acea unică fotografie mică, aproape cu totul ştearsă: fotografia Malwinkăi. În viaţă nu poţi avea niciodată lucruri vechi; în viaţă poţi avea numai lucruri noi, ceea ce înţelese el şi mai bine, seara, la concert. Abia la al treilea punct din program pricepu de unde-i venea invitaţia. Concertul avea loc într-o mare hală populară nou construită în locul unor clădiri demolate din împrejurimile gării, până unde era însă un drum lung de făcut. Fanny Naumova părea foarte plictisită că trebuise să vină la concert. La început a apărut o pianistă foarte bună; Janusz era însă puţin mâhnit de faptul că sala îi opunea o rezistenţă hotărâtă, tăcută, ca un zid rece, ce se putea simţi la fiecare măsură, la fiecare pasaj mai dificil. Sala nu voia s-o asculte. Şi când pianista încheie cu pasajele puternice ale „strettei” finale (cât de mult ţinea Elzbieta la cuvântul acesta „stretta” – Janusz auzise chiar el cum îl repeta cu ardoare, dublând puternic acel „t” – stretta, stretta), publicul aplaudă doar de complezenţă; o

rafală scurtă de aplauze se rostogoli de la galerie în jos prin sală şi amuţi în primele rânduri. Era dar că sala aştepta ceva. Nu era însă aşteptat nici punctul doi din program, în care apăru un animator strălucit al teatrului de păpuşi care, ţinând pe degetele mâinilor două păpuşi, prezentă întregi drame şi comedii. Sala, în afară de pedagogii locali adunaţi în congres, cuprindea o mulţime de tineri; fuseseră aduse aici numeroase şcoli, care puteau umple uşor imensul local. Fireşte, toţi copiii ăştia râdeau de păpuşile prezentate şi se bucurau de marea îndemânare şi de mişcările pline de expresie ale artistului. Dar, după aplauze, Janusz pricepu limpede că spectatorii mai aşteptau încă altceva.

Şi ceea ce sala aştepta apăru la punctul al treilea. Pe estradă intrară cei doi copii, frate şi soră, pe care Janusz îi văzuse la restaurant. Amândoi erau îmbrăcaţi în haine albe de pichet şi Janusz observă că băiatul nu era cu mult mai scund decât fata. Sala era în delir, perechea de cântăreţi fiind, se vede, bine cunoscută publicului tânăr; izbucniră strigăte: „Anuşka, Kola!”, şi titlurile cântecelor solicitate. În timp ce după perechea de copii îmbrăcaţi în alb se strecură timid acompaniatoarea în rochie neagră, Janusz se uită în program şi citi: „Duet din opera *Lakme* – interpretează Anna şi Nikolai Ariadi, ny. A încremeni. Nu observase până atunci pseudonimul, care ar fi trebuit să-i spună multe.

Copiii începură să cânte. Surprinzător era că Anna cânta ca mezzo-soprană, iar Kola, rolul lui

Lakme. Puritatea, altitudinea şi calitatea cristalină a acestor voci erau incomparabile. Complicatul duet, tot în sexte, răsuna atât de neobişnuit în execuţia celor doi copii, încât sala înmărmuri. Janusz înmărmuri şi el de admiraţie. Observă totuşi căutătura, de o secundă, a Faniei Naumova care, fugar, îl privea cu o oarecare nelinişte. Chiar şi în mediul auditorilor ruşi, Janusz produse uimire prin emotivitatea ce i-o provoca muzica. Duetul unduia (doar era o barcarolă) suind şi apoi coborând; frumuseţea lui însă i se păru lui Janusz, cam prea de sticlă, prea plină de cristale. Era atât de preocupat, încât nici nu observă când duetul se sfârşi şi copiii se înclinară,

stângaci, cu un farmec copilăresc, şi apoi o luară la fugă. Dar sala nu se mulţumi cu atât. Fură siliţi, în mijlocul aplauzelor, să revină, să se încline din nou – şi la urmă să apară însoţiţi de acompaniatoare. Bisaţi, interpretară *Cintec de leagăn* de Brahms, anume acela din seria cântecelor populare.

Lui Janusz i se opri răsuflarea în piept: melodia asta simplă, legănată, necesitând o fredonare cu jumătate de glas, fu redată de cei doi copii cu o intuiţie artistică de necrezut, cu o sinceritate muzicală atât de naturală, cum nici la artiştii adulţi nu era întâlnită mai niciodată. Afară doar de Elzbieta, care fusese în stare atunci, de mult, tocmai aici în Odesa, s-o cânte pentru Jozio, de adio… Notele înalte, pe care cu atâta uşurinţă Ic emitea Kola din gâtişor, răsunau prin timbrul lui juvenil ca nişte lovituri de „celesta14. Precizia cu care ataca notele ca şi muzicalitatea, ce-ţi lăsa impresia că totul vine de la sine, trezeau admiraţie. Era ceva ameţitor. Publicul ceru încă un bis.

Cântară acum duetul de Ceaikovski pe cuvintele lui Goethe: *Wanderers Nachtlied*44. Traducerea rusă a genialei poezii era în strofe şi nu-i reda farmecul. Muzica era de asemenea mult prea pătrunsă de genul romanţelor ţigăneşti… Dar cum l-au cântat cei doi copii!

Janusz se uita la Kola cu o admiraţie mută, neputând aplauda după fiecare arie. Vedea în faţa lui pe băiatul ăsta a cărui voce avea să dispară dintr-o zi într-alta, se uita la obrazul lui lunguieţ şi la ochii săi umezi ce semănau cu ochii Ariadnei când declamase din Blok. Numai că atunci fusese o simplă declamaţie, iar acum era o pătrundere în însăşi spiritul muzicii:

Ne pilit doroga Ne drojat listi,
Podojdi nemnogo Otdahnioş i tî…45

---

[44] **Cîntecul nocturn al drumeţului (germ.).**

[45] **Drumu-i liniştit,**
Nici frunzele nu freamătă,
Aşteaptă puţin,
Te vei odihni şi tu... (rus.).

*Warte nun halde ruhest du auch*46… *Janusz* înțelese. Iată noul pe cai'e i-l aduce viața, iată spiritul încântător. Nu există întoarcere la lucrurile care au fost dar, aşa cum a văzut astăzi pe țărmul mării, după fiecare val destrămat fără folos în nisip, se înalță un alt val, unul nou. Şi el aduce, iarăşi, alte scoici, noi minuni condensate într-o picătură de apă – şi apoi şi el se destramă la fel. Şi chiar în asta constă farmecul zilnic nou, mereu altul, al vieții. Aici a căutat amintiri – şi n-a găsit nimic. Un oraş străin, case străine, oameni străini din care nu mai cunoştea pe nimeni. În schimb veni la el cântecul ăsta cristalin, amețitor, fragil ca un țurțur şi tot atât de solubil, veni o voce care-l asigura:

…Podojdi nemnogo Otdahnioş i tî…

Să aştepte! Acum, să aştepte doar linştea cea mare. Fiecare zi îi va aduce o nouă picătură din apa vieții.

Deodată se uită la Fanny Naumova.

Ghemuită, adusă de spate, concentrată în sine, şedea alături de el, fără să-i mai poarte de grijă. Nici măcar nu se uita la cei doi copii care cântau. Privea adânc în sine şi plângea.

— Ce-i cu dumneata? o întrebă Janusz.

V

Edgar Szyller, în toamna aceea ploioasă şi urâtă (nu mai veneau „zilele minunate", atât de mult îndrăgite de el), poposea destul d des, pe înserate, la Ola. Familia Golbek cina la opt, apoi copiii mergeau îndată în camera lor. Helenka mânca separat şi la ora opt dormea dusă, aşa cerea regimul strict introdus de mătuşa Michasia. La orele nouă, Ola singură, uneori împreună cu soțul şi cu doamna Koszenkowa, rămâneau în salon. Dincolo de ferestrele pe care se prelingeau picături de ploaie, vuia vântul şi se clătina felinarul bătut de vijelie. În odaie era linişte şi cald, iar Ola se bucura întotdeauna de vizitele lui Edgar. Lăsa cartea la o parte şi începea să povestească despre copii. Uneori – dar foarte rar –

---

46 **Aşteaptă puţin, te vei odihni şi tu (germ.).**

cânta ceva. Edgar se îndepărtase oarecum de muzică. În ultimul timp, trebuind să muncească, dădea lecții într-o şcoală de muzică. Ga operă de creație („creație de diletant14 obişnuia el să spună în mod injust) muzica îl putea ’ antrena, dar muzica – mijloc de existență era pentru el un lucru îngrozitor. Primul an de armonie (inclusiv până la septacordul mărit) predat unei grupe de elevi, destul de întâmplătoare, în care nimeni nu trăda vreun entuziasm pentru problemele teoretice ale ştiinței muzicale – nu constituia nici el vreo atracție deosebită. Se simțea foarte singur şi obosit. Camera pe care o ocupa pe Wareka era nespus de rece, n-avea, în serile de toamnă, niciun farmec. Fireşte, avea un pian pe care aştepta hârtia cu portative. Dar, când spre seară se întorcea în locuința lui rece, Edgar simțea o prea mare oboseală ca să poată compune. Punea hârtia pe masă, ascuțea creioanele, apoi ore întregi se plimba în cerc în mica lui odaie, temându-se chiar să privească hârtia. Întotdeauna foaia albă îl umplea de spaimă, până ce nu-şi lua avânt şi nu însemna pe ea primele măsuri. Tot mai rar era acum în stare să se concentreze, să se aşeze la masă şi cu un creion, să noteze grăbit, ceva pe portativ. „Ce lucru primitiv!” spunea el de fiecare dată, notându-şi gândurile muzicale. Din ce în ce mai rar avea prilejul să repete aceste cuvinte. În cursul lui septembrie –, odinioară luna lui cea mai rodnică – scrisese trei mici preludii de câte o pagină, trimise Elzuniei la Londra; dar nu primi niciun răspuns.

Într-o zi i le-a cântat Olei care fu foarte mişcată ascultându-le; două erau mai vii, cel de ia mijloc însă mai lent, mai meditativ, mai „grav44

— Cum spunea Ola.

— Sunt lucrări foarte ciudate, şopti ea, fac impresia că prevestesc ceva.

Edgar zâmbi.

— N-am făcut niciodată pe prezicătorul; ele mai degrabă povestesc ceva.

Ola îşi concentră puțin gândurile şi întrebă:

— Dar despre ce povestesc?

Edgar dădu din umeri.

— Ai vrea să ştii?... Dar toată lumea vorbeşte. Toţi ştiu... „Varşovia întreagă44. Ştii doar ce s-a întâmplat.

Ola îşi aşeză palma pe mâinile lui Edgar.

— Niciodată nu m-au interesat cancanurile. De altfel nici nu-mi pot imagina ca o întâmplare curentă, chiar şi cea mai dramatică, să poată fi povestită prin astfel de mijloace, cum sunt preludiile astea.

— Uite, zise Edgar, când a venit la mine, erau deja scrise două din preludii. Chiar ei i-am cântat preludiu acela „grav44, cum îi spui tu. Mi-a mărturisit că-i reaminteşte de improvizaţiile lui Rysio. Ai auzit tu vreodată cum improviza Rysio la orgă?

Ola făcu un semn negativ.

— Vezi, aşadar, că nu poţi face nicio apreciere. Da, fireşte, preludiul al doilea povesteşte despre decepţia ce mi-a produs moartea lin Rysio.

— „Decepţie”? Este oare un cuvânt potrivit?

— Da, este. Căci nu pot s-o numesc nefericire, întrucât Rysio n-a fost pentru mine omul cel mai apropiat.

— Tu, mai degrabă, ai fost pentru el omul cel mai apropiat.

— Da, şi de aceea a vrut să mă vadă înainte de moarte, să mă vadă neapărat. Dar pentru mine a fost o decepţie. Fiindcă îmi închipuisem că Rysio putea să creeze atât de mult şi că existenţa lui va avea o mare însemnătate pentru artă... Dar, uite că a murit şi totul s-a irosit. N-a scris, niciodată, niciuna din improvizaţiile lui. Iar compoziţiile pentru pian n-au avut valoare, lucru ce l-a supărat întotdeauna pe Artur atât de tare...

— În acest preludiu ai transcris vreuna din improvizaţiile lui?

— Oh, nu! Ar fi fost prea simplu. De altfel, n-aş fi fost în stare. Improvizaţiile lui erau întotdeauna, ca formă, de o înaltă măiestrie, iar preludiul ăsta, ca toate lucrările mele, este un soi de revărsare de sunete, un mic râuşor, un pârâiaş...

— Frumos...

— Da, aşa el E numai frumo” Nu are însă în sine nicio

măreție. În el am ut să-mi exprim decepția. Adică, nici n-am /rut s-o exprim… dar atunci când l-am scris m-am gândit mult la Rysio şi mi-am zis: „ce păcat că a murit, că n-a rămas nimic de la el, şi că mormântul lui din Lowicz este, desigur, foarte neglijat”. Tocmai atunci a venit Helena…

— Tu o iubeşti pe Marysia?

— Marysia? Bilinska? Mai ştiu şi eu? Aşa i-am spus Helenei…

— Ştiu.

— De unde ştii?

— Mi-ai vorbit cândva despre aceasta.

— Curios. Nu-mi amintesc să fi avut o astfel de conversație.

— Am avut diferite, conversații. Încă la Odesa, şi acum, când ai cunoscut-o pe Helena.

— S-a otrăvit într-o poartă vecină…

— Ştiu.

— Şi lucrul cel mai îngrozitor este chiar forma asta vulgară în toate. Când vrei ca totul să fie, dacă nu minunat… cel puțin frumos, în viață… atunci, deodată, totul devine nebulos.

— Şi ce dacă? Nu rămân preludiile astea?

— Uite, vezi, am impresia că socoteala asta nu-i bună. Condensarea unei atât de mari cantități de suferință umană într-o singură pagină cu portative nu are un sens prea deosebit…

— Dar ce alt sens poți da suferinței umane? Femeile…

Ola se opri, nu-şi mai continuă gândul. Edgar nu numai că nu insistă, dar nici nu vru să-şi termine fraza. Căzu şi el pe gânduri şi îşi uită din nou, desigur, de conversație, aşteptând alt prilej ca să poată vorbi, din nou, despre Helena şi despre Rysio, şi despre sinuciderea ei vulgară, şi despre comorile puse în sicriu împreună cu cocoşatul nepot al organistului.

Într-o zi veni împreună cu Edgar şi Janusz.

Cuprinsă de emoție la vederea lui, acum Ola nu se mai pricepea cum să stea de vorbă cu el. Propriu-zis nu izbutise niciodată să găsească vreo preocupare comună, sau măcar să aibă un simplu schimb de păreri. Întotdeauna o intimidase într-un chip sau altul şi chiar într-o mai mare măsură decât

Edgar care, prin forța personalității lui îi paraliza orice „idee” sau „spirit” ce i-ar fi putut veni în minte. Edgar însă avea o neobişnuită cantitate de bunătate, care făcea să-i treacă timiditatea după câteva clipe.

Nefericirea îl despărțise pe Janusz de toți printr-un zid de nepătruns; cel puțin aşa i se părea Olei care nu putea improviza cuvintele ce i-ar fi putut adresa.

— Ți l-am adus pe Janusz, spuse Edgar, am vrut să-i arăt şi lui preludiile.

Sărmanul – Edgar, gândi Ola, atribuie acestor preludii o însemnătate specială, spre a le şterge lipsa de valoare. Uitase că ea însăşi considera preludiile drept lucrări foarte însemnate în dezvoltarea creației lui Edgar, fapt despre care-şi dădu seama după o clipă. „Trebuie să fiu mai atentă cu mine, îşi zise ea în gând. Încep să înclin spre concluzii răutăcioase şi Edgar nu are, în adevăr, cui să prezinte măcar aceste preludii.”

Janusz zâmbi nesigur.

— Uite, să-ți spun ceva, se adresă el Olei, în prezent, nu ştiu de ce, dar nu prea mă interesează noile lucrări muzicale. Le prefer pe cele vechi.

— Întotdeauna ai desconsiderat creația mea, rosti Edgar pe un ton de reproş, n-am să uit niciodată cele spuse de tine după ultimul meu concert…

— Atunci când Elzbietka a cântat *Şeherezada?*

Edgar interpretă totuşi cele trei preludii şi încă, succesiv, de două ori.

Cel mijlociu răsună foarte frumos: meditativ, „grav”, cum repetă Ola.

— Oare, în adevăr, existența acestor preludii este un lucru atât de esențial? întrebă Janusz.

Edgar dădu din umeri.

— Fireşte că toate lucrurile din lume, chiar cele mai frumoase, ar fi putut să nu existe. Ele au însă un sens, cel puțin pentru mine, un sens cât se poate de semnificativ. Ele dau un sens existenței mele de azi…

— Îți dau, mai degrabă, o iluzie, spuse Janusz.

— Vai, cât ai devenit de groaznic, zise Ola,

cutremurându-se. Nu crezi în nevoia lăuntrică a creației.

— Nu, eu cred numai în nevoia lăuntrică a existenței. Dacă n-am fi avut-o, de mult ne-am fi legănat de vreun pin…

Edgar repetă începutul preludiului. O frază tristă ridicându-se cu trei note în sus şi apoi coborând din nou.

— E frumos, zise Janusz, căzând pe gânduri.

— Numai fraza asta? întrebă Edgar. Aceste patru note?

În clipa aceea sună telefonul şi Ola se duse în antreu. Reveni surâzătoare.

— Ştiți cine a telefonat? Cherubin. M-a întrebat dacă nu ştiu cum se poate da de Janusz. I-am spus că în clipa asta e la mine. Va fi aici îndată.

Janusz făcu o strâmbătură.

— Ce? Nu-ți convine întâlnirea cu Kolyszko? întrebă Ola. Scuză-mă…

— Am făcut ftnprudența, în tiqjpuri foarte îndepărtate, să fiu sincer cu omul ăsta. Acum mă roşesc, întotdeauna, când îl întâlnesc.

— Ce ți-a trăsnit prin minte? întrebă Ola. Să fii sincer cu Cherubin!

— Pe atunci eram încă foarte tânăr. Oftă Janusz. Îndată după întoarcerea din Rusia… Şi eram atât de naiv.

Edgar se întoarse de la pian.

— Şi acum nu mai eşti naiv? întrebă el zâmbind.

— În orice caz, nu atât de primitiv ca atunci. Deşi trăiesc şi acum ca în vis.

Edgar repetă din nou acordul şi pe fondul lui cele câteva note, prima măsură a preludiului.

— Trebuie să fie foarte plăcut să trăieşti ca în vis.

— Poate fi considerată viața mea ca plăcută? îşi puse Janusz întrebarea. În orice caz eu nu o simt aşa.

— Trăim ca într-un acvariu, zise Ola.

— Ca nişte peştişori de aur, spuse Edgar cu oarecare sarcasm şi începu să se amuze pe claviatură. Debussy… adăugă el.

— Ştiucii îi place uneori să înghită peştişorii de aur, făcu Ola.

— Ce-ți veni în gând? se indignă Edgar. Peştişorii de aur trăiesc în acvarii, iar ştiucile în râuri, în lacuri, în apele larg deschise. Cum ar putea să-i mănânce pe peştişorii de aur? N-au un loc comun de întâlnire…

— Dar dacă acvariul se sparge? întrebă Ola.

— Dacă acvariul se sparge, peştişorii de aur pier înainte de a ajunge în apa în care ştiucile îşi fac de cap. Nu, comparația asta nu ți-a prea reuşit, adăugă Edgar.

— Poate că n-a reuşit. Dar e un lucru sigur că suntem cam asemenea peştişorilor de aur, conchise Ola, îndreptându-se spre antreu unde se auzise soneria.

Poate că nimeni nu se schimbase atât de mult în ultimii cincisprezece ani ca Cherubin Kolyszko. Din tinerelul acela slăbuț şi îmbrăcat neglijent, devenise un domn gras, foarte elegant, într-un costum cusut la Dorocinski, cu cămaşă de mătase şi cu o cravată destul de bătătoare la ochi. Cu toate acestea nu-şi schimbase nici mobilitatea şi nici causticitatea. Inteligența i se mai sedimentase puțin, omul, devenit mai mult avocat decât scriitor, conducea un birou avocațial şi pleda în numeroase procese politice răsunătoare. Îi apăra pe comunişti – şi încă pe cei ce aveau o importanță destul de mare. Totuşi, la procesul din Brzesc nu luase parte. Să nu-l fi solicitat nimeni, ori să nu-l fi considerat destul de „, public” ca să-şi vâre degetele în această „păcătoşenie’*, cum eticheta el tot procesul?

Se năpusti pur şi simplu asupra lui Janusz. Ascultând efluviile de cordialitate se putea presupune că s-au întâlnit, aici, doi prieteni. Avu chiar lipsa de tact să-i pomenească de „nenorocirile” lui. Ola, speriată, căută la Cherubin.

— Mai scrieți versuri? întrebă Janusz.

La întrebarea asta Cherubin se înspăimântă. Era limpede: țineau să-l împingă pe un loc în care nici el însuşi nu mai dorea să se afle.

— Versuri? Tot mai puține; acum scriu critică în revistele literare.

— Da, am citit nu de mult, zise Ola. Aveți un mod nespus de frumos de a examina cărțile. Un mod poetic…

— La drept vorbind, spuse Edgar, critica este tot un fel de poezie.

— Totul este poezie, zise Janusz, dând din umeri; şi, de fapt, astfel de definiţii nu însemnează nimic. Ce este poezia?

— Ah, conversaţiile voastre încep şi se încheie mereu cu definiţia poeziei. Cât de puţin v-aţi schimbat, domnilor, în cursul acestor ani.

— Suntem doar mereu în epoca *Şeherezadei,* rosti Edgar. Indiferent care, a lui Rimski-Korsakov, ori a mea…

— Ah, deosebirea este imensă. *Şeherezcida* cealaltă reprezintă epoca tinereţii noastre.

— Mai degrabă *Verborgenheit,* adăugă Edgar meditativ, lăsându-şi degetele, pe claviatură.

Tăcură o clipă. Dar apoi, îndată, reveniră la treburile lor zilnice.

— Eh, amintirile, glăsui avocatul-poet, vise! Mai importantă este ziua de azi!

Cherubin Kolyszko voia neapărat să-l vadă, la el, pe Janusz. Acesta, venise doar pentru câteva zile din Komorow, la Varşovia, cu multe treburi, aşa că propuse o întâlnire pentru a doua zi.

Kolyszko avea acum o cancelarie avocaţială impunătoare, pe Kapucynska, într-o solidă clădire varşoviană, la etajul doi, unde ocupa o locuinţă cu câteva odăi, deşi nu era însurat. Mergând la el, Janusz îşi reaminti vizita făcută în azilul acela vechi de pe strada Przyrynki, ca şi de amâilada de odăi unde se afla şi o veche fisharmonică. Nimic nu-i reamintea însă aici, de clădirea aceea de modă veche, după cum n-avea nimic măcar din lumea zilelor noastre, nici în cancelarie şi nici în locuinţa propriu-zisă, plină de fotolii de club şi de draperii de catifea. Intrând în incinta, asta a unei advocaturi serioase, Janusz zâmbi puţin cam ironic:

„Este ciudat, îşi spuse el în gând, că întotdeauna sunt pus în situaţia de a-mi bate joc de acest Kolyszko, sărmanul.” Şi deodată se izbi peste frunte: „Dar, fireşte, el e un personaj din Dickens. Cherubin Kolyszko este un personaj din Dickens. La ce naiba a ţinut neapărat să vin eu astăzi la el? Ce intenţii are

cu mine? Ce-ar mai putea, oare, să-mi ceară cineva?”

Se lăsă într-un fotoliu de club, vişiniu. Cu o deplină indiferenţă luă cunoştinţă că încă unul din fotoliile astea era ocupat de un individ corpolent, blond, cu trăsături vizibil semite, care, gras cum era, abia se putu ridica din fotoliu:

— Scuzaţi, zise el, dar Cherubin ăsta are aşa nişte fotolii din care numai cu greu te poţi scula. E un sibarit înnăscut…

Janusz zâmbi, fiindcă necunoscutul pronunţase cuvântul „sibarit*1 întocmai ca prinţesa Anna, ca şi cum sunetele „i” şi „r” i-ar fi trecut cu greutate prin gâtlej. Ceva nespus de aristocratic şi extrem de pretenţios răsuna în glasul omului ăsta gras. Deşi lui Janusz nu-i făcea plăcere să se uite la lume, acum îşi îndreptă privirea spre tipul care şedea în faţa lui, afundat în imensul fotoliu şi începu să-l examineze atent.

„Ce mai ciudăţenie de om”, îşi spuse el în gând.

Faţa lui puţin congestionată, puţin bosumflată, ori îmbujorată de trufie – era neregulată, partea dreaptă fiind cu totul deosebită de cea stângă, care era lirică şi mohorâtă, în timp ce dreapta era plină de energie şi de o expresie hotărâtă. Părul blond îi cădea ciufulit pe frunte, ca şi cum n-ar fi fost niciodată pieptănat, iar pe buze îi stăruiau resturi de salivă albă, secretată prea abundent în momentul când omul vorbea. Janusz nu-i auzise numele, sau poate că Kolyszko nu-l spusese deloc.

— Se pare că plecaţi în Spania, domnule? întrebă grăsanul cu impertinenţă.

Profund mirat, Janusz îl cercetă din ochi.

— Eu? întrebă el. Nici nu m-am gândit la aşa ceva.

Şi adresându-ise lui Kolyszko, care, cu o mutră destul de oficială se aşezase la birou, ca şi cum ar fi vrut să sublinieze că asistă la o convorbire oficială, adăugă:

— Am început în ultimul timp să mă vântur prin lume şi văd că zvonurile mă trimit acum în Spania. Sunt curios să ştiu de partea cui?

— Fireşte că de partea lui Franco. Se pare că aveţi rude acolo.

— Domnule Cherubin, se nelinişti Janusz, ce înseamnează

toate astea?

Cherubin zâmbi incert şi se porni să se joace cu cuţitul de tăiat hârtie. Individul celălalt se mişcă în fotoliu, nemulţumit.

— Vă voi explica îndată totul. Noi am primit ştirea, începu el domol, fără să se grăbească să precizeze la cine se gândise spunând „noi", că veţi însoţi pe doamna Bilinska, sora dumneavoastră, care tocmai acum doreşte să-şi viziteze cumnata şi pe rudele acesteia. Or, moşiile contesei Caserty fiind situate în apropiere de Burgos, prin forţa lucrurilor trebuie să vă găsiţi de partea generalului Franco. E dar, nu-i aşa? întrebă el concret şi fără niciun zâmbet.

— Nu ştiu însă nimic despre toate astea, spuse Janusz perplex.

— Desigur că sora n-a apucat să vă spună, continuă omul scuturând cenuşa ţigaretei într-o scrumieră albastră, care era singura pată de culoare deschisă în cabinetul acela sumbru. Sau, poate, doreşte să vă pună în faţa unui fapt împlinit? Se teme ca nu cumva să refuzaţi. Aşa că vă va întâmpina într-o zi cu paşaportul şi biletul în mână.

Janusz nu putea pricepe, deloc, dacă necunoscutul îşi bate joc de el sau vorbeşte serios. Se uită la Cherubin, dar acesta îi evită privirea.

— Cred că nu te înşeli, Jerzy? grăi el adresându-se oaspetelui. Ai început atât de înfipt încât am impresia că domnul Janusz s-a cam speriat.

— Doamne, ce bănuială, râse Janusz şi acest râset îi aduse îndată toată stăpânirea de sine. Nu simt nici cea mai mică spaimă. Dimpotrivă, grozav aş vrea să mă văd la Madrid…

— Eh, cred că deocamdată Madridul va fi încă departe, preciza calm omul căruia Kolyszko îi spunea „Jerzy".

— Dar şi Burgos valorează ceva, observă Myszynski.

— Cunoaşteţi Spania? întrebă străinul.

— Nu, n-am fost încă acolo, răspunse Janusz.

— De altfel, n-are importanţă. Am avea o rugăminte către dumneavoastră. Avem de trimis o scrisoare…

— Cum aşa? Către cine?

— Deocamdată adresantul rămâne anonim.

— Atunci cum îl voi găsi?

— Nu va trebui să-l căutaţi. Va veni el singur la dumneavoastră, de îndată ce veţi sosi la Burgos.

— Ah, o frumoasă călătorie, oftă Kolyszko, neutru.

— În clipa de faţă, nu prea, răspunse Janusz urmărind fumul ţigării, dar tare aş vrea să ştiu cauzele pentru care sora mea va trebui să facă, tocmai acum, o călătorie acolo… în vizită la rude.

— Poate că informaţiile noastre, zâmbi Jerzy, nu sunt chiar atât de sigure. N-aş vrea să vă mai daţi încă o dată osteneala; aş vrea deocamdată: ;; i-mi spuneţi: dacă veţi pleca în Spania, sânteţi de acord să duceţi acolo o scrisoare?

— O scrisoare către revoluţionari? întrebă Janusz. Şi ce poate cuprinde o astfel de scrisoare?

— Dumneavoastră nu vă e totuna? întrebă Jerzy, drept răspuns. Fireşte că aţi fi preferat să cunoaşteţi conţinutul scrisorii dar, din păcate, nu vi-l pot spune. Nu-l cunosc nici eu. De altfel, nu puteţi avea nicio neplăcere, călătoriţi împreună cu sora dumneavoastră… Dacă nu mă înşel, contele Caserty este aghiotantul generalului Franco.

— Îşi face iluzii că este vorba de restaurarea monarhiei, adăugă Cherubin cu o oarecare satisfacţie de snob.

Janusz se uită din nou la interlocutorul lui. Şedea tolănit în fotoliu şi se uita ţintă în ochii lui Janusz, în mod ironic. Janusz avu o senzaţie neplăcută.

— În toată chestia aceasta rolul meu este straniu, observă el cu aversiune.

— Dar cum aţi fi preferat? Scrisoarea să fie adresată generalului Franco, sau revoluţionarilor?

— Impresia mea este că tocmai generalul Franco se consideră revoluţionar, ridicându-se împotriva puterii legale. Nu-i aşa? zise Janusz iritat.

— Văd că sunteţi bine informat, rosti Jerzy.

— Iar eu văd că mă consideraţi drept un idiot sadea, spuse Janusz ridicându-se din fotoliu şi începând să se plimbe prin cabinet.

— Ah, dragă domnule, grăi Kolyszko tulburat, nu vă mai

faceți sânge rău. Nu vreți să luați scrisoarea, n-o luați şi gata…

Janusz se uită calm la el.

— Puneți-vă în situația mea. Toți se joacă cu mine ca pisica cu şoarecii. Soră-mea mă trimite în Spania…

— Poate că-i o confuzie.

— Nu poate fi o confuzie. Văd după mutrele voastre că sunteți cu mult mai bine informați decât mine. Şi poate că nu ştiți numai atât? Pentru mine e totuna!

— N-aş vrea să ne porți pică, adăugă Jerzy.

— Despre ce pică poate fi vorba aici? Cel mult aş putea avea pică pe soarta mea, că m-a făcut un veşnic chibiț. Dar sunt necesari şi chibiții… chiar şi în timpurile noastre. Fireşte, voi lua scrisoarea…

— O veți preda omului care vă va spune că vine din partea lui Jerzy. Indiferent că va vorbi în spaniolă, franceză sau poate în altă limbă. În orice limbă, numele îl va pronunța aşa cum îl pronunț eu acum: „Jerzy". Şi-i veți preda scrisoarea!

— Nimic mai mult?

— Nimic mai mult.

— Când voi primi scrisoarea?

— În ziua plecării.

Janusz îşi luă repede rămas bun şi se întoarse pe Bracka. În anticameră Stanislaw îi spuse că prințesa îl aşteaptă în salon şi că are să-i spună ceva important.

— Asailtă, îi spuse Marysia când intră în salonaş, vreau să te rog ceva.

Janusz, calm, luă loc pe canapea şi începu să-şi examineze vârfurile ghetelor.

— N-ai putea să mă însoțeşti în Spania?

— În Spania? se prefăcu el mirat. Şi pentru ce?

— În legătură cu nişte treburi funciare pe care trebuie să le discut cu contesa Caserty. Şi ea este acum în Spania, proprietatea lor fiind chiar lângă Burgos.

— Ei stau acolo, la moşie?

— Nu. O administrează din Burgos, unde locuiesc. Trebuie să plecăm la Burgos…

— Trebuie, repetă Janusz râzând. Vrem… e altceva. Şi,

adăugă pe un ton ceva mai înfipt, ai oare şi ceva dispoziţii de la Ministerul Afacerilor Externe?

— Aş face o figură stranie în rolul unei Mata-Hari, râse Marysia, la rândul ei. Nu. Mă interesează şi unele treburi în legătură cu succesiunea. Peste doi ani Alo va fi major. Aş vrea să-şi poată prelua averea fără niciun fel de piedici, iar situaţia intereselor lui să fie în cea mai perfectă ordine…

VI»

Trecură prin Biarritz şi Saint-Jean de Luz, automobilul fiind condus de un şofer a cărui înfăţişare nu prea trezea încredere. Janusz se simţea însă admirabil şi-l amuza tot mai mult întreaga expediţie. Ce-i drept, nu-i resimţea însemnătatea, considerând-o mai degrabă un fel de distracţie improvizată.

Din Saint-Jean de Luz se îndreptară spre Pirinei şi se apropiară de trecătoarea în care suflase cândva din corn admirabilul cavaler Roland. Documentele le aveau toate în ordine şi ambasadorul polon de la Paris, om cu frica lui Dumnezeu, înmânase prinţesei foile de liberătrecere, pur şi simplu cu spaima în ochi.

— Doamne sfinte, prinţesă, zise el, trebuie oare, neapărat, să călătoriţi în astfel de mo-

* Unele idei din acest capitol au fost preluate din cartea lui Ksawery Druszyriski, intitulată *în Spania roşie* (n. A.).

Mente? Aveţi oare într -adevăr treburi atât de importante?

— Chestiunile materiale sunt întotdeauna, domnule ambasador, cele mai importante, me Bilinska cu oarecare desconsiderare.

În urma ei, ca o umbră, umbla Janusz, ambasadorul însă nu-şi exprima niciun fel de temeri cu privire la persoana lui.

Trecătoarea splendidă şi îngustă pătrundea în munţi ca un cuţit. La fiecare etapă de câteva sute de metri stăteau gărzile jandarmeriei franceze, care era limpede că fuseseră prevenite de trecerea automobilului, fiindcă nu-i opriră. Abia la punctul de frontieră propriu-zis, avură loc toate formalităţile.

Evident, funcţionarii francezi înţeleseră că au de-a face cu un caz excepţional şi însemnară scrupulos numele călătorilor, vârsta lor şi alte date similare. Nu s-au uitat în valize.

Spaniolii, în schimb şi-au permis o lungă cercetare cu ajutorul unui interpret (jumătate francez, jumătate spaniol şi plin de farmec tineresc), care, dând din umeri, trebuia totuşi să traducă întrebările stupide pe care jandarmul anchetator le considera desigur surprinzătoare şi pline de isteţime.

— Nu i-o luaţi în nume de rău, doamnă, zise la urmă interpretul, dar vă rog să înţelegeţi. Aici, aproape, sunt îngrozitorii basci şi se teme că veţi merge la ei.

— Să nu vă fie teamă, îl linişti Janusz. Noi înţelegem foarte bine… Ştim perfect de bine care tv. Le în clipa de faţă situaţia la această graniţă…

— Ce-a zis? Ce-a zis? întrebă jandarmul neliniştit, iar interpretul, încurcat, bolborosea ce-i venea pe limbă.

În sfârşit, izbutiră să-şi rida de toată această cercetare.

— Nu-ţi aminteşti de jandarmii, ruşi, zise Marysia, tu n-ai călătorit înainte de război peste hotare. Spaniolii ăştia mi-i reamintesc nespus de mult…

Janusz privea şoseaua. Se îndepărtau repede de zona muntoasă coborând spre o vale neaccidentată şi monotonă, de un cafeniu-roşcat. Şoseaua o traversa, drept ca o săgeată. Ogoarele arse, nelucrate, se întindeau în parcele mari, până la orizont.

— Mie chiar şi peisajul ăsta, zise el, îmi aminteşte de Rusia.

Marysia nu răspunse nimic.

Ogoarele astea cafenii parcă fumegau, prin culoarea şi forma lor reamintind corăbiile veneţiene cu pânze. Şesul înalt al Castiliei vechi impresiona mai ales prin coloritul lui. Pe alocuri, bronzul vioriu-închis pogora în jos, într-o vale mică.

— În Podolia văile astea micuţe se numesc „balki” (vâlcele), interveni Bilinska.

Sumedenie de plopi – zvelţi, înalţi şi încă verzi de tot – se întindeau în şiruri lungi prin vâlcelele astea, iar frunzele lor, nespus de lucioase, fluturau în vânt, arareori doar fiind împestriţate cu pete galbene.

Într-o astfel de vâlcea văzură o mică fermă ale cărei clădiri joase, de culoarea pământului, erau concentrate într-un pătrat. Pe aria de lângă fermă zăceau stogurile aurii de grâu,

printre care ’ se tot învârtea o sanie legată – la mijloc – pe nişte roţi, trasă de un boulean negru, iar pe ciudatul vehicul şedea o femeie corpolentă într-o largă rochie neagră şi cu o broboadă tot neagră pe cap.

Janusz, plin de mirare, se uită la icoana acestei batoze primitive.

— Despre astfel de lucruri „la noi în Ucraina” oamenii şi-au uitat de mult, spuse Bilinska zâmbind.

Pe drumuri laterale ocoliră Pampeluna şi ajunseră într-un orăşel numit Alsassua, unde se opriră să mănânce ceva, până la Burgos fiind încă departe.

Orăşelul – propriu-zis satul – porni să se mişte, alarmat de sosirea unui automobil francez. Fără să se jeneze, copiii şi tineretul înconjurară vehiculul, vârstnicii, foarte bănuitori, se uitau de la distanţă. Şoferul insistase să plece imediat, Marysia însă spunea că moare de foame. O casă cu etaj, care făcea impresia că-i făcută toată din lut ca un cuib de rândunică, purta o inscripţie cu litere mari: „Hotel la Perla44. Intrară, să „guste ceva”. Între timp acest „ceva”, ca de obicei în Spania, se transformă într-o lungă listă de bucate. Marysia povesti lui Janusz şi şoferului – tare intimidat – că în trecut existau „în toată Europa44 astfel de meniuri. Ce-i drept, fură serviţi repede, dar până să li se pună oaspeţilor în faţă o mâncare de creieri, scoici cu umplutură verde şi carne de porc foarte grasă, trecu o oră şi începu să se întunece. Când ajunseră la cafea, şoferul ieşi afară şi se întoarse îndată cu o mutră foarte plouată: cele patru cauciucuri fuseseră înţepate toate şi automobilul se lăsase pe pământ într-un mod pe cât de ridicol, pe atât de trist. Janusz verifică cele raportate de şofer şi în adevăr călătoria asta nu putea fi continuată.

Marysia se înfurie nespus de mult, ca şi cum nu din cauza „foamei ei îngrozitoare” s-ar fi întâmplat toată încurcătura. Şoferul declară că pentru repararea şi lipirea cauciucurilor are nevoie de cel puţin trei ore la lumina zilei, aşa că fură siliţi să înnopteze în Alsassua. Cu frica-n sân, şoferul se tolăni în maşină, ca s-o păzească, fiindcă, nu fără motiv fusese ea astfel ciuntită. Hotelul „Perla” avea o singură cameră liberă, ce-i

drept mare, la etaj, dar – lucru amuzant

— Podelele erau înclinate spre ferestre şi umblând aveai impresia că aluneci în piață. Orăşelul se cufundase în întunericul de toamnă. Paturile aşezate sub cei doi pereți opuşi ai camerei, erau destul de departe unul de altul. Marysia porunci să i se aducă un paravan de modă veche, cu care, înconjurându-şi patul, forma astfel un soi de dormitor. Serviciul era asigurat de o cameristă bătrână şi un băiat tânăr, extrem de sperios. Foarte curând se duseră la culcare; dincolo de ferestre era întuneric, iar undeva departe răsunau chitare şi mandoline. Ele nu cântau însă sentimentalele arii meridionale, ci marşuri spaniole iuți, antrenante, vesele, de genul „matchicha”. Şi acest lucru îi reaminti lui Janusz de Odesa.

Era de-abia ora zece când stinseră luminile. Bilinska s-a mai mişcat în patul ei câteva clipe. Era şi el tot atât de înclinat ca şi pardoseala camerei, iar plapoma îi aluneca de pe picioare. Janusz se uită spre fereastră. Când văzul i se obişnui cu întunericul, geamul deveni de un albastru-închis; apărură şi stelele, mari. I

— Cât de mult timp a mai trecut de când n-am mai dormit în aceeaşi odaie.

Marysia se mişcă. Fi

— Nu țin minte să fi dormit cândva în aceeaşi odaie.

— Cum nu? făcu Janusz. Dar când am fost bolnavi de scarlatină?

— Da, aşa e; când am avut scarlatină.

— Câți ani avearn noi atunci? Eu, opt…

— În cazul ăsta, eu, paisprezece, zise Bilinska. Janusz tuşi semnificativ. Diferența de vârstă dintre ei devenea cu fiecare an tot mai mică.

— Cum cântă chitarele acelea, spuse Marysia, încercând să îndrepte conversația spre alte tărîmuri. De ce s-or fi bucurând ei atâta?

— De victoria lui Franco, zise Janusz ironic.

— O, într-adevăr.

— Nu? Dar, oricum, muzica asta de departe e plăcută.

— Nu pentru toți.
— După scarlatină am zăcut în aceeaşi cameră fiindcă domnişoarei Tekla' îi era mai uşor să ne îngrijească astfel. Şi muzica tatii se auzea tot aşa, de departe, ca aceea a chitarelor, acum. Oare ce cânta el atunci?
— Nu mai țin minte.
— O, cât de bine mi s-au întipărit în memorie timpurile acelea. Tata venea în fiecare seară să ne spună noapte bună, se apleca deasupra patului tău şi te săruta pe frunte, iar mie îmi făcea un semn cu o mână fluturândă şi-mi spunea: *bonne nuit.*
— Nu-mi amintesc.
— Eu însă îmi amintesc şi nu voi uita niciodată regretul ce se aduna în inima mea, de fiecare dată când tata te săruta pe frunte.
— Cred că mă urai.
— Nu, nu era ură față de tine, ci un regret, în inimă, regretul că am o astfel de viață, iar nu alta. Exact ca acum.
— Iar acum, ai oare astfel de regrete față de viață?
— Da! fiindcă s-a purtat stupid cu mine.
— Viața s-a purtat aşa cu tine, sau tu ți-ai făcut singur o astfel de viață?
Janusz râse.
— Eşti înțeleaptă, zise el.
— Întotdeauna ai fost ironic cu mine. M-ai considerat drept o idioată. Şopti Bilinska supărată. J
— Cred că nu. Cândva, poate în anii timpurii, îşi reaminti Janusz tot privind fereastra albasi tră, poate chiar te-am iubit. Dar din sentimentul acesta al meu au făcut un talmeş-balmeş.
— Au făcut? Cine?
— În primul rând tata. Tata, cu iubirea lui; fanatică pentru tine a stricat totul. Având cinci-: sprezece sau paisprezece ani, în timpul maria jului tău, te-am urât. 1
— Iar acum nu mă mai urăşti?
— Nu. Acum îmi eşti chiar dragă. Ne leagă atâtea amintiri. Numai că întotdeauna mă pune ş pe gânduri faptul că suntem atât de diferiți. Îmi J pare ciudat că un frate şi o soră pot

semăna i atât de puțin unul cu altul. J

— Eu semăn cu tata, tu cu mama, zise Bilinska încet şi oarecum îngândurată.

— Tu ți-o aminteşti bine pe mama? întrebă j Janusz.

— Ca prin ceață, zise Marysia, după o clipă de; gândire, înăuntrul căreia refăcu în memorie trăj săturile decedatei. Eram o fetiță destul de mă-) rişoară când te-ai născut, dar, înconjurată de gus vernante, de profesoare... Rar aveam prilejul s-o; vad. Mâncam în camera copiilor, adăugă cu o oarecare amărăciune. Mama era însă frumoasă, înaltă, zveltă şi avea trăsăturile tale. Sprâncenele j le avea cu vârfurile puțin oblic arcuite în sus, f iar nasul – drept şi scurt. Gura o avea, se pare, altfel. Mi-o amintesc de asemenea în sicriu...

— Era brună ca şi mine, constată Janusz.

— Da! De ce întrebi acum despre mama?

— Mai bine acum decât niciodată. N-am vorbit niciodată despre ea.

Marysia râse amar.

— N-am stat de vorbă niciodată despre nimic, observă ea. Mă consideri se vede prea proastă ca să te pot înțelege.

— Prea proastă?

— Mi se pare că Zosia n-a fost deloc mai deşteaptă ca mine şi totuşi cu ea erai în stare să discuți.

— Din păcate, suspină Janusz, deopotrivă de puțin.

Marysia se mişcă în pat, ca şi cum s-ar fi sprijinit în cot. Câteva clipe se mai auzi corul îndepărtat al mandolinelor şi chitarelor.

— De ce, la urma urmei, te-ai însurat cu Zosia? întrebă calm Marysia. Spune-mi adevărul.

— Ştii bine că nu ştiu, răspunse Janusz dintr-odată, fără să facă vreo pauză, formularea asta neavând nevoie de nicio pregătire prealabilă.

Tăcură câteva clipe. În sfârşit, marşurile voioase amuțiră şi răsunară acordurile pe care le fac chitarele înaintea cântecelor.

— Ah, de n-ar mai cânta, îşi exprimă Bilinska dorința ei intimă.

— Ştii ceva? Şoferul mi-a spus că Pampeluna este împresurată de basci.

— N-avem ce face, mâine vom fi la Burgos. Pe acesta nu ni-l vor lua.

— Tu eşti totuşi, curajoasă, oftă Janusz.

— Şi să nu uiți prin câte am trecut acum douăzeci de ani… Venind aici, i-am ocolit într-un fel, continuă Bilinska, după o clipă, pe când Janusz se pregătea, hotărât, de somn, privind ferestrele albastre şi ascultând zdrăngăni tul unei chitare, ce se tot apropia. Şi, deodată, începu să vorbească încet şi calm; apoi, se învioră.

— Noi doi n-am discutat cu adevărat niciodată. Ne aflăm mai de grabă în relații de salon. Nu mi-ai spus niciodată, nici măcar o singură dată în tot timpul tinereții noastre… şi nici mai târziu… nu mi-ai vorbit niciodată despre lucrurile pe care o soră le spune fratelui ei. Cum îi spunea Elzunia lui Edgar! Nu mi-ai spus niciodată ce gândeşti despre gospodăria mea, nicităt. Şi doar tu ai cumpărat Komorow pentru i mine. Poate pentru ca să poți dispune, cu conştiința curată, de cealaltă parte a banilor obişnuiți; dar mi-ai cumpărat Komorow… dimpreună cu Zosia. Am cumpărat-o aşa cum Polaniecki * a cumpărat-o pe Marynia… şi iarăşi nu mi-ai spus nimic. E ştiut doar că sunt un ciob neroditor, nefolositor, neproductiv, ultima verigă a familiei noastre, a clasei noastre… Mi-am reamintit de Janek Wiewiorski şi de întreaga „poezie a proletariatului*47… Vezi doar că mă irosesc, putrezesc, beau, că stau cu lunile la Komorow inactiv şi stupid… şi nimic, nimic nu mi-ai spus, nicicând. N-am avut niciodată mamă, iar tu ai fost sora mea mai mare, cu mult mai mare

— O ştii bine, deşi te prefaci că nu ții minte, ştii tu bine cu cât mai mare. Ai fi putut să-mi ții loc de mamă. Ştiai că mamă n-aveam, tata nu mă putea suferi, iar tu erai total indiferentă la toate astea, mă lăsai să trec prin fața ochilor tăi ca orice trecător pe stradă. Soția mi-ai dispreţuit-o… fiindcă n-a fost

---

[47] **Cineva (fr.).**

quelqu'un. 1 Şi deodată, acum, într-o localitate spaniolă, în noaptea asta neagră, cutezi să mă întrebi: de ce m-am însurat cu Zosia? N-ai nici cel mai mic drept moral să mă întrebi de Zosia... Şi, după o clipă: Eu nu te-am întrebat niciodată de Kazimierz, termină el cu glas tare, plin de fervoare.

Dinspre paravan se auzi un sunet, ca şi cum cineva ar fi zgâriat cu unghia peretele. Oare în chipul acesta îşi exprima Marysia neliniştea?

— Dormi? întrebă el.

— Nu, răspunse ea scurt şi dar, cu o voce foarte trează. Iar după o clipă adăugă: Noţiunile despre familie sunt diferite în lume. Eu socot că nicio persoană *bien elevee*48 n-are dreptul să intre în galoşi în sufletul fiinţei mele. Îmi dau silinţa să fiu întotdeauna delicată. Niciodată nu-i pun nimănui întrebări inutile. Şi realmente nu ştiu de unde mi-a năzărit de ţi-am pus întrebarea aceea cu totul inutilă.

Janusz râse amar.

— Eşti întotdeauna aceeaşi „prinţesă Biliriska", *bien elevee.* Uneori am bănuiala că inima, în general, ţi s-a schimbat într-un carnet monden. În el ai înscrise zilele de primire şi datele de naştere sau, mai degrabă, onomasticile. Fireşte, şi datele decupării cupoanelor. Aşa ceva nu se uită. Şi totuşi ceva-ceva se mişcă în tine: dovada cea mai bună că m-ai întrebat de Zosia. Ai vrut să afli dacă am iubit-o. Uite, află: am iubit-o, am iubit-o, am iubit-o. Da, am iubit-o pe

Zosia, deşi lucrul ăsta vi se pare tuturor neverosimil.

— N-ai de ce să te înfierbânţi, zise calmă Marysia, care se vede că-şi redobândise întregul echilibru.

În clipa aceea chitara zdrăngăni chiar sub fereastră şi deodată se porni o lamentaţie bruscă, cântată cu vocea plină de un tânăr dăruit cu un bariton nespus de plăcut. Glasul se intensifică şi se urcă sus, coborând apoi ameţitor prin grele spirale. Cântăreţul se afla atât de aproape, încât făcea impresia că este în aceeaşi cameră. Apoi se opri tot atât de

---

48 **Bine crescută (fr.).**

brusc cum începuse. Se auziră paşii care se îndepărtau, iar chitara răsuna cu mult mai departe, în întuneric.

— Ciudată noapte, zise Janusz.

Câteva clipe tăcură.

— Eu nu sunt înfierbântat de loc, începu el din nou, numai că pe mine mă nelinişteşte foarte mult calmul tău. Îl aplici de altfel întotdeauna, în toată viața, ori de câte ori este vorba de persoana mea. Consideri că sunt „vulgar.”

— Janusz, visezi sau ce faci? zise Marysia cu o voce destul de nesigură.

— Visez. Întotdeauna m-ai urât. Poate, pentru că am fost bărbat.

— Aşa un bărbat!

— Iată, iar înțepi…

— Să nu mai vorbim de asta.

— Dar tu, ai stat vreodată să te gândeşti la viața mea? Ştii tu oare despre mine măcar a suta parte din câte ştiu eu despre tine? Ți-ai dat tu oare silința, cândva, să-mi înlesneşti situația? Cândva, oare, te-ai interesat de toate momentele grele prin care am trecut eu… *depuis, toujours, depins cette nuit terrible…* mi-ai întins tu, oare, cândva, o mână frățească? O, să nu-ți închipui că am aşteptat-o. *Je savais que c'etait impossible…*[49] Te ştiam, te ştiam cu mult mai bine decât tu pe mine. Iar tu n-ai avut nicio idee despre viața mea, începând cu căsătoria mea. Bilinski… nu ştii nimic despre Bilinski…

Janusz interveni, ca şi cum ar fi zâmbit în întuneric.

— Nimeni nu ştie nimic despre Bilinski.

— Nimeni nu ştie nimic despre Bilinski… şi despre mine, continuă Marysia. Ce este şi mai rău, e că nimeni nu ştie nimic despre Bilinska.

— Tu ai dorit să fie aşa.

— Da, mi-am ascuns viața. Dar tu oare te-ai întrebat măcar o dată cum a fost viața asta? Prin câte chinuri a trebuit să trec?

---

[49] **Ştiam că este un lucru imposibil (fr.).**

— Fiindcă ți-ai creat false obligații.
— Cum aşa?
— Trebuia să te căsătoreşti de la început cu Spychala.
— Oh, ce uşoare sunt hotărârile tale. Cât timp a trăit prințesa Anna, n-am putut. Iar apoi… O, cu ce capcană m-a înconjurat bătrâna asta. Ştia bine că am motive să mă tem de o gospodărire a contesei Caserty.
— Nu înțeleg toate scrupulele astea.
— Tocmai. Ar fi trebuit măcar o dată în viață să-mi spui că nu înțelegi toate aceste scrupule.
— Ți-o spun acum.
— E cam prea târziu, zise Marysia sarcastic.
— Oare mi-ai fi dat ascultare?
— Nu. Evident că nu. Dar aş fi ştiut cel puțin că cineva se gândeşte la mine, că cineva ia în seamă… că judecă, cum trebuie să procedez. Că, în afară de mine, mai este cineva care se gândeşte la viața mea. Tu nu te-ai gândit niciodată la viața mea. Eu la asta mă refer, iată ce vreau să-ți reproşez. Nimic mai mult.
— Exact acelaşi lucru, ca şi eu ție. Nu te-ai gândit niciodată la viața mea.
— Ți-am cumpărat Komorow, adică, m-am gândit la chipul cum vei trăi. Am ştiut că nu vei izbuti fără seră.
— Ce înțeles au aceste cuvinte?
— Înțelesul care-l vrei. Dar nu mă poți răsplăti cu aceeaşi monedă. Eu am avut viața mea grea şi ruşinoasă. Evitam privirea lui Alo. Totuşi am ştiut să mă gândesc şi la situația ta…
— Într-un cuvânt, tu eşti mai bună, conchise Janusz, pierzându-şi răbdarea şi ieşind din pat. Merse în pijama până la fereastră, împiedidndu se de mobile pe podelele înclinate.
— Fii atent să nu zbori pe fereastră afară, spuse Marysia. Podele astea sunt îngrozitoare.
— Chiar dacă zbor afară, nu se va face gaură în cer exclamă Janusz.
— Din păcate nicio moarte de om nu poate face gaură în cer.
— Din păcate.

Fereastra era îngrădită cu un fel de balustradă de fier. Janusz se rezemă de ea şi se uită la mica piață a orăşelului. Era neagră de tot. Când se aplecă aşa în beznă şi tăcere, ajunse până la el un ecou îndepărtat, nedefinit, ca un fel de bubuitură prelungită.

— Noi aici sporovăim, rosti el, iar acolo tunurile bubuie. Auzi?

Tăcură câteva clipe.

— O bubuitură îndepărtată, făcu Janusz, auzi?

— Tunuri? întrebă Marysia mirată.

— Cred că-s tunuri. Nimic altceva nu poate fi.

— Dar de unde?

— Probabil de lângă Pampeluna.

— Se bat?

— Da.

— Şi pentru ce?

— Intreabă-i pe ei. Sau, pe contele Caserty, care, după cât se pare, este aghiotantul generalului Franco.

— Intendent, îl corectă Marysia.

— Nu-i mare deosebire.

Janusz se reîntoarse în pat şi se aşeză cu grijă pe aşternutul de pe scândurile care scârțâiră.

— Îți aminteşti când ne-am dus la hramul, din Berszada? Erau noroaie groaznice şi tata a poruncit să înhame şase cai, patru pe de lături şi doi înaintaşi. Călătoream cu un bric deschis şi noroiul ne stropea fața. Atunci ți am spus că semeni cu un cu de curcă, iar tu ai izbucnit în plâns.

— Oh, n-am plâns pentru că ai spus gluma aia proastă.

— Ştiu, ştiu pentru ce ai plâns. Erai îndrăgostită de Dmyterek, care conducea trăsura. Era un băiat chipeş, tânăr şi frumos în livreaua lui de cazac cu brâu roşu.

— De unde ştiai?

— Bănuiam. Era uşor să-ți închipui. De fapt, mi-am închipuit în clipa în care ai izbucnit în plâns. Te-am compătimit nespus de mult.

— Într-adevăr?

— Singura dată când te-am compătimit. Cu adevărat! Apoi,

doar mă făceai să-mi pierd răbdarea. Niciodată n-am avut pretenții să-mi spui că sunt un frate bun.

Da, e adevărat.

Din nou se auziră paşi şi o palmă nerăbdătoare izbi chitara, cutia chitarei, care răsună ca o împuşcătură.

Janusz oftă.

— N-o să avem o noapte liniştită, zise el. Chitare şi tunuri.

Marysia îşi întinse brațele.

— Suntem doar în Spania – şi pronunță cuvintele astea rar, printre dinți, după obiceiul ei.

VII

La Burgos, deasupra citadelei este un loc pe deal unde cresc ierburi înalte, exact ca la hotarul dintre Podolia şi ținutul Kievului. De aici nu se pot vedea acoperişurile citadelei, în schimb catedrala este vizibilă ca în palmă, a, şa că se poate spune: „dealul este deasupra catedralei.” Janusz descoperi locul acesta la câteva zile după sosirea lor şi petrecea aici, citind, toate diminețile, în hotelul „De Londres” fiind o plictiseală groaznică. Aici erau încartiruiți ofițerii lui Franco, iar sala de mese era plină de uniforme, ce-i examinau bănuitori. Cumnata prințesei locuia şi ea tot aici. Bilinska îşi petrecea toate după-amiezile stând de vorbă cu ea, fiindcă dimineață nu ieşea din cameră. Janusz, ca de obicei, se scula devreme, lua o carte şi mergea pe deal, Burgos-ul nefiind un oraş prea mare, iar dealul nu prea departe. Prin strada Lain Calvo ajungea la catedrală, ocolea edificiul ce semăna cu’ un buchet de flori uscate şi, pe cărări, de-a lungul zidului citadelei, urca până la dealul ars şi plin de ciulini.

Janusz cumpărase la Paris o carte voluminoasă de filosofie, nespus de la modă pe vremea aceea:,

De la tristesse humaine de Auclair, editată la Pion. Cam greu de purtat, totuşi o căra în fiecare zi pe dealul acela şi o citea cu zel, neavând nimic mai bun de făcut. Conținutul cărții scriitorului francez nu corespundea deloc titlului sumbru. Era o filosofie uşoară ce susținea că omul se întristează şi îşi face sânge râu în mod inutil. Auclair cita totodată biografiile oamenilor celebri, dând mii de amănunte: ce mâncau, ce beau,

cum (şi cu cine!). Dormeau, dându-şi silința să arate cât erau de fericiți. Totul, povestit într-un stil. Minunat, plin de comparații frumoase şi de fraze construite ireproşabil, era atât de rupt de viața adevărată, încât citirea cărții îl făcea pe Janusz să cadă într-un fel de euforie. Desigur, lucrarea francezului, datorită acestor calități, se bucura de faimă şi succes. Contrastul dintre cele spuse despre „tristețea oamenilor44 şi lumea înconjurătoare era prea mare, pentru ca Janusz să poată lua în serios frumoasele perioade, mai ales aici, la Burgos, unde hotelul era înconjurat numai de militari, de ofițeri de stat major plini de importanța lor, ca şi de întregul anturaj galonat al generalului Franco, care, în afară de faptul că trezea în Janusz aversiune, îl şi plictisea îngrozitor. Nu prea înțelegea ce se petrece cu el, cum de a ajuns aici. Prefera înălțimea aceea, pentru ca în singurătate şi fugind de realitate, să guste paginile frumos scrise despre oamenii „mari."

„Mai degrabă aş fi preferat însă basmele din *looi de nopți"* îşi mărturisi Janusz, aşezându-se pe dealul pârjolit de soare şi deschizând foile slab broşurate ale voluminoasei cărți.

Ridicând ochii de pe filele lucrării ăsteia dulcege, avea în fața lui podişul rotund, înalt şi brun al Castiliei vechi ce se ridica deasupra oraşului, iar prin crestele lui descoperea turnurile catedralei. Intre aceşti doi coloşi, tot oraşul, ca şi citadela, se pierdeau în vale.

Din locul unde şedea, turnurile catedralei făceau impresia unor crini de câmp, răsăriți din pământ. La mijlocul imensului haos se înălța cupola, înconjurată de turnulețe mici, care, pe drept cuvânt. Făceau impresia unei flori. Într-adevăr, deşi cu totul surprinzător, era totuşi parcă mult mai real decât tot ce afla el din cartea franțuzească la modă. Surprinzătorul edificiu gotic din secolul al şaisprezecelea se încadra în peisaj, în pământul ăsta pietros şi acoperit doar ici-colo cu iarbă, întocmai ca şi acea mare tufă de mărăcini lângă care Janusz poposise.

„Cită răbdare! Timp îndelungat, secole de-a rândul să construieşti, într-unul şi acelaşi stil! De ce oare noi nu suntem în stare, în prezent, să procedăm tot aşa?"

Chiar în prima zi când suise dealul de deasupra citadelei, mai mult contemplând peisajul din fața lui decât parcurgând cartea, zărise un om tânăr urcând pe aceeaşi cărare. Înalt, zvelt şi foarte brun. Purta o bască largă după moda ținutului. Văzând că locul cel bun. De sub tufa ciulinului, este ocupat, se cam intimidă, şovăi. Se opri şi vreme de o clipă se uită la Janusz. Observă însă – se vede – că citeşte o carte franțuzească, se hotărî. Trecu pe alături de Janusz şi urcă o înălțime destul de departe de el, astfel încât cocoaşa naturală a dealului îl ascunse de ochii străinului. Privirea ce îndreptase spre Janusz, când trecuse pe lângă el, îl trădase: îl consideră drept un intrus. În clipa aceea chiar, Janusz nimerise un pasaj ceva mai interesant.

Auclair relata unele informații pe care nu le cunoscuse până atunci din.. Fericita” viață a lui Leonardo da Vinci. Aprofundând deci cartea, nu acorda nicio atenție celor ce se petreceau în jurul lui. Auzea doar că tânărul tuşeşte, din când în când şi-şi trage mucii-n teacă, precum un elev zelos ce-şi face temele: zgomotul îl cam incomoda. Îşi ridică deci, din nou, ochii din carte.

Orizontul îndepărtat – de deasupra turnulețelor şi turnurilor catedralei sculptate în jasp dantelat – i se păru atractiv din cauza culorii lui de bronz. Chiar puțin cam misterios, deşi era, în acelaşi timp foarte asemănător cu cel natal. Şi în privința asta Spania îi reaminti de Podolia, ca şi de călătoriile lui la Marysia Bilinska. Ultima convorbire din Alsassua nu i-o apropiase pe Marysia – cea de azi – care, continua să-i fie tot atât de străină, deşi o înconjura încă. Atmosfera celor mai îndepărtate suveniruri. Conversația cu soră-sa îi reaminti copilăria, după cum stepa asta din fața ochilor îi trezise cele mai vechi asociații. Nu degeaba îi venise în minte hramul şi iarmarocul de la Berszada.

Se uită la ceas; trebuia să meargă la masă. Tară nicio tragere de inimă se întorcea la societatea lăsată în hotelul.. De Londres”, unde îl plictiseau conversațiile domnilor trufaşi, din care, de altfel, înțelegea prea puțin, cele mai multe fiind făcute în spaniolă. În limba asta de-abia începuse să se orienteze,

citind deja gazetele.

Sculându-se în picioare, putu vedea pe tânărul ce şedea la o parte, puţin mai la vale şi număra ceva cu mari sforţări pe degete, repetând apoi cu jumătate, de glas şi scriind cu creionul într-un mare caiet cu scoarţe de muşama. Aruncă basca din cap – avea părul tuns scurt – şi tot scriind aşa eu creionul, dădea impresia unui şcolar ce-şi face temele de aritmetică, de calcularea dobânzilor.

Janusz zâmbi şi, făcând câţiva paşi, se aplecă deasupra băiatului.

— *Que faites-vous ici?* \ riscă el o întrebare în limba franceză.

Tânărul îi răspunse într-o franţuzească perfectă.

— O, Doamne... mi-aţi luat-o înainte. Eu vinj aici în fiecare zi să lucrez şi ocup întotdeauna locul acela pe care astăzi mi l-aţi luat.

— Mâine vă voi ceda locul, iar eu voi şedea, în altă parte, zise Janusz.

— Veţi veni şi mâine din nou, domnule? întrebă băiatul.

— Cred că da. Dacă va fi timpul frumos.

— O, desigur, în. Tot octombrie.

— Atunci voi veni. Ce alta am de făcut?

— Sunteţi străin? întrebă tânărul.

— Da.

— E frumos, nu-i aşa? arătă el cu un gestf larg florile catedralei.

— Acelea sunt şi mai frumoase, arătă Janusz' câmpia viorie ce se înălţa spre dealuri.

— Castilia veche, rosti băiatul cu un accent' ciudat.

Janusz se uită la el mirat.

— Nu sunteţi spaniol?

— Basc, răspunse scurt băiatul şi se posomori.,

— Sunteţi basc? se miră Myszynski.

— Aţi auzit despre un astfel de popor? zise băiatul, cu ironie.

— Dar dumneavoastră aţi auzit despre Polonia?

— Sunteţi polonez? articulă băiatul rar, nevenându-i să

creadă.

— Bascii au făcut averi mari în America de Sud, continuă Janusz, aşa doar ca să spună ceva.

— Dar în țară... acasă, nu se poate spune că am avut o soartă prea bună... mormăi băiatul şi îşi trase bereta cu un gest de parcă ar fi vrut să-şi ascundă capul.

— Da, am auzit, grăi Janusz cu gravitate şi se aşeză lângă tânărul basc. Câteva clipe tăcură.

— Ce faceți aici? întrebă Janusz luându-i din mâini cartea legată ca la şcoală în carton cenuşiu ca marmora.

Cu o mişcare bruscă, băiatul smulse cartea din mâinile lui Janusz care se simți jenat de comportarea nestăpânită a băiatului şi, ridicându-se de pe pământ, îi spuse:

— Scuzați-mă, este târziu, trebuie să plec în oraş. La revedere!

Băiatul răspunse „la revederect, cu tonul unui (opil capricios care nu s-a purtat bine şi-şi regretă fapta. Totodată se uită rugător la Janusz. Janusz se prefăcu n-aude, n-a vede şi coborî la vale. Până la hotel uită de întâlnirea asta şi se certă cu Bilinska pe tema eroilor de la Alcazar, despre care Marysia vorbea cu un mare entuziasm.

A doua zi, când ajunse pe deal tot cu cartea lui, tânărul basc şedea deja lângă tufa de mărăcini. Zărindu-l pe Janusz se înroşi ca sfecla şi începu să scrie în caiet şi mai zelos, uitându-se din când în când în carte. Când Janusz trecu pe lângă el, ridică ochii şi-i zise timid:

— *Bonjour!*

Janusz răspunse printr-un zâmbet.

Se aşeză ceva mai jos şi, ca şi cum ar fi împlinit un ritual, mai înainte de a deschide optimista lucrare ce demonstra că tristețea n-are niciun sens – îşi aruncă ochii la priveliştea din față, de cealaltă parte a râului Arlanzon, unde se vedea grădina luminată parcă în chip deosebit, iar deasupra ei plăpânzii plopi verzi ce suiau ca nişte pelerini pe dealul acoperit de o mirişte uniformă.

Deodată băiatul îşi făcu loc alături de el şi, aşezându-se, îi întinse mâna.

— Mă numesc Jose Amundzarain şi sunt poet. În ultimii ani am locuit la Paris.

— Oh, ce bine, se bucură Janusz de schimbarea de front, că nu mai sunteți supărat pe mine. Am fost într-adevăr prea impulsiv. Nu ştiam că e o taină.

— Nicio taină, zise tânărul, dându-i cartea, pur şi simplu *Antigona.*

— Şi ce faci cu ea? se miră Janusz.

— O tălmăcesc în limba bască; am şi tradus mai mult de jumătate. Aş vrea ca frații mei —1 şovăi el în fața cuvântului ăsta patetic – să citească *Antigona* cândva în propria lor limbă.

— Încă n-a mai fost tradusă?

— Nu. Literatura bască este atât de săracăJ Suntem săraci de tot.

— Nu toți.

— Ba da! Cei ce se îmbogățesc îşi uită limba şi devin spanioli sau francezi.

— Ah, aşa!

— Noi suntem un popor sărac, oftă Jose. Încă acum…

— Ce-i acum? întrebă Janusz fără să se gândească*;* ştia doar la ce se referă tânărul. Bascii! luptau.

Jose se uită la Janusz cu o expresie de dispreț. În ochii lui se ascundea sentimentul de superioritate al unui popor vechi, milenar, față de un parvenit.

— Când *Antigona* s-a născut în capul lui Sofocle şi chiar când a fost creat mitul Antigonei, noi existam, eram un popor vechi, aveam literatura noastră mare, desigur, din care nu s-a mai păstrat nimic.

Acum Janusz luă – în toată libertatea – cărticica cenuşie din mâinile tânărului. Era textul *Antigonei* în greceşte. Janusz nu cunoştea limba greacă, totuşi asculta pătrunzătoarea declamație a tânărului ca şi cum ar fi înțeles. Ştia, de altfel, aproape pe dinafară primele strofe pronunțate de Creon:

…pe voi din mulțime, locuitorii din Samos alegindu-vă, ați stat întotdeauna şi *i-ați păstrat lui Laios credința…*

Jose trecu apoi la traducere. Limba bască, dură, răsuna puternic, iar strofele erau parcă sculptate într-un copac cu

lemnul tare, din sud.

Tot timpul Janusz se uita la tânăr. Îi atrăsese atenția părul lui tuns scurt, având alt aspect decât acela al altor tineri întâlniți pe străzile Burgosului. Chiar tinerii din Alsassua nu se pieptănau astfel. Părul lui scurt era acoperit de marginea beretei, trasă apăsat. Janusz înțelese că Jose era în armată, fusese tuns şi de aceea arăta atât de prost. De ce era însă civil?

Amundzarain citi destul de mult. În sfârşit îşi dădu seama că Janusz ascultă numai din politețe; se opri brusc, la jumătatea strofei şi, zâmbind jenat, spuse celui care-l asculta:

— Iertați-mă, v-am plictisit. Uitasem că nu înțelegeți nimic.

— Sună însă nespus de frumos, vru să-l consoleze Janusz. Ce limbă ciudată…

— Veche, zâmbi Jose, lustruită ca pietricelele de pe fundul unui râu.

— Aveți mulți poeți?

— Tot mai puțini, răspunse Jose, încrețindu-şi sprâncenele.

— De ce?

— În ultimul timp au pierit şase.

— Cum „au pierit”?

— Au fost împuşcați…

— Cine?

— Diferiți. O dată cei dintr-o tabără, altă dată cei din tabăra opusă. Pe unul l-au ucis ai noştri.

— Aşa vă ucideți?

— De ce vă mirați? Nu ştiți că în Spania este acum război civil?

— Sunteți împotriva lui Franco?

— Dar cum v-ați închipuit? Noi nu suntem împotriva nimănui, suntem numai „pentru.Îl Suntem pentru independența bascilor. Iar de aceasta se tem toți spaniolii. Atât monarhiştii, cât şi republicanii; atât fasciştii, cât şi socialiştii. Pentru toți suntem ca nişte ghimpi în ochi.

Janusz ştia, fireşte, că în țară este război. Auzise doar tunurile de lângă Pampeluna şi văzuse în fiecare zi la mesele din restaurantul hotelului „De Londres11 oameni în uniformă. Dar încă nu auzise cuvinte exprimate atât de concret – ucis,

împuşcat, asasinat; preotul Aristimuno împuşcat, preotul Panregni ucis, poetul Lemona asasinat, nuvelistul Onandio omorât, romancierul Aterri împuşcat. Janusz se înspăimântă de lista asta monotonă. Câţi ar trebui să fie împuşcaţi la noi

— Proporţional, poeţi şi prozatori – dacă aici au fost ucişi şase din cincisprezece? Traducătorul strălucit, preotul Markiegi, împuşcat! Dar la noi, dacă ar fi împuşcat Boy, ce s-ar întâmpla? Aici, acest poet tânăr îi înşiră pe toţi aceşti martiri aproape cu indiferenţă, cu o faţă senină, pe care nu se văd însă urme de ură.

„Unde-i cultura umană?” gândi Janusz şi puse apoi această întrebare şi tânărului basc, care zâmbi. De n-ar fi fost atât de tânăr, zâmbetul lui ar fi fost cinic.

— Locuiţi aici? întrebă Janusz.

— Locuiesc la sora mea, răspunse el, oarecum silit. Sora mea locuieşte în Burgos. Am venit la ea pentru câteva săptfemâni.

Jose se tulbură. Janusz vru să-l liniştească.

— Să nu vă temeţi. Nu sunt spion.

— Şi de ce aţi venit aici? întrebă, cu seriozitate, traducătorul *Antigonei.*

— Am venit… şi eu cu sora. Sora mea e în vizită la rude.

Neavând nevoie de observaţiile tânărului l-asc pentru a şti că nu era timpul potrivit pentru călătorii turistice sau familiare în Spania, Janusz preferă să revină la *Antigona.*

…O, tu, aşternut de piatră, la care în adânc Trebuie să cobor; o, lăcaş al duratei veşnice Unde îi voi putea găsi pe toţi ai mei!…

— Oare nu vă incomodez? zise Janusz.

— Propriu-zis, nu. Chiar mă interesează conversaţia cu dumneavoastră; aş vrea să vă spun multe. Dar, de fapt, n-am timp. Trebuie să termin cât mai repede traducerea. Am venit la sorămea doar pentru două săptămâni…

— În două săptămâni vreţi să traduceţi *Antigona?*

— Am avut tot materialul pregătit de mai înainte. În clipa de faţă nu mai am devoie de dicţionare. Vedeţi – am doar caietul şi cartea.

— Dar de ce vă grăbiţi aşa? întrebă Janusz gândindu-se la

altceva.
Jose se înroşi din nou ca sfecla.
— Trebuie să mă întorc îndată… acolo…
Janusz nu-şi puse întrebarea ce poate însemna acel „acolo.” Simți deodată că şi el trebuie să se întoarcă acolo, acasă, deşi nu se putea aştepta la nicio întâlnire. Nimeni nu-l aştepta. Jadwiga? Zâmbi dureros.
— Uite, domnule, spuse el adresându-se tânărului basc, ficcare dintre noi are un rost al lui şi o soartă a lui. Merită oare să te grăbeşti spre propria ta soartă?
Bascul se uită la el mirat şi oftă:
— Am impresia, spunând aceste cuvinte, că nu mă înțelegeți deloc.
— Probabil, grăi Janusz dând din umeri, ne aflăm la doi poli opuşi. Cum am putea să ne înțelegem?
— De ce cum? Suntem doar oameni. Putem fi oare de acord cu o astfel de soluționare a treburilor omeneşti? E îngrozitor. Groaza asta ar trebui să ne zguduie conştiințele. Iată cel mai important lucru. Nu simțiți asta?
— Cel mai rău lucru este singurătatea, adăugă Janusz, aparent fără nicio legătură.
Bascul însă îl contrazise violent.
— Cel mai rău lucru este o societate falsă, o ierarhie stabilită aşa cum nu trebuie. Şi în loc să traducem *Antigona,* trebuie să ne ocupăm de asasinarea oamenilor. Acesta e cel mai rău lucru. Credeți oare că Antigona a putut să-l ucidă pe Creon?
— Electra a ucis-o pe Clitemnestra.
— Nu, ea n-a ucis-o singură. L-a trimis pe fratele ei. Oreste şi-a ucis mama şi din clipa aceea n-a mai avut linişte, fiind urmărit de Erinii.50
Janusz, neînțelegând durerea profundă desprinsă din cuvintele tânărului, se uită la el ca şi cum ar fi vrut să afle ce anume se ascunde sub cuvintele lui. Dar Jose îşi întoarse

---

[50] **Erinii sau Furii, divinități ale răzbunării în mitologia greco-romană.**

privirea, şoptind:
— Să nu gândiţi nimic rău despre mine.
Simţind cum i se strânge inima, Janusz zise:
— Mai degrabă dumneavoastră puteţi să gândiţi ceva rău de mine. Dar trebuie să plec, adăugă el, şi nu vreau să vă împiedic de la o muncă atât de febrilă.
Amundzarain, privind la Janusz, zise rar:
— Ştiţi ceva? De când v-am întâlnit lucrez mai bine. Aş vrea să vă arăt zilnic rezultatul muncii mele.
— Ce părere aveţi, veţi termina?
— Înainte? Cred că nu, oftă Jose, oricum am prea puţin timp.
— În cazul acesta, plec.
Şi Janusz se duse la hotel.
Vm
Janusz Myszynski către Edgar Szyller:
„Burgos, octombrie 1936
Dragă Edgar,
Aici nu-mi găsesc în niciun chip liniştea (şi în general, nicăieri) şi am impresia că numai societatea ta m-ar ajuta în starea de spirit în care mă aflu. Dar, fireşte că asta-i o iluzie. Când eram la Komorow sau la Varşovia puteam să vin fără greutate la tine, să stau de vorbă şi să resimt ceea ce azi numesc societatea ta. Am neglijat s-o fac şi nici măcar nu voiam să mă uit în direcţia ta. Odaia ta microscopică de pe Warecka a fost întotdeauna, pentru mine, o mare durere, de parcă aş fi văzut o pasăre uriaşă într-o minusculă colivie. Pur şi simplu, nu-mi puteam imagina ca într-un spaţiu atât de mărunt să se nască marile tale idei muzicale. Evident, e ceva ridicol, dar ştii doar că de la moartea Zosiei mă aflu ca în vis; nu trebuie să dai prea mare importanţă vorbelor, ori celor scrise de mine. Nu de mult. Pe când şedeam aici, pe deal, deasupra catedralei, într-un loc unde cresc mărăcini uriaşi, asemenea acelora care creşteau în Mankowka lângă morile de vânt, mi-a venit în minte că aş putea sta de vorbă cu tine. Ştiam bine că de aici până la tine este nespus de departe – şi că în general de la mine până la tine este foarte departe –, că altfel

decât prin cuvinte nu pot ajunge până la tine. Dar ce pot însemna cuvintele mele? Desigur, nu vei înțelege nimic din scrisoarea mea când va ajunge la tine. Iar eu, atunci când vei citi-o sau când voi putea sta de vorbă cu tine despre ea, de asemenea nu voi fi în stare să-ți explic mai nimic, fiindcă eu însumi nu voi putea înțelege mai nimic din actuala mea stare de spirit. Imaginează-ți însă un copilaş ce se târâie la picioarele unui zid înălțat până la cer, făi'ă ferestre ori portițe şi vei avea imaginea stării mele de acum. O completă neputință de a răspunde – cât de cât – întrebărilor celor mai simple ce mă asediază aici, într-un chip cu mult mai violent decât m-au impresurat ele vreodată… şi ştii doar că întotdeauna am fost impresurat, întotdeauna am fost înconjurat de duşmani, adică de umbrele veşniciei şi ale nimicniciei cu care nu ştiam ce să mă fac. Ah, dragă Edgar, am impresia că cel mai puțin grăitor dintre chinuri (tu, desigur, nu vei înțelege lucrul ăsta) este neputința exprimării, vorbirii, îndepărtării a tot ceea ce împovărează inima, capul, mâna… cu ajutorul unor expresii articulate, prin părți de cuvânt: substantive, adjective, verbe… Tu consideri toate astea drept prostii, fiindcă ai la dispoziția ta notele negre («cavigitîl înnebunit», cum a scris undeva Tuwim) 1, care nu sunt nimic altceva decât porunci adresate executanților tăi. Tu eşti în stare să le porunceşti – şi poate tocmai lucrul ăsta este taina fericirii umane? Eu niciodată n-am simțit imboldul de a porunci. Aveam teamă chiar de oamenii de serviciu; în copilărie şi tinerețe n-am avut niciodată elevi. Jadwiga îmi reproşează întotdeauna nepriceperea de a da porunci.

Tu ce părere ai?

Uite, vezi, sunt precum copilul acela ce se târâie la picioarele uriaşului zid. Ieri mi-a apărut în vis imaginea asta şi de azi dimineață nu mă mai pot despărți de ea, aşa că ți-o transmit, poate vei înțelege şi tu deznădejdea şi spaima mea față de… față de ce? Față de ideea de răspundere! Ce fel de răspundere? Răspundere față de propria mea persoană!

Citesc aici o lucrare franțuzească extrem de stupidă, intitulată De *la tristesse humaine.* M-am năpustit asupră-i

fiindcă mi-am închipuit că

1 *Iulian Tuwim* (1894-1953), poet de seamă polonez în perioada dintre cele două războaie mondiale.

*

abordează problemele ce mă interesează în clipa asta – şi care m-au preocupat întotdeauna poate cel mai mult, adică ireversibila tristețe a fiecărui lucru, a fiecărei vieți, tristețe ce izvorăşte din faptul că totul e pur şi simplu trecător, cum trecătoare-s chiar lucrurile cele mai îmbucurătoare. Şi tocmai autorul ăsta francez (un oarecare Henri Auclair) cu ajutorul celor mai banale exemple din lume – ca Rafael sau Leonardo da Vinci – demonstrează că esența vieții omeneşti şi, mai ales a vieții unui artist, este fericirea. El consideră tristețea drept un lucru secundar, ce poate fi învins... Cum vezi, o totală idioțenie. Niciodată mai mult ca aici n-am simțit însemnătatea tristeții, ca pură şi simplă esență a vieții, ca cel mai esențial element component al ei. Odinioară am crezut că în combaterea acestei stări de spirit ne poate ajuta arta, am înjghebat chiar o întreagă mică teorie a mea. De altfel – cum vezi limpede – nu numai eu, ci mulți oameni în lume, cred în „salvarea prin artă". Până şi tu, poate, eşti unul din ei. Îmi amintesc cum ai citit la Odesa din *Faust,* cum mi-ai expus teoriile lui cele mai importante. Dar acum nu mai este vorba de *Faust.* Uite, vezi, aici este catedrala de care ți-am vorbit. Imaginează-ți o clădire nemaivăzută, puternică, uriaşă, care a fost construită în decursul a patru sute de ani, întotdeauna însă în acelaşi stil, gotic. Poți uşor să-ți dai seama ce a devenit acest gotic atunci când' biserica a fost terminată

— Cândva, prin secolul al şaisprezecelea, deja după epoca Izabelei şi a lui Ferdinand. Grămada asta de schelete ce întind nenumărate mâini spre cerul albastru – totul însă: pe fondul cimpiei brune a Castiliei vechi (unde casele nu se văd fiind mult prea mici în raport cu uriaşa catedrală) – este ceva pe cât de imens, pe atât de, în acelaşi timp, imoral. Nu poate fi nici salvare, nici consolare. Oamenii se gândesc mereu la chinurile tuturor acelora care în decursul a patru sute de ani au înălțat clădirea sus, printr-o muncă atât de groaznică, de dârză.

Pentru ce? Este, cred, cel mai trist spectacol din lume să priveşti de aici, de pe locul unde am citit cartea «consolatoare», sculpturile durate din solul ăsta brun şi care par a fi făcute din fildeş! În umbra acestei catedrale nu există bucurie.

Nici idee n-ai cât de prost mă simt aici, de parcă aş fi căzut într-o groapă mare plină de şerpi. Înțelegi doar perfect de bine că toată simpatia mea este de partea luptătorilor pentru libertate. Pentru o gândire liberă, pentru ceea ce oamenii numesc fericire. Şi ei nu ştiu că împotriva lor pândeşte din umbră toată tristețea groaznică, necuprinsă şi invincibilă a nimicniciei. Chiar, nici nu vreau să le vorbesc despre acest lucru, dar oricum este groaznic să vezi cum ei luptă şi pier pentru nimic. Numai că acest *nimic* poate fi pozitiv ori negativ. Am credința profundă că Franco luptă pentru un *nimic* negativ, iar ei luptă pentru un *nimic* pozitiv. Înțelegi oare diferența asta?

Îți spun, aşadar, că aş vrea să-ți explic toate astea şezând pe microscopica sofa din odaia ta, de lângă pianul la care cânt motivul flautului din *Şeherezada.* Poate, aş fi în stare s-o fac mai uşor decât în scrisoarea asta, după care ar trebui – de fapt – să urci sus pe deal, deasupra catedralei şi să-ți tragi un glonte în gură. Pot foarte uşor să fur un pistol; în holul hotelului „De Londres” sunt câte vrei, atârnând, absolut obişnuit, în cuier. Să nu te temi însă, nu voi face aşa ceva. Niciodată n-am avut astfel de înclinări şi, nu înțeleg de loc de ce.

Într-un cuvânt, nu mi-a fost niciodată atât de mult dor de Varşovia sau de Komorow, de micul Alo, de domnişoara Biesiadowska. Nu mi-am dat seama cât sunt de sentimental şi de ataşat de familie. Spre consolare, am aici, ce-i drept, pe soră-mea, dar nu-ți voi vorbi nimic, fiindcă ştiu că nu-ți place să asculți lucruri rele despre ea. Ce-ar fi fost de-ai fi ascultat conversația noastră într-un mic hotel dintr-o măruntă localitate ce poartă numele tango-ului de odinioară: «Alsassua»!

Despre toate astea am povestit unui cunoscut, închipuieşte-ți că am şi aici, deja, cunoscuți. Pe când citeam

amintita carte franceză, pe deal, deasupra catedralei, a apărut un tânăr, ce lucra de zor însemnând unele cuvinte într-un caiet, într-un caiet obişnuit de şcoală. M-am convins că nu era vorba de cuvinte obişnuite, fiindcă traducea *Antigona* în limba compatrioţilor săi, bascii. Este un tânăr poet basc, se numeşte Jose A. Mi-a povestit multe şi am putut afla, urmărindu-l, că este în acelaşi timp un mare luptător şi poet al lor. Ei sunt cu toţii luptători şi poeţi, cam aşa cum este la noi Broniewski 1. Mi-a spus că a venit la sora lui şi într-o zi chiar m-a condus la ea. Am constatat că-i o femeie nespus de simpatică, ce nu prea voia să spună cu ce se ocupă. Soţul ei în clipa aceea. Cred sau că e mort, sau că trage – neîndoielnic – Cu puşca în falangişti. Femeia aceasta simpatică se numeşte Elisia; ce mai nume! îţi închipui poate că am noroc de nume neobişnuite! Totuşi Zosia este, nu-i aşa? un nume de femeie dintre cele mai obişnuite.

Noul meu cunoscut s-a dovedit a fi cel mai mare „conspirator44, având de îndeplinit o misiune aici; bascii pregătesc în cel mai firesc mod o expediţie împotriva Burgos-ului, iar Jose al meu mi-a spus chiar că cel mai bun lucru ar fi dacă am pleca în timpul cel mai scurt. Marysia însă, deocamdată, nici nu vrea să audă de aşa ceva. Tu crezi oare că i s-a încredinţat vreo misiune importantă? Eu mai degrabă socot că-i vorba de nişte socoteli băneşti, sau poate Spychala pur şi simplu a expediat-o în Spania, ca să scape de ea din Varşovia. Am impresia că între ei şi-a vârât dracul coada.

Ah, Doamne, cât de încântători sunt noii mei cunoscuţi. Îmi închipuisem că nu mai există aşa ceva pe lume? E drept, nu m-am gândit nici că ar -mai putea fi pe lume astfel de întâmplări sângeroase, execuţii în masă, închisori, lagăre de concentrare (tu ştii, oare, ce sunt astea? eu am aflat abia acum), o întreagă neomenie, pur şi simplu, ce-mi închipuisem că se sfârşise odată cu statornicirea revoluţiei ruse. Uneori mă cuprinde groaza şi neliniştea pentru tot neamul omenesc: dacă omul are în sine asemenea instincte, atât de vii încă, e vai de noi!

Şi-acum uite, tocmai de ei e vorba, de Jose şi Elisia! Aşa au fost desigur şi înaintaşii noştri din anul 63. 1 Sunt întocmai

aşa, ca şi cum i-ar fi descris Orzeszkowa, ca şi cum i-ar fi pictat Grottger.2 Şi, în plus, ca toate femeile de aici, e îmbrăcată totdeauna în negru. Zveltă, în negru e atât de poloneză! Nu ştiu cum se face, dar şi *Antigona* şi Elisia îmi reamintesc de toate cauzele şi legendele poloneze, care din fericire trebuie considerate ca un trecut istoric ireversibil.

De-ai putea vedea avântul cu care traduce el *Antigona.* Peste o săptămână trebuie să se întoarcă pe frontul lui basc, aici dear se furişează, şade prin unghere şi ia desigur contact cu ceva ajutoare sau cu adepți ai cauzei. Trebuie să se întoarcă la bascii lui, care pregătesc o expediție în direcția noastră, spre Burgos – şi, între timp, orice clipă liberă o consacră traducerii tragediei antice. Răsună foarte ciudat în limba asta dură, limbă mai veche chiar decât a originalului.

A fost nespus de mirat când i-am declamat *Antigona* în limba polonă, căci nu ştia că există o astfel de limbă, iar când a aflat de existența ei, a găsit că seamănă cu limba eschimoşilor şi că nu-i cu putință să exprimi în ea sentimente de felul celor cu care se mândreşte marea tragedie a lui Sofoc’e…

Când mă uit la astfel de ființe, când le văd frumusețea lor exterioară şi interioară, când le văd înflăcărarea necuprinsă şi puritatea fără de sfârşit – sentimentul unic ce mă copleşeşte este tristețea. Poate că nu-i tocmai singurul, fiindcă simt, în acelaşi timp, şi puțină invidie în inimă. De ce spun puțină, când e foarte multă. Grozav îi invidiez pentru puritatea şi pentru unitatea asta a lor, care ne lipseşte atâta. Vezi, dragul meu, aşa sunt eu – pe de o parte tristețe la picioarele zidului orb, să-i zicem tristețe oarbă, iar pe de alta invidie față de toți cei ce au o altă viață, care sunt în stare să-şi făurească altă viață, să dobândească prin luptă altă viață.

Uite, mă refer mai mult la acest ultim cuvânt. Aş vrea şi eu să lupt. Îmi amintesc cum am vorbit cândva cu Zosia despre lucrul ăsta. Ea era gata să lupte pentru o altă viață, aceea pe care o avea nu-i era deloc de-ajuns (crezi oare că mă iubea?) – dar nu putea şi nu numai din pricina mea. Îşi complicase cu totul existența, sentimentele ei față de mine probabil că o

intimidau şi o paralizau, iar toată cauza era căsătoria asta în care nu se simţea bine. Îţi aminteşti cum intra în panică şi cât se temea de Marysia?

Lupta – iată cuvântul ce poate fi învăţat aici şi care îţi poate stăpâni întreaga făptură. Dar, ştiu eu bine că abia voi trece Pirineii şi dincolo mă va cuprinde îndată obişnuita mea *taedium vitae.* 1 Nu-mi amintesc o altă stare a cugetului meu, cred că nu se va naşte, niciodată, nimic altceva, vreo credinţă în mine, vreo putinţă de a crea viaţă prin mine.

Am văzut mulţi oameni neputincioşi, dar nicicând n-am văzut un om atât de conştient de neputinţa lui.

Şi poate că tocmai aici este eroarea! Cineva care îşi dă seama de neputinţa lui poate că nu-i neputincios? Constatarea asta poate duce la noi descoperiri. În primul rând îmi lipsesc noile descoperiri, noile posibilităţi. Zosia, tocmai ea, era gata să lupte pentru o nouă viaţă, dar ştia că eu n-am s-o urmez.

Spune-mi, dar cu totul sincer – dacă ai meditat vreodată asupra acestui lucru – crezi tu oare că eu i-am irosit Zosiei viaţa? Căci pe a' mea, ştiu bine asta, n-am irosit-o. N-ar fi putut să fie alta. A fost dintotdeauna determinată şi

ff

nu s-ar fi putut desfăşura altfel, oricâte eforturi aş fi făcut. Şi cum n-am făcut eforturile acestea niciodată… sunt, prin urmare, acolo unde sunt.

Sunt adică la Burgos, în cartierul generalului Franco, în societatea surorii mele, a cumnatului şi a cumnatei ei şi comentăm zilnic comunicatele de război, aşteptăm să fie ocupat Madridul la începutul lui noiembrie şi suntem plini de admiraţie pentru apărarea Alcazarului. Îi văd aici pe fasciştii italieni şi pe emisarii lui Hitler, ne bucurăm împreună cu toţii când sunt bătuţi roşii cei îngrozitori, dar nu ştiu ce n-aş da ca micuţul meu de pe dealul de deasupra catedralei să reuşească nu numai în acţiunile lui' de luptă, să aibă succes nu numai la traducerea *Antigonei* în limba bască, dar de asemenea şi în general, în viaţă. Şi tuturor celorlalţi le doresc să-şi frângă picioarele, chiar şi surorii mele de sânge, pe care tu ai iubit-o

cândva, la Odesa!

Te îmbrățişez din inimă şi de multe ori,

Janusz Myszynski”

Scrisoarea aceasta n-a ajuns niciodată în mâinile destinatarului.

IX

într-o bună zi, urcând pe dealul de deasupra catedralei, Janusz nu-l mai întâlni pe Amundzarain. De data asta avea în mână altă carte; ca să varieze citea acum *Education sentimentale,* al cărei exemplar cu paginile netăiate îl găsise în odaia contelui Caserty. Rămase pe deal vreo două ore, dar tânărul traducător al *Antigonei* nu apăru. A doua zi dealul a fost de asemenea pustiu. Janusz nu putea să citească liniştit şi se uita fără întrerupere spre tufa cea mare de mărăcini – care începuseră să devină ruginii – şi lângă care Jose obişnuia să se aşeze.

A treia zi Janusz fu cuprins de panică: prietenul lui lipsea din nou. Ziua era splendidă, caldă, plină de miresme ce păreau primăvăratice întru totul. Câmpia de culoarea bronzului făcea impresia că aspiră aerul ce mirosea a grâu. Catedrala se ridica la picioarele lui Janusz, ca şi cum ar fi fost de spumă de mare aurie, uimitor de uşoară.

Era într-o după-amiază liniştită, fără vânt. Janusz tot aştepta ele câtva timp, când auzul lui pescui sunetul unor paşi ce se apropiau.

„Oho, vine”, îi trecu prin minte lui Myszyriski şi, pentru ca tânărul basc să nu-şi închipuie că-l aşteaptă alarmat, deschise volumul gros de Flaubert la întâmplare.

Intre timp paşii se opriră la oarecare distanță. Janusz se prefăcu destul de mult timp că citeşte, apoi se uită în direcția cealaltă. Văzu că – neajungând până la el – nu. Jose, se oprise pe pantă, ci sora lui. Îmbrăcată toată în negru, cu mantila aruncată pe cap, îi făcea impresia că-i o statuie. În clipa aceea se gândi din nou la Grottger. Dar zări acelaşi gest, Elisia ridică degetul şi-l aşeză pe buze, dând semnalul grăitor al tăcerii. Janusz se cutremură. Apoi îşi întoarse privirea, prefăcându-se că citeşte.

Îl neliniştea tăcerea e domnea în partea unde stătea femeia. Elisia continua să stea imobilă, acoperindu-şi cu degetul buzele. Mantila îi cădea pe ochi. Se întoarse şi porni încet să coboare. Janusz simţi că trebuie s-o urmeze. Aşteptă cu greu câteva clipe, apoi închise cu zgomot cartea şi porni şi el. Cu paşi destul de repezi Elisia ocoli zidul citadelei, ai cărei pereţi netezi îi apăreau lui Janusz în fiecare noapte în vis.

Trecând de citadelă, femeia în rochie neagră se îndreptă spre intrarea catedralei. După câteva clipe Janusz intră după ea. Îl înghiţi întunericul edificiului, totuşi nu atât de complet ca în celelalte lăcaşuri gotice. Pădurea de coloane succesive era înspăimântător de zveltă, înaltă şi deasă. Se transforma, în toate cupolele ei, într-o încrucişare de necrezut, plină de ciucuri şi stalactite suspendate. Janusz observă că femeia îmbrăcată în negru traversează toată uriaşa clădire. I se păru măruntică. Merse mereu în urma ei. Ea intră într-o capelă laterală şi se aşeză pe bancă. Era capela Sf. Eulalii. Figura ei aurită în stil baroc părea neagră pe fondul ferestrei gotice. Când Janusz intră în capelă, Elisia se mută în fundul băncii.

Janusz se aşeză lângă ea. Aici nimenea din persoanele ce se aflau în biserică nu-i putea vedea.

— Ce-i cu Jose? întrebă Janusz.

— Nu-i.

— Unde-i?

— Nu-i. L-au luat.

— Cine? Jandarmii?

— Ai noştri.

— De ce?

— Nu ştiu. Vreo bănuială.

— Ce fel de bănuială?

— Nu ştiu.

— Aveţi veşti de la el?

— L-au ucis.

Janusz amuţi. Elisia îşi cuprinse faţa în palme.

., îl est tue”. Cuvintele astea răsunară în catedrala întreagă, deşi Elisia le spusese într-o şoaptă înăbuşită.

Câteva clipe tăcură.

— Unde? întrebă Janusz.
— Lângă mânăstirea Miraflor, în trecătoare.
— Unde-i corpul?
— Călugării l-au îngropat în cimitirul mînăstirii, apoi m-au anunțat.
— E sigur că a fost el?
— Da. Mi-au adus lucrurile lui.
— Ce lucruri? întrebă Janusz înfiorat de o presimțire.
Elisia răspunse încet. Simțea că se sufocă:
— *Antigona.*
— *Antigona*? Traducerea?
— Traducerea *Antigonei*... Şi originalul.
— N-ați putut să vă îngropați fratele?
— Dacă l-au ucis călugării?
— Şi de ce?
— Nu ştiu. Dumneavoastră, oare – am vrut să vă întreb şi de aceea am venit – n-ați vorbit nimănui oare despre Jose?
— Nimănui, nimic.
— Şi n-ați scris nimic?
— Ce-aş fi putut scrie? Cui? Nu.
— Căci ai noştri îi ucid numai pe trădători, iar Jose n-a fost un trădător.
— Micuțul Jose, şopti Janusz.
— Eu trebuie să plec, zise Elisia şi se ridică de pe bancă. Aşteptați aici mai mult timp şi după aceea să ieşiți din biserică. Nu trebuie nimeni aici să ne vadă împreună.
Se strecură aşa de repede din capelă, că timp de o clipă lui Janusz i se păru că s-a topit în umbra întunecată a catedralei. Razele soarelui pătrundeau în interiorul gotic sub forma unei pulberi aurii, difuze. Janusz înconjură biserica făcând pe turistul plictisit de atâta umblet. Ținea strâns sub braț tomul gros, *Education sentimentale,* ca pe un *Baedeker* roşu.
„Ghid prin împărăția sentimentelor14, îşi zise el în gând.
Se opri în fața „scărilor de aur44. Era o scară ciudată, ce semăna cu o jucărie ce suia şi se continua – printr-un desen imaginar – la o uşă! zidită, undeva sus, uşă care nu da însă nicăieri. Rămase câteva clipe pe gânduri, în fața acestei

construcții ciudate, ce nu era nimănui necesară; poate doar ochiului, pentru frumoasa ei formă!'

„Ghidul prin împărăția sentimentelor, constată el, conduce spre… nicăieri.44

Luă în mână volumul lui Flaubert şi-i cântări în palmă greutatea. „Atâtea cuvinte, îşi zise el în gând, şi doar lucrul n-are nicio însemnătate. Micul Josâ a fost ucis, înainte să termine traducerea *Antigonei,* aşa cum au fost ucişi preotul Aristimuno, nuvelistul Onandio, traducătorul; Markiegi. Niciun fel de educație a sentimente-; lor nu poate să le mai ajute, educația asta eşu-' ind complet.44 îşi aduce doar bine aminte dej revoluția rusă, de victimele de atunci. Da! Ți-j nea minte şi cum Volodia vorbea acolo la etaj față de Nievolin şi față de Walerek, că acestea sunt ultimele victime, că după ele nu va mai fi' vărsare de sânge.

…Şi îngerii stau învinşi în cer,

Printre lacrimi mai zâmbesc unii la alții Căci după ei nu vor mai fi lacrimi, deloc, deloc.1

Şi iară din nou şuvoaie de sânge. „L-au ucis călugării44 – i-a spus sora, îndoliata Elisia, îmbrăcată în negru: *„Îl est tue".* Aşa precum uneori – în piese înscenate de mântuială – se aud din toate părțile scenei şoapte dramatice repetind aceleaşi cuvinte – tot astfel, din toate colțurile catedralei suprapuse, din fiecare ungher, din fiecare stalactit, din fiecare floare de piatră a capitelului zvelt începură să fie repetate, ireversibil, cuvintele: *„Îl est tue"…*

Răsunau ca un verdict: nu numai asupra lui Amundzarain, dar şi asupra lui Janusz. Ştia că spunând Elisiei că n-a scris la nimeni despre întâlnirea cu Jose, mințise. Îşi reaminti ca prin vis conținutul scrisorii adresate lui Edgar, scrisă în orele țârzii ale serii, în odaia goală de la hotel. În față, de cealaltă parte a străzii, vedea fereastra deschisă a dactilografei care muncea ziua şi noaptea. Ea se uita spre fereastra lui. Bănui că se îndrăgostea de fiecare din oaspeții ce locuiau în camera asta. Era doar pe jumătate conştient şi asta din cauza tristeții, a dorului, a spaimei în fața vieții, sentimente de care se ocupase, mai ales, în scrisoarea lui. Poate că scrisese ceva şi despre

tânărul basc, desigur, pentru că el traducea *Antigona!* Oricum însă, nu asta fusese principala preocupare a lui Jose.

„Aşadar astfel este trădat un om, îşi spuse. Janusz în gând, stând în fața «Scării de aur». Aşa este dat cineva pe mâna morții: fără voie, în cadrul unor sentimente frumoase, prin cuvinte de admirație şi de înduioşare față de el. Chestiunea este simplă şi obişnuită. Stai într-o parte, dar acolo este şi partea cealaltă. Şi una din părți împuşcă. Asta-i tot.44

îşi reveni repede. Înghețase între zidurile reci ale imensei catedrale şi-şi dădu seama că aici era singur. Senzația frigului fizic ucise în el toate celelalte reflecții.

„Totul s-a sfârşit, repetă el. Nu mai pot ajuta cu nimic."

Ieşi.

,. Da, dar Iuda a avut un țel. A avut un motiv. Pentru treizeci de arginți – iar aici nimic – absolut gratis. Aşa, din senin."

„Frumos te lauzi, domnule Janusz'4, îşi spuse; el. Apropiindu-se de hotel.

În camera Marysiei era ceai. Un băiat negru cu şorț alb (ca în atâtea hoteluri, gândi Janusz) aduse ceşti şi ceainice şi turnă tuturor pe rând. Mai întâi gisculiței, apoi Marysiei, apoi lui Janusz.

— Închipuieşte-ți, Janusz, zise contesa Caserty, armatele noastre au ocupat deja jumătate din Madrid.

Marysia zâmbi.

— Tu întotdeauna exagerezi, Roza, rosti ea; ridicând ceaşca la gură, nimeni n-a vorbit de jumătate din Madrid, ci doar că se apropie dej oraş. Sunt la periferia lui.

Janusz nu spuse nimic.

— Am primit *un telegramme,* grăi din noul Bilinska. Întrucât nu adăugase de la cine erai telegrama, însemna că telegrafiase Spychala.

— Şi ce spune? întrebă Janusz.

— Ne putem întoarce acasă, zâmbi Marysia. Zâmbetul ei era foarte semnificativ. Janusz se, ; prefăcu – aplecându-se asupra coşulețului de pâine – că nu-l vede.

— Când ne întoarcem? întrebă el pe soră-sa. I

— Dacă vrei, chiar mâine, răspunse Bilinska.

— Ah, nu, Mărie, interveni contesa Caserty şi îşi împreună mâinile ca la rugăciune; eu mă simt atât de bine cu voi.

Bilinska dădu din umeri.

— Uită-te la Janusz cum arată, făcu ea, el este aici ca peştele pe uscat, nu poate trăi fără aerul polonez.

— Nu-ți râde de asta, se indignă Janusz. Într-adevăr am nevoie de aer polonez ca să pot trăi. Aici se respiră foarte greu.

Contesa Caserty îl apucă de mână:

— Mai aşteaptă, mai aşteaptă, până învingem. Atunci va începe adevărata viață.

Bilinska se uită la Janusz cu subînțeles. Până şi ea înțelesese câtă falsitate ascund cuvintele cumnatei.

— De altfel nici în Polonia viața nu este o idilă, rosti ea.

Janusz zâmbi trist.

— Desigur. Dacă aici mă simt ca peştele scos din apă, acolo… acolo…

— Cum te simți la noi? întrebă Marysia cu o ironie rece, ca şi cum ar fi adresat întrebarea nu fratelui, ci vreunui om foarte îndepărtat.

— Ca peştişorul de aur în acvariu, răspunse Janusz.

Contesa Caserty râse sonor.

— Oh, ce comparație. Tu – şi peştişor de aur.

— Tot atât de strâmt în acvariu ca şi aici, spuse Janusz, numai că aici oamenii sunt ucişi pentru o nimica toată.

— Gândeşti că la noi nu sunt în stare să ucidă? mtrebă Marysia, de data aceasta pe un ton foarte serios.

Picolo veni şi anunța că pe domnul conte Myszynski doreşte să-l vadă un om ce aşteaptă pe coridor.

Janusz ieşi. Pe coridor luminile nu ardeau încă şi era cam întuneric. De pe o canapea mică de lângă uşa camerei sale re ridică un om tânăr. Janusz simți cum îi bate mai tare inima. Era sigur că-i Jos6 Amundzarain. Cu mâna tremurândă deschise uşa camerei şi-l pofti pe străin să intre.

Lumina electrică aprinsă se revărsă asupra feței acestuia. Era un om foarte tânăr, semăna puțin’ cu celălalt, dar avea cu totul altă expresie. Buzele puternice erau crispate.

Janusz se uită la el mirat şi decepţionat.
— Cu ce vă pot servi? întrebă el.
Tânărul făcu un pas spre Janusz şi zise rar prin buzele lui crispate:
— *Je viens de la part...* —, şi se opri o clipă, uitându-se atent la Janusz – *de la part de...* Jerzy, termină el cu o vizibilă dificultate.

I *Henri Bremond (abatele)* (1865-1933), critic literar şi istoric francez; în lucrările sale *Poezia pură* (1926), *Rugăciune şi poezie* (1927), *Racine şi Valery* (1930), poezia este considerată ca o exaltare mistică.

I Obicei tradițional la catolici în ziua de Vinerea Mare.

I Ce faceți aici? (fr.).